

Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern- Haarzuilens 1996

<https://hdl.handle.net/1874/10031>

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
16e jaargang nr. 1, maart 1996 ©1996

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 030 - 6772112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerndijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 030 - 6661462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3544 NC Utrecht
Tel. 030 - 6771483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 030 - 6771263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 030 - 6774222 (gedurende openingstijden)

De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3544 NC Utrecht
Tel. 030 - 6771483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 35,- per jaar,
bij verzending per post f. 12,50 extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 10,- voor leden, f. 12,50 voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

H.E.J. van Essen en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 030 - 6662992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:

Schilderij van boerderij „Zorgwijk” op Themaat van Jac. Graafland. Origineel in bezit van G.J. van Bennekom, Houten.
Foto: A.J. van Weerdenburg.

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Haarzuilens 100 jaar (1).

In 1998 zal het feit worden herdacht, dat het in dat jaar 100 jaar geleden zal zijn, dat het nieuwe dorp Haarzuilens met groot vertoon officieel in gebruik werd genomen, na een massale verhuizing vanuit het oude dorp De Haar. Dit oude dorp werd door de eigenaar van Kasteel De Haar afgebroken om plaats te maken voor een park rondom het in restauratie zijnde kasteel. De restauratie van het kasteel, de opbouw van het nieuwe dorp en de afbraak van het oude (een project, dat in totaal 20 jaar in beslag nam) moet een geweldig karwei zijn geweest, waarvan verwacht mag worden, dat daarover in die tijd veel gezegd zal zijn.

Om de festiviteiten voor 1998 goed voor te bereiden heeft men in Haarzuilens het initiatief genomen tot de oprichting van de stichting „100 jaar Haarzuilens”, die deze festiviteiten gaat voorbereiden.

Ook binnen onze vereniging was dit jubileum al gesignaleerd en was besloten om in de komende nummers van ons blad ruime aandacht te besteden aan de recente geschiedenis van deze jonge 100-jarige parel van onze gemeente. Gedacht wordt aan onderwerpen als gemeentebestuur, onderwijs, brandweer, verenigingen enz.

Onze vereniging en het stichtingsbestuur hebben inmiddels met elkaar contact gezocht en er is besloten tot nauwe samenwerking.

Onder andere zal de stichting in samenwerking met onze vereniging vanaf komend najaar regelmatig in het Weeblad De Brug korte artikeltjes doen verschijnen over bijzondere gebeurtenissen op De Haar gedurende de laatste 100 jaar. Ik doe graag het volgende beroep op u: Mocht u aardige verhalen en/of anekdotes kennen, dan wordt u verzocht deze aan ons of aan de stichting (de heer H.W. Kooiman, de Koningshof, Eikstraat 9, 3455 SJ Haarzuilens, tel. 6775271) door te geven.

Wij beginnen nu al met het aangeven van een algeheel kader. De eerste vraag is dan, in welk jaar moet je beginnen. Met de bouw van het nieuwe dorp werd al in 1886 begonnen. Met de restauratie van het kasteel werd in 1892 gestart en duurde tot 1912. De bouwheer Etienne Baron van Zuylen van Nyevelt huwde in 1887 met Helene Caroline Betsy Barones de Rothschild, een rijke bankiersdochter, waardoor hij over voldoende pecunia ging beschikken om de restauratieplannen tot een goed einde te brengen. Het nieuwe dorp kwam in 1898 gereed. Allemaal data, die voor het „begin” in aanmerking komen.

Wij hebben gekozen voor het jaar, waarin in Haarzuilens Jhr J.W.A. Barchman Wuijters van Vliet (1847-1926) tot burgemeester werd benoemd, en dat is in 1879. Dat is dus ruim voor het huwelijk van Baron van Zuylen en derhalve ook ruim voor de tijd, dat over een eventuele restauratie wordt gesproken, laat staan over de afbraak van het oude dorp. Dat betekent, dat we alle consternaties, die het gevolg zijn geweest van de grootse plannen van de kasteelheer, moeten tegenkomen. We zullen zien of de gemoeederen hoog oplopen, of er inspraak is, of er medewerking of tegenwerking is en wat de rol van het gemeentebestuur is geweest.

Alle verhalen van voor 1898 spelen zich dus nog af in het oude dorp, dat onder de rook en tegen de ruïne van het kasteel in de loop der eeuwen was ontstaan, rondom een open terrein (brink). In die tijd stonden er in de toenmalige gemeente Haarzuilens 44 huizen en boerderijen, waarvan zo'n 20 in het dorp.

Uit de „Notulen der Openbare Vergaderingen van den Gemeente Raad van Haarzuilens” neem ik om te beginnen het volgende over.

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	1
Verenigingsberichten	2
Algemene Ledenvergadering	4
Jaarverslag 1995	4
De boerderij Zorgwijk op Themaat en zijn eigenaren van 1645-1996	5
Een eeuw gereformeerde kerk (2)	13
Bange dagen op de dijken	21
Caramba	26

25 April 1879: Aan het woord is Jhr J.W.A. Barchman Wuytiers van Vliet:

„Mijne Heeren,

Door Zijne Majesteit onzen geëerbiedigden Koning benoemd tot Burgemeester dezer Gemeente, zoo ben ik thans geroepen met U, Mijne Heeren, voortaan de belangen dezer Gemeente voor te staan en te bevorderen.

Gij, Mijne Heeren, kent die belangen, gij zijt bekend met de behoeften dezer Gemeente, gij weet welke maatregelen en besluiten thans genomen moeten worden tot bevordering van de belangen onzer ingezetenen, terwijl ik nog als vreemdeling in Uw midden mij die belangen en behoeften moet eigen maken. Ik heb alzoo in de eerste plaats Uwe voorlichting en Uwen bijstand noodig tot vervulling van de mij opgedragen taak.

En daartoe Mijne Heeren, doe ik een beroep op Uwe vergadering. Mogen onze beraadslagingen, zoowel in deze vergadering als in de vergaderingen van Burgemeester en Wethouders zich kenmerken door eendracht en welwillendheid. Ik van mijn zijde zal daartoe zooveel in mijn vermogen is bijdragen. Word ik daarin door U gesteund dan zal deze Gemeente onder ons krachtig Bestuur in bloei en ontwikkeling toenemen en zal het voor mij gemakkelijker vallen de plaats te vervullen van het voormalig hoofd dezer Gemeente Jhr mr W.H. de Beaufort, die in zulk eene hooge mate Uwe achting en genegenheid mocht verwerven.

Ik beveel mij in de vriendschap van U, Mijne Heeren, en van den Secretaris dezer Gemeente aan en aanvaard daarmee het Voorzitterschap dezer vergadering” (de voorganger van Wuijters was burgemeester van 1870 tot 1879 terwijl de secretaris de loco-secretaris G. Hondelink was, die Wuijters in 1901 als burgemeester van Vleuten en Haarzuilens zal opvolgen). Wuytiers zal zich bij het uitspreken van de woorden „dan zal deze Gemeente onder ons krachtig Bestuur in bloei en ontwikkeling toenemen” niet hebben gerealiseerd, dat die bloei en ontwikkeling een totale verplaatsing van zijn dorp zou betekenen.

In dezelfde vergadering wordt J. Smit, Genees-, Heel- en Verloskundige te Druten per 15 mei 1879 benoemd tot Gemeente Geneesheer voor Haarzuilens, onder genot van een vast jaarlijks traktement van f 50,= op een alsnog vast te stellen instructie. Als ambtenaar van de burgerlijke stand wordt Wuijters zelf benoemd. Voorts wordt besloten om tot 1 juli e.k. ten behoeve van Willem Glissenaar, leerling bij de kleermaker G. Bouwman in Haarzuilens, per week f 0,50 onderstand te verlenen.

Op 25 juli 1879 geeft het raadslid D. de Goeij de vergadering in overweging om met het oog op de vrij gunstige toestand van de gemeente-financiën en het zijns inziens nuttige der zaak, te besluiten tot het plaatsen van een pomp in de kom van de gemeente. Wuijters kan zich daarmee goed verenigen, maar „zoude dan op de te plaatsen pomp gaarne eene lantaarn willen laten stellen, ten einde ook voor de z.i. hoogst wenschelijke verlichting te zorgen”. Met algemene stemmen wordt besloten de beslissing tot een volgende vergadering te verdagen.

In de vergadering van 13 augustus 1879 wordt de gemeenterekening 1878 vastgesteld: aan ontvangsten f 2258,81, aan uitgaven f 1745,42, zodat het batig slot f 513,39 bedraagt. Aansluitend wordt het voorstel tot het „daarstellen eener pomp” aan de orde gesteld. De pomp zal worden geplaatst op het plein voor het gemeentehuis en de burgemeester wordt gemachtigd in overleg met B&W verder het nodige te doen verrichten. Op 2 oktober 1879 wordt de begroting 1880 vastgesteld op f 2129,70 evenals enkele verordeningen op de heffing van leges. Voorts wordt de onderstand, die wordt genoten door Willem Glissenaar, kleermakersleerling bij J. van Schip te Vleuten, vroeger bij G. Bouwman te Haarzuilens, bepaald op f 0,50 tot 1 januari 1880 „en daarna geen bedeling meer te verstrekken”.

In de vergadering van 28 november 1879 geven Gedeputeerde Staten van Utrecht kennis, dat het hun minder wenselijk voorkomt, dat de brandweer gemeenschappelijk met Vleuten geregeld worden en geven in overweging een eigen brandspuit aan te schaffen.

Enkele raadsleden geven te kennen dat zij in feite noch een pomp, noch een brandspuit noodzakelijk achten, maar dat zij wel de uitbreiding van de verlichting wenselijk vinden. Het raadslid Van Wijk is van oordeel, dat het plaatsen van een pomp zonder meer noodzakelijk is, maar dat hij tegen de uitbreiding van de straatverlichting is. Raadslid De Goeij stelt echter voor alsnog 2 lantarens c.a. aan te schaffen. Dit voorstel wordt aangenomen met 5 stemmen voor en 2 tegen (Van Wijk en Oostrum). Op voorstel van Wuijters wordt met algemene stemmen besloten B&W te machtigen een persoon te belasten met het aansteken enz. van de lantarens. Het voorstel tot regeling van de brandweer wordt aangehouden tot een volgende vergadering.

De kosten blijken als volgt te zijn:

Aan de Maatschappij IJzergieterij De Prins van Oranje te 's-Gravenhage, wegens geleverde lantaren met toebehoren en paal t.b.v. de straatverlichting f 19,30; Aan C. Trompert, timmerman te Vleuten voor het zetten van een paal f 2,10; Aan T. de Koning te Utrecht, wegens geleverde petroleumkannen f 8,70; Aan D. van Kooten te Haarzuilens, wegens het aansteken van de lantaren en geleverde petroleum f 5,=; Aan P. van Lint, gemeenteveldwachter te Vleuten, wegens huisvesting en voeding van de beambten van politie gedurende de kermisweek f 3,50.

Pas op 17 februari 1880 komt het voorstel tot aankoop van een brandspuit en het plaatsen van een brandspuithuisje weer aan de orde. Om deze uitgaven te kunnen doen zal een geldlening moeten worden afgesloten. Daarover ontstaat een felle discussie en het voorstel zal uiteindelijk worden verworpen. Maar hierover de volgende maal.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp.

Verenigingsberichten

Collectie van der Poel

Reeds jarenlang worden door de heer J.H. van der Poel uit Maarssenbroek akten uit de rijks- en gemeentearchieven in Utrecht, die betrekking hebben op eigendommen en personen in onze gemeente, opgezocht en overgeschreven (getranscribeerd) voor ons documentatiecentrum. Voor deze verzameling, de „collectie van der Poel” genoemd, werd door de heer van der Poel op 19 februari j.l. de 2000e akte aangeleverd. Dit feit werd door ons in een bijeenkomst met de heer en mevrouw van der Poel op 26 februari in de Broederschapshuisjes gevierd. In zijn toespraak sprak de voorzitter zijn bewondering en dank uit voor dit „monnikenwerk”, dat voor het onderzoek van de geschiedenis van onze gemeente van groot belang is. Hij sprak de hoop uit, dat de heer van der Poel, die nu 76 jaar is, dit werk nog lang zal kunnen voortzetten.

De verzameling akten, grotendeels uit de notariële archieven, loopt van 1350 tot 1950. Een register hiervan is in het computerbestand van de vereniging opgenomen, zodat gewenste gegevens snel kunnen worden opgezocht. Uit veiligheidsoverwegingen wordt een tweede exemplaar van de verzamelde akten door de gemeente in de archiefkluis van het gemeentehuis bewaard. De voorzitter memoreerde bij deze gelegenheid ook, dat terzelfder tijd in ons computerbestand het 30.000e

„record” werd ingevoerd. In dit bestand bevinden zich de registraties van alle bezittingen van de vereniging, niet alleen van de documenten, maar ook van onze boeken, tijdschriften, microfilms, kaarten, foto's en negatieven, en van de registers op de archieven van de gerechten en de doop-, trouw- en begraafboeken van de kerken in onze gemeente van vóór 1811.

Met de heer van der Poel sprak ook de voorzitter zijn teurstelling uit, dat niet meer vrijwilligers zich willen inzetten om de verzameling te gebruiken voor het schrijven van een stuk(je) geschiedenis van de gemeente. Er zou nog heel veel geschreven kunnen worden.

Verslag van de archeologische werkgroep

Sinds enkele jaren werkt de Historische Vereniging samen met de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) bij het opsporen en onderzoeken van oude bewoningsresten in en om Vleuten, De Meern en Haarzuilens. Feitelijk draait de groep al een jaar of drie in een min of meer constante samenstelling en zijn de oorspronkelijke bloedgroepen - AWN-ers uit Utrecht en omstreken en leden van de Historische Vereniging - inmiddels nauwelijks meer te onderscheiden. In het afgelopen jaar werd de samenwerking geformaliseerd. In 1995 telde het actieve bestand ongeveer 10 personen.

Zo fungeert de werkgroep in de praktijk tegelijk als archeologische werkgroep en als onderdeel van de landelijke AWN-structuur, met alle faciliteiten van dien. Als uitvalsbasis, magazijn en museum worden de accommodaties van de vereniging in Vleuten en De Meern gebruikt.

Het zwaartepunt van de activiteiten zal voorlopig wel liggen op de stroomrug van de Oude Rijn tussen Utrecht en Harmelen. De komende jaren is daar werk te over: in 1997 wordt een begin gemaakt met de bouw van 30.000 woningen, het glastuinbouwgebied tussen Vleuten en De Meern zal worden verplaatst naar Harmelen en rond Haarzuilens zal een omvangrijke groenstructuur annex recreatieplas worden aangelegd.

De afgelopen jaren heeft de werkgroep zich vooral bezig gehouden met de archeologische kartering van het gebied rond Haarzuilens. In 1994 en 1995 is de omgeving van het Haarpad,

tussen Vleuten en Haarzuilens, onder handen genomen. Belangrijke nederzittingsresten uit de Late IJzertijd/Romeinse tijd (ca. 250 v.Chr. - 270 na Chr.) en de Merovingische tijd (ca. 500-750) zijn daarbij aan het licht gekomen. In het voorjaar van 1995 kon een samenhangend blok van ca. 100 ha worden afgerond met de ontdekking van een ongeveer 250 m lang bewoningslint langs de Parkweg, daterend uit de 11e - 13e eeuw.

De scherven van de campagne 1994-1995 waren nog niet gewassen, toen bleek dat de provincie druk studeert op de aanleg van omvangrijke bos- en recreatiegebieden rondom Haarzuilens, precies in het onderzoeksgebied. Alle aanleiding dus om de tot dusverre verkregen resultaten samen te brengen in een rapport, dat zou kunnen dienen als basis voor aanvullend (boor)onderzoek. Op 20 oktober j.l. werd de inventarisatie aangeboden aan gedeputeerde Kok en loco-burgemeester Melcherts van Vleuten-De Meern. Op deze bijzonder geslaagde middag in kasteel De Haar werd voor een breed gehoor van bestuurders en rijks-, provincie- en gemeentebtenaren aandacht gevraagd voor de samenhang van cultuurhistorische waarden in het gebied rond Haarzuilens.

Ondertussen heeft de werkgroep in juni en juli geparticipeerd in een opgraving van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) in De Meern (zie ons tijdschrift van 1995 nr 3). De bouw van een loods tussen de Rijksstraatweg en het bedrijventerrein Oudenrijn was aanleiding voor een nood-onderzoek van drie weken op het terrein van een inheems-Romeinse nederzetting. Ondanks beperkte onderzoeksmogelijkheden werden vier plattegronden van houten gebouwen vastgelegd, waarvan twee compleet. Te herkennen zijn een boerderij en een achtpalige spieker (voorraadschuur); daarnaast twee andere gebouwen met standgreppels. Verscheidene leden van de werkgroep hebben een flink aantal dagdelen beschikbaar gesteld om te assisteren met schaven, troffelen, meten, tekenen en wassen.

In 1995 zijn in Vleuten omvangrijke grondwerkzaamheden uitgevoerd in het nieuwbouwplan De Tol. De werkgroep heeft er enkele malen een verkenning gedaan, maar dit gebied blijkt archeologisch grotendeels leeg, zoals eerder werd aangetoond tijdens het verkennende onderzoek van de Stichting RAAP in 1992-1993. Een beperkte waarneming kon in mei worden gedaan in Vleuten, ter plaatse van het voormalige restaurant Het Oude Raadhuis, direct ten oosten van de Hervormde kerk. In de verstoorde bodem van een bouwput werden schamele resten van greppels en andere sporen aangetroffen, daterend uit de Late Middeleeuwen tot recente tijd.

In 1996 hoopt de werkgroep voort te gaan met de kartering van het gebied ten noordwesten van Vleuten, waar o.a. een voortzetting van de Merovingische nederzittingsstructuur van het Haarpad wordt vermoed. Ten westen van De Meern zal het bestemmingsplan Veldhuizen later dit jaar waarschijnlijk onze aandacht vragen. Enkele inheems-Romeinse vindplaatsen liggen daar midden in het beoogde nieuwbouwplan. Na het vruchtbare jaar 1995 heeft de Archeologische Werkgroep dus al weer een volle agenda.

Erik Graafstal

Contributiebetaling

Een aantal leden heeft de contributie voor dit jaar nog niet betaald. Wij verzoeken deze leden vriendelijk doch dringend de hen toegezonden acceptgiro nog deze week aan hun bank ter betaling te zenden. Niet vergeten!

Uitnodiging algemene ledenvergadering

Hiermee nodigen wij de leden uit voor de algemene vergadering van de vereniging, welke gehouden zal worden op dinsdag 7 mei 1996 in het Verenigingsgebouw, Zandweg 148, in De Meern. Aanvang 20.00 uur.

Agenda

1. Opening.
2. Notulen van de vorige vergadering;
3. Jaarverslag over 1995.
4. Rekening over 1995:
 - a. Verslag van de controlecommissie;
 - b. Goedkeuring rekening en balans.
5. Benoeming nieuwe controlecommissie.
6. Vaststelling begroting voor 1997 en contributie voor 1997 (ongewijzigd).
7. Benoeming bestuursleden.
8. Rondvraag en sluiting.

Het bestuur,
J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
J.W. Schoonderwoerd, secretaris

Toelichting

Agendapunten 3, 4 en 6: De hier bedoelde stukken liggen gedurende een week voor de vergadering ten huize van de secretaris, Meerndijk 62, op donderdag 2 mei van 19.30 - 22.00 uur in de Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, alsmede een uur voor de vergadering in de vergaderzaal voor de leden ter inzage.

Agendapunt 7: Volgens het rooster van aftreden zijn dit jaar Mw. P.J. de Rooij-Goes en de heren P.G. de Rooij en T.P.J. van Dijk aan de beurt om af te treden. Allen zijn herbenoembaar en worden door het bestuur kandidaat gesteld. Door tenminste tien leden kunnen ook kandidaten worden voorgedragen. Deze voordracht dient uiterlijk drie dagen vóór de vergadering bij het bestuur (de secretaris) te worden ingediend.

Lezing over Romeinse en inheemse nederzettingen

Na afloop van de ledenvergadering (± 20.45 uur) zal door de heer E.P. Graafstal een lezing met dia's verzorgd worden over de Romeinse en inheemse nederzettingen in onze gemeente.

Daarbij zal speciaal aandacht besteed worden aan nieuwe vondsten in de laatste drie jaren, die uitwijzen dat de rijkdom aan archeologisch materiaal nog veel omvangrijker is dan tot nu toe bekend was.

Een belangrijk stuk van onze geschiedenis zit nog in de grond en komt beetje bij beetje naar boven!

Jaarverslag 1995

Hierbij geven wij u een verkorte versie van het jaarverslag van de vereniging.

Het ledenaantal, dat op 1 januari 1995 843 bedroeg, vermeerderde met 39 nieuwe inschrijvingen en verminderde met 44 afschrijvingen, zodat het aantal per 1 januari 1996 838 bedroeg.

Op 16 mei werd een algemene ledenvergadering gehouden, waarin de heren Kits Nieuwenkamp, Schoonderwoerd en Van Zoeren werden herbenoemd als bestuurslid. Het bestuur vergaderde dit jaar 8 keer. In de verdeling van de bestuursfuncties kwam geen wijziging.

De contactavonden van het bestuur op donderdag in de Broederschapshuisjes werden steeds drukker bezocht. Gedurende het gehele jaar werd op de maandag- en dinsdagmiddag en de donderdagavond door een zevental medewerkers gewerkt aan het ordenen, registreren en toegankelijk maken van onze documentatieverzamelingen. Tezamen werd daaraan ongeveer 50 uur per week besteed. In de bibliotheek van ons documentatiecentrum zijn thans meer dan 1030 boekwerken en ruim 300 jaargangen tijdschriften aanwezig. Het fotoarchief omvat ruim 2700 foto's, 1800 dia's en 5300 negatieven. De documentatieverzameling werd dit jaar verder uitgebreid, mede doordat de heer J.H. van der Poel weer zorgde voor een groot aantal transcripties van akten, voornamelijk uit de notariële archieven. Ook werd weer een aantal microfilms en microfiches aangekocht, zodat ons centrum vele onderzoekers aan informatie over eigendommen en personen in onze gemeente kon helpen.

In november werd in samenwerking met het Kursusproject een cursus genealogie voor beginners gegeven.

Ons tijdschrift verscheen dit jaar weer viermaal met in totaal 96 pagina's tekst. Er werden 18 artikelen geplaatst van 11 auteurs. Het eerste nummer was hoofdzakelijk gewijd aan de herdenking van de oorlog en de bevrijding van 50 jaar geleden. Deze herdenking werd ook gestalte gegeven door de grote tentoonstellingen in Het Kabinet en de Broederschapshuisjes van 22 april tot 8 mei, waar in totaal ruim 1500 bezoekers werden ontvangen.

Na deze tentoonstelling werden plannen gemaakt voor een herinrichting van Het Kabinet, waarbij ernaar gestreefd wordt om ook voor de jeugd interessante aspecten van de geschiedenis te tonen.

Met diverse activiteiten presenteerde de vereniging zich op de jaarmarkt in Vleuten op 26 augustus en de Meernse markt op 15 september.

De archeologische werkgroep hield zich bezig met terreinverkenningen in het gebied ten westen van Vleuten, in het plan De Tol en in De Meern op een terrein nabij het bedrijventerrein Oudenrijn. Vooral in Vleuten werden belangrijke vondsten gedaan van nederzettingen uit de Late ijzertijd/Romeinse tijd en de Merovingische tijd (ca.500-750). Ook in De Meern werden duidelijke sporen gevonden van vroegere nederzettingen. Het behoud van archeologische en andere monumenten heeft in verband met de uitbreiding van de bebouwing van de gemeente bijzondere aandacht van het bestuur. Hoorzittingen en informatiebijeenkomsten daarover werden daartoe bijgewoond.

Aan het eind van dit verslag wil het bestuur een woord van dank uitspreken aan allen die zich het afgelopen jaar op enigerlei wijze voor de vereniging ingezet hebben.

De boerderij Zorgwijk op Themaat en zijn eigenaren van 1645 tot 1996

door F. J. Scheepens en A. W. Koot

Zorgwijk, een krukhuisboerderij gelegen aan de Smalle Themaat 20, maakte tot 1811 deel uit van het gerecht Themaat, tot 1954 van de gemeente Haarzuilens en valt nu onder de gemeente Vleuten-De Meern. Uit de muurijzers, die in de oude boerderij (vóór 1980) aanwezig waren, hadden we al een sterk vermoeden dat er in de 17de eeuw op deze plaats een boerderij stond. Inmiddels heeft archiefonderzoek dit bevestigd.

In 1980 heeft een grondige restauratie plaats gevonden, waarbij het karakteristieke van het historische gebouw zoveel mogelijk is behouden. Volgens de beschrijving in het boek „Vleuten-De Meern, geschiedenis en historische bebouwing” van O.J. Wttewaal, wordt de boerderij vanwege zijn architectuur, historie en omgeving met drie sterren gewaardeerd als een zeer belangrijk gemeentemonument.

De familie van Wijckersloot (1645-1683)

Aert Cornelisz van Wijckerloot was bierbrouwer in „de Booch” aan de Oude Gracht bij de Volderbrug in Utrecht. Hij kocht de Booch in 1621 van Mechtelt de Lange, weduwe van Anthoni van Schaik 1).

Aert koopt in 1645 van Maria van Detten, weduwe van Mr. Bruno Portengen, „het derde part van 12 morgen 83 $\frac{1}{2}$ roeden land „met huijsinge, berch, schuijr, backhuijs, wagenhuijs, duijfhuijs en boomgaerden met haer toebehoeren so groot en cleijn desselve gelegen sijn in 23 morgen leggende tot Vleuten ende op Themaet sijnde weij ende bouwlant streckende ten deele van de Themaeterdijck noortwaerts tot in de Oudenaersche Weteringe waeraen oostwaerts Catharina Rams en westwaerts Jacob Antonisz Verstraelen naest gelant sijn.” Uit deze beschrijving plus de mededeling dat al 11 morgen land in 1640 is „ge-transporteert aen Aert van Wijckersloot”, concluderen we dat Aert in gedeelten land op Themaat en Vleuten heeft gekocht en dat er toen al een boerderij stond, die later Zorgwijk genoemd werd 2).

Aert's zoon Cornelis van Wijckersloot volgde zijn vader vóór 1650 op als brouwer. Na de dood van Cornelis' vrouw Elisabeth Schuijt in 1691 werd de Booch, inclusief de inboedel voor 20000 gulden verkocht aan Anna Eijckels en haar schoonzoon Dirck van Bijlevelt, die een zoon was van de Vleutense brouwer Willem Dircksz van Bijlevelt 3).

Een tweede zoon van Aert, Mr. Thomas van Wijckersloot was advocaat aan het Hof van Utrecht.

Van de derde zoon Antonie van Wijckersloot weten we, dat hij boer was en eigenaar van een boerderij met 27 $\frac{1}{2}$ m land op Themaat en Vleuten, zoals we bij de boedelscheiding van 1679 zullen zien. Bij zijn eerste huwelijk met Cornelia Meulen in 1647 te Amsterdam bracht hij tienduizend gulden mee. Hij was dus welgesteld. Al spoedig na de geboorte van hun zontje Steven overleed zijn vrouw. Vóór Antonie's tweede huwelijk in 1649 met Agatha Doesburg werd zontje Steven uitgekocht (zijn moederlijk erfdeel werd veilig gesteld). Het bedrag was 19300 gulden plus 420 gulden pillegaven (doopgeschenken) en potpenningen (geld voor zijn spaarpot) 4).

Na Antonie's dood vond er een boedelscheiding plaats in 1679. Zoon Steven kreeg „een seeckere hoffstede met omtrent 27 $\frac{1}{2}$ mergen so weij als bouwlant daer aen behoorende ofte so groot en de

cleijn deselve landerijen gelegen sijn onder de gerechte van Themaet en Vleuten met huijsinge bergen en schuijren en vorder getimmer opt lant onder Themaet gelegen staende, mitsgaders de bepotinge en beplantinge als oock met het gereetschap tot de bouw en melckerij behoorende, het coorn op het velt en alle haeff op de voorschreve landerijen gaende en dat tesame tegen de somme van twaelff duisent guldens”. Verder werd aan Steven toegescheiden „seckere 6 mergen weijlandts onder Maerssen” en was hem „bij loot treckinge ten deele gevallen seckere wintcoormolen, rosmolen met huijsinge en vorder getimmer, erve en gront staende en gelegen onder de gerechte van Bunnick.”

Zijn halfbroer Arnoldus van Wijckersloot had getrokken „een huijsinge met berch genaempt den Huppel staende in de Lage Weijde opt lant van den Armen Noothulp en seeckere Vicarij en een viertel (4 mor-

Aert Cornelisz van Wijckersloot

x 1606

E. van Schaijck

Cornelis	Thomas	Geertruijt				Antonie
1613-1647	1617-1682	x 1633				1623-1679
x 1639	ongetruwd	Jacob van				x(1) 1647
E. Schuijt		Blocklant				C. Meulen

Geertruijt	Maria	Cornelia	Catharina	Aleidis		
x 1674			x 1671	x 1660		
C. van			Thomas	Mr .C. van		
Gessel			Doncker	Wijckersloot	Steven	Arnoldus
					x	
					A. de Rijck	

gen) weijland gelegen in de Lage Weijde." Het boterde niet zo goed tussen de twee broers. „Er was een seckere questie ontstaan tussen de partijen bekennt en die sij om redenen niet willen verhaelen". Gedeeld werden „de vette beesten, verckens, calveren, gereet geld, silver en gout, bedden, deckens, cussens en linnen, houtwerk, aert weck glass en mantwerk, porselijn, schilderijen, spiegels, provisie en vorder huijsraet". „Int gemeen" (onverdeeld) bleven de vorderingen van ca. 6000 gulden om de boedelschulden mee te voldoen en „de twee bergen coorn op Themaet sal door de Heer Steven selven worden gedorst tot de fourage dienende" 5).

In 1679 stelde Steven zijn testament op. Hij legateerde aan de Heer Mr. Cornelis van Wijckersloot, zijn neef, „drie van sijn beste bedden met peulens, oorkussens en deekens daer toe behoorende mitsgaders de contrefeijtsels (portretten) van sijn grootvader en grootmoeder zaliger, aan Dirck Jacobsz van Blommendael soontje van Jacob Dircksen van Blommendael wonende in de Huppel de renten van een capitaal van 300 gulden sijn leven lanck geduijterende en aan de Rooms Catholieke Aalmoesenijs-camer t.b.v. de Armen een capitaal van 3000 gulden". Steven nomineerde als zijn enige erfgenaam Mr. Thomas van Wijckersloot, zijn oom 6).

Steven van Wijckersloot heeft niet lang plezier gehad van zijn bezittingen op Themaet. In 1681 werd de boerderij met 15½ morgen land verkocht aan Antony van Catwijck voor 5000 gulden, maar de koper kreeg spijt en wist de koop teniet te doen. De aspirant-koper moest wel de verkoopkosten van 200 zilveren ducatonen en de 40ste penning (belasting) betalen 7).

In 1683 was er uitspraak van een proces aan het hof van Utrecht tussen Steven van Wijckersloot en Adriaen van Wijck. De eigendomsrechten van „een hoffstede met 15½ m land van de Thematerdijk tot de opstal van Maarssenbroeck, waar oostwaerts de Heeren van Oudmunster en westwaerts de Heer de Beus naest gelant en gelegen zijn" werden betwist.

De hoffstede werd toegewezen aan Adriaen van Wijck. In 1684 werd de boerderij per decreet verkocht voor 2725 gulden. Een koopje voor Adriaen van Wijck, die iedereen te slim af was, zoals we ook verder zullen zien. Steven van Wijckersloot moest de deurwaarderskosten en de advocaat van Adriaen van Wijck betalen. Gerrit van Liesvelt, de schout van Themaet, kreeg voorrang voor het innen van een achterstallige belasting-schuld van 920 gulden en 15 stuivers. Voor zover mogelijk kreeg Adriaen van Wijck de 2500 gulden terug, waarvoor in 1679 een plecht (hypotheekakte) was gepasseerd 8).

Afb. 1 Recente foto van boerderij „Zorgwijk". Foto A.J. van Weerdenburg.

Adriaen van Wijck (1679-1713)

Adriaen van Wijck was bierbrouwer in Utrecht en woonde met zijn vrouw Geertruijt Tibbel en hun kinderen aan de Oude Gracht bij de Viebrug, waar hun brouwerij „de Ruijtgens" was gevestigd. Het ging Adriaen financieel heel goed. Hij kocht veel „huijsingen, cameran (kleine huizen), grutterijen en tapperijen" in de stad, maar ook boerderijen en land in naburige dorpen 9).

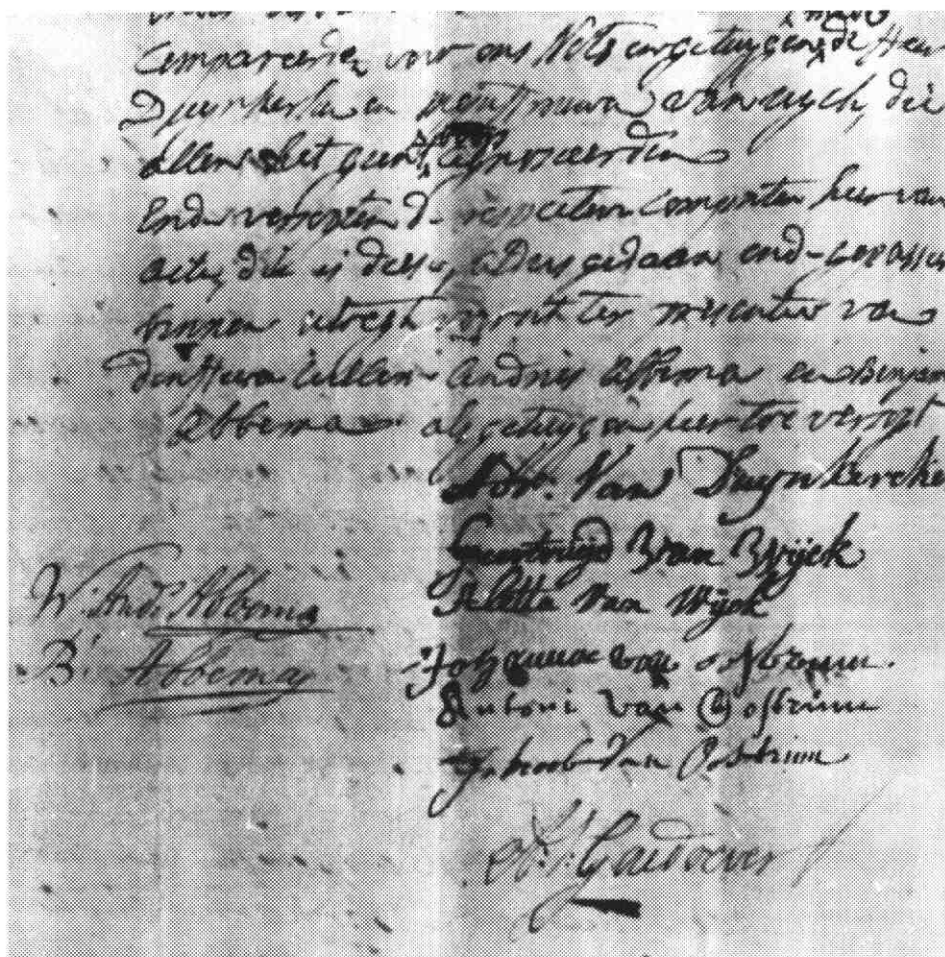
De gekochte tapperijen werden verhuurd op voorwaarde dat de huurder uitsluitend bij de verhuurder bier mocht inkopen. Zo verzekerde Adriaen zich van een vaste klantenkring. De boerderij op Themaet met 25½ m land werd in 1695 voor 6 jaar verhuurd aan Jan Thonis van Neereijnt. In 1702 werd het huurcontract verlengd, maar Adriaen van Wijck nam geen risico. Als borgen werden aangesteld: de broers Steven en Peter Arisz van Rooijen, landbouwers in Werkhoven. Reeds in 1704 werd de huur opgezegd en een nieuw huurcontract gesloten met Gijsbert Cornelis van Kapellenhofstede uit Maarssen 10).

Johan van Wijck
x C. Lobi

Adriaen x G. Tibbel	Pontianus	Hendrikus	Cornelis		
Hendrikus innocent (zwakzinnig)	Hermanus advocaat + 1664 ongetrouwd	Cornelia + 1738 ongetrouwd	Anna + 1752 ongetrouwd	Jan Baptist x ?	Maria x Cornelis van Duijckerken
		Elisabeth ongetrouwd	Geertruida ongetrouwd	Aletta ongetrouwd	Adrianus van Duijckerken

Mr. Hermanus van Wijck (1752-1764)

Na de dood van Adriaen van Wijck (1713) en Geertruijt Tibbel (1725) wordt de boedel onderhands verdeeld. Waarschijnlijk werden Hermanus van Wijck en zijn zuster Anna ieder voor de helft eigenaar van de boerderij op Themaet, want na het overlijden van Anna (1752) werd de helft van de boerderij met 15½ m land getaxeed op 800 gulden, waarna Hermanus de enige eigenaar werd 11). Hermanus woonde in de Mariastraat te Utrecht en was advocaat aan het Hof van Utrecht. In een huurcontract van 1759 werd „de hoffstede met huijsinge, bakhuis, duijshuis, bergen en schuur, boomgaard, bouw- en weilanden tesaamen groot omtrent 45½ morgen onder de gerechte van Themaet en Vleuten" door Hermanus van Wijck verhuurd aan Cornelis van Sweserijn en zijn vrouw Geertruijd van de Geer. In de huur was niet begrepen „de groote caamer annex wooninge mitsgaders de hoff daarvoor en naast gelegen maar wordt door de Heer verhuurder aan sig behouden."

Afb. 2 Fragment (met handtekeningen) van de akte waarbij Johanna van Oostrum 2000 gulden leent van de erfgenamen van Mr. Hermanus van Wijck.

In deze tijd kwam het dus voor dat een eigenaar uit de stad een deel van zijn bezittingen op het platteland voor zichzelf reserveerde als buitenverblijf 12).

De huurder tot 1759 was Gijsbert van Veen. Hij had de hofstede „verscheidene jaaren in huure gebruikt en had nog 12 morgen coorn op het veld staan” op het tijdstip dat de huur afliep 13).

Op 11 oktober 1764 overleed Hermanus van Wijck als „bejaarde vrijer” (ongehuwd) in zijn woning op de Mariaplaats. Hij werd begraven in de Jacobikerk. De begrafenis kosten waren 90 gulden. Er werd 16 ellen laken gescheurd en de klok heeft 2 1/2 uur geluid 14). In 1767 is een inventaris van zijn bezittingen opgemaakt, zijn vermogen werd getaxeerd op ruim 128000 gulden. Vergeleken met nu is dat een miljoenenbedrag 15).

Uit alles blijkt, dat hij een rijk man en van hoog aanzien is geweest. Hij was ook een sociaal voelend mens, getuige zijn vorstelijke gift van 15000 gulden aan de regenten van de R.C. Armen of Aalmoezenierskamer om de weeskinderen te laten leren, lezen en schrijven 16). Verder schonk hij 50 gulden per jaar aan het Dolhuijs in Utrecht tot onderhoud van Anna Mense Noorderwind, echtgenote van Jan de Hoop 17).

Johanna van Oostrum (1766-1793)

In die tijd was het zeer bijzonder dat een ongehuwde vrouw een boerderij kocht en zelfstandig het boerenbedrijf runde. Toch is dat hier het geval.

Johanna werd geboren in Werkhoven als één van de zeven kinderen van Hendrik van Oostrum en Christina (Stijntje) van Schaik. Hendrik was boer en schepen van het gerecht Werkhoven. Bij zijn overlijden in 1755 werden zijn bezittingen geschat op ruim 4100 gulden 18). Johanna kende de vorige eigenaar goed, want haar vader had sinds in 1710 3000 gulden geleend bij de familie van Wijck. Die schuld bestond in 1767 nog steeds en stond als plecht in de boedelbeschrijving van Hermanus van Wijck op naam van de kinderen van Steven van Oostrum, zoon en opvolger van bovengenoemde Hendrik van Oostrum in Werkhoven 19).

In 1766 kocht Johanna van de erfgenamen van Hermanus van Wijck, m.n. zijn neef Adrianus van Duijnkerken en zijn nichten Elisabeth, Geertruida en Aletta van Wijck, de boerderij met 15 1/2 morgen land op Themaat voor 7500 gulden 20).

Dit bedrag had zij niet voorhanden, daarom leende zij bij de erfgenamen van Hermanus van Wijck 4000 gulden d.m.v.

een custingbrief (hypotheek). De resterende 3500 gulden moest zij per 1 januari 1766 betalen, maar dat was voor haar bezwaarlijk, want zij moest „van haar contante penningen ook nog paarden, koeijen en andere noodwendigheden” kopen. Daarom werd met de verkopers overeengekomen dat ze 2000 gulden extra van hen zal lenen voor 3 procent rente per jaar. Twee van haar broers, Jacobus van Oostrum timmerman te Bunnik en Antoni van Oostrum wonende in de herberg 't Nagtegaaltjen tussen de Wittevrouwenpoort en de Maliebaan te Utrecht, waren borgen voor de lening van 2000 gulden en de custingbrief van 4000 gulden 21). Johanna maakte kort voor haar dood in 1793 haar testament op en in 1796 had de boedelscheiding plaats 22).

Bernardus Welleman, haar knecht, mocht zolang hij verkoos op de hofstede blijven wonen en kreeg voor kost en inwoning 100 gulden per jaar. De R.C. armen van Vleuten en Themaat ontvingen 1000 gulden. De boerderij werd toebedeeld aan haar neef Willem van Oostrum, zoon van Gerrit van Oostrum (broer van Johanna) en Johanna van der Wel. Hij was opgevoed door de erfllaatster. Johanna legateerde tevens aan Willem „een kast staande in het voorhuijs, zijnde het bovenste gedeelte een glaase kast en het onderste gedeelte een kleerkast.”

Aan Hendrika van Oostrum (dochter van Willem) schonk zij „alle haar kleederen, so van sijden als wollen, mitsgaders goud, silver en juweelen tot haar lijven cieraad gediend en behoort hebbende.” De erfgenamen waren haar broers en zusters, of bij overlijden hun kinderen.

Willem van Oostrum (1793-1805)

Willem is bij de opvolging van zijn tante in 1793 al 54 jaar oud. Hij is gedoopt in 1739 in Utrecht en trouwde omstreeks 1786 met Johanna Ruitenbeek. De eerste jaren van zijn huwelijk woonde hij in Maartensdijk. Na het overlijden van zijn tante verhuisde hij naar Themaat, waar de twee jongste kinderen zijn geboren. Hij overleed in 1805. Johanna Ruitenbeek hertrouwde in 1807 met Antonie van Rooijen. Johanna kreeg het vruchtgebruik van de goederen, en Antonie van Rooijen werd toeziend voogd over haar kinderen.

Johanna Ruitenbeek, wed. van Willem van Oostrum (1805-1832)

Johanna overleed op 16 november 1832, op 6 november 1833 vond de boedelscheiding plaats bij notaris G.N. Budingh te Utrecht. De erfgenamen waren de twee kinderen van haar overleden dochter Hanna van Oostrum getrouwd, met Jan Vulto, landman te Haarzuilens en

Afb. 3 Kadasterkaart uit 1832. De gearceerde percelen behoorden bij de boerderij van de familie van Oostrum, ten noorden van de Thematerdijk (nu Smalle Themaat) de boerderij met boomgaarde en weiland, langs de Kerkweg (nu Schoolstraat) en tussen Dorpsstraat en Haarpad bouwland.

haar zoons Geurt van Oostrum, taper te Vleuten, Jacobus van Oostrum en Jan van Oostrum, beiden ongehuwd en landlieden op Themaat gemeente Haarzuilens. Taxateurs van de onroerende goederen waren Hendrik van Rooijen, landman op boerderij Rijkelijkhuizen op Themaat en Frans Vulto, landman te Vleuten.

De onroerende goederen bestonden uit:

1. een boerderij met 16 bunders, 4 roeden 60 ellen land onder Themaat, getaxeerd op 4600 gulden;
2. 4 bunders 40 roeden onder Themaat op 800 gulden;
3. 14 bunders 47 roeden 12 ellen onder Vleuten voor 5600 gulden tezamen voor 11000 gulden;
4. contante penningen 60 gulden.

Als lasten van de boedel werd een schuld vermeld van 4000 gulden voor het Seminarium der R.C. Clergie te Amersfoort en van 2000 gulden t.b.v. Jkvr. H.G. Gravinne van Rechteren ²³). Aan Jan van Oostrum werden toegescheiden de percelen 1 en 2 voor 5400 gulden, aan Jacobus van Oostrum perceel 3 voor 5600 gulden.

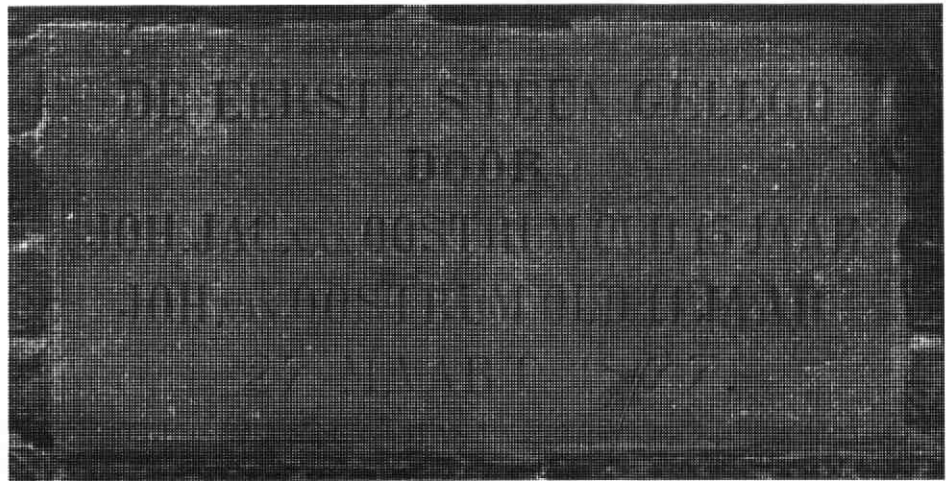
Jan van Oostrum (1832-1873)

Jan van Oostrum behoorde met Elias van Schaik en Martinus Versteeg tot de grootste boeren van Haarzuilens. In 1860 betaalde hij aan grond en personele

belasting f.127,59 ²⁴). Hij was van 1856 tot 1870 kerkmeester in de R.C. kerk op 't Hoog. Jan was ongehuwd en overleed in 1873. Al in 1854 had hij zijn testament opgemaakt ²⁵).

Zijn erfgenamen waren:

1. Willem Vulto te Kockengen, zoon van zijn overleden zuster Johanna van Oostrum en Jan Vulto;
2. Jannigje van Oostrum te Haarzuilens, dochter van zijn overleden broer Geurt van Oostrom, ongehuwd;
3. Jacobus Klarenbeek, kastelein te Harmelen, gehuwd met Johanna van Oostrum, eveneens dochter van Geurt van Oostrom.

Afb. 4 Eerste steen van het bakhuis in 1877.

Hij legateerde aan zijn neef Willem van Oostrum, zoon van zijn broer Geurt van Oostrum:

a. al zijn klederen en lijfstoebehooren benevens kostbaarheden tot lijfdragt dienende, b. alle zijne levende haaf en den inboedel en meubelen, koorn, stroo, hooi en mestvaalt, c. alle zijne onroerende goederen, mits hij voor de laatste in zijne nalatenschap inbrengt twee derden der waarde waarop die goederen door drie deskundigen getaxeerd en mits hij zich deswege binnen zes maanden na zijn overlijden verklare.

De onroerende goederen bestonden uit:

1. eene boerenhofstede met huizinge en achterhuis en verder getimmerten, erf, tuin en boomgaard, bouw-, wei- en hooilanden en weg in Haarzuilens, tezamen groot 20 ha 44 a 60 ca,
2. 9 ha 80 ca land in Vleuten.

De taxateurs waren de landbouwers Dirk de Goeij te Haarzuilens, Johannes Naathuis te Zuilen en Jan Jacobus Rentinck te Vleuten. De waarde werd geschat op 45000 gulden. Willem moest dus 30000 gulden inbrengen ²⁶).

Willem van Oostrum (1873-1886)

Willem van Oostrum kocht op een veiling in 1874 een bouwhoeve op Themaat groot 3 ha 96 a 52 ca, waarmee hij zijn grondbezit tot 33 ha 41a 92ca vergrootte ²⁷).

In 1877 werd een nieuw bakhuis bij de boerderij gebouwd. Zijn twee zontjes Johannes Jacobus en Johannes, respectievelijk 15 en 11 jaar oud, legden de eerste steen.

In 1886 overleed Willem op 69-jarige leeftijd. Hij liet zijn vrouw en zeven kinderen na, waarvan er zes nog minderjarig waren. De inventaris en scheiding vinden we bij notaris Robbemond uit Harmelen ²⁸).

Uit de boedelbeschrijving van 27 mei 1886:

- vee in het veld -	
een bruin paard	20,—
een zwart paard	300,—
een schimmelmerrie paard	200,—

een vosmerrie paard	400,—
twee grauwerrie paarden.	440,—
twee roode koeien	260,—
vijftien zwartbonte bleskoeien	1835,—
een witte koe	125,—
twee blauwe bleskoeien	250,—
zes zwarte vaarzen	665,—
drie witte vaarzen	270,—
een zwartbonte pinkstier	45,—
een vaalbonte pinkstier	50,—
drie zwarte pinken	120,—
vijf vale pinken	219,—
een kreupele pink	28,—
zestien kalveren	140,—
twee schapen	40,—
twee drachtige zoogvarkens	64,—
een guiste dito	25,—
een partij kippen en een haan	50,—
een hond met hok en ketting	3,—
- in het koetshuis -	
een tentwagentje	150,—
een tilburie	50,—
- in het bakhuis -	
twee kasten	2,50
tien stoelen	1,50
een turfkist	2,—
twee kooien	5,—
een blaaspijp	5,—
haardgerij	1,—
ijzeren potten en waterketel	2,—
- in de voorkamer -	
een kabinet met pullen	60,—
een eikenhouten kast met vazen	30,—
een brandkast met servies erop	60,—
een tafel, een fauteuil en twaalf stoelen.	28,—
een hanglamp	6,—
vloerleed en glazenkleedjes	15,—
een bed met toebehoren	65,—
mans boven en onderkleederen	50,—
- in de kaaskamer -	
een oude kast	10,—
een partij kaasvaten	6,—
kaasstandaards en planken.	12,—
een partij kaas	90,—
- in het middenhuis -	
een kabinet en chiffoiniere	20,—
een staartklok	5,—
twee tafels en tien stoelen.	10,—
een naaimachine	40,—
een schietgeweer	2,—
- in de slaapkamer -	
een bed met toebehoren	50,—
- in de opkamer -	
twee bedden met toebehoren	80,—
een ladetafel en spiegel.	6,—
- in de kelder -	
een partij kaas	85,—
twee pekelpakken en vijf vlooten	7,—
zout, zeep en stremsel.	12,—

- op den zolder -	
twee bedden met toebehoren	60,—
een kachel met toebehoren	10,—
een partij spek, en vleesch	70,—
een vierkante kachel.	12,—
een partij tarwe	70,—
- in het achterhuis -	
een dorschmolen en toebehoren.	25,—
vrouwen onder en bovenkleederen	50,—
linnengoed	25,—
- goud en zilverwerk -	
een gouden ketting met juweelen booten en oorbellen.	150,—
een gouden ketting	40,—
een paar gouden oorbellen.	10,—
een gouden broche.	5,—
nog twee paar gouden oorbellen	4,50
een bloedkoralen ketting met gouden slot	15,—
vier gouden ringen.	2,—
een beugeltasch met zilveren knip	12,—
een kerkboek met zilveren sloten	1,50
een zilveren tabaksdoos met pijpen	7,50
een zilveren snuifdoos	2,50
een pepermuntdoos en reukdoosje.	3,—
een beurs met zilveren knip	0,75
een zilveren horloge met ketting	15,—
een mes met zilveren hecht	3,—

De onroerende goederen werden door drie landbouwers uit Haarzuilens geschat op 45300,— en de roerende goederen in totaal op 7488,75.

De aanwezige contanten bedroegen 231,—. Er zijn vorderingen voor geleverde boter van Th. de Klaver, pastoor te Vleuten van 70,— en van de weduwe de Laat te Utrecht van 40,—.

De schulden bestonden uit een hypothecaire vordering t.b.v. Mr. W.J.M. Bosch te Utrecht van 16000,—

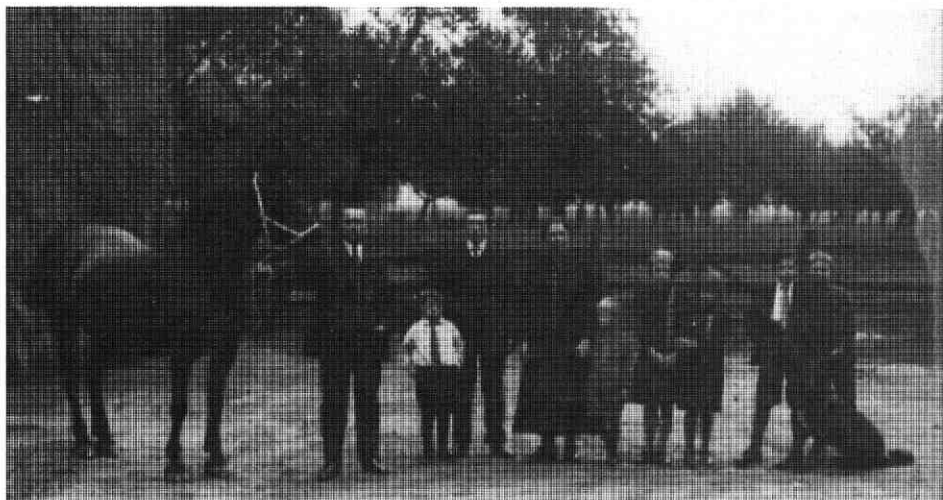
Verder een schuldvordering t.b.v. Johanna van Oostrum 8500,—

een dito vordering t.b.v. Jacobus Klarenbeek te Harmelen	3200,—
een dito vordering t.b.v. Maria van Schaik te Vleuten	2500,—
een dito vordering t.b.v. G.L. Zellerhof te Utrecht	500,—
een dito vordering t.b.v. J. Men te Utrecht	400,—
een dito vordering t.b.v. het R.C. Kerkbestuur te Vleuten wegens huur weilanden t.b.v. J.L.J.J. baron van Wijckerslooth van Rooijenstein te Namen vanaf 1 jan 1886	—,—
een schuld aan de kinderen van de overledene wegens nalatenschap van hun oom Jan van Oostrum	400,—
een schuld aan de minderjarige jongste dochter van de overledene wegens een legaat van haar tante Christina van Wensen	100,—
openstaande leveranciersrekeningen en van de belastingen	1609,695
Opvallend hierbij was de hoge rekening van de gebroeders Claassen te Harmelen voor levering manufacturen van 557,23.	

Het zuiver vermogen van de boedel is f.18632,36, waarvan Maria Spruit de helft erfde en haar zeven kinderen de andere helft. Aan Maria Spruit werd zowel de roerende als onroerende goederen toegewezen en alle schulden waren voor haar rekening. Zij hield dan wel een aanzienlijke schuldenlast aan haar kinderen.

Maria Spruit, wed. van Wilhelmus van Oostrum (1886-1900)

Nu rijst de vraag: waarom heeft Maria Spruit haar bedrijf in 1900 moeten verkopen? Zij had immers in 1886 nog een aardig vermogen. Waarschijnlijk hebben de kinderen toen ze volwassen werden hun vaders erfdeel opgeëist en kon Maria dat

Afb. 5 Familiefoto Kemp. Van links naar rechts Wijnand de Wit (knecht), Jo, vader, moeder, Arie, Cor, Bep, Hans en Piet.

Stamboom van Oostrum

Antonis Willemsz

Maarssen

Willem |
 |
 Jacob
 't Geyn
 |
 Gerrit
 x(1) M. Brey
 x(2) 1654 tGn M. de Ridder
 't Geyn (Rijpikerwaard)
 | 1) | 2) | 3)
 Hendrik | Jannichje | Jacob
 x
 Stijntje
 van Schaik
 Werkhoven

Steven x1734 Bnk M. v. Rijn Oudwulven	Jacob x J. Koot	Maria x J. Koot	Antoni x1738 Utr M. v. Wijk Utrecht	Gerrit x1738 Utr J. v.d. Wel Utrecht	Adriana x H. Hol	Johanna
Pieter x1766 Htn M. Welles Werkhoven			Stijntje	Willem (1739-1805) x J. Ruitenbeek Utrecht/Haarzuilens		
Steven x1806 Htn E. Peek Houten	Johannes x1799 Wbd J. v.d. Hei- ligenberg Wijk b. D.	Hendrik x1809 Wbd P. van Lokhorst Wijk b. D.		Geurt (1787-1836) x1815 Vtn M. de Bree Vleuten	Jacob (1789-1867)	Jan (1797-1873)
Petrus x1834 Htn L. de Wit Houten	Petrus x1834 Wbd A. v. Loenen Utrecht			Wilhelmus (1817-1886) x ca 1861 Maria Spruit (1834-1910) Haarzuilens		
Stephanus x1864 Vhz C. Smorenburg Houten			Hendrik x1870 Hml C. van Dijk Veldhuizen	Johannes J. (1862-1895) x1890 Hzl A. v.d. Meer Wilnis	Johannes (1866-1898) x1898 Wns M.M. den Hartog Haarzuilens	
Arie x1893 A. Kla- renbeek hof Houten	Pieter x1900 M. West- M.J. van Schaik Houten	Hubertus x1904 M.J. van Schaik Houten	Petrus J. x1899 Kkg J. Broeke Veldhuizen			
			Jan x A.F. v.d. Brink	Hendrik x1932 Jph A.A. Pouw	Leonardus x1938 Vhz A.M. Hoveling	Petrus J. x1944 Vtn G. van Leusden

Afkortingen

x Huwelijk

Wns Wilnis

tGn 't Geyn

Bnk Bunnik

Utr Utrecht

Htn Houten

Hml Harmelen

Vtn Vleuten

Hzl Haarzuilens

Vhz Veldhuizen

Wbd Wijk bij Duurstede

Jph Jutphaas

Kkg Kockengen

niet betalen. Er zijn tragische gebeurtenissen aan vooraf gegaan. Zeer waarschijnlijk is daardoor de naam „Zorgwijk” ontstaan. We vinden deze naam voor het eerst in een officiële akte van 1900.

Tussen 1890 en 1898 overleden drie van haar kinderen, op 28- tot 33-jarige leeftijd, waaronder haar beide zoons. Zij waren gehuwd en hadden kinderen. Het kind van haar overleden dochter werd door Maria zelf opgevoed.

De veiling van Zorgwijk in 1900

Op 17 maart 1900 verscheen Hendrikus Mulder, rijtuigfabrikant te Utrecht, als lasthebber van Maria Spruit, op de openbare verkoping van haar boerderij met landerijen.

De boerderij met percelen land te Haarzuilens kadastrale nrs. A614, 615, 619 t/m 632, 685 t/m 688, 811 t/m 813, totaal groot 20 ha 99 a 30 ca, werd gekocht door Johannes Kemp, veehouder in Maartensdijk, voor 31000 gulden.

Een perceel te Vleuten kad.nr. B191 groot 2 ha 22 a 60 ca ging naar Adrianus de Jongh, koopman te 's Graveland en Johannes de Goeij, veehouder te Haarzuilens, voor 7700 gulden.

Een perceel te Vleuten kad.nr. B192 groot 4 ha 31a 10ca naar Bernardus Johannes Lenssinck, veehouder te Maarssen, voor 11200 gulden.

Twee percelen te Vleuten B 190 en 195 groot 2 ha 54 a 10 ca naar Willem van Lankeren, pannenfabrikant te Utrecht, voor 3600 gulden. De totale opbrengst is dus 53500 gulden 29).

Kort na de veiling is Maria Spruit, vergezeld van haar jongste dochter Maria Christina Martha van Oostrum, haar ongetrouwde schoonzuster Jannigje van Oostrum en haar kleinkind Maria Cornelia Broekhuijse vertrokken naar Utrecht, waar ze in 1910 is overleden.

Johannes Kemp (1900-1917)

Johannes Kemp, in 1847 geboren in Zuilen, trouwde met Bertha Weerdestijn, geboren in Maartensdijk. In 1900 vertrok hij met zijn gezin van Maartensdijk naar Zorgwijk op Themaat. Johannes Kemp is overleden 11 augustus 1917 te Haarzuilens.

Zijn weduwe Bertha Weerdestijn verscheen 12.9.1918 voor notaris Swane te Utrecht voor boedelscheiding. Zorgwijk was toen nog groot: 16 ha 59 a 30 ca land in Haarzuilens en 1 ha 96 a 30 ca land in Vleuten.

De zes kinderen m.n. Arie, Annetje, Antonie, Hannes, Bertha Hendrika en Maria doen afstand van hun rechten tot ontbinding van de boedel. Bertha Weerdestijn kon het bedrijf voortzetten.

Bertha Weerdestijn, wed. van Johannes Kemp (1917-1935)

Bertha heeft na de dood van haar man nog achttien jaar het boerenbedrijf geleid. Op 20 februari 1930 verkocht Bertha de boerderij met 16 ha 59 a 30 ca land te Haarzuilens en 92 a 80 ca land te Vleuten aan haar zoon Johannes Hendrikus (Hannes) Kemp voor 39000 gulden. De koop ging na haar overlijden in.

Op 2 januari 1935 verklaarde Bertha de overeenkomst van 1930 echter te ontbinden en sluit nu een koopovereenkomst met zoon Hannes voor 30000 gulden. De crisisjaren eisten blijkbaar hun tol.

Bertha overleed 15 januari 1937, op 10 september 1937 is er boedelscheiding bij notaris Swane te Utrecht. De erfgenamen zijn vijf kinderen en negen kleinkinderen (kinderen van de in 1921 overleden dochter Johanna Anna Kemp en Johannes Bernardus Lenssinck).

Johannes Hendrikus (Hannes) Kemp (1935-1965)

Johannes Henricus (Hannes) Kemp werd op Zorgwijk geboren in 1886, in 1919 trouwde hij met Wilhelmina Johanna Bunschoten uit Mijdrecht; uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren.

Hannes was een man met een sociaal hart voor de medemens. Zo was hij 33 jaar armenmeester en 28 jaar hiervan tevens voorzitter van het armenbestuur van de R.K. kerk in Vleuten. Dat was in een tijd van grote werkeloosheid en bittere armoede. Het was zijn taak de collectezakken te ledigen, de centen te tellen en de behoeftigen uit te betalen.

Niet minder dan 60 jaar zong Hannes in het parochieel zangkoor. Voor zijn trouwe dienst werd hij pauselijk onderscheiden.

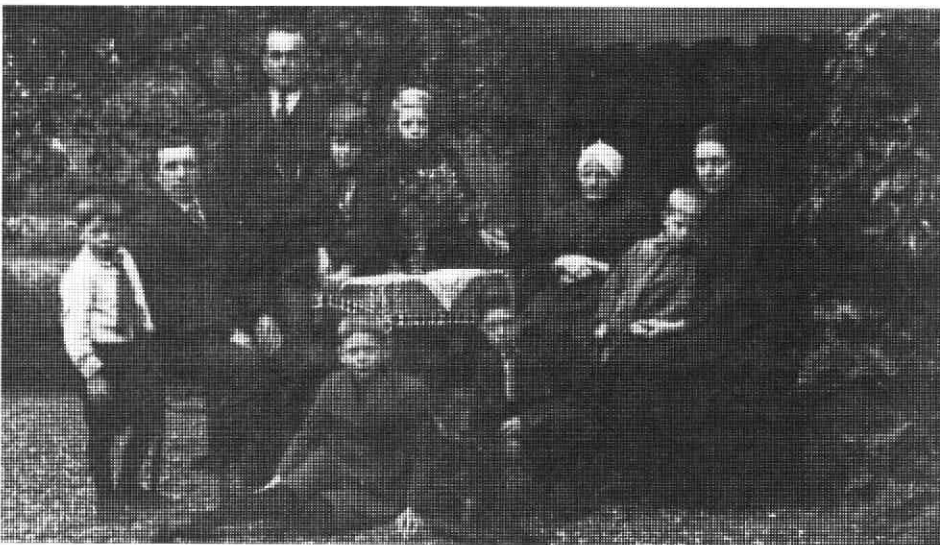
In de oorlog had Hannes de moed om Henk Wieman 16 maanden in de boerderij te laten onderduiken. Henk werd als commandant van de plaatselijke BS door de Duitsers gezocht. Op de boerderij waren veel wapens en munitie verstopt. Zijn kinderen namen actief deel in het verzet 30). Op 27 december 1965 hebben Hannes en zijn vrouw de boerderij verkocht aan hun jongste zoon Adrianus Antonius (Arie) Kemp.

Arie Kemp (1965-1980)

Op 16 mei 1980 verkochten Arie en zijn vrouw de boerderij met 15 ha 82 a 85 ca land kad.nrs D 275 t/m 350 aan de kooplieden T.Th. den Helder te Kockengen en L.D.Huisman te Woerden, die op dezelfde dag doorverkochten aan H.D. van der Vliet, winkelier te Maarssen.

Afb. 6 Luchtfoto van boerderij Zorgwijk.

afb. 7 Familiefoto uit 1931 t.g.v. het 12½-jarig huwelijksfeest van het bruidspaar Kemp-Bunschoten. Van links naar rechts Jo, vader, Wijnand de Wit, Bep, Cor, Opoe Kemp-Weerdestijn, Arie, moeder, Piet en Hans.

Afb. 8 Familiefoto Kemp uit 1944 t.g.v. het zilveren huwelijk van het echtpaar Kemp-Bunschoten. Van links naar rechts staand, Arie, Piet, Jo, Bep, zittend, vader, Cor, moeder en Hans.

H.D.van der Vliet (1980-1983)

Onder zijn leiding is de boerderij zeer grondig gerestaureerd.

A.W. Koot (1983-1996)

In 1983 heeft A.W.Koot Zorgwijk gekocht. De huidige eigenaar heeft zo-

wel binnen als buiten de boerderij veel vernieuwd in oude stijl. Zo is de hooiberg gerestaureerd en een schoorsteen gebouwd op het dak, zoals het vroeger was. Verder zijn er plannen om de voorgevel weer in oude staat te brengen en het bakhuis te renoveren met oude materialen.

Noten:

- 1) Gem. Arch. Utrecht (GAU) transporten en plechten stad Utrecht
- 2) Rijksarchief Utrecht (RAU) Dorpsgerichten 2051(25.7.1645)
- 3) GAU U054a005 not S. van de Aelpoel (5.2.1691)
- 4) RAU Familiearchief van Wijckersloot acte van uijtcoop 28.1.1679 not. C. Tou te Amsterdam
- 5) Hist. Vereniging: Coll.van der Poel nr.2GC104 (29.10.1679)
- 6) GAU U064a008 not. Nic. van Vechten (6.11.1679)
- 7) Hist. vereniging: Coll. van der Poel nr.2GC089 (30.11.1681)
- 8) idem nrs 2GA722 (31.7.1683) en 2GA724 (4.2.1684)
- 9) GAU transporten en plechten stad Utrecht en RAU U191a002 not. A. van Goudoever (30.9.1767)
- 10) GAU U100a002 not. J.A. Becker (2.6.1695 en 27.1.1702)
- 11) RAU Dorpsgerichten nr.1974
- 12) GAU 191a002 not. A. van Goudoever (8.3.1759)
- 13) idem (29.4.1759)
- 14) GAU begraafboek Jacobikerk
- 15) GAU U191a002 not. A. van Goudoever
- 16) idem
- 17) GAU U162a003 not. C.F. Pronckert (12.7.1742)
- 18) GAU U201a006 not. J. Smit (1755)
- 19) GAU U191a002 not. A. van Goudoever (30.9.1767)
- 20) RAU dorpsgerichten nr. 1974
- 21) GAU U191a002 not. A. van Goudoever (3.10.1765)
- 22) GAU U269c006 not. Helmert van Dam (5.5.1793) en U272c018 not. N.W. Buddingh (21.6.1796)
- 23) RAU HM001a013 not. G.N. Buddingh (6.11.1833)
- 24) Gemeente-archief Vleuten-De Meern arch.nr.100
- 25) GAU U305c006 not. J.A.H. Borret (28.7.1854)
- 26) idem (16.9.1873)
- 27) GAU U335a015 not H.W.Th. van Goudoever (27.6.1874)
- 28) RAU HM001h011 not. D. Robbmond (27.5.1886)
- 29) Kadaster Utrecht not. J. de Klerck (2.5.1900)
- 30) De Patriot 1940-1945 Vleuten en Haarzuilens

Afb. 9 Foto familie Kemp uit 1944. Van links naar rechts zittend Arie, moeder, vader, Jo. Staand Bep, Hans, Cor, Henk Wieman, Corrie van Kuik (vrouw van Piet), Piet.

Afb. 10 Het Vleutens zangkoor „St.Cecilia” in Volendam. Van links naar rechts: 1e rij: Jan Broekhuijse, Jo Lexmond, Piet Boeijen. 2de rij: Co van Eijk, Henk Boeijen, Niek Boeijen, Toon Carpaij, Piet Teunissen, Wout van Gisbergen. 3de rij: Hannes Kemp, Kees Wieman, Ries Hoogland, Hannie van Rooijen, Arie Kerste, pastoor Beutener, Jo van Dijk.

Onze dank gaat uit naar mevrouw C.van Bennekomp-Kemp in Houten voor het ter beschikking stellen van haar familie-foto's. Verder dank aan Hans Kemp en Piet Boeijen voor hun bijdrage in het opsporen van de namen op de oude foto's.

Een eeuw gereformeerde kerk Vleuten-De Meern 1894 - 1994 (2)

door Clement van Dijk

In 1994 herdacht de Gereformeerde Kerk van Vleuten-De Meern het honderdjarig bestaan. Ter gelegenheid daarvan heb ik op verzoek van de kerkeraad de geschiedenis van die kerk in de archieven opgezocht en op schrift gesteld. Het resultaat is in boekvorm uitgegeven en o.m. aangeboden aan de Historische Vereniging hier terplaatse. Het bestuur van de Historische Vereniging heeft mij gevraagd een verkorte versie te willen samenstellen. Het eerste deel daarvan werd opgenomen in het tijdschrift van december 1995. Hier volgt het tweede deel.

De vergaderplaats van de gemeen- te II

Het kerken in een landbouwschuur is natuurlijk niet echt prettig; zodra de officiële erkenning als Gereformeerde Kerk van Vleuten en De Meern er in 1894 was, werd er onmiddellijk aan kerkbouw gedacht en over gepraat. Uit een gemeentevergadering van 3 juni 1895 blijkt het plan om grond te kopen aan wat toen heette de Kraagdijk, de latere Krogtdijk en nog weer later, na de Tweede Wereldoorlog, gedeeltelijk Wilhelminalaan en Europaweg.

Er wordt door de kerkeraad in september een bod gedaan op deze grond, die eigendom is van J. J. Koning uit „Leyerdorp”, de landheer van Dirk van Woudenberg. „Er werd besloten een net kerkgebouw te plaatsen in dier voege ongeveer als te Zuilen”.

Maar de plaats werd bij nader inzien toch niet gunstig genoeg bevonden, doordat de ligging te ver van de weg af was. Uit het kerkeradsverslag van 17 april 1896 blijkt dat Dirk van Woudenberg met zijn gezin zal vertrekken; het gemeentelijk bevolkingsregister laat zien dat zij 19 mei 1896 naar Nieuwkoop werden overgeschreven. Er moest nu dus vaart komen in de kerkbouw, want met het vertrek van de Van Woudenbergs was ook de provisorische vergaderplaats niet meer beschikbaar. Hoewel per brief aan de eigenaar Koning gevraagd werd: „ons niet zoo dierek te verjagen ...”, moet men vertrekken en Van der Kwast zal de gebouwde kapschuur of wagenloods op het erf van Van Woudenberg afbreken en afvoeren.

Reeds op 4 mei 1896 besluit de kerkeraad tot de aankoop van grond van G. de Rooij Gzn., voorzitter van de kerkeraad, voor de

somme van zeventien en een halve gulden de roe (1 roe is bijna 16 m²). „En wel zoveel roede als er nodig is voor de bouw eener kerk en de plaats waar de kerk komt is naast de woning van G. de Rooij, vooraan de hoek van de boomgaard, met die voorwaarde van een vrije toegang over weg en sloot naar het kerkgebouw”.

We laten een gedeelte van de verkoopakte zien, gedateerd 12 september 1896.

„Noch werd op diezelfde vierde mei 1896 besloten om B. de Rooij en J.L. van der Kwast een opgaaf te laten doen wegens het zetten ener kerk naar het bestek dat daarvoor gemaakt is.” Aan te nemen is dat de genoemden zijn: Lambertus Jan, met roepnaam Bart, oudste zoon van Gijsbert en Adrianus Leendert, met vermoedelijke roepnaam Janus; de scriba dus. Zij waren nl. allebei timmerman.

N° 1858.

Heden den twaalfden September achtien honderd
niet en negentig
Compromitterende wijz. Cornelis Nicolaas Andrius Anton Benoit notaris te
Vleuten en de Meern, in de naam van de kerk van Vleuten en de Meern
De Heer G. de Rooij, zoon van G. de Rooij, landbouwer,
wonende te Vleuten
Die verklaard te hebben verkocht en misde te vervullen en vrijen
eigendom te zullen leveren aan de Gereformeerde Kerk van Vleuten
- de Meern, voor en ten behoeve van de kerk van Vleuten en de Meern
dus van Boerbroek, verkouder, wonende te de Meern, gemeente
Vleuten en de Meern, verkouder, wonende onder Vleuten, hand-
lende in hoede en trouw van ouderting en diaken, volgens huwelijk
klaring tot deze handeling verkouder, boerbroek en in het alhier segg.
woordig, verklaard in hoop aan te nemen
Een perceel grond, gelegen te Vleuten bij het kadaster des gemeen-
te Vleuten te land in Sectie D onder nummer 1292, als kerk en
erf, van grootte van klein aan vier en negentig centnaars
Dit perceel grond doorden verkouder is aangekocht in publieke
veiling, bij het proces verbaal van veiling en toewijzing daer
van door notaris Jan Cornelis Duurs te Vleuten op den 12den juni
achtien honderd negen en negentig op gemachtigd en bevestigd
te wip hypotheek kan ook te Vleuten te land in de Meern, juli
en daer jaer in den 205 nummer 57, te wip de weg het verkouder
in aanbouw zijnde kerk wordt gesteld, sloot en overrekening
van de Gereformeerde Kerk van Vleuten de Meern
De compromitterende verklaard, dat deze verkoop en hoop is gedaan
om de volgende voorwaarden:

B&W werken mee in de haast:

Lambertus Jan de Rooij, geboren 15 juni 1849, Maartensdijk; oudste zoon van Gijsbert de Rooij en Hendrika van Voorst. Bart kwam 1 mei 1861 met zijn ouders van Achttienhoven naar Vleuten en werd daar zelfstandig timmerman.

L. J. de Rooij schrijft op 2 juli 1896 aan Burgemeester en Wethouders van de gemeente Vleuten:

*Verzoeking
van
Meneer van de J. de Rooij
Verzoeking van Burgemeester en
de Heere Wethouders
die Notulen der vorige vergadering
vanne gemeente Vleuten*

*N. 1301
Verzoeking van de Heere
Graf. de Rooij.*

*Oplossen van de verhouding van
de Christelijke Gereformeerde gemeente
te Vleuten en vergoeding van het bou-
werk van de kerk op het kad. plees
sectie A en
Opzet op het 170, in verband met de
206 en 170. Plees vergoeding van
de gemeente Vleuten
Is beslote
aan de Heere de Rooij te vergoeden
van de kerk op het kad. plees
sectie A en tekening*

Metselaar F. Kooren heeft ingeschreven voor het metsel- en graafwerk en het hardsteenwerk voor f 997,- en heeft daarvoor de opdracht gekregen. A. de Rooij, waarschijnlijk dezelfde als L(ambertus) J(an) heeft het timmerwerk begroot op f 947,90 en heeft daarvoor ook de opdracht gekregen, zodat „de Rooij en Kooren de kerk zullen maken naar bestek en tekening”.

Dat gaat kennelijk heel snel, want op 30 september 1896, ruim twee maanden dus na de vergunningverlening en nog geen drie maanden na de bouw aanvraag, besluit de kerkeraad om Antje van der Kwast, dochter van de scriba, tot kosteres te benoemen. Maar uit het kerkeraadsverslag van 23 oktober blijkt dat Antje niet wil; pas op 4 mei 1897 wordt dan kosters P. de Haan benoemd, met een vergoeding van f 30,- per jaar. Op 2 november bespreekt de kerkeraad verschillende zaken over de nieuwe kerk, zoals o.m. het plaatsengeld. Drie tarieven worden er vastgesteld, één, twee en drie gulden per jaar.

We drukken op de volgende pagina de foto van de kerk af welke is opgenomen in de gemeentelijke monumenten-inventarisering. Daaruit weten we tevens dat de architectuur de kerk typeert als van het zgn. schuurkerk-type, voorzien van sobere neogothische details (de ramen natuurlijk). Boven de ingang is in hardsteen gebeiteld: „Geef den Heere de eere Zijns Naams, brengt offer en komt in Zijne voorhoven”. uit psalm 96:8.

*N. 251. Verzoeking van de Heere
Aan
Burgemeester en Wethouders der gemeen-
te Vleuten. verzoekt ondergetekende L. J.
de Rooij Timmerman te Vleuten, namens
den Kerkeraad der Gereformeerde Kerke
Vleuten de Heere, om volgens nevensgaand
de plan tekening te mogen bouwen, een kerk
gebouwd op een gedeelte van het perceel Kad.
dastraal bekend onder. Sectie A n. 1150
gelegen aan den Alendorper weg gemeente Vleu-
ten, in eigendom toebehoorende aan den Heere
L. J. de Rooij te Vleuten
Vleuten 2. juli 1896. *t welk doorn
L. J. de Rooij.**

moet een belangrijke verbetering zijn geweest, want nu werd het tijdstip van de bijeenkomsten wat minder bepaald door het natuurlijke licht.

Een nieuwe wens is in vervulling gegaan; met „bijna” algemene stemmen wordt in oktober 1922 besloten een kachel in de kerk te plaatsen voor de wintermaanden. Tot dan toe was er dus geen enkele verwarming en zal door menigeen zijn/haar eigen warme stoof zijn meegebracht.

Bij de gemeente zal gevraagd worden om een of twee lantaarns langs de weg.

Zes jaar stond de kachel in de kerkzaal er, maar het was niet je dat. In de vergadering van de kerkeraad van 3 september 1928 werd voor het eerst gesproken over de mogelijkheid van centrale verwarming en werd besloten informatie in te winnen wat de kosten daarvan zouden zijn.

Reeds een week later werden de manslidmaten geraadpleegd; de heer E. Bos heeft de kosten opgegeven voor CV voor consistorie, kerkzaal en orgel. Er werd een lijst aangeboden voor bijdragen. Alle aanwezigen schreven in, zodat de kerkeraad het werk kan laten uitvoeren. Op 13 oktober werd de CV tot genoegen van de kerkeraad opgeleverd en geheel betaald: f 640,-. Bijkomende kosten voor timmer-

werk, o.a. een cokesbergplaats en 1000 kg cokes maken een totaal van f 715,74; er was ingetekend voor f 717,50, er bleef dus zelfs nog wat over.

Zo functioneerde de gemeente in die tijd, sober, maar wat er nodig was kwam er. In 1929 werd besloten het orgelfonds op te heffen en een rondgang bij de leden te houden om een bijdrage om alzo in de tijd van twee, hoogstens drie jaar de schuld die nog steeds op het orgel rust afgelost te krijgen, dat was er dus ook inmiddels gekomen.

De Alendorpkerk staat op bijzondere grond

Het is een gelukkig toeval dat in de akte van verkoop en koop van de grond van de kerk tevens is vermeld wanneer Gijs de Rooij de grond zelf kocht; we lieten dat hiervoor zien.

Ingegeven door wat verdergaande interesse dan voor deze herdenkingspublicatie misschien nodig is, werd die oorspronkelijke koop toch ook maar geraadpleegd. En zie, daardoor weten we nu dat Gijs de Rooij op zaterdag 11 juni 1859 in totaal vijf aaneengesloten percelen grond kocht, met een totale oppervlakte van ruim 21 bunders. Hij kocht deze grond, boomgaard, bos en weiland, bij openbare verkoping in Utrecht, Achter Sint Pieter, voor een totaalprijs van vijftienduizend driehonderd vijf en zeventig gulden. Het aardige is nu dat in het blad van de Historische Vereniging in 1992 een uitvoerig verhaal over deze locatie is geschreven door J. Huiting. Het is een beschrijving van enkele goederencomplexen van het zgn. Kapittel van Oudmunster. Een van de bezittingen van Oudmunster was „een hoeve tussen Alendorp en de Krogdijk”, tegenwoordig Esdoornlaan-noordelijk gedeelte Europaweg. Op 7 januari 1248 verkoopt Amelis uten Weerde de hoeve aan het kapittel Oudmunster. In de zgn. oorkonde van deze transactie wordt de hoeve bij Alendorp „de Gulden Hoeve” genoemd. Vanaf 1248 is de Gulden Hoeve bij Alendorp geen leengoed meer, maar een pachtgoed en zal eeuwenlang in het bezit blijven van het kapittel.

In het jaar 1793 blijkt de Gulden Hoeve in gebruik te zijn bij Cornelis de Lange, die deze huurde van Willem Gerard van Nes en Hendrik Bernard Martini. Willem van Nes slaagde erin een groot grondbezit te verwerven, onder andere door op 6 november 1794 de Gulden Hoeve van het kapittel te kopen. Hieruit blijkt dat de Gulden Hoeve maar liefst bijna vijf en een halve eeuw behoorde tot de goederen van de voormalige St. Salvatorkerk (Oudmunster). Nog in 1832 was het complex van de Gulden Hoeve in het bezit van de

De hier tussengevoegde rekening van 27 september 1916 van het elektrotechnische bureau W. Hoevenaar laat zien dat als nieuw comfort-element voor een bedrag van f 77,90, een elektrische installatie werd aangebracht. Elektrische verlichting

Utrecht, 27 September 1916

Rekening

Gereformeerde
voor de Hoopgezinde Kerk te Alendorp, Vledder
van W. Hoevenaar, Electro Techn. Bure.
Schouwenste 9.

Mut.	Lichtinstallatie aangelegd volgens offerte	f 45,-
	2 lichtpunten met 100 watt lampen	20,-
Omz.	2 reserve stoppen	0,60
	2 " lampen 120/100	2,60
	1 nieuwe serie afsluiting	0,70
	Totaal	f 77,90

Behoudens het tegensinnig geval zou
wij zijn den 4 Oct. over alle bedragen
beschikken

op 11 Oct. 1916

Kerkmeester
J. v. d. Haand

familie Van Nes. En dan zien we dat in 1859 Gijsbert de Rooij dit grondcomplex koopt; maar de oorspronkelijke hoeve is er dan in ieder geval niet meer blijkens de akte. Vandaar dat Gijs in 1860 een nieuwe boerderij laat bouwen, ongeveer op dezelfde plaats. Maar waarschijnlijk onbekend met de historie geeft de eigenaar de nieuwe hoeve niet opnieuw de naam Gulden Hoeve....

In 1897 verkoopt Gijs de Rooij een stukje van deze grond aan de Gereformeerde Kerk, waarvan hij lid is, om daarop een kerk te bouwen; op grond die eeuwenlang door het kapittel vanuit Utrecht bestuurd werd. De plaats waarop het Alendorper kerkje staat is zagezegg van bijzondere kerkhistorische betekenis.....

Wij volstaan met deze korte aanduiding; een uitgebreidere verhandeling zou wellicht een storend element zijn. Wie er meer van wil weten kan in het blad van de Historische Vereniging terecht.

Mozaïek van gedenkwaardigheden uit de herderloze eerste veertig jaar

In het nu volgende willen we een aantal zaken, voorvallen en dergelijke de revue laten passeren, die we al lezende aantroffen bij het onderzoek van het gedeelte van ons archief dat inde vrijgemaakte kerk op Alendorp wordt bewaard. Niet altijd zal de chronologische volgorde der gebeurtenissen worden aangehouden, maar daarvan worden afgeweken omwille van de samenhang. Omdat het om allerlei verschillende zaken en voorvallen gaat, noemen we dit deel een mozaïek.

Een kerkelijke gemeente zonder eigen predikant krijgt door de classis een predikant als consulent toegewezen, die de kerkeraad bijstaat bij allerlei aangelegenheden waarvoor de inschakeling van een predikant noodzakelijk of wenselijk is.

Dit betekent dat vanaf de institutie voor de Gereformeerde Kerk van Vleuten en De Meern een consulent moest worden benoemd, want de financiële draagkracht van deze mini-gemeente was natuurlijk bij lange na niet toereikend voor het hebben van een eigen predikant. En dat zou nog heel lang duren. Als eerste consulent werd door de classis aangewezen ds. W. Schoch van Amerongen.

Behalve voor de zondagse kerkdiensten kwamen bij de vacante gemeente ook voor kerkelijke huwelijksbevestigingen de predikanten altijd van buiten. Het eerste huwelijk na de institutie was dat van Leendert Jan Griffioen, landbouwer in Waarder, broer van diaken Arie. Hij trouwde op 18 april 1895 in Vleuten, met Elizabeth de Rooij, dochter van de voorzitter van de kerkeraad. De inzegening

van dit huwelijk werd verzorgd door de al geruime tijd in Vleuten bekende Utrechtse predikant M. van Minnen; bij de De Rooijen nog beter bekend uit hun Utrechtse kerktijd.

Vier door dominee Van Minnen bevestigde huwelijken hebben we geteld en gedurende het gehele herderloze tijdperk van veertig jaar waren dat er 57.

Favoriet als geestelijk huwelijksmaker was de latere, eveneens Utrechtse predikant, dr. H. Kaajan, die van 1920 tot 1940 aan die kerk verbonden en ook een aantal jaren consulent voor Vleuten en De Meern was. Hij bevestigde maar liefst achttien huwelijken in onze gemeente.

Het niet hebben van een eigen predikant betekende natuurlijk ook dat iedere zondag en voor elke andere kerkdienst een predikant of een zgn. oefenaar van buiten moest komen, of dat volstaan moest worden met preeklezing.

In dat raam bood in juli 1906 ds. A. Voogel van Waarder aan om de komende winter de kerk van Vleuten te dienen. Het antwoord van de kerkeraad op dit aanbod luidde: „De kerkeraad in Vleuten en De Meern in zijnen meerderheid van oordeel zijnden dat Ds. Voogel van Waarder in dezen winter de gemeente in Vleuten niet zal kunnen stichten, geeft u bij dezen schriftelijk kennis dat zij u aanbod niet aanvaard”.

Scriba Evert van Woudenberg wil genotuleerd hebben: „dat hij als minderheid protesteert tegen dezen geheele handel”. Was de preekvoorziening op zich al geen eenvoudige opgave, de voorgangers moesten ook veelal in Utrecht gehaald en daarna terug gebracht worden. Daarvoor werd in november 1894 snel een rooster gemaakt, dat naar aan te nemen is alleen agrariers bevatte, immers zij beschikten over paardentractie. De vergoeding voor het optreden van predikanten tweemaal per zondag wordt in 1918 van twaalf naar veertien gulden opgetrokken; voor oefenaars blijft het op twaalf gulden gehandhaafd.

De financiën van zo'n nog jonge en kleine gemeente zijn natuurlijk een voortdurende zorg voor de kerkeraad; we zien met name voorzitter G. de Rooij initiatieven nemen voor extra bijdragen om tekorten af te dekken, of zelfs soms een renteloze lening beschikbaar te stellen.

Als illustratie van de vroegste kerkelijke financiële huishouding laten we de rekeningen van 1897 en 1898 zien.

1897: Inkomsten	kerk	f 480,01
Uitgaven	kerk	f 518,955
	tekort	f 38,945
Inkomsten	diakonie	f 106,78
Uitgaven	diakonie	f 36,00
	batig	f 70,78

1898: Inkomsten	kerk	f 349,16
Uitgaven	kerk	f 296,69
	batig	f 52,47
Inkomsten	diakonie	f 148,90
Uitgaven	diakonie	f 93,58
	batig	f 55,32

We signaleren nu even dat aan het einde van 1899, de eeuwwisseling dus, volgens de documentatie „Gereformeerden in stad en land”, het ledental van onze kerk inmiddels is opgelopen tot 97. Het blijft dus groeien.

Voor de kosten die verbonden zijn aan „prekers op zondag” besluit de kerkeraad in maart 1904 “een derde zakje aan de deur in te stellen”. En zo'n anderhalf jaar verder op lezen we: „Dewijl Vleuten niet veel armenzorg heeft werd geraden niet voor de armen te collecteren”. Maar van dit laatste moeten we vooral geen al te grote indruk hebben want er komen wel degelijk steunzaken voor. Zo signaleerden we „dat een zuster der gemeente verzocht om betaling van haar onkosten voor haar verpleging in het Diaconessenhuis in Utrecht, waaraan de Diakenen zullen voldoen”. Een ander voorbeeld is het door de diaconie betalen van zes gulden schoolgeld voor de kinderen van NN aan de christelijke school te Vleuten.

We willen nu wat nader kijken naar sommige „handelingen van de kerkeraad” in die eerste veertig jaar, naast al hetgeen inmiddels al de revue is gepasseerd.

In oktober 1901 signaleren we in de gemeentevergadering waarin een nieuwe ambtsdrager zal worden gekozen, problemen met de kandidaatstelling. Van der Kwast treedt op als spreekbuis van een viertal gemeenteleden dat bezwaar maakt tegen het feit dat beide kandidaten in Vleuten wonen. Dit leidt ertoe dat de verkiezing wordt uitgesteld en er in de eerstvolgende vergadering van de kerkeraad eerst over het probleem wordt gesproken. Bij die gelegenheid wordt eenvoudig gesteld dat in de eerste notulen niets staat over een verdeling van ambtsdragers tussen Vleuten en De Meern. Daarna vindt alsnog de verkiezing plaats.

Vanaf 1894 heeft Gijs de Rooij als nestor-hij was een generatie ouder dan de overige ambtsdragers- leiding gegeven aan de kerkeraad. Bij zijn aantreden was hij reeds een en zeventig jaar; de laatste keer dat wij zijn handtekening aantreffen onder de verslaggeving van de kerkeraadvergadering was 1 februari 1905. In de maartvergadering is hij afwezig wegens ziekte en wordt zijn taak overgenomen door Arie Griffioen. Uit de akten van de burgerlijke

gemeente weten we dat hij op 14 april, dus twee en een halve maand na zijn laatste kerkerads- vergadering en inmiddels op de hoge leeftijd van ruim twee en tachtig jaar, overleed. In het begin van 1909, zien we twee nieuwe kerkeradsleden optreden; het zijn H. M. Fokker, ouderling en M. R. van Zoeren, diaken.

Fokker is veehouder op de Nobelhoeve in Vleuten; hij wordt gelijk praeses van de kerkerad omdat Arie Griffioen deze functie neerlegt en als oudste in zittingsjaren dan scriba (met een fraai handschrift) wordt. Dat doet hij weer vier jaar maar dan legt hij ook deze functie neer.

We hebben tot nu toe de functiewisselingen binnen de kerkerad steeds zonder problemen zien verlopen. Maar nu is er wel een probleem; Van Zoeren vindt dat ook een diaken best scriba kan zijn. Voorzitter Van der Kwast is daar echter op tegen en verwijst naar het desbetreffende besluit van januari 1911, toen daarover ook discussie was en met 4 tegen 2 stemmen werd besloten dat de scriba een ouderling moet zijn. Van Zoeren wil inzage van de kerkerad, maar Van der Kwast weigert.

Het resultaat van de stemming is dat Van Zoeren drie van de vijf stemmen krijgt, waarop Van der Kwast zegt dat wanneer die benoeming tot scriba door gaat, hij als ouderling opstapt. Van Zoeren neemt de benoeming tot scriba dan maar niet aan, maar weigert het dankgebed uit te spreken. In de volgende vergadering wordt ouderling J. van der Haar tot scriba benoemd.

Scriba's van de kerkerad hadden wel eens moeite met de schrijfwijze van niet alledaagse woorden; dat is zeker in die tijd geen schande. We willen niet nalaten enkele van die woorden te noteren omdat we daarvan zelf bij het lezen hebben genoten en soms gepuzzeld. Een kleine bloemlezing dus:

vinanzejeel
viezietatoren
unieversetijt
rouwsecelerren (rouwcirculaires ?)

Pouwulus
pascherie (pastorie)
zenzuur a moora (censura morum = onderling vermaan)

Zo is 't genoeg !

Een enkele maal zit de kerkerad met een in het kerkelijke leven niet te tolereren levenswandel van een gemeentelid. Zo zagen we dat een echtpaar de kerkgang geruime tijd verzaakte; dat een gemeentelid beticht werd van „op de dag des Heere voor een ieder zichtbaar werkzaamheden te verrichten”. De tuchttoefening in dergelijke gevallen was het voor enige tijd afhouden van het Heilig Avondmaal.

Wel een van de allerergste zonden was dat een zuster der gemeente buitenechtelijk zwanger werd. We hebben zo'n voorval waargenomen; twee door de kerkerad aangewezen ouderlingen bezochten de betreffende zuster teneinde na te gaan of zij zich wel schuldig voelde over zo'n misdrijf. Er volgden natuurlijk ook een zeer persoonlijke preek en onthouding van het Heilig Avondmaal gedurende een jaar.

De tijd gaat voort; op 28 juli 1914 wordt de wereld opgeschrikt door de oorlogsverklaring van Oostenrijk aan Servie. De direkte aanleiding lag in een groeiend nationalisme in de Balkanlanden, culminevend in de moord op de Oostenrijkse kroonprins Frans Ferdinand en zijn vrouw op 28 juni te Sarajewo, hoofdstad van het in 1878 door Oostenrijk bezette en in 1908 geannexeerde Bosnie. Omdat de dader een Servisch student was, stelde Oostenrijk een ultimatum aan Servie. Toen Servie hierop niet inging verklaarde Oostenrijk de oorlog.

Deze stap bracht andere internationale conflicten tot uitbarsting; de Eerste Wereldoorlog was uitgebroken. De gereformeerde kerkerad besloot op 4 augustus in verband hiermee tot het houden van een biduur op 12 augustus en men zal de hervormde predikanten van Vleuten en De Meern vragen het voorbeeld te volgen. Ds. Haitema van De Meern en ds. Vink van Vleuten doen mee; ze betuigen hun hartelijke instemming.

Een aangelegenheid van geheel andere aard is het volgende. In de zomer van 1921 heeft de regering een grondwetswijziging in voorbereiding, welke ertoe moet leiden dat het tot dan toegeldende verbod op rooms-katholieke processies op de openbare weg, zal worden opgeheven.

De Hervormde gemeente van Amsterdam heeft een protest opgesteld tegen dit voornemen en vraagt andere kerken om adhesie te betuigen. De kerkerad van gereformeerd Vleuten en De Meern stemt met dit protest in.

De eigen predikant komt weer eens aan de orde; of liever het niet hebben van een eigen predikant. In het najaar van 1921 wordt dit onderwerp opnieuw ter tafel gebracht door de op bezoek zijnde kerkvisitatores. Zij constateren in hun rapport, geschreven door ds. W. Verhoef uit Zeist; „dat deze kerk kwijnende, ja zelfs stervende is als gevolg van het ontbreken van een herder en leraar”. De kerkerad is witheet en protesteert tegen het rapport; maar dat helpt weinig, het wordt niet ingetrokken of gewijzigd.

Het in 1927 afgestemde idee om een afzonderlijke commissie van beheer in te

stellen kwam er een paar jaar later toch door, nl. in maart 1930. En let u op, toen die commissie er eenmaal was besloot de kerkerad daaraan twee kerkeradsleden toe te voegen. De eerste die deze rol te vervullen kregen waren de diakenen G. de Rooij (de Ite) als primus en J. Fokker als secundus. Pas dan ook besluit de kerkerad om het kerkgebouw tegen schade te verzekeren; alhoewel niet iedereen het daar op principiële gronden mee eens was.

In het raam van het verlangen naar een eigen predikant, deed in diezelfde tijd als waarvan we zo juist spraken, dominee Brinkman van Harmelen het aanbod om de gemeente van Vleuten en De Meern pastorale zorg te verlenen. De daarvoor gevraagde vergoeding was zevenhonderd à achthonderd gulden per jaar. De kerkerad wees het aanbod af.

Een eigen predikant

Oktober 1931; opnieuw het onderwerp „eigen predikant” ! In de classis werd aan alle kleine en vacante kerken gevraagd of zij pogingen willen doen een predikant te beroepen. Dit gebeurde mede tegen de achtergrond dat er inmiddels veel kandidaten beschikbaar waren. Maar alle in de classis aanwezige vertegenwoordigers van de kleine en vacante kerken antwoordden dat het met het oog op de financiën niet zou gaan.

Toch blijkt een maand later dat het signaal opgepikt is, want in de notulen van 24 november 1931 lezen we: „Ook aan de orde komt om onder biddend opzien tot den Heere soms de mogelijkheid zou kunnen bestaan om nog eens een eigen herder en leeraar te bezitten en om hierover de gedachtengang der gemeente eens te mogen vernemen.

Daar het niet de bedoeling is om tot een besluit te komen, want overhaaste spoed is zelden goed, maar dat het een voorbereidende gedachten was en de gemeente opgewekt werd dit in ernstige overweging te nemen, want ook hiermede zullen vele stoffelijke bezwaren medegepaard gaan. Ook werd gezegd dat dr. Kaajan (de consulent) er op gewezen had dat er zoveel kandidaten waren die gaarne een plaats zouden willen hebben, als zij maar werden beroepen.

Vervolgens waren er onder de aanwezigen die ook nog een woord in het midden brachten en over de financiële moeilijkheden die daardoor zouden ontstaan”.

1 maart 1932; voorzitter J. de Jager brengt verslag uit van het bezoek aan ds. H. Kaajan „om met hem te spreken over de mogelijkheid om te kunnen komen tot het bezit van een eigen predikant en wel een emeritus predikant om niet in te hoge uitgaven te vervallen welke de gemeente niet zou kunnen dragen. Zijn Weleerwaarde zegde toe het voorstel in de eerstvolgende clas-

sis in te brengen en bereidheid te vragen voor enige financiële hulp”.

Dat gebeurde reeds daags daarna met het gevolg dat de afgevaardigden Van den Dorpe en ds. Brinkman een onderzoek zullen instellen naar de financiën van de kerk. Het resultaat hiervan was dat door de „kas voor hulpbehoevende kerken” waarschijnlijk driehonderd gulden zal worden bijgedragen als de kerk een eigen predikant mocht krijgen.

Maar als we een half jaar verder zijn besluit de kerkeraad in september 1932 het verkrijgen van een eigen Denaar des Woords nog wat uit te stellen met het oog op de gedrukte tijdsomstandigheden; de hevige economische crisis dus. Dit wordt ook medegedeeld in een bijeenkomst van de manslidmaten op 7 november.

Oktober 1933; de economische crisis duurt onverkort voort, maar er is een vervroegde kerkeraad bijeengeroepen omdat in de gemeente stemmen opgaan „om een eigen Denaar des Woords te bezitten”. De voorzitter zegt „dat er aan de begeerte ook financiële bezwaren verbonden zijn”; hij meende dat als van de classis vier- à vijfhonderd gulden erbij gekregen wordt, de bezwaren wel te overkomen zijn. De leden van de kerkeraad vonden dat het met de Hulpe des Heeren niet onoverkomelijk was.

En zoals we inmiddels gewend zijn worden een week later de manslidmaten bijeengeroepen. Er was al een lijst opge maakt wat elk gezin en ook jongeren zouden kunnen bijdragen. Op verzoek van sommige leden werd de lijst voorgelezen. Het voorstel werd in stemming gebracht: 26 voor; 6 tegen. Voorwaar een voor de kerk historisch besluit. Nu kan ook de steunaanvraag aan de classis uit en dat gebeurt ook onverwijld.

We gaan het veertigste jaar in van de zelfstandige, maar nog steeds predikantloze Gereformeerde Kerk van Vleuten en De Meern. In december 1933 werd het eerste beroep uitgebracht op kandidaat Van Noort. Dit beroep werd niet door hem aangenomen, hij bedankte daarvoor en nam een beroep naar Schoonrewoerd wel aan.

In de mei-vergadering van het volgende jaar van de kerkeraad zegt voorzitter J. de Jager dat het tijd wordt het beroepingswerk weer ter hand te nemen. Hij stelt voor om het traktement op 1700 gulden en als het kan op 1800 gulden te stellen; dit wordt goed gevonden.

Er worden drie potentiële kandidaten voorgesteld en daaruit gestemd door 37 leden:

1. F. van Dijk uit Kampen 8 stemmen
2. D. J. Ras uit Scheveningen 19 stemmen
3. H. de Valk uit Rotterdam 4 stemmen

Zodat kandidaat D. J. Ras verkoren wordt. Na vertrek van de manslidmaten wordt de beroepingsbrief klaar gemaakt en door alle kerkeradsleden ondertekend. En dan nu in spanning wachten op het resultaat; dat duurt niet lang, zie maar hierna:

Ondertussen wordt medewerking verkregen van de deputaten voor hulpbehoevende kerken voor ondersteuning met 300 gulden uit de generale kas en 200 gulden van de classis.

Scheveninge 29. 5. 34

Aan de Raad de Geref. Kerk
te
Vleuten - de Meern.
Pla. Gero. Heer J. v. d. Meer, scriba.

Uw waarde Heere en Mr.

Het is mij een grote genoegening te kunnen melden dat ik de vrymoedigheid ontvang heb om in de bladzijde van uzen Gode de roeping van Vleuten de Meern te hebben overzigt. Van harte hoop ik dat tussen u en mij een in alle opzichte breedte samenwerking zal in opdat zoo de gemeent moge worden opgebouwd in het geloof. Ik van mij zie heel duidelijk dat mijn roeping zoo is, te deeren kan. Ik me volle vrymoedigheid e blydschap dat de Koning de Kerk mij nu reeds de gelezen dekerd in zijn kerken heeft te mogen aanbieden, tot ik kom. Het geeft mij het beste dat ik het heere van v. d. Meer heere van pastorie met heere en in op.

Uw
D. J. Ras

Korte biografie:

Dirk Jan Ras, geboren 9 maart 1908 Amsterdam; gehuwd met Hendrika Wilhelmina Griffioen, geboren 28 december 1902. Uit het huwelijk werden vijf kinderen geboren, van wie de eerste twee in Vleuten. De standplaatsen en intrede-data van Ds. D. J. Ras waren:

1. Vleuten-De Meern 7 oktober 1934
2. Klundert 4 februari 1940
3. Bennekom 28 juli 1946
4. Enschede 1 juni 1956
5. Leerdam 10 mei 1970
6. Emeritaat 1973

De beide echtelieden overleden in dezelfde maand te Ermelo, nl.: Dirk Jan Ras, 4 mei 1990 en Hendrika Wilhelmina Griffioen, 27 mei 1990.

Hiermee sluiten wij dit mozaïek af. Er zou nog veel meer zijn te vertellen maar we hebben ons ertoe beperkt de krenten uit de pap te halen.

Van crisis naar oorlog

Dominee Ras heeft 21 januari 1940 afscheid genomen en is vertrokken naar Klundert. Reeds begin januari hebben zich bij de kerkeraad enkele kandidaat-predikanten gemeld om onze kerk te dienen gedurende de tijd dat er geen eigen predikant is. Maar de kerkeraad neemt zelf met voortvarendheid het initiatief voor de opvolging van dominee Ras; aangezocht zullen worden de kandidaten Verspuij, Reijenga en Ridderbosch.

Zodra dominee Ras eind januari is vertrokken benoemt de kerkeraad ouderling De Jager weer tot praeses. Een verzoek van Kockengen tot samenwerking wordt afgewezen, omdat deze gemeente niet tot dezelfde classis behoort. Ofschoon de kerkeraad wel voelt voor samenwerking met de kerk van Harmelen die sinds juli 1939 vacant is, komt deze niet tot stand omdat deze zusterkerk al ver gevorderd is met het beroepingswerk en in april 1940 weer een eigen predikant krijgt. In Vleuten-De Meern is een aantal kandidaten in diensten voorgegaan. De kerkeraad heeft een voorkeur voor G. Reijenga, die hulpprediker is in Hoogeveen.

De mannelijke lidmaten kiezen hem op 22 april met 26 van de 42 stemmen. Hij wordt beroepen op diezelfde dag en behoeft niet lang na te denken. Hij gaat akkoord met het geboden salaris van f 2.000,- per jaar; dat was maandag 6 mei, enkele dagen voor de inval der Duitsers in ons land.

Op 28 juli 1940 doet dominee Reijenga intrede in Vleuten-De Meern en in de kerkeraadsvergadering van 5 augustus worden de attestaties gemeld van hem en zijn echtgenote Magdalena Toth.

Het is niet de bedoeling in dit hoofdstuk geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog te bedrijven. Toch kunnen we daaraan niet helemaal voorbijgaan; daarvoor is die periode teingrijpend, te dramatisch en maakt deel uit van de honderd jaar. We zullen ons dan ook beperken tot gebeurtenissen van plaatselijke aard en die waar de kerkelijke gemeente of sommigen van haar leden mee te maken kregen en die we dan ook uit hun mond optekenden.

De kerkeraad stelt op 3 juni 1940 dankbaar vast dat de levens van alle Gereformeerde gemeenteleden gedurende de vijf oorlogsdagen zijn gespaard. In diezelfde verslaglegging staat ook dat er een collecte wordt gehouden voor de zwaar getroffen kerk van Rotterdam. Enkele maanden later, in november, vraagt de diakonie van Rotterdam om kleding en beddegoed.

Op 25 oktober 1940 richten de Nederlandse kerken zich in een gemeenschappelijk schrijven tot de Duitse zethaas, Seyss

Inquart, met het verzoek tot intrekking van het verbod om Joden in overheidsdienst aan te stellen of te bevorderen. Het in de samenleving isoleren van de Joden is daarmee in Nederland weer verder toegelaten.

Als in september 1941 de gereformeerde classis 's-Hertogenbosch bezwaar aantekent tegen instelling van de Nederlandse Arbeidsdienst, wordt dat door de kerkeraad van Vleuten-De Meern onderschreven. In het archief van de burgerlijke gemeente hebben we de informatie aangevonden dat er 2 november 1940 inkwartiering wordt gevorderd voor 16 à 17 manschappen in de toenmalige gemeente Veldhuizen, voor het vliegveld Achthoven.

Ooit geweten dat er hier een vliegveld is geweest? Nu, dat was er ook niet; we hebben hier te maken met een door de Duitsers aangelegd schijnvliegveld bij Achthoven, tussen De Meern en Montfoort. Zij deden dit om de aandacht van het vliegveld Soesterberg af te leiden. Toen zij het later niet meer gebruikten is het nog enige tijd gebruikt door het verzet in deze regio t.b.v. wapendroppings uit Engeland.

In september 1942 kreeg de gemeente Veldhuizen onderdak te verzorgen voor 7 officieren, 12 onderofficieren, 35 manschappen, 21 paarden en 8 auto's. Dit betekende voornamelijk een last voor de boeren.

Ook worden in datzelfde jaar boerenwachten ingesteld tegen oogst- en vee-diefstallen. Steeds grimmiger manifesteert zich de oorlogssituatie.

Kort voor Dolle Dinsdag in september 1944 werd er nog een wapendropping in het tuinbouwgebied uitgevoerd. Deze wapens werden door het verzet verzameld en opgeborgen in een onder een schuur uitgegraven kelder aan de Westlandse Tuin. Dappere meiden verzorgden het transport naar Het Wapen van Haarzuilens.

In het vroege voorjaar van 1945 werden door de bezetter de nog aanwezige boerenwagens en paarden gevorderd om het militaire materiaal vanuit onze gemeente naar Breukelen te vervoeren.

Een laatste dropping vanuit Engeland werd uitgevoerd in april 1945, maar nu ging het niet meer om wapens, maar om voedsel t.b.v. Harmelen en Vleuten-De Meern.

We hebben niet beoogd met bovenstaande feiten een compleet beeld te geven; met opzet is dit gedeelte kort en fragmentarisch gehouden, teneinde hierna een tweetal verhalen die zich binnen onze kerkelijke gemeente afspeelden wat uitvoeriger te kunnen vertellen.

De hulp van een gereformeerde tuinder

In het agrarische Vleuten-De Meern was ook in de Tweede Wereldoorlog al tuinbouw. Vanuit de nabijgelegen stad kwamen de Utrechtse groenten halen; zo ook bij Dirk van Rooijen. De later vrijgemaakt geworden familie emigreerde naar Canada en Dirk heeft zijn beleving van de bezetting op schrift gesteld. Hieruit volgt een samenvatting.

In zwermen fietsten zij over de dorpswegen; soms stond de schuur vol met hen. Een aantal vrouwen kwam veelal gezamenlijk en maakten er soms een gezellige ochtend van, zoals toen ze de gekochte erwten en de tuinbonen in een aan de wal liggende boot gingen zitten doppen. Immers, als ze de bonen ongedopt meenamen, was de vracht veel zwaarder. De vrouwen haalden de groenten niet alleen voor hun eigen gezin, maar ook voor ondergedokenen. Door hen kwam Van Rooijen in contact met de geschorste Utrechtse politie-inspecteur Van Kooten, die onderdak zocht voor een joodse jonge vrouw, een verpleegster in een joods psychiatrische inrichting, bij een Duitse overval ternauwernood ontkomen.

Dan deed Van Rooijen, hoewel hij zich bewust was van het gevaar voor eigen leven, wat velen en te weinigen deden en nam haar in huis. „Die avond gingen wij ook hiervoor in gebed tot den Heere en vroegen om Zijn bescherming als dit Zijn wil was.”

De eigen kinderen mochten natuurlijk niet weten waarom er een hulp in de huishouding kwam. Zo ontkwam deze jodin aan de gaskamer. Deze Van Rooijen's

hadden gedaan wat van hen gevraagd was. Voor deze onderduikster zal de bevrijding een geweldige betekenis hebben gehad. Dirk van Rooijen en Martha Timmer staan in dit gedenkboek model voor meer leden van onze kerk die leven en veiligheid in de waagschaal stelden tijdens de bezetting.

De joodse vrouw ging als gevolg van haar verblijf in Vleuten-De Meern over naar de Gereformeerde Kerk, immers daar was de familie Van Rooijen lid van. Zij is haar gehele verdere leven in ons dorp blijven wonen.

Een extra verdrietige begrafenis

In de Nobelhoeve aan de Dorpsstraat in Vleuten (de witte boerderij aan het eind van de bebouwde kom aan de weg naar de Hamtoren) was moeder Fokker, Wille-mijntje Scherpenzeel, na een ernstig ziek-

bed op 64jarige leeftijd overleden. Een groot gezin bleef achter met vader Jan Fokker als weduwnaar. Op dinsdag 5 september 1944 vond de begrafenis plaats bij de Hervormde kerk in Vleuten.

Het meeste dat men van een begrafenis kan wensen is dat zij in goede orde verloopt. Maar dat was de familie Fokker ook niet gegeven. De lijkkoets moest uit Woerden komen, maar kwam niet, omdat, naar later bleek, de paarden door de Duitsers in paniek waren gevorderd. Er bleef geen andere mogelijkheid over dan de kist door een aantal begrafenisdienaren naar de hervormde kerk te dragen.

Boven de stoet verschenen drie formaties van drie Engelse gevechtsvliegtuigen die later toen de stoet op het kerkhof was, terugkwamen en een beschieting begonnen in de buurt van het station.

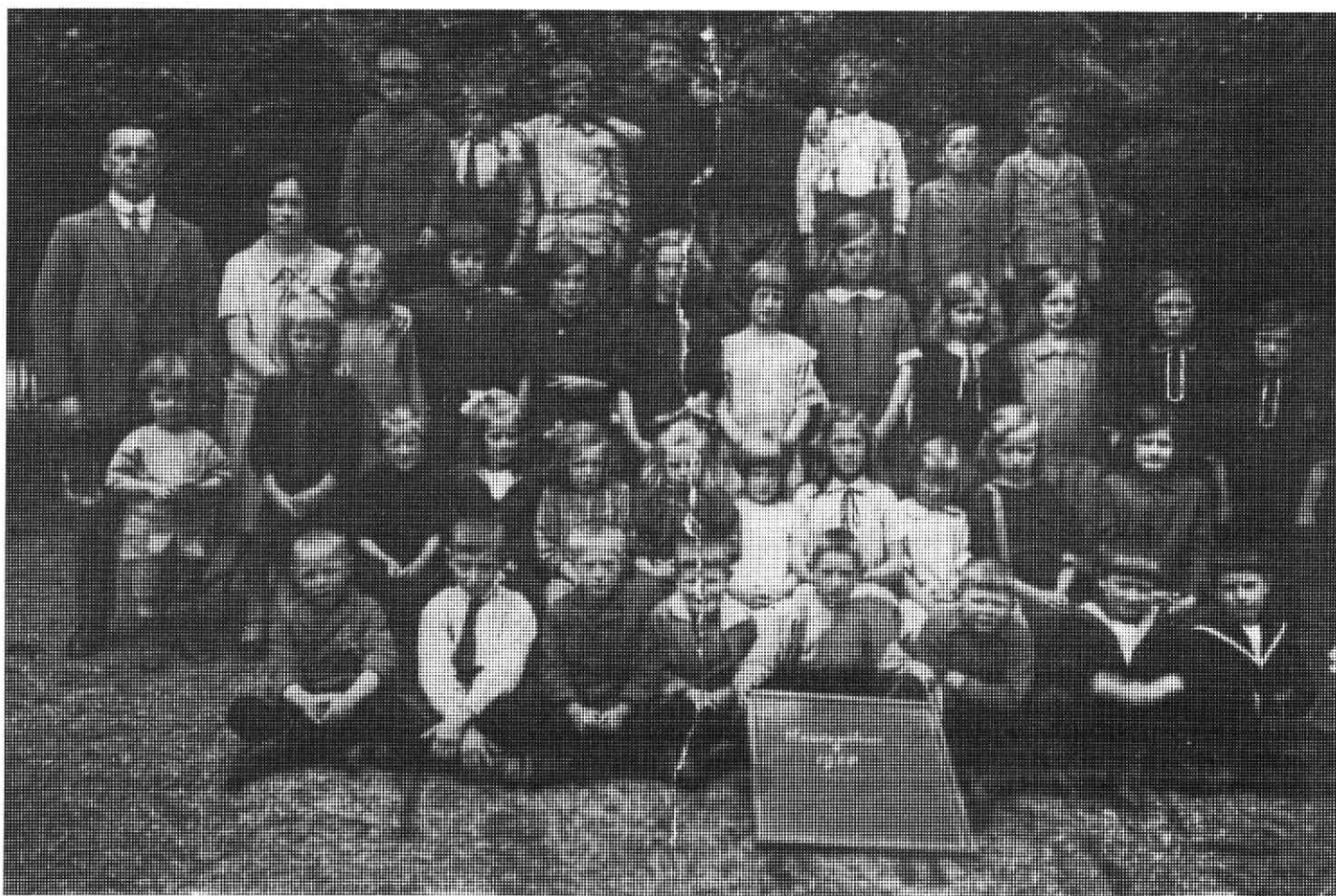
Ds. Reijnga probeerde de aanwezigen tot kalmte te manen en zette zelfs de plechtigheid voort. Het zal duidelijk zijn dat

velen echter in paniek een veilig heenkomen zochten en de kist in allerijl werd neergelaten in het graf.

De vliegtuigen verschenen opnieuw, de paarden werden uitgespannen en ondergebracht in het Oude Raadhuis. Een nieuwe aanval vond plaats en naar later bleek was deze gericht op een trein die tussen de Hamtoren en het station stond, vol met vluchtende NSB-ers.

Nog weer later begreep men dat deze verdrietige dinsdag tevens de bekende „Dolle Dinsdag” was, waarop de Duitsers en hun vrienden in paniek raakten vanwege de later onjuist gebleken geruchten over de triomfantelijke opmars der geallieerden. Er zou echter nog een hongerwinter in het bezet gebied volgen voor wij bevrijd werden. Zo werd „Dolle Dinsdag” voor de familie Fokker en vele gemeentelieden tot een extra verdrietige herinnering.

(wordt vervolgd)

Schoolfoto uit 1928 in Haarzuilens. V.l.n.r.: voorste rij: Gert van der Poel, Hein Broekhuijse, Piet van Es, Jan Kooijman, Keeks van Es, Piet Kemp, Hein Kooijman, Jaap Kooijman. V.l.n.r.: tweede rij: Jan Teunissen, Jaantje Goes, ??, ??, Bep Kemp (dochter van Toon), Cor Kemp, Jopie van den Bosch, Door Glissenaar, ??, ??, Anna Kooijman. V.l.n.r.: derde rij: Meester Teunissen, Juffrouw Mengelberg, Coba van Es, Anna van der Poel, Door van der Poel, Cor Kemp (dochter van Toon), Wesselina van den Bosch, Anna van den Bosch, ??, Johanna Kooijman, Sjaan van den Tempel, Gonda van den Tempel. V.l.n.r.: vierde rij: Hans Kemp, Geert Hoogstraten, Luuk Hoogstraten, Toon van Breukelen, Cor Hoogstraten, Bernard van den Tempel, Herman van den Tempel, Jan van den Tempel.

Met dank aan de heer Toon Hoogstraten, voor de hulp bij het vinden van de namen van de kinderen op deze foto.

Bange dagen op de dijken

„soe het water aen alle kanten zeer groot ende hooch was”.
Het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk in 1570.

door Ir. J.A. Storm van Leeuwen

Het voormalige grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk, dat tussen De Meern en Harmelen was gelegen, heeft eeuwenlang te kampen gehad met waterstaatkundige probelemen 1). Deze hadden niet alleen betrekking op de afwatering van de landbouwgronden, maar ook op de kering van het van buiten komende water. In enkele gevallen moest men het gebied verdedigen tegen overstromingswater uit de Lek. Een dergelijke gebeurtenis deed zich voor in 1570, toen de Lekdijk Benedendams bij Jaarsveld doorbrak. In deze bijdrage wordt in de bewoordingen van de toenmalige kameraar van het grootwaterschap beschreven welke maatregelen werden genomen om het Lekwater buiten de deur te houden.

Het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk

Bij handvest van 1413 gaven Willem van Beieren, graaf van Holland, en Jan van Beieren, heer van Woerden, tegen betaling van een zekere som gelds vergunning aan de gerechten Bijleveld, Reijerscop, Mastwijk en Achthoven, alsmede aan de Harmelerwaard om het overtollige water uit hun gebied af te voeren naar de Amstel. Door die rivier konden zij, tesamen met andere reeds daarop afwaterende landen, uitwateren op het IJ en de Zuiderzee 2). De stad Amsterdam en de bij dit plan betrokken grondeigenaren in Amstelland gaven hiervoor hun toestemming. Er werden echter wel bepaalde voorwaarden gesteld ten aanzien van het keren van gebiedsvreemd water en het onderhouden van de uitwateringsluizen. De nieuwe watergang, de erlangs gelegen kaden (toen opstellen genoemd) en andere waterkeringen, benevens de bruggen, sluizen en later ook de windwatermolens kwamen in beheer van een college, dat bestond uit een water- of dijkgraaf en vijf heemraden. Een jaar later, in 1414 verleende Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, een schouwbrief aan de jonge organisatie, waaruit het latere overkoepelende grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk zou voortkomen. Dit laatste heeft gedurende vijf-en-een-halve eeuw bestaan; in 1966 werd het opgeheven.

Onder een gerecht (in Holland ambacht geheten) wordt hier verstaan: het rechtsgebied of district van een college van schout en schepenen (eertijds burenen) dat de lage rechtspraak uitoefende. Dit college was tevens belast met een bestuurlijke en een verordenende taak in het gebied.

Voor de lokale waterstaatkundige zaken binnen het gerecht beruften deze functies bij een college, dat uit dezelfde schout met vier heemraden bestond. Deze laatste werden later meestal kroosheemraden of lage heemraden genoemd ter onderscheiding van de heemraden of hoge heemraden van het grootwaterschap.

Oorspronkelijk hadden de gerechten Bijleveld en Reijerscop, die verschillende middeleeuwse ontginningen omvatten, afgewaterd op de tegenwoordige Leidsche Rijn, toen gewoon Rijn geheten. De gerechten Mastwijk en Achthoven daarentegen loosden hun waterbezwaar op de Hollandse IJssel, die in dit artikel verder als IJssel wordt aangeduid. In de periode tussen 1297 en 1413 brachten alle vier gerechten hun overtollige water naar de inmiddels aan het boveinde afgedamde IJssel. De benoorden de Rijn gelegen Harmelerwaard, die alleen om waterstaat-technische redenen aan de vier bovengenoemde gerechten werd toegevoegd, heeft altijd op deze waterloop afgewaterd.

In of kort na 1413 legden de gezamenlijke grondeigenaren een watergang aan vanuit de Rijn bij Harmelen, die langs Kockengen en door de Ronde Venen naar de Amstel liep. Deze afvoerleiding noemde men na enige tijd de Bijleveldse wetering of kortweg de Bijleveld naar het gerecht van die naam, waar het beginpunt lag. Van deze Bijleveld zijn nog grote delen in het terrein terug te vinden.

De lozing van het waterbezwaar uit de gerechten ten zuiden van de Rijn had aanvankelijk op natuurlijke wijze plaats, dat wil zeggen zonder bemaling. De in de 11e en 12e eeuw ontgonnen klei-op-veen-gronden lagen toen nog hoog genoeg boven de normale stand van het buitenwater. Door de voortdurende ontwatering

van de grond klonken het veen onder de kleilaag en - in veel geringere mate - de klei in, waardoor het maaiveld steeds verder daalde. Het gevolg was, dat de afwatering van de polders op de Rijn stagneerde. Om het neerslagoverschot tijdens het groeiseizoen eerder kwijt te raken, ging men over tot bemaling van de polders. In 1486 stichtte het Grootwaterschap daarom gelijktijdig drie onafhankelijk van elkaar werkende windwatermolens, te weten (vanuit Utrecht gerekend) de Eerste of Helmolen, de Tweede of Middelmolen en de Derde of Haanwijkerdammolen, ook wel Dammolen genoemd 3). Voor de hoger gelegen en uit stroomruggrond bestaande Harmelerwaard was geen bemaling nodig.

De molens werden aan de zuidelijke oever van de Rijn gebouwd en niet, zoals men in het algemeen aanneemt, op grotere afstand daarvan in de polders. De Middelmolen en de Haanwijkerdammolen moesten respectievelijk in 1609 en 1612 „veldwaarts” worden verplaatst, omdat het maaiveld daar ten gevolge van de doorgaande inklinking aanmerkelijk lager was koem te liggen dan dat op de kleistrook langs de Rijn 4). De in 1755 afgebroken Helmolen heeft men nooit verplaatst 5).

De drie molens sloegen uit op de Rijn, die het water naar de Bijleveld leidde. Ik vermoed dat ten tijde van de stichting van de molens de Zandwetering tussen de Rijn en de Bijleveld door de Harmelerwaard is gegraven; deze watergang heeft namelijk ook behoord tot het stelsel van hoofdwatertangen van Bijleveld en de Meerndijk. Duidelijkheidshalve zij opgemerkt dat deze hoofdwatertangen zelf niet werden bemalen; zij deden dienst als boezemwateren.

Het dichten van de dijkdoorbraak van de Lek ten oosten van Tull en 't Waal in 1624. Rechts op de afbeelding het huis waar de heemraden tijdens het herstel verbleven; twee hunner staan toezicht te houden. Ets door Elias van den Velde circa 1624, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden.

Behalve de zorg voor de gemeenschappelijke afvoer van het overtollige water uit de inliggende lokale waterschappen had het hoofdwaterschap, zoals hierboven is gezegd, onder andere het beheer over de waterkeringen, zowel die welke het gebied omringden als de zogenaamde opstellen (kaden) langs de hoofdwatgangen. Dat was niet alleen nodig uit veiligheidsoverwegingen (overstroming door rivier- of zeewater), maar ook om gebiedsvreemd water uit aangrenzende waterschappen tegen te houden. Dit laatste was trouwens één van de voorwaarden, die waren gesteld in het handvest uit 1413 waarbij aan de Bijleveldse landen werd vergoed om hun overtollige water door Hollands gebied te leiden.

Tot het onderhouden van de hoofdwatgangen en van de hoofdwatkeringen waren in het algemeen de belanghebbende gerechten verplicht. Daartoe waren deze werken verdeeld in zogeheten slagen. De belangrijkste hoofdwatkeringen waren de Meerndijk en de noordelijke IJsseldijk. De Meerndijk, die naar ik vermoed in het begin van de 13e eeuw werd aangelegd als een dwarsdijk tussen de hoge gronden bij De Meern en een oeverwal van de IJssel, diende tot 1363 om het daarachter gelegen Land van Woerden te beschermen tegen mogelijke overstromingen vanuit de Lek 6). De noordelijke IJsseldijk keerde het water van de IJssel. Deze rivier leverde echter na de afdamming van het bovineinde bij de Lek in of kort na 1285 geen direct gevaar meer op 7). Bovendien was de IJsseldijk aangelegd op een oeverwal die van

nature reeds hoger lag dan de omgeving. De Meerndijk daarentegen was op minder stevige bodem gebouwd; een groot gedeelte had men indertijd opgeworpen op klei-op-veengrond. Als gevolg van samenpersing van de veenachtige ondergrond traden in de loop van de tijd plaatselijk verzakkingen op.

Zoals gezegd werd het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk bestuurd door een college van dijkgraaf - tevens watergraaf - en vijf heemraden. Na 1595 werden voor de Meerndijk twee extra heemraden benoemd. De meesten van hen woonden in de stad Utrecht; ook een groot aantal grondeigenaren (kapittels en andere geestelijke instellingen) was daar gevestigd. Als secretaris fungeerde de secretaris van het Domkapittel te Utrecht.

Voor de technische en financiële zaken was een kameraar aangesteld, die eveneens in Utrecht woonde. Het behoorde onder andere tot zijn taak nieuwe werken voor te bereiden en te doen uitvoeren, alsmede bestaande werken in goede staat te houden. Eventuele gebreken rapporteerde hij aan de watergraaf (van Bijleveld) of de dijkgraaf (van de Meerndijk). Beide functies waren overigens in handen van een en dezelfde persoon. Tevens beheerde hij de geldelijke middelen. Aan het einde van het jaar maakte hij de rekening van de inkomsten en uitgaven op, en legde deze ter goedkeuring voor aan de vergadering van de grondeigenaren, hier geërfden genoemd. De inkomsten werden hoofdzakelijk verkregen door een omslag per morgen (0,85 hectare) te heffen, die elk jaar na het horen en goed-

keuren van de rekening door de vergadering van geërfden werd „uytgeseth”. Dit gebeurde aan de hand van de eindbedragen van de rekening Het verschil tussen het totale bedrag aan te innen omslagen en het (meestal negatieve) saldo van de rekening was beschikbaar voor de kameraar om het volgende jaar de gebruikelijke betalingen te doen. Of zoals het steevast luidde: „sulcx dat de cameraer overhoudt om toecommende jaer mede te beginnen”. Voor de onvoorziene zeer grote uitgaven, zoals kostbare reparaties aan molens, kon de kameraar leningen met een korte looptijd sluiten. Er werden dus geen jaarlijkse begrotingen opge maakt, zoals men later ging doen. De omslagen werden achteraf vastgesteld.

De vergaderingen van de geërfden vonden plaats in het kapittelhuis van de Dom te Utrecht, waar ook het archief oorspronkelijk was ondergebracht. Daardoor is onder andere een groot aantal kameraarsrekeningen bewaard gebleven. De posten daarvan zijn, zoals gebruikelijk was in die tijd, steeds uitvoerig toegelicht, hoe gering het geldsbedrag ook is geweest. Zij geven daarom een vrij goede indruk van het reilen en zeilen van het grootwaterschap. Het hierna volgende verslag is samengesteld uit de omschrijvingen van verschillende posten uit de rekening van 1570, die werd opgesteld door de kameraar Jasper van Teilingen 8).

Het is een sober verhaal. Desondanks voelt men de spanning bij de mensen, die de kracht van het water kenden en alles deden wat in hun vermogen lag om de ellende van een overstroming te voorkomen. Marsman heeft het in zijn gedicht „Herinnering aan Holland” zo treffend gezegd:

„en in alle gewesten
wordt de stem van het water
gevreesd en gehoord”.

Malende molens en bewaakte dijken

Onder normale omstandigheden vervulde de Meerndijk geen bijzondere taak. Zoals gezegd vormde hij de oostelijke grens van het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk, en was als zodanig niet belangrijker dan een polderkade. Maar zodra er gevaar dreigde van een overstroming als gevolg van een dijkdoorbraak van de Lekdijk trad de Meerndijk als onmisbare slaperdijk in werking. Zo'n situatie deed zich voor in het jaar 1570.

In januari van dat jaar brak de Lekdijk Benedendams bij Jaarsveld door ten gevolge van het kruien van het ijs en de vorming van een ijdsdam in de rivier (ijskaring). Daardoor kwamen de tussen de Lek en de IJssel gelegen Lopikerwaard en Krimpenerwaard onder water te staan, terwijl in enige polders van het groot-

waterschap Heycop, genaamd de Lange Vliet, beoosten de Meerndijk ernstige wateroverlast ontstond 9). Zowel de Meerndijk als de noordelijke IJsseldijk zouden het zwaar te verduren krijgen. Het was evenwel niet alleen het hoge water dat een rechtstreeks gevaar opleverde voor de bewoners van de polders binnen het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk, maar ook de kans dat de burens in de reeds ondergelopen polders de Meerndijk en de noordelijke IJsseldijk zouden doorsteken om hun eigen schade te beperken. Dit gebeurde niet zelden, ook in andere provincies.

Op welk tijdstip de Lekdijk Benedendams is doorgebroken staat niet geheel vast. Van Hengst (1898) noemde als meest waarschijnlijke datum 21 januari 1570 10). Dijkgraaf en heemraden van de Meerndijk verwachtten echter al eerder moeilijkheden, getuige de voorzorgsmaatregelen die getroffen werden om het water buiten de deur te houden. Wij kunnen deze handelingen in de rekening van 1570 op de voet volgen, met datum en al 11).

Op 10 januari laat de kameraar de poldermolens bedrijfsklaar maken. Gewoonlijk staan deze in de wintermaanden stil, maar nu wil hij het peil in de sloten zekerheidshalve verlagen om meer waterberging te scheppen: *In den eersten gegeven opten 10en januarij Willem Huybertsz. ende Wernair Peterszn., meulenaers, van dat zijlyuden twaelff zeylen met haeren sleede over het ijs van Utrecht gehaelt ende voorts tot Hermelen aen de muelens gebrocht hebben opdat men weder beghinnen zoude te maelen, 6 stuyvers*. De stuiver was een grote zilveren munt, die de grondslag vormde van ons toenmalige geldstelsel. Evenals tegenwoordig gingen er 20 stuivers in een gulden, die toen (zoals de naam al zegt) van goud was. Bovenstaande tekst zal duidelijker worden als men weet, dat het west-Utrechtse platteland vanwege de „troebelen” tijdens het Spaanse bewind onveilig was. Daarom bewaarde men de kostbare zeilen van de windwatermolens gedurende de wintermaanden, als er toch niet werd gemalen, binnen de stad Utrecht.

Op 15 januari koopt de kameraar in Utrecht negen pond reuzel (in de regel was dit varkensreuzel) als smeermiddel voor de molens voor twee-en-een-kwart stuiver het pond: *Item gegeven Claessgen, vetvercoopster, wonende aen de Nuede bij 't gasthuys, opten 15en januarij voer neghen pont ruesels, het pont twee stuyvers een oirtgen, facit 1 gulden 4 penninck*. Een oirtgen was een kwartje, in dit geval van een stuiver en eveneens van zilver; een penning had hier de waarde van 1/16 stuiver.

De volgende dag laat de kameraar de molens door de molenaars in werking

stellen. Vervolgens worden de hoofdwaterkeringen gecontroleerd: *Item heeft die camerair geweest opten 16en januarij tot Hermelen om die muelens te doen inslaen ende oick die ruesel aen die muelens gebrocht; ende voorts opte 17en januarij met Herbert Thonisz. na de IJsseldijk gevaren om te zien off onzer Mastwijckerkaa ende voorts die huell in de IJsseldijk oeck dicht waren, ende voorts gegaen op den Meerndijck om te sien off die gheen gebreck lijden en mochte van overloopen als 't ijs begost te gaen ofte als 't uuytgedoeyt was, van vracht ende verteerde costen in twee daghen 12 stuyvers*. Met „onser Mastwijckerkaa” is waarschijnlijk een reeds aanwezige kade op de kruin van de noordelijke IJsseldijk bezuiden de polder Mastwijk bedoeld. Dit gedeelte heet nu Mastwijkerdijk. Door de heul (duiker) liet men gedurende droge perioden water uit de IJssel in.

Op de 21e januari, elf dagen nadat alle mogelijke voorzorgsmaatregelen zijn genomen, breekt de Lekdijk bij Jaarsveld door. De polders van Bijleveld en de Meerndijk blijven echter droog. Zekerheidshalve koopt de kameraar op 30 januari wederom negen pond reuzel in Utrecht: *Item noch gegeven Claessgen voirschreven opten 30 januarij voer neghen pont ruesels, het pont twee stuyvers een oirtgen, facit 1 gulden 4 penninck*.

Na twee weken malen moeten de kammen van een kamrad van de „leste muelen”, dit is de derde of Haanwijkerdam molen bij Harmelen, worden vervangen. Omdat de wind is gedraaid naar het zuidwesten wordt het water in de Zuiderzee niet meer opgewaaid en kan het uitgemalen polderwater weer door de Bijleveld wegstromen. Van deze gelegenheid maakt de kameraar gebruik om de kaden bij de Heldam en die langs de voorboezems van de Helmolen en van de „veerste muelen” (dit is dezelfde als de „leste muelen” of Haanwijkerdammolen) met bagger weer op hoogte te brengen en de betuiningen (oeververdedigingen bestaande uit vlechtwerk van wilgetwijgen en paaltjes langs de waterkant) te herstellen: *Item heeft die cameraier opten 3en februarij met de timmerman ende zijn knechte zoe dair aen die leste muelen een gang kammen onstucken waren ende die camerair de opstallen bij de Helsechedam, Hellmuelen ende oeck bij de veerste muelen weder bestaden most om te betuynen ende weder op te baggeren, alsoe die van den water mit de zuytwesten wijnt weder ewech gecoompt waren; van vracht ende verteerde costen 6 stuyvers*. De Helsechedam of Heldam, oudtijds Basterdam geheten, lag in de Rijn tussen De Meern en Harmelen. Hij maakte deel uit van de ring van waterkeringen rondom Bijleveld

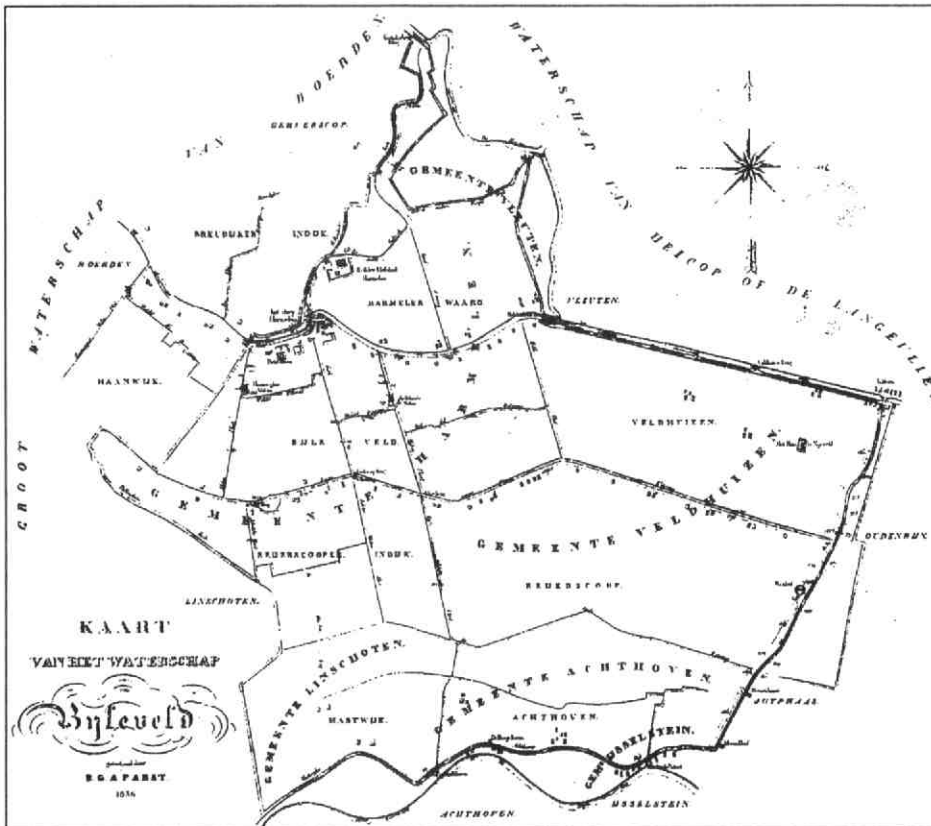
en de Meerndijk. De hierboven bedoelde herstelwerkzaamheden aan de opstallen (kaden) konden overigen van beperkte omvang blijven, aangezien de molens toen nog op korte afstand van de Rijn stonden.

Drie dagen later gaat de kameraar naar de IJsseldijk en de Meerndijk om de toestand daar op te nemen. Het water blijkt zeer hoog te staan en de Bijleveldse landen van twee kanten te bedreigen: *Item noch gegeven Herbert Thonisz., dat hij de camerair opten 6en februarij gevoert heeft t Achthoven aen den IJsseldijk ende voort aen den Meerndijck om te sien off die dijcken nergens over en liepen, soe het water aen alle kanten zeer groot en-de hooch was, voor vracht ende verteerde costen 12 stuyvers*.

Na twee dagen waait er een harde wind uit het oosten en het noordoosten. Door opwaaiing van het op het land staande water van het aangrenzende grootwaterschap is het gevaar voor het overlopen en daardoor beschadigen van de Meerndijk toegenomen: *Item noch heeft die camerair wederomme geweest opten 8en februarij opten Meerndijck om te besien off wij gheen overloop en hadden van Heycopper water, alsoe die wijnt zeer sterck waeyden uuyt de oosten ende noortoosten, van verteerde costen 5 stuyvers*.

De toestand wordt kritiek. De kameraar waarschuwt de dijkgraaf die, evenals de kameraar, in de stad Utrecht woont. De dijkgraaf draagt hem op zich terstond naar de Meerndijk te begeven en daar dijkwachten aan te stellen. Door de al of niet bevroren modder en karresporen is de kleiweg tussen Utrecht en De Meern (die toen via de Everard Meysterlaan in Oog en Al en de Groenedijk in De Meern liep) in het donker onbegaanbaar, zodat de kameraar in De Meern moet overnachten: *Item noch is de camerair den voirs. dach teghens de avont thuyts gecomen, den graeff adverterende dat den Meerndijck zeer ramperlicken stondt mit den water, soe is terstont den camerair van de graeff belast geworden stracxx wederomme te reysen om opsicht te hebben ende wacht te stellen op de Meerndijck, dat hij nyet en overliep off duergesteecken en wordt; van vracht ende verteerde costen aen den Meern verteert dien nacht ende des anderen daechs soe die wech zeer diep was 15 stuyvers*.

De volgende post van de rekening illustreert wel hoe men vroeger bij grote wateroverlast er niet voor terugdeinsde de waterkeringen van de burens door te graven om zelf bevrijd te worden van het hoge water. Om dat te voorkomen moet er 's nachts wacht worden gelopen op de Meerndijk: *Item Noch gegeven Cornelis Aerstzn. Moen aen den Meerndijck dat hij opten 8, 9 ende 10en februarij des nachts opten Meerndijck toesicht ende*

Figuur 1

Figuur 2

Figuur 1

Kaart van het door de Bijleveld afwaterende gebied van het voormalige grootwaterschap Bijleveld en de Meemdiijk, in 1836 getekend door B.G.A. Pabst (RAU, TA nr 159). Het noorden is boven. Het gedeelte van de Bijleveld, dat vroeger bij de Kortjaksebrug aan het einde van de Breudijk begon en noordwestwaarts stroomde, is buiten deze kaart gelaten. De oostelijke grens werd gevormd door de binnen het territoir van het grootwaterschap gelegen Meerndijk tussen De Meem en de noordelijke IJsseldijk. De zuidelijke hoofdwaterkering bestond uit de noordelijke IJsseldijk. In het westen werd het gebied begrensd door de nog steeds tot het grootwaterschap van Woerden behorende Hollandse kade, die tussen de noordelijke IJsseldijk en het noordelijke einde van de Breudijk zigzaggend via de Haanwijkerdam (met sluis) langs Harmelen loopt. Van daar af volgde de grens de buitenzijde van de Dorveldijk of Dorpeldijk met al zijn kronkelingen om de Harmelerwaard heen naar de Leidsche Rijn bij de Heldam (met sluis) en van dit punt af de Rijksstraatweg (hier Rijndijk geheten) tot aan de Meemdiijk bij De Meern. De oorspronkelijke polder Bijleveld is hier gesplitst in Bijleveld en Veldhuizen; Reijerscop is verdeeld in Reijerescooper Indijk en Reijerscoop. De Middelmolen heet hier Achtkantemolen, de Haanwijkerdammolen wordt Haanwijkermolen genoemd. Dit laatste is onjuist: de aangrenzende polder Haanwijk lag westelijk van de Hollandse kade en bezat een eigen windwatermolen (ook op de kaart aangegeven). Het op de kaart getekende gedeelte van de Bijleveld langs de oostzijde van de Harmelenwaard is van oorsprong een stukje restwater van de vroeger door Vleuten stromende Rijn geweest.

Figuur 2

Fragment van de topografische kaart, schaal 1: 50.000, uitgave 1949. Het afwaterende gebied van het voormalige grootwaterschap Bijleveld en de Meemdiijk is hierop omgrensd door een zwarte stippel lijn. De watergang Bijleveld begon in Harmelen en liep ten westen van de Harmelerwaard naar het einde van de Breudijk en van daar af in de richting van Kockengen noordwestwaarts. Van het gedeelte vanaf de Breudijk is alleen het eerste stukje op de kaart te zien.

wacht gehouden heeft opdat die Meerndijk nyet duergesteeken en soude worden ende dat hij s daechs daer op gearbeyt heeft, des daechs vier stuvers ende des nachts drye stuvers, facit samen 1 gulden 2 stuvers.

De onderstaande post heeft weer betrekking op het met bagger ophogen en betuinen van de kaden langs de voorboezems van twee molens. Dit werk had de kameraar, zoals hierboven bleek, op 3 februari aanbesteed: *Item noch heeft die camerair geweest opten 13en februari tot Hermelen om te besien off Crijn Peterszn. ende Henrick Ghijsbertszn. die d' opstallen aengenoemn hadden ompt water te schutten gelijk als de camerair se haerlyuden aenbestaet had, omdat die muelens weder maelen mochte soe t noet was, van verteerde costen 5 stuvers.*

Ook de IJsseldijk loopt gevaar

Niet alleen de Meerndijk vereiste de nodige aandacht, ook de noordelijke IJsseldijk dreigde over te lopen, omdat de waterstand in de IJssel buitengewoon hoog was door het via de ondergelopen Lopiker- en Krimpenerwaard instromende Lekwater. Op 15 februari is het zo ver: dijkwachter Moen van de Meerndijk deelt de kameraar mee dat de IJsseldijk overloopt: *Item gegeven Cornelis Aertszn. Moen aen de Meerndijk van dat hij opten 15en februari den camerair die bootschap brocht ende uuythaelden dat de IJsseldijk overliep ende hij voort opten dijk innen arbeiden, 5 stuvers.*

De kameraar treft onmiddellijk de nodige maatregelen. Samen met de gemeenlandsdienaar (het gemeenland = het Grootwaterschap) waarschuwt hij de bewoners in de polders om op de IJsseldijk te komen en daar kaden en dammen te maken: *Item noch is de camerair mit Blaell, onzen meelantse diender, terstont opten 15en als boven uuytgereust na den IJsseldijk om all daer mitte huyslyuden terstont de dijk op te kaeyen ende te dammen voer t Leckwater, daer die IJssel mede beswaert was ende overliep op Achthoven, Reyerscop ende Bijleveld, ende all daer twee daghen gevaceert; van vracht ende verteerde costen voer beyde daghen 18 stuvers.*

De huislieden die geen vergoeding in geld krijgen werken aan één stuk door. Zij moeten zelfs het bier, dat volgens gewoonte enige malen voor hen is gehaald uit de herberg „Int Zwertgen”, staande op de dijk opdrinken „*Item noch gegeven opten 15en februari tot Barbers t Achthoven Int Zwertgen dat die huyslyuden soe van Achthoven ende oeck uuyt Reyerscop soe nu ende dan all staende droncken doe sij in t werck waeren om het Leckwater dat uuyt d IJssel*

overliep te schutten ofte keren 15 vann, facit 1 gulden 2 stuvers 8 penninghen”.

Een van of vaan is een oude inhoudsmaat van circa 3,4 liter, speciaal gebruikt voor bier. 's Avonds is het gevaar geweken en krijgen de huislieden, dertig in getal, naar ouder gewoonte bier voor de gedane arbeid: *Item noch ter selver tijt gegeven Aert Jan Cauwenszn. t savonts toen t water gekeert was dat hij haelden een tonnen biers dien sij tot Henrick Budden droncken daer sij wel met huer 30 toe waren, soe van Achthoven als uuyt Reyerscop, 2 gulden 4 stuvers.*

Maar ook bij de IJsseldijk moet ernstig rekening worden gehouden met kwaadwilligheid van de bewoners van naburige polders. Bij geruchte is vernomen dat de inwoners van Heeswijk (ten oosten van Montfoort) of die van Achtersloot (ten noorden van IJsselstein), beide aan de overzijde van de IJssel gelegen, gepoogd hebben de IJsseldijk aan de noordzijde, dus tegenover de ondergelopen Lopikerwaard, door te graven: *Item noch gegeven Jacob Aertszn. t Achthoven, Hendrick Jacobszn., Keyerssoen in Reyerscop van dat sij tusschen den 15en ende 16en februari des nachts tusschen de IJsseldijk wacht hielden, om dat d selfde dijk nyet duergesteeken en wordt, want daer geseyt worde dat die van Heeswijk ofte die Aftersloters haer verpoecht hadden te doen, elcx derhalve stuver, facit 7 stuvers 8 penninghen.*

De dag daarop neemt men geen halve maatregel: er wordt aan vier mannen bij aanbesteding opgedragen des nachts op de IJsseldijk wacht te lopen: *Item noch heeft de camerair opten 16en februari aenbestaet, in presentie van de schout van Achthoven als heemraet, Peter Henricxszn. ende Aert Bauwenszn. dat zijlyuden elcx mit noch een man des nachts opten IJsseldijk wacht souden hauden, d een parthije bij Dirck Geerloven, d ander parthije opten dijk in t Auvlant van IJsselsteyn geleegeen, t welck zijlyuden gedaen hebben zess nachten lanck, elcke man s nachts een stooter, facit 3 gulden.*

De schout van Achthoven was heemraad van Bijleveld en de Meerndijk; Dirck Geerloven woonde aan het westelijk deel van de IJsseldijk. Het hier bedoelde Ouweland of Oudeland van IJsselstein lag naar mijn mening benoorden de IJssel; het maakte waterstaatkundig geen deel uit van het aan de zuidzijde gelegen Oudeland. Een stoter was een zilveren munt ter waarde van twee-een-halve stuiver

Op 23 februari, een maand na de doorbraak van de Lekdijk, daalt de waterstand in de IJssel en kan men de dijkbe- wakening opheffen: *Item heeft die camerair geweest opten 23en februari t Achthoven om te besien oft oirbaer was*

dat men het volck die opten IJsseldijk wacht hielden om off te dancken, want het water gevallen was dat men nyet meer behouffden te waecken, etc.

Besluit

Inderdaad bleef het water zakken. Er moesten nog verschillende herstelwerkzaamheden worden verricht aan dijken, kaden, betuiningen, bruggen en sluisen die van het hoge water en de wind te lijden hadden gehad, maar de inspanningen die men zich had getroost om het overstromingswater buiten de dijken te houden waren niet vergeefs geweest. Helaas stond de bewoners van deze streek nog voor het einde van hetzelfde jaar een nieuwe beproeving te wachten, ditmaal niet afkomstig uit het oosten en het zuiden, maar uit het noorden en het westen. Op 1 november 1570 had de Allerheiligenvloed plaats (niet te verwarren met de Allerheiligenvloed precies een eeuw tevoren). Als gevolg van deze beruchte stormvloed braken onder andere de Zuiderzeedijken op verschillende plaatsen door, zodat het brakke zeewater grote delen van Holland en Utrecht overstroomde. De strijd tegen het water duurde voort.

Noten

1. De naam Bijleveld en de Meerndijk stamt uit 1867, maar is hier gemakshalve steeds gebruikt voor de waterstaatkundige organisatie die in 1413 werd ingesteld. In 1912 kreeg dit overkoepelende hoofdwaterschap de titel grootwaterschap, zulks ter onderscheiding van de lokale inliggende waterschappen. Ook het woord „waterschap” in de betekenis van een publiekrechtelijk lichaam is van jongere datum, ofschoon men er oudtijds wel het gebied (onder andere van de Bijleveld) mee bedoelde; ook werd er een uitwatering of een hoofdwatgang mee aangeduid.
2. B.G.A. Pabst, *De hydrarchia Bijleveld* (Utrecht 1836). Zie voor de voorgeschiedenis: J.A. Storm van Leeuwen, *Van Oude Rijn tot Leidse Rijn* (Vleuten-De Meern 1985).
3. RAU, Archief van het Domkapittel nr. 3556.
4. Ibidem nr. 3554.
5. RAU, Archief van het waterschap Bijleveld 1624-1979, Inventaris archieven Leidse Rijn nr.74.
6. Archief van het grootwaterschap van Woerden, loquet 40 nr. 6.
7. *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301 dl. IV* (Den Haag 1954) nr. 2230.
8. RAU, Archief van het Domkapittel nr. 3544.
9. Het overkoepelende hoofdwaterschap Heycop, genaamd de Lange Vliet, opgericht in 1385, lag tussen de stad Utrecht en de Meerndijk. Het kreeg in 1908 om dezelfde reden als Bijleveld en de Meerndijk de titel grootwaterschap. De naam bestond echter eerder.
10. J.A. van Hengst, *De Lekdijk Benedendams en de IJsseldam dl.1* (z.p.1898), 54 noot 3.
11. RAU, Archief van het Domkapittel nr. 3544.

Dit artikel werd eerdere gepubliceerd in het tijdschrift Oud-Utrecht 1994 nr. 3. De redactie heeft welwillend ingestemd met publicatie in ons tijdschrift.

Caramba

Het is alweer ruim vier jaar geleden dat ik in het autovak ben gaan werken. De eerste jaren daarvan waren moeilijk. Onder leiding van een eerste monteur moest alles over het repareren van auto's geleerd worden. Aangevuld met avondschoon en cursussen is mij dat goed gelukt. De eerste jaren werden alle vooroorlogse auto's weer tevoorschijn gehaald. Ondergedoken in hooibergen en schuren, hadden ze vijf jaar staan roesten. Mijn specialiteit en liefhebberij was om deze auto's weer volledig te reviseren, alles moest uit elkaar en weer gangbaar en lopend gemaakt worden.

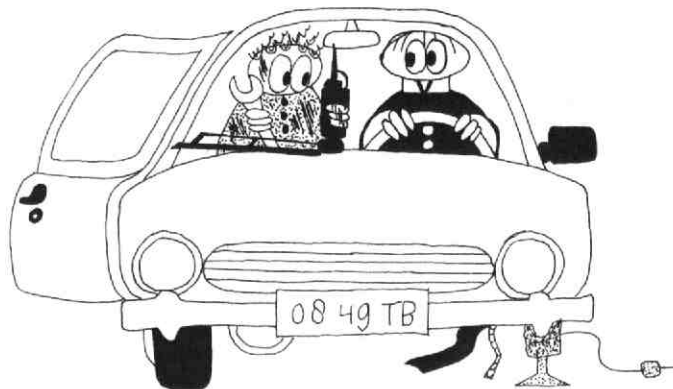
Het grote revisiewerk beheerste ik tot in de puntjes. Zo was de dag gekomen dat ik dat helemaal zelfstandig mocht doen, soms met hulp van een leerling monteur. Op een dag werd ik op kantoor bij de chef geroepen. Hij vertelde me dat ik volgende week een volontair bij me zou krijgen. Omdat het een nogal bijzonder persoon betrof, vond hij mij de beste persoon om deze man in te wijden in de geheimen van het autovak.

Verdere bijzonderheden vertelde hij niet, alleen de opmerking dat ik me tegenover deze persoon heel netjes moest gedragen. „Hij komt maandagmorgen en ik stuur hem meteen naar jou toe”. Ik was er erg trots op, dat de chef zoveel vertrouwen in mij had, om iemand ons mooie vak te leren.

Bijna een half uur te vroeg kwam ik 's maandags op mijn werk. Nadat ik mijn jas had uitgetrokken, en m'n overall (slavenjurk) aangedaan, kwam er een zwarte gedaante naar mij toe. „Bent u misschien de heer van den Berg” vroeg hij. „Ja”, zei ik, wat benauwd kijkend.

Hij stelde zich voor: „ik ben pater Benedictus en ik ben door de Heer geroepen om als missionaris te gaan werken. Waarschijnlijk krijgen wij dank zij de Miva ook met vervoermiddelen te maken. De tijd dat ik nog hier ben wil ik besteden om mij enigszins te bekwalen in het automobielvak”.

Ik wist niet wat ik moest zeggen; Benedictus of misschien Ben of Dick, voor alle zekerheid noemde ik hem maar „eerwaarde”, en zo is het steeds gebleven.

„Nou eerwaarde, zullen we maar beginnen”, zei ik. We hadden een grote klus, maar toen ik de pater nog eens goed bekeek verwachtte ik toch niet veel hulp van hem. Hij hield gewoon z'n zwarte jurk aan, en zelfs zijn schrikboord om. Hij pakte uit zijn zwarte aktetas een notitieblok en begon te schrijven.

Een oude A-Ford moest helemaal uit elkaar, dus ik begon al met vastgeroeste moeren, die kreeg ik meestal wel met wat krachttermen los. Dat mocht nu niet, de pater zei: „Ik doe wel een schietgebedje”. Maar dat ging niet. Ik zei: „Nou eerwaarde dat helpt ook geen moer”.

Een ander hulpmiddel was kruipolie, van het bekende merk „Caramba”. Dus in de plaats van mijn gebruikelijke krachttermen schreeuwde ik steeds naar de eerwaarde Benedictus, Caramba!!! Hij bleef maar vragen, en schreef alles op.

Er moest ook weleens met een hamer en een beitel gewerkt worden, en tussendoor schreeuwde ik steeds: „Caramba !!!!” Mag ik weten wat u nu aan het doen bent vroeg de eerwaarde me steeds. Nu stond mijn hoofd er niet altijd naar om altijd alles uit te leggen. Soms maakte ik er maar wat van. Nu zei ik: „Kijk eerwaarde, hier is nog een stuk vooroorlogse compressie vast blijven zitten, dat moet ik nu met een beitel weghakken”.

Ik was blij dat het middag was. Schafttijd. Ik vroeg aan de eerwaarde of hij tijdens de pauze niet even naar de kerk moest. „Nee, ik blijf de hele dag bij u”, zei hij. Nou ik at m'n brood altijd in de auto die ik aan het repareren was. De pater kwam naast me zitten, pakte ook zijn brood en een kerkboekje. „Da's m'n brevier”, zei hij.

Tijdens het eten en brevieren wilde hij ook nog uitleg over alle knopjes en schakelaars in de auto. „Ik zal u ook vast „droog” auto leren rijden”, zei ik tegen hem.

Met opgetrokken rokken nam hij plaats achter het stuur. Ik imiteerde het motorgeluid, „Broem broem”, en gaf aanwijzingen als de pater moest schakelen. Bij een verkeerde handeling schreeuwde ik steeds maar „Caramba Caramba”.

Zo werkten we bijna drie maanden samen.

De pater veranderde niets, altijd zijn ziekenfondsbrilletje op zijn bleke magere neus, zijn zwarte jurk en sandalen. Ik was wel veranderd, het was net of er heel veel woorden van binnen vastgeroest zaten, en die moesten er toch een keer uit.

Gelukkig in augustus moest ik in militaire dienst, de pater bleef nog drie maanden om alles wat hij van mij geleerd had nog eens door te nemen. Tijdens mijn eerste verlof ging ik afscheid nemen van de eerwaarde. Hij bedankte me voor alles, maar over de vastgeroeste compressie had hij z'n twijfels. Hij wilde me nog de zegen geven, maar daar praatte ik snel overheen. Ik dacht bij mezelf, hij kan van mij de zegen krijgen.

Als afscheidsgeschenk had ik voor hem een grote schoenendoos vol zilverpapier, ik zei: „dan hebben die zwartjes waar u naar toe gaat al vast wat te eten”. Uit m'n binnenzak haalde ik een mooi ingepakt blik. Toen de pater 't openmaakte zag hij de bus kruipolie en riep verheugd: „Caramba !”

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
16e jaargang nr. 2, juni 1996 ©1996

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:
J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 030 - 6772112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerndijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 030 - 6661462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3544 NC Utrecht
Tel. 030 - 6771483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 030 - 6771263

Ereleden:
Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:
Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 030 - 6774222 (gedurende openingstijden)
De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:
Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3544 NC Utrecht
Tel. 030 - 6771483

Contributie (inclusief tijdschrift):
f. 35,- per jaar,
bij verzending per post f. 12,50 extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 10,- voor leden, f. 12,50 voor niet-leden

Bankrelaties:
ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:
H.E.J. van Essen en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 030 - 6662992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:
De voormalige korenmolen van Veldhuizen (De Korenbloem), van een onbekende tekenaar.

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Haarzuilens 100 jaar (2).

Naar aanleiding van mijn vorig artikel over het dorp Haarzuilens, dat in 1998 100 jaar bestaat, kreeg ik 1 reactie, en wel van ons lid Gedo Voorn uit De Meern, die mij het boekje „Haarzuilens en omstreken” aanreikte, „Gids voor het Kasteel van Haarzuilens en omstreken, uitgegeven 25 juni 1898 bij gelegenheid van het bezoek aan het kasteel, gebracht door het genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, de Vereniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam en eenige leden der afdeling Arnhem der Maatschappij ter Bevordering de Bouwkunst”. Het is een bijzonder interessant boekje met veel informatie over de tot stand koming van het kasteel en van de verplaatsing en nieuwbouw van het dorp. In het vervolg van mijn rapportage zal ik zeker nog gegevens en citaten uit dat boekje overnemen, zoals ik ook de gegevens overneem uit het archief (de raadsstukken van de gemeente Haarzuilens) van de gemeente Vleuten-De Meern, die mij ter inzage werden gegeven door de vriendelijke medewerking van o.a. Mej. J. van Eijk van het gemeente-archief.

Omdat mijn rapportage al in 1879 begint, wanneer er nog geen enkele sprake is van het bouwen van een nieuw dorp, worden bij dit artikel twee topografische kaartjes afgedrukt met zowel de situering van het oude (1892) als van het nieuwe dorp (1914). Hiermee zal het gemakkelijker zijn de beschreven plaatsaanduidingen terug te vinden.

Op 17 februari 1880 buigen de raadsleden W. van Kooten, W. van Oostrum, J. van Wijk, A. van Schaik, D. de Goeij (wethouder), J. Vulto en H. Miltenburg (wethouder) zich over het voorstel tot aankoop van een brandspuit „en het doen daarstellen van een brandspuithuisje”. De rente en aflossing van een geldlening zullen vanaf 1880 op de gemeentebegroting drukken.

Raadslid Vulto is niet ingenomen met het voorstel. Hij merkt op, dat t.g.v. eerdere geldleningen „men hier tot voor een paar jaren steeds veel gemeentebelastingen heeft moeten betalen, waarin men nu weer zou vervallen, indien eene geldlening voor de brandweer wordt gegeven”. Raadslid W. van Oostrum verklaart zich ook tegen „aangezien te Vleuten alles geregeld is”. Daarom wil hij liever, dat voor het gebruik van de Vleutense brandblusmiddelen, iets meer betaald wordt. Ook raadslid J. van Wijk ziet in een eigen brandweer niet veel verbetering „als zijnde de woningen te ver uit elkander gelegen”. Ook denkt hij, dat de ingezetenen „flink tegen brandschade zijn verzekerd”.

De voorzitter is van mening, dat elke gemeente over een brandweer dient te beschikken en dat het weinig uitmaakt of men een lening afsluit of een hogere vergoeding aan Vleuten gaat betalen. Voorts erkent hij, dat men in de meeste gevallen „den brand wel niet geheel kan voorkomen, doch veelal is men in staat door een brandspuit de belendende gebouwen of bergen te besparen. Dat bleek nog bij den brand op de hofstede Galecop in de gemeente Oudenhijn, en eveneens bij Van Leeuwen te Veldhuizen; in beide gevallen was de brand ontstaan in hooibergen; de dicht bij elkaar staande percelen bleven m.b.v. de brandweer gespaard”.

Ondanks dit verweer wordt het voorstel met 5 tegen 2 (de wethouders) verworpen! Op 23 maart 1880 ligt er overigens al een gemeenschappelijke regeling met Vleuten voor f 50,- per jaar. Daarin staat wel, „dat wanneer er in beide gemeenten tegelijkertijd brand is, Vleuten voorgaat, en dat tijdens brand in Haarzuilens, er brand uitbreekt in Vleuten, de brandweer onverwijld naar Vleuten gaat”!

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	27
Verenigingsberichten	29
Wie wat bewaart, die geeft wat / Nieuwe leden	30
Een eeuw gereformeerde kerk (3)	31
Werk bij de kerk	39
Daniel Ocker Heldewier, burgemeester van Veldhuizen	40
18e Eeuwse criminelen (1)	47
Karel	52

Topografische kaart van Haarzuilens en omgeving in 1892 (oude dorp) en in 1914 (nieuwe dorp).

M.i.v. 1 april wordt eervol ontslag verleend aan de gemeente-geneesheer J. Smit en wordt tevens besloten het traktement van f 50,= te brengen op f 150,= (met inbegrip van vaccinatie-zittingen etc.). De Goeij vindt f 150,= te hoog en stelt f 100,= voor en aldus wordt besloten.

Op 7 april wordt G. Hondelink tot gemeente-secretaris benoemd, en P. Nuijens uit Harmelen tot tijdelijk Gemeentegeneesheer, onder voorwaarde, „dat de verloskundige praktijk worde opgedragen aan eene bekwame Accouscheuse (vroedvrouw), zijnde Mej. Veenendaal uit Harmelen. Bovendien wordt het traktement toch op f 150,= bepaald, omdat Vleuten inmiddels f 500,= toucheert. Een en ander leidt ertoe, dat op 3 mei 1880 J. Maats Astuling van Terschelling per 1 juni tot Gemeentegeneesheer wordt benoemd.

Op 26 augustus 1880 wordt de rekening 1879 vastgesteld: inkomsten f 2226,98, uitgaven f 1851,11, batig saldo f 375,87. In de vergadering van 13 september 1880 wordt gesproken over een stoomtram tussen Utrecht-Vleuten en Harmelen „zoals eerder besproken in de gemeenteraad van Vleuten, om pogingen in het werk te stellen tot verkrijging van een openbaar middel van vervoer”. Men heeft zich gewend tot de Directeur der Nederlandsche Rhijnspoorweg Maatschappij. Deze deelde mee „dat de plaatsing van een spoorweghalte te Vleuten nimmer zou kunnen geschieden met het oog op de reeds nu bestaande moeilijkheid om de aansluiting met andere spoorwegen niet te missen, doch dat zij bereid was, bij wijze van proefneming, tussen Utrecht en Harmelen een stoomtram te laten lopen, aan de keuze van het Gemeentebestuur overlatende, onder een van de volgende voorwaarden:

1. gedurende de zes wintermaanden van 1880/1881 tegen een maandelijksch subsidie van f 50,=;
2. gedurende een jaar tegen een maandelijksch subsidie in de wintermaanden van f 50,= en in de zomermaanden van f 150,=. De voorzitter betoogt „dat het tot stand komen van genoemde stoomtramdienst in eene reeds lang gevoelde behoefte voor deze Gemeente zal voorzien vermits verreweg de meeste woningen der ingezetenen op een afstand van slechts 10 a 20 minuten gaans van de lijn zijn gelegen”. Voorstel 2 wordt met algemene stemmen aangenomen voor f 100,= per maand.

In de vergadering van 27 oktober 1880 wordt een gemeenschappelijke regeling met Vleuten vastgesteld inzake de belangen van het onderwijs (toelating van kinderen uit de gemeente Haarzuilens op de o.l.s. te Vleuten).

In de vergadering van 8 maart 1881 wordt goedgekeurd, dat een bedrag van f 3,= wordt betaald aan C. Trompert te Vleuten „wegens het maken van een plan voor een bergplaats der brandblusmiddelen”. Hierbij moet gedacht worden aan een bergplaats voor o.a. de leren wateremmers, die toenmaals door de brandblusplichtigen (de inwoners zelf) werden gebruikt. Kennelijk voelt gemeentesecretaris Hondelink zich onderbetaald, want in de raadsvergadering van 29 juli 1881 wordt zijn salaris (sinds 1877 f 100,=) verhoogd tot f 125,= per jaar. Op 16 augustus daaropvolgend wordt de rekening van 1880 vastgesteld: inkomsten f 2215,17, uitgaven f 1905,27, batig slot f 309,90.

In de raadsvergadering van 22 augustus 1881 wordt met alleen de stem van A. van Schaik tegen (dus 6 voor) besloten aan de Nederlandsche Rhijnspoorweg Maatschap-

pij een bijdrage te verlenen van f 1200,= „in de kosten van een halte aan den Spoorweg, nabij het dorp Vleuten, onder voorwaarde:

1. dat de Rhijn Spoorweg Maatschappij voor zich zoowel als voor hare rechtverrijgende zich verbindt, zoolang de spoorweg blijft bestaan, in iedere richting drie treinen te Vleuten te doen ophouden aan een behoorlijk ingericht gebouw aan den Krottdijk (thans Wilhelminalaan/Europaweg) nabij het dorp Vleuten;
2. dat gelegenheid worde gegeven tot het vervoer van bestelgoederen;
3. dat, zo eenigszins mogelijk, gelegenheid worde gegeven gedurende een halfuur voor de aankomst van iederen trein te telegrapheren;
4. dat een terrein nabij de halt worde ingericht en onderhouden alwaar gelegenheid bestaat om met rijtuigen te keeren”.

Om de genoemde f 1200,= te kunnen betalen wordt in de vergadering van 20 september 1881 besloten om een geldlening ter grootte van dat bedrag aan te gaan tegen een rente van 4 1/2 % in aandelen van f 50,= en jaarlijks m.i.v. 1883 daarvan twee of meer, bij loting af te lossen. De uitloting zal geschieden in het openbaar door B&W in het gemeentehuis te Haarzuilens, telkens in de maand september. Tevens wordt de gemeentebegroting 1882 vastgesteld op een bedrag van f 3199,44 ! Dit is een aanzienlijke verhoging in vergelijking met voorgaande jaren.

Tenslotte worden in de vergadering van 9 november 1881 de heren D.J. de Heus te Loenen en N.E. Gerwig te Breukelen Nijenrode benoemd tot schatters der jaarlijks te schatten huurwaarde van lokaliteiten waar sterke drank in het klein verkocht wordt, nadat in de vergadering van 20 september de Verordening op de heffing van een vergunningsrecht voor het verkoopen van sterke drank in het klein in de gemeente Haarzuilens was vastgesteld (een heffing van f 15,= voor elke f 100,= huurwaarde van de lokaliteit).

En zo kabbelt het (raads)leven in Haarzuilens voort, zonder dat we iets horen over de ruïne van het kasteel of de eigenaar daarvan. Naar verwachting zal dat ook pas rond 1887 gaan spelen, wanneer bouwheer Etienne Baron van Zuylen van Nievelt met de rijke Helene Caroline Betsy Barones de Rothschild trouwt.

Wordt vervolgd.

Verenigingsberichten

Open Monumentendag

Toen vorig jaar per 1 april de gemeentelijke monumentencommissie werd opgeheven, betekende dit ook het einde van het toenmalige Comité Open Monumentendag. Dit comité was n.l. een subcommissie van genoemde commissie, waarin ook vertegenwoordigers zaten van onze vereniging, van de Bond Heemschut en van de basisscholen in onze gemeente. Onze vereniging heeft altijd actief meegewerkt aan de organisatie van de jaarlijkse Open Monumenten Dag (OMD), die (landelijk) in het begin van september wordt gehouden.

Na de opheffing van het comité heeft ons bestuur zich beraden over hoe het nu verder moet met de OMD en heeft daarover overleg gevoerd met het gemeentebestuur. In eerste instantie was de gemeente de mening toegedaan, dat de organisatie van de OMD tot de verantwoordelijkheid van onze vereniging behoorde. Het bestuur is echter van mening dat de organisatie van de jaarlijkse OMD geen zaak is van de vereniging alleen, doch dat die organisatie een breder draagvlak behoeft.

Het initiatief voor een landelijke OMD werd destijds genomen door de Vereniging van Ned. Gemeenten en het Nationaal Contact Monumentenzorg, een samenwerking derhalve tussen de gemeenten, als verantwoordelijken voor het plaatselijk monumentenbeleid, en particuliere instellingen, die de monumentenzorg bevorderen.

Het overleg met de gemeente heeft er toe geleid, dat afgesproken is dat de vereniging de organisatie van de jaarlijkse OMD initieert en ondersteunt en dat de gemeente het daartoe daartoe in de gemeentebegroting opgenomen bedrag beschikbaar stelt en mogelijk nog enige facilitaire ondersteuning verleent. Voor onze vereniging, met haar grote aantal leden maar met een klein aantal actieve medewerkers, is dat een zware opgave, want in de eerste plaats zullen er weer medewerkers gevonden moeten worden uit verschillende plaatselijke groeperingen, die hart hebben voor de monumentenzorg en bereid zijn tijd en energie te geven aan een nieuw te vormen comité OMD.

Omdat dit op korte termijn niet te realiseren bleek en bovendien het thema van de OMD 1996 „Industrieel erfgoed” is, wat in onze gemeente praktisch niet aanwezig is, is in overleg met de gemeente besloten dit jaar geen OMD in onze gemeente te organiseren.

Voor 1997 zullen onze activiteiten vooral gericht zijn op de Romeinse geschiedenis van onze gemeente, omdat het jaar 1997 door de Provincie is uitgeroepen tot „Jaar van de Romeinen”, in het kader waarvan in onze provincie diverse activiteiten georganiseerd zullen worden, waarin onze vereniging ook een taak heeft. Vooral nog zullen deze activiteiten in de plaats treden van die voor de OMD.

Alhoewel de organisatie van een OMD dus nog niet direct aan de orde is, willen wij toch vragen of er onder u mensen zijn, die actief zouden willen meewerken in een te vormen comité OMD, zodat er een begin gemaakt kan worden met de vorming van een organisatie die de jaarlijkse (of tweejaarlijkse) OMD ter hand neemt. Laat uw bereidheid weten aan onze voorzitter (tel. 030-6772112).

Ons documentatiecentrum

In de afgelopen jaren is er hard gewerkt om ons documentatie- en informatiecentrum in de Broederschapshuisjes te maken wat het nu is: een centrum dat heel veel mogelijkheden biedt om informatie te krijgen over de geschiedenis van Vleuten-De Meern en haar inwoners. Naast veel documentatie over kastelen, huizen en landerijen die in de geschiedenis een rol hebben gespeeld, zijn er ook veel gegevens beschikbaar over de mensen die er hebben gewoond. Meer en meer vinden mensen die bezig zijn met familie-onderzoek de weg naar ons centrum. En om nog meer mensen te laten weten wat wij te bieden hebben, geven wij hier nog eens een opsomming van wat u bij ons kunt vinden.

Als wij over Vleuten-De Meern spreken dan omvat dat ook de vroegere gemeenten Vleuten, Haarzuilens, Oudenrijn en Veldhuizen (1812-1954) en de dorpsgerichten waaruit deze gemeenten zijn ontstaan, t.w. De Haar, Themaat, Vleuten en de Meern, Ouden Rhijn en Heijcop, Veldhuizen (incl. Reijerscop-Lichtenberg en Rosweijde), Reijerscop-Kreuning en Reijerscop-St.Pieters (1527-1811).

Om te beginnen hebben wij microfilms van de archieven van deze oude gerechten, waarin o.a. eigendomsoverdrachten, hypotheek, boedelscheidingen en huwelijksgegevens zijn geregistreerd. Wij hebben registers gemaakt op deze archieven, die in onze computer zijn opgenomen, zodat het zoeken daarin gemakkelijk is gemaakt.

Daarnaast hebben wij microfiches met de doop-, trouw- en begraafregisters van de kerken van Vleuten, De Meern en Harmelen (± 1650-1811). Ook deze registers zijn in onze computer verwerkt, zodat u in een mum van tijd alle gewenste namen en data kunt vinden.

Van veel mensen die in onze gemeente gewoond hebben (en er nu nog wonen) hebben wij (of anderen voor ons) stambomen gemaakt, die u bij ons kunt inzien of waarvan u kopieën kunt verkrijgen. Ook hebben wij kopieën van de akten van indemniteit die in het gemeentearchief berusten. Hierop is een register gemaakt, dat mede een hulpmiddel kan zijn om persoonsgegevens te vinden.

Verder omvat ons documentenbezit nog zo'n 2500 akten (vanaf 1350), grotendeels uit de notariële archieven, maar ook uit de kapittelarchieven, waar heel veel in te vinden is.

En mocht u kadastrale gegevens nodig hebben, dan hebben wij de eerste registers en de kaarten van het kadaster (van 1832) ter beschikking. Ook nog oudere kaarten en moderne topografische kaarten zijn in ons bezit. Onze bibliotheek omvat meer dan 1000 boekwerken, o.a. over plaatselijke en regionale geschiedenis, genealogie, paleografie (oud schrift), topografie, archeologie, bouwkunst en monumenten, rechts- en waterschapsgeschiedenis, alsmede vele jaargangen van tijdschriften van zusterverenigingen en van de Nederlandse Genealogische Vereniging.

Tenslotte beschikken wij over een archief van meer dan 2500 foto's, 1800 dia's en 5000 negatieven, dat ook een belangrijke bron van informatie vormt. En hiermee is nog niet alles genoemd, maar waarschijnlijk toch wel genoeg om u een indruk te geven van wat ons documentatiecentrum u te bieden heeft.

Met deze opsomming hopen wij te voorkomen dat, zoals regelmatig gebeurt, er mensen bij ons komen die zeggen: „Hebben jullie dat ook?” of „Had ik dat maar eerder geweten, dan had ik mij een hoop zoekwerk kunnen besparen”. De openingstijden vindt u hieronder vermeld.

Cursus genealogie

Voor degenen die met familie-onderzoek willen beginnen, of daar al mee begonnen zijn, wordt dit jaar voor de derde maal door onze vereniging een cursus „genealogie voor beginners” gegeven, en wel op 3 avonden, 5, 12 en 19 november.

In deze cursus wordt u verteld waar u gegevens kunt vinden en hoe u het beste te werk kunt gaan. De cursus wordt gegeven in het kader van het Kursus Projekt Vleuten-De Meern en aanmelding dient te geschieden bij het Kursus Projekt. Kijk daarvoor in het rode boekje wanneer dat bij u in de bus komt.

Kwaliteit foto's tijdschrift

In de afgelopen maanden hebben wij verschillende kritische geluiden vernomen betreffende de kwaliteit van de foto's in ons tijdschrift. De redactiecommissie deelt deze kritiek volledig. Als gevolg van een nieuw gebruikt drukprocedé is de kwaliteit van de foto's niet wat wij gewend waren. Er is al overleg gepleegd hoe zo snel mogelijk weer een goede kwaliteit bereikt kan worden.

Utrechts kastelenboek

Het boek „Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht”, dat eind vorig jaar verschenen is, was binnen korte tijd uitverkocht.

Wij kunnen u mededelen dat van dit prachtige boek inmiddels een herdruk verschenen is en dat het bij de boekhandel weer verkrijgbaar is.

Openingstijden van onze gebouwen:

Documentatiecentrum in de Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, Vleuten

Elke dinsdag van 14.00 - 17.00 uur en
elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur.

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep documentatie en mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en de vele documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 030 - 66612462.

Het Kabinet, Zandweg 147b, De Meern

Geen vaste openingstijden.

Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Kan door belangstellenden bezocht worden in overleg met de heer H.E.J. van Essen, na telefonische afspraak, tel. 030 - 6662992.

Wie wat bewaart, die geeft wat

Weekrant „De Brug”, Vleuten

310 foto's veelal betreffende de actuele gebeurtenissen in voorbije jaren.

J.P. Jansen, Haarzuilens

Snij-ijzer voor de kaasbereiding, „Landbouwverslagen” over de jaren 1952-1969 en enige exemplaren van „Vrij Nederland” en een tinnen beddekruijk.

C.G. Nugter, De Meern

Een oorkonde gemaakt door Jac. Graafland, in 1930 aangeboden door de Vereniging „Het Groene Kruis” aan het „Damescomité De Meern”.

K. van Proosdij, De Meern

Een oude koperen deurkruk.

Nieuwe leden

1995-1996 (tot 1 juni)

J.J. Baltus	Hoewelaken	R.J. de Greve	Vleuten	R.D. Mijderwijk	De Meern
G.B. Beekman	De Meern	P. Griffioen	Vleuten	H.J. Nouhuijs	Vleuten
G.M. Berger	Amstelveen	J.T. de Groot	Vleuten	J. Oomen	De Meern
Mw. T. Betzold-Klaarenbeek	Maarssen	Mw. T. Gruters-Elmendorp	De Meern	A.W. Oosterink	Vleuten
M.A.G. van de Bilt	Vleuten	Mw. P.S. Haman-v.Rijnsoever	Maarssen	W.A. Oostveen	De Meern
P.N. Boeijen	Vleuten	W. ten Have	De Meern	A.E. Oskam	De Meern
Mw. I. Boot	De Meern	J. van Hees	Vleuten	A.J. van Rijnsoever	Zeist
L.A.M. Bouhuijzen	Vleuten	W.H. de Heus	Utrecht	D.P. Roetman	Maarssen
G.J. Bouwman	Utrecht	N. Hirschfeld	Vleuten	B.M.A. Rosenboom	De Meern
Th. Bransen	De Meern	L. Hoogstraten	Haarzuilens	Mw. P. Schelfhorst-Remeijer	De Meern
Mw. H. Bruggink-Heijkamp	Assen	Mw. J.M. Jansen-van Dijk	Ingen	A.P.M. Smienk	De Meern
J. van Dijk	Schalkhaar	S.J. Kooijman	Woerden	A. Tammer	De Meern
Mw. R. van Dijk-Versteeg	Vleuten	C.P. Koppert	De Meern	D. van Veen	De Meern
J. van Duijn	Vleuten	G.C.M. van Kuik	De Meern	J.M. Vissenberg	De Meern
Mw. M.E.A.M. Feteris-Hoft	Vleuten	J.H. Lasser	Vleuten	M.M. Vissenberg	Haarzuilens
M. Glissenaar	Amsterdam	R. Levering	Utrecht	T. van der Vlist	Vleuten
J.A. Gremmé	De Meern	R. Mande	Vleuten		
Mw. E.J. Gresnigt-Staal	Vleuten	J.J.W. Mandjes	De Meern		

Een eeuw gereformeerde kerk Vleuten-De Meern 1894 - 1994 (3)

door *Clement van Dijk*

In 1994 herdacht de Gereformeerde Kerk van Vleuten-De Meern het honderdjarig bestaan. Ter gelegenheid daarvan heb ik op verzoek van de kerkeraad de geschiedenis van die kerk in de archieven opgezocht en op schrift gesteld. Het resultaat is in boekvorm uitgegeven en o.m. aangeboden aan de Historische Vereniging hier terplaatse. Het bestuur van de Historische Vereniging heeft mij gevraagd een verkorte versie te willen samenstellen. Het eerste deel daarvan werd opgenomen in het tijdschrift van december 1995; het tweede deel in maart 1996. Nu dus deel 3. Het beschrijft de waarschijnlijk meest dramatische gebeurtenis, halverwege de honderd jaren; de vrijmaking van 1944.

De vrijmaking van Vleuten-De Meern

Hij had in Kampen aan de voeten van professor Klaas Schilder gezeten; een leerling en volgeling van deze hoogleraar was Gerben Reijenga, die, zoals we al eerder hebben gezien in 1940 naar de Gereformeerde Kerk van Vleuten-De Meern werd beroepen en dit beroep aannam. Ons vroegere gemeentelid Adriaan M. Buitink vertelt in zijn scriptie over de vrijmaking in onze gemeente zelfs dat hij vaak bij Schilder over de vloer kwam. Dat hij door deze dus behoorlijk beïnvloed werd over diens ideeën aangaande de verbondsleer kan ons dan niet meer verwonderen. Of de kerkeraad van Vleuten-De Meern daar weet van had valt te betwijfelen.

Uit de door ons geraadpleegde archiefstukken weten we dat voor de eerste maal in een gemeentevergadering op 10 februari 1944 door broeder C. R. de Kogel gevraagd wordt of het ook nodig is dat onze gemeente wordt ingelicht over „de meningsverschillen in de gereformeerde kerken”. De praeses, dominee Reijenga dus, zegt dat de nuttigheid en noodzakelijkheid daarvan niet wordt ingezien en zegt tevens dat de kerkeraad in deze dingen nog geen definitieve beslissing heeft genomen.

Nog geen twee maanden later, 3 april, schrijft de oud-scriba C. van Vliet de kerkeraad over de wenselijkheid dat bekend wordt wat de houding van de kerkeraad is inzake de handelingen van de Synode van Utrecht 1943-1944. Er is dan ook reeds een brief van de Generale Synode ingekomen over de schorsing van professor dr. K. Schilder. In een buitengewone kerkeradsvergadering op 11 april spreekt de kerkeraad uit dat de kerkelijke ontwikkeling met bezwaard hart tegemoet wordt gezien. In de loop van diezelfde maand komen er bij de kerkeraad stukken binnen betreffende bezwaren tegen de schorsing;

deze worden in de kerkeradsvergadering van 1 mei onder de kerkeradsleden ter lezing in roulatie gegeven.

Nog weer een maand later ligt er bij de kerkeraden een brief van professor Schilder, waarin deze zich verantwoordt ten aanzien van het schorsingsbesluit; hij voelt zich ten onrechte beschuldigd als scheurmaker.

Op zondag 23 juli 1944 wordt, zoals in veel kerken, in de avonddienst door dominee Reijenga een catechismus-predikatie gehouden.

Aan de orde van behandeling is Zondag 27 van de Heidelbergse Catechismus over de kinderdoop. In zijn preek heeft ds. Reijenga klaar en duidelijk de Synodeleeruitspraken betreffende wedergeboorte, genade-verbond, doop en zelfonderzoek, als niet naar het Woord des Heeren, afgewezen en de schriftuurlijke juistheid beleden van vraag en antwoord 74 van die catechismus.

Na afloop van de dienst bleek onder de kerkgangers grote beroering te leven over de preek van Reijenga. Hierop kwamen dan ook bezwaarschriften binnen bij de kerkeraad van de gemeenteleden C. R. de Kogel en G. van der Wel.

We vatten de brief van De Kogel kort samen. Door dominee Reijenga wordt de laatste tijd steeds uiting gegeven van zijn bezwaren tegen de handelingen en enkele leeruitspraken van de Generale Synode van onze Gereformeerde Kerken.

In het bijzonder is dit tot uitdrukking gekomen in zijn avondpredikatie van 23 juli, waarin hij met grote beslistheid de uitspraak van de synode van 1905 en opnieuw bevestigd door de synode van dit jaar, t.a.v. de wedergeboorte.

Met nadruk is door hem in deze predikatie gezegd dat wij de jonge kinderen niet door de doop als wedergeboren mogen beschouwen, maar dat de doop alleen een „aanbod van genade” is en deze genade zeker wordt geschonken indien deze

in geloof wordt aangenomen. Deze leeropvatting is in strijd met de synode-uitspraken. De Kogel vraagt dan de kerkeraad om dominee Reijenga aan de synode voor schorsing uit zijn ambt voor te dragen.

Van der Wel wijst in zijn brief van 30 juli 1944 met name op de gevaren voor de eenheid in de kerk; „Ik voor mij acht dit een zeer groot gevaar voor de eenheid van onze kerk, bovendien onwettig tegenover de Synode en in strijd met haar gezag”. Hij wijst tevens op het gevaar van catechisatie aan de kinderen door ds. Reijenga.

Op zondag 13 augustus 1944 preekte ds. Reijenga over „de kerkelijke tucht naar al haar delen”, zondag 31 van de catechismus. Hierin bestreed hij zeer fel de synodale handelingen inzake de schorsing van Prof. Schilder en Prof. Greijdanus. Deze preek bracht de gemoederen nog meer in beweging. Een derde bezwaarschrift, van Cees van Vliet, kwam binnen. Op de kerkeradsvergadering van 31 augustus werden de bezwaarschriften van De Kogel en Van der Wel voorgelezen. Er zou een nadere studie volgen, gezien de verstrekkende betekenis van de bezwaarschriften.

Op de volgende kerkeradsvergadering van maandag 4 september zou het bezwaarschrift van Van Vliet behandeld worden. Dominee Reijenga diende op deze avond echter zelf een uitgebreid bezwaarschrift in. Alleen zijn stuk werd behandeld. Reijenga richtte zich tot de kerkeraad, op dat moment bestaande uit: G. Reijenga, predikant, praeses Abel Huizenga, tuinder, scriba Jan de Wit, controleur zuivelfabriek, ouderling Jan de Jager, adjudant bij het leger, ouderling Hendrik Jan Jonker, tuinder, diaken Dirk van Rooijen, tuinder, diaken Gijs de Rooij, boer, diaken.

De dominee had bezwaren van zowel kerkrechtelijke- als dogmatische aard. Zijn brief bestond uit liefst vijf kantjes. In deze brief ontwikkelde hij zijn bezwaren tegen de „zelfcontinuatie van de Generale Synode”, tegen de afzetting van Schilder en Greijdanus en tegen de leeruitspraken inzake de wedergeboorte.

Reijenga besluit zijn schrijven als volgt: „Dergelijke en nogmeer bezwaren, Broeders, zijn voor mij van dien aard dat ik U er van in kennis moest stellen, aangezien ik niet beloven kan op grond van Schrift en Belijdenis en kerkorde niets daartegen in te zullen leren, ja, ik zelfs het verderfelijke van de besluiten der Synode zo ernstig zie, dat ik daar met alle macht tegen in moet gaan om des Heeren en des gewetens wil”. Reijenga waarschuwt de kerkeraad tegen „insluipende ketterij en insluipende hiërarchie” en roept de kerkeraadsliden op tot verzet ertegen. Zijn daartoe ingediende motie luidde:

„De kerkeraad der Geref. Kerk te Vleuten-De Meern, zich er van bewust, dat hem de regeermacht over de kerk van Vleuten-De Meern door Christus is toevertrouwd en hij deswege immer aan Christus, den koning der kerk verantwoording schuldig is, gezien hebbende, hoe in de laatste tijd in onze kerken een streven merkbaar is en zich verwerkelijk om die regeermacht te leggen in handen van meerdere vergaderingen - die niet meerder zijn, dan alleen in aantal kerken afgevaardigd, - en dit scherp ziende uitkomen in de handelingen van de laatste Synode; bespeurende hoe bovendien de consciëntie geweld wordt aangedaan, door te binden, waar God in de hemel niet bind door Zijn Woord, spreekt uit, dat zij de uitspraken der huidige Synode, en van de vorige, kerkrechtelijk en dogmatisch, betreffende Prof. dr. K. Schilder en Prof. dr. S. Greijdanus en de veronderstelde wedergeboorte niet voor haar rekening kan nemen en dienaangaande elke verantwoordelijkheid van zich schuift en vermaant de kerken om zich geen juk op te laten leggen, dan het juk van Christus en roept de Synode ernstig op zich te bekeren van haar eigenwillige weg en weer terug te keren tot de gehoorzaamheid van Christus en Zijn Woord. En besluit hiervan kennis te geven aan de kerken en aan de Synode”.

De conclusies van het bezwaarschrift werden met vijf tegen twee stemmen aangenomen. De leden de Jager en de Rooij gingen niet met de meerderheid van de kerkeraad mee. Daarop belegde de kerkeraad, op 7 september, een ledenvergadering voor lidmaten en alle doopleden, ouder dan achttien jaar.

Het is niet onbelangrijk dat we vermelden dat in de verslaglegging van deze bewogen vergadering aan het einde wordt gernoteerd dat de bespreking in broederlijke sfeer is gevoerd.

Hieronder treft u beide kerkeraadsliden aan die niet de verantwoordelijkheid voor de gemeente wilden nemen in deze uiterst netelige kwestie.

Jan de Jager
geboren 11 dec. 1881 te Voorschoten
overleden 8 juli 1966 te Utrecht

Gijsbert de Rooij
geboren 26 maart 1898 te Vleuten
overleden 15 april 1992 te Utrecht

Aansluitend op de ledenvergadering zal op 8 september een buitengewone kerkeraadvergadering worden gehouden; De Jager en De Rooij zullen dan nog mee-

werken aan de afhandeling van lopende zaken en naar we moeten aannemen daaraan zullen aftreden; maar dat zou anders lopen

Ondertussen blijft Reijenga De Jager en De Rooij onder druk zetten om mee te gaan met de meerderheid van de kerkeraad; nog in de middag van zondag 17 september kwam hij bij De Rooij en haalde hem bij zijn koeien vandaan onder melkenstijd, terwijl een enorme luchtvaartvloot van de geallieerden over Midden-Nederland vloog; de slag om Arnhem begon. Maar zowel De Rooij als De Jager wilden, hoewel ze de opvattingen van Reijenga niet zonder meer afwezen, niet meewerken aan een scheuring.

Intermezzo

Bovenstaande kwesties speelden in de eindfase van de Tweede Wereldoorlog. We willen niet nalaten de samenloop hiervan met een buitengewoon markante situatie in het dagelijkse leven te laten zien. Een bijzonder goede beschrijving daarvan is opgenomen in „Geschiedenis van de lage landen” van meesterverteller Jaap ter Haar.

De bevrijdende invasie op het vaste land van Europa is op 6 juni 1944 in Normandië begonnen; op 3 september om 4 uur in de middag wordt Brussel binnen getrokken door troepen van maarschalk Montgomery; Britten, Canadezen, Belgen, Polen en Nederlanders.

„Zij komen !”

Een ontstuijgende golf van enthousiasme spoelt over Nederland heen. „Gij weet, dat de bevrijder voor de deur staat”, meldt Radio Oranje. „Prins Bernhard is tot opperbevelhebber van alle Nederlandse strijdkrachten benoemd!” Onder zijn commando vallen nu ook alle groeperingen van het verzet. Te veel vertrouwend op allerlei berichten, die in Londen de ronde doen, komt op maandag 4 september de wakkere, strijdbare minister Gerbrandy voor de microfoon:

„Nu de geallieerde legers in hun onweerstaanbare opmars de Nederlandse grens overschreden hebben ..” Op dat nieuws staakt zelfs de BBC haar Engelse uitzendingen en zendt spontaan het Wilhelmus uit. Nog later volgt het bericht: „Breda is bevrijd !” In de roes van vreugdevolle opwinding breekt de ‘Dolle Dinsdag’ aan:

Nederland, dinsdag 5 september 1944: Niet een paniek uit angst, maar een paniek uit bevrijdende blijdschap zwiept over Nederland heen. „Ze komen !” roepen opgetogen mensen na de overtrokken

berichten van Radio Oranje en de BBC. „Breda bevrijd!” Vanmiddag, misschien vanavond zijn ze hier! Verstrooide en verwarde Duitse eenheden gaan met fietsen, handkarren, zelfs autopeds langs de wegen voort. Dikwijls zijn ze vergezeld door Belgische nazi's, die voor de geallieerden zijn gevlucht. De Duitse telefonisten in hun grijze uniformen hollen met hun koffertjes naar de stations. Gaan er nog treinen naar het Duitse land? „Schnell, bitte!” De NSB raakt in paniek: „Alleen de vrouwen en kinderen zullen evacueren” heeft Mussert op maandag tegen zijn districtsleiders gezegd.

Op dinsdag is hij met Tante naar Twente onderweg. Honderden, duizenden NSB-ers gaan aan de haal. Zij hebben hun zwarte uniformen uitgetrokken, hun speldjes afgedaan. „Sneller, Mien!” „Doortrappen, Anton!” Juichend komt de rest van Nederland (iedereen die goed was, of half-goed; iedereen die laf en passief was, maar geen wraak heeft te vrezen), als een grote familie de straat op. Ook het verzet raakt in paniek! Denkend dat alles afgelopen is, hebben leden van Wijk bij Duurstedes knokploeg de NSB-burgemeester gearresteerd. Marechaussee in Brabant stoppen Duitsers in het gevang. Een Rotterdamse verzetsgroep bezet „openlijk” een school. Het illegale blad „De Vonk” drukt voor het eerst de namen van de redacteuren af, maar distribueert die editie op het laatste moment toch niet.

Onder aanvoering van jhr. Bosch ridder van Rosenthal, komen in Den Haag topmensen uit het verzet, het „College van Vertrouwensmannen” (onder wie Willem Drees) bijeen. „Wij moeten het bewind tijdelijk in handen nemen” klinkt het daar, overeenkomstig een telegram, dat hen uit Londen heeft bereikt. Kolonel Koot is tot commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten benoemd. Zijn pogingen om alle verzetsgroepen onder zijn commando te verenigen, blijken vruchteloos. „Nu opeens gehoorzamen aan oud-militairen, terwijl „wij” al die jaren het vuile werk hebben gedaan?

Buiten op straat duurt de bevrijdingsroes voort. Allerlei wilde geruchten stapelen zich op: „Rotterdam is bevrijd”, „Ze zitten al in Den Haag”. Landelijk sabotagecommandant Jan van Bijnen (Frank K. P.) zet zijn mensen tot sabotagedaden tegen de spoorwegen aan.

Hier en daar vliegen bruggen in de lucht. Overall staan mensen langs de wegen, vaak met bloemen in de hand: voor de eerste geallieerde soldaat! „Komen ze nou?” „Ze komen niet!” De 5de, 6de, de 7de, de 8ste september gaat voorbij. Wat wel komt is de ontvretende werkelijkheid: de geallieerden staan bij het Albertkanaal en kampen met een aan-

voerprobleem. Voor zich weten zij de grote rivieren, waarachter vroeger Bataven en middeleeuwers, prins Maurits en stadhouder Willem III zich zo vaak en doeltreffend hebben verschanst. Datzelfde voordeel geldt nu voor de Duitse bezettingmacht. De SS-ers, de Grune Polizei, de NSB-ers en de gehate Landwachters keren terug en sluiten de gelederen weer aan.

Einde van het citaat als intermezzo

In deze sfeer woedt dan ook nog een oorlog binnen de Gereformeerde Kerken, zoals sommigen mij hun beleving van die tijd weergaven.

Onmiddellijk na „dolle dinsdag” werd door de bezetter de avondklok op acht uur gesteld; hierdoor kon de ledenvergadering van 7 september geen doorgang vinden. Dit leidde ertoe dat De Jager en De Rooij, daarin waarschijnlijk bijgestaan door enkele gemeenteleden actie ondernamen om op zaterdagmiddag 9 september een le-

minderheid zich terstond tot den Consulent of een Dienaar des Woords van een genabuude kerk wenden, opdat onder diens leiding het getrouwe deel der gemeente worde vergaderd en de kerkeraad zo spoedig mogelijk aangevuld”.

Ds. A. Schouten uit Den Dolder bleek de eerste die toezegde hen te willen bijstaan. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat er in feite nog geen sprake was dat de meerderheid van de kerkeraad het verband met de Gereformeerde Kerken had verbroken.

Alhoewel we geen verslag van de gemeentevergadering van 9 september hebben aangetroffen, blijkt toch uit het vervolg dat de synodale kerkeraad inmiddels bestaat uit: J. de Jager en C. van Vliet, ouderlingen; G. de Rooij en Gerrit van Woudenberg, diakenen.

De voor 8 september belegde buitengewone vergadering van de kerkeraad in de consistorie ging door, maar zonder De Jager en De Rooij. Hieronder het verslag:

*Geref. Kerk te
V. Tekelen - de Meern. (Volledig afschrift)
Resolutie van de op vrijdag 9 Sept. '44 gehouden zitting van de
vergadering van de kerkeraad in de consistorie.*

*Den kerkeraad is het haar besluit van 7 Sept. '44 genomen, dat een paar
broeders uit de gem. (in uit zijn midden) n. l. de bro. J. de Jager en G. de Rooij,
een actie voeren tegen de kerkeraad, n. l. de gemeente hebben opgewacht tot
een samenkomst op zaterdagmiddag half vier (9 Sept.) in het kerkgebouw.
Om deze onwettige vergadering te verhinderen, vraagt de kerkeraad bij
monde van zijn voorzitter aan den koster om de sleutels van het kerkgebouw
en bijgebouw. Deze worden echter geweigerd. Nadat dit mogenzaals wordt her-
haald door de kerkeraad en daarna nog door den voorzitter en de kerkeraad
tegen elkaar blijft, wordt hem door den kerkeraad een schrijven ter hand gesteld
van de volgende inhoud: „De kerkeraad der Geref. kerk te Tekelen - de Meern
bijeen in Surbingen, te kerkeraad verg. op 9 Sept. 1944 om J. de Jager, draagt te
hierbij nadrukkelijk op, zonder toestemming van hem, kerk of bijgebouw
niet te openen of te doen openen om daardoor eenige samenkomst in kerk-
of bijgebouw mogelijk te maken.”*

denvergadering te houden in het kerkgebouw. Zij zeiden te spreken „namens de kerkeraad” en „dat Reijenga c.s. zich hadden losgemaakt van de kerk en dat de ledenvergadering nu onder leiding van ds. A. Schouten uit Den Dolder zou plaatsvinden.”

De Jager en De Rooij hadden zich tot een andere predikant gewend ingevolge de door de Generale Synode uitgegeven „gedraglijnen betreffende de tegenwoordige kerkelijke moeilijkheden” nadat op 11 augustus 1944 de „Acte van Vrijmaking of wederkeer” in Den Haag was aangenomen door de bezwaarden. Gedraglijn IV luidt: „Indien een kerkeraad bij meerderheid van stemmen het verband met de Gereformeerde Kerken verbreekt, zal een

Het is natuurlijk interessant te weten wie die koster was en dat weten we, want we hebben hiervoor zijn benoeming per 1 januari 1938 geregistreerd. Het is natuurlijk duidelijk aan welke kant koster Jan Wiegens stond. Van zijn echtgenote hoorden we dat hij weliswaar sterk betrokken was bij alles wat er speelde, maar tegelijkertijd vond dat het heel sterk een professorenkwestie was, en er niets voor voelde zich daarin te laten meeslepen. Nog herinnert mevrouw Wiegens zich de opwindende boosheid van dominee Reijenga dat hij de sleutels niet kreeg en Wiegens heel dreigend toevoegde: „maar ik heb de sleutels van het hemelrijk!” Heel grievend was dat, aldus mevrouw Wiegens.

Koster Jan Wiegerts

Zaterdagavond 9 september 1944

Nederl. Republiek met betrekking tot de kerkeraad van
Zaterdag 9. Sept., 's avonds aan de pastorie.

Op zaterdag avond (9. Sept.) vergaderde de kerkeraad ziedsom en wel in de pastorie om te beraadslagen wat ze zal doen indien de samenkomst der gemeente in het kerkgebouw niet mogelijk gemaakt (n.l. op zondag 10 sept.), door de broeders die in de gemeente een onwettige actie voeren tegen den kerkeraad.

Aan de pastorie is een schrijven binnengekomen van de br. J. de Jager en G. de Kroeg, waarin eerst medegedeeld, dat op zondag 10 sept. een samenkomst werd gehouden, waarin in de dienswoordt een voorstel de A. behouden van den Dolder. Het verband hierna heeft de kerkeraad om als gewoone kerken in het kerkgebouw, omreden dat het deel dat een onwettige actie voert

tegen de wettige kerkeraad, zij geen recht heeft op het kerkgebouw, daar deze alleen de wettige kerkeraad deze rechten toekennen.

Moest hij (de kerkeraad, n.l.) echter in zijn arbeid beneidigheid worden dan zal hij toch hooft hooft zien te verkrijgen het kerkgebouw, om een vernamend woord te richten tot het deel der gemeente, dat gehoor geeft aan de oproep van de br.

Dienzelfden Zaterdagavond, zijn aan de pastorie, de twee ambtsdragers die de Kerkeraad waren uitgegaan met Ds. A. Schouten aangekomen, welke toen een onderhoud met den predikant alleen wenschten.

Aan Ds. Schouten is dit niet toegestaan, de 2 broeders tezamen wenschten toen ook niet binnen te gaan. Later op dien avond werd bij Ds. Reijenga een brief bezorgd, ondertekend door den Raad der Geref. Kerk te Vleuten-De Meern en voorzien van de handtekening van de 2 bovenbedoelde broeders, met zakelijk dezen inhoud: „In gehoorzaamheid aan onzen ambtelijke roeping vergaderen wij morgen, de Geref. Kerk van Vleuten-De Meern in eigen Kerkgebouw in de bediening des Woords, waarin Ds. A. Schouten ons zal voorgaan. We vertrouwen dat U daarmee rekenen zult”. Dit schrijven moest toen voor kennisgeving aangenomen worden, want bespreking met den Kerkeraad was uitgesloten!

Des Zondags 10 september begaf de kerkeraad zich naar het kerkgebouw. De deur der consistorie was gesloten. Door de kerkdeur verschafte de kerkeraad zich toegang tot de kerk. Op de kansel bevond zich Ds. A. Schouten reeds. De broeders J. de Jager en G. de Rooij Jr. hadden reeds hun plaats ingenomen in de kerkeradsbanken. Het was echter nog 10 minuten voor den aanvang van de dienst

Hierop heeft de praeses Ds. G. Reijenga namens den kerkeraad het volgende de gemeente voorgelezen: „De kerkeraad der Geref. kerk van Vleuten-De Meern constateert hier een wederrechtelijk optreden van leden der gemeente tegen het gezag van Christus. Hij bestraft in naam van Christus deze leden en vermaant tot berouw en bekeering; Daar zij daden van geweld dreigen te plegen wijken wij uit

ten aan te brengen of te doen aanbrengen aan de deuren van het kerkgebouw om alzo zeker te zijn van het bezit van het kerkgebouw. De kerkeraad deinst terug voor daden van geweld!

In de (synodale) kerkdienst van die denkwaardige tiende september werden de in de ledenvergadering van 9 september gekozen ambtsdragers C. van Vliet en G. van Woudenberg (broer van de hiervoor genoemde Gerardus), bevestigd door dominee Schouten.

Over het verdere verloop der dingen zullen we ons nu wat beperken en soms met samenvattende aantekeningen volstaan. We kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat er aan beide zijden aanvankelijk sprake was van een zekere angst voor het uit de hand lopen en onherstelbare van de zaak.

Over en weer werden er pogingen ondernomen op kerkeradsniveau met elkaar in gesprek te geraken. Toch bleek het niet mogelijk het daarvoor gewenste klimaat te scheppen. Ook niet - misschien moeten we zeggen, zeker niet - met het voorstel van de synodalen van 15 september om dominee Reijenga met vakantie te laten gaan en dan zonder hem een samenspreking te houden.

Er werden ook door beide kerkeraden ledenvergaderingen belegd om enerzijds tot verklaring der feiten te komen en anderzijds beantwoording van levende vragen mogelijk te maken. Maar zeker ook om zoveel mogelijk leden aan zich te binden.

De classis benoemde 20 september de predikanten A. Schouten (Den Dolder) en G. van der Zanden (De Bilt) tot „Deputaten voor zwarigheden in de Gereformeerde Kerk van Vleuten-De Meern”.

Deze bleken evenmin in staat het tij te keren en schreven 4 oktober aan de bezwaarden: „Het doet ons innig leed, u te moeten melden, dat we tot geen andere slotsom kunnen komen, dan vast te stellen, dat door u allen met woord en daad het Verband met de Gereformeerde Kerken verbroken is”. De veronderstelde daadwerkelijke verbreking was niet juist; er had zich nog niemand „onttrokken”.

Op 16 oktober wendt de synodale kerkeraad zich tot de leden met een overzicht van de gebeurtenissen; zij wilden ook daarmee „voorkomen dat de gansche gemeente aan het verband der Gereformeerde Kerken onttrokken zou worden”. Er komt een heel uitvoerige reactie van de vier bezwaarde leken-ambtsdragers aan de „zich noemende Raad der Gereformeerde Kerk van Vleuten-De Meern”, gedateerd 30 november 1944; daar is dus wel even over nagedacht en gesproken. Maar een opening komt er niet.

onder protest, met het volle besef en handhaving van het recht onzerzijds. Wij verzoeken de getrouwe leden der gemeente hun wettige kerkeraad te volgen”.

Een groot deel der gemeente volgde toen de kerkeraad, velen vooral uit frustratie over de in hun ogen harde behandeling van Ds. Reijenga, en mede door de als demonstratief ervaren aanwezigheid van Ds. Schouten. Men ging naar de stal van Gerardus van Woudenberg aan de Alendorperweg waar de dienst werd gehouden.

Omdat dominee Reijenga en de andere hem volgende ambtsdragers van de te verwachten gang van zaken tevoren (zaterdagavond) op de hoogte waren, was de stal van Van Woudenberg reeds zo goed mogelijk voor de dienst ingericht. Vermeld dient nog te worden, dat de kerkeraad niet is ingegaan op de adviezen van Mr. A. Groen uit Utrecht om nieuwe slo-

Buitink schrijft dat op 9 januari 1945 de ledentallen als volgt waren:

	Syn. Geref.	Bezwaard	Totaal
doopleden	95	63	158
belijdende leden	99	65	164
Totaal	194	128	322

Er is veel schade; niet in het minst in de onderlinge relaties van mensen. Niet alleen gaat de scheuring dwars door verhoudingen van vrienden en kennissen; ook in veel gevallen dwars door families heen, en daar waren heel schrijnende gevallen bij. In al deze gevallen verdwijnt de gemeenschappelijke noemer van kerk en geloof, er kan onderling vrijwel niet meer over gesproken worden op straffe van volstreekte vervreemding. Alleen wanneer deze onderwerpen worden vermeden worden de verhoudingen niet volledig verstoord.

Konflikt om de kerkgoederen

Het materiele resultaat van de scheuring was dus dat de synodalen over het kerkgebouw en de overige kerkelijke goederen bleven beschikken, maar zonder predikant zaten. De vrijgemaakten hadden de predikant maar beschikten niet over een plaats van samenkomst; zij hielden hun diensten in het Verenigingsgebouw van de Hervormden in De Meern. De kerkeradsvergaderingen van de vrijgemaakten werden voortaan bij dominee Reijenga aan huis gehouden aan de Utrechtseweg; voor de eerste maal op 2 oktober 1944. In die vergadering werden o.m. alle notulen vanaf 9 september tot 2 oktober, in een blok geschreven, vastgesteld en ondertekend door de predikant en de scriba A. Huizenga.

Op 15 oktober besluit deze kerkeraad een rechtsgeding aan te spannen tegen de synodalen voor het gebruik van het kerkgebouw. Maar reeds op 27 september had Reijenga mondeling medegedeeld dat rechtskundige hulp was ingeroepen van Mr. Vonckenberg uit Gorinchem. Dit verplichtte uiteraard de synodale kerkeraad zich ook van rechtskundige bijstand te voorzien; gekozen werd Mr. Grosheide uit Amsterdam; lid van een landelijke synodale commissie voor deze problematiek.

De leiding van de synodale kerkeraad kwam weer in handen van Jan de Jager en Cees van Vliet pakte het scribaat weer op; beiden waren ervaren ambtsdragers. Gijs de Rooij werd derde ouderling en naast diaken Gert van Woudenberg werden in diezelfde functie gekozen Garrelt Mello Jonker en Frans van Rooijen.

De gerechtelijke dagvaarding verscheen 27 februari 1945; de eisers waren de bezwaarden, de synodalen de gedaagden. Dat had dus vier maanden gevegd. Niet zo verwonderlijk, want deze zaak werd aangespannen en voorbereid gedurende de hongerwinter, die vooraf ging aan de bevrijding van een groot deel van ons land.

Hoe bizar dit was moge blijken uit enkele hieronder volgende korte aanduidingen; bewust zien we nu af van een volledige inkleuring. Iedereen kan dat met de vele voorhanden zijnde geschiedschrijvingen gemakkelijk zelf oproepen. Maar zij die de Tweede Wereldoorlog zelf meemaakten hebben de hulp van de geschiedschrijvers daarvoor niet nodig; voor hen is die episode om nooit meer te vergeten.

We volstaan dus met het noemen van: 17 september 1944, begin van de mislukte slag om Arnhem. 10 november 1944 en enkele maanden daarna; in de grote steden van de randstad worden niet minder dan ongeveer 120.000 mannen vanaf 17 jaar als dwangarbeiders weggevoerd naar Duitsland. De honger grijpt om zich heen, vooral weer in de grote steden; het voedselrantsoen bedraagt slechts 500 calorieën per dag, maar is zelden te krijgen. 25.000 mannen, vrouwen en kinderen komen van de honger om. Ook bij de boeren van Vleuten-De Meern stonden de hongerenden van daar en van elders dagelijks voor de deur.

En ondertussen bereidt gereformeerd Vleuten-De Meern zich voor op een gerechtelijke uitspraak over de toewijzing van de kerkgoederen. Hoe is het mogelijk en hoe verblind moeten de verantwoordelijken in de kerkeraad die het initiatief daartoe nam dan toch wel zijn geweest. Verbijstering is wat de toeschouwer daarvan overhoudt.

Het kan dan nauwelijks nog verbazing wekken dat we in het kerkeradsverslag synodaal van 7 mei 1945 aangetekend zien dat het voorstel van C. R. de Kogel om een dankstond voor de bevrijding te houden niet werd overgenomen. Maar in het vrijgemaakte kerkeradsverslag van 8 mei lezen we geen enkel woord over de bevrijding.....

Wel ging er een toenaderingspoging door de synodalen van start. Men wilde op 4 juli 1945 een bijeenkomst organiseren, onder leiding van ds. G. Laarman van Utrecht. Ook de bezwaarden werden hiervoor uitgenodigd. Ds. Reijenga deelde echter mede dat „nu zij sedert 10 maart 1945 in verband getreden waren met de zogenaamde vrijgemaakte kerken, zij er geen heil in zagen om zonder meer terug te keren in een „lekkende schuit“.

In de hervormde kerk van De Meern beleggen de vrijgemaakten op 20 juli een bijeenkomst met als spreker professor K.

Schilder. In de ogen van de vrijgemaakten valt de opkomst van synodaal gereformeerd tegen. Van enkelen die wij spraken hoorden we dat de bijeenkomst een onprettige sfeer had en dat de beantwoording van de vragen erg denigrerend was; ook t.o.v. verschillende synodale predikanten.

De kerkeraad van de synodalen stelt op 2 oktober 1945 een tweetal voor de vervulling van de vacante predikantsplaats. Het zijn ds. W. G. Bovendorp van Zevenhuizen en ds. Chr. H. Swen van Linschoten. Op 19 oktober wordt in een gemeentevergadering gekozen voor een beroep op dominee Bovendorp en dat beroep wordt onmiddellijk uitgebracht.

In een persoonlijk gesprek dat ik op 11 januari 1994 nog met de inmiddels een en negentigjarige dominee Bovendorp mocht hebben, vertelde hij mij o.m. dat de kerkeraad van Zevenhuizen tegen hem zei: „Zou u dat wel doen, het is een gescheurde gemeente?“. Het antwoord van Bovendorp luidde: „Misschien wel juist daarom!“

Hij herinnerde zich ook nog de grap dat de hoorcommissie van Vleuten-De Meern verwaald was en per abuis bij hem in de kerkdienst in Zevenhuizen terecht kwam. Maar dat was kennelijk goed bevallen.

Op 24 oktober 1945 volgde de uitspraak van de Arrondissements-rechtbank te Utrecht. De synodalen werden in het gelijk gesteld. De rechter wees alle kerkelijke goederen toe aan de synodalen, omdat de bezwaarden zich officieel hadden aangesloten bij de vrijgemaakte kerken en dus gebroken hadden met de synodalen.

Op de aanklacht van de bezwaarden dat de synode in strijd had gehandeld met Gods Woord (art. 31 K.O.) stelde de rechtbank dat dit niet het geval was en „leidt dit af uit het feit dat reeds tientallen jaren verschil van mening tussen de Gereformeerden over het problematicum bestaat, wat thans aanleiding heeft gegeven tot de scheuring“. De rechter achtte het geen bijzondere situatie. De uitspraak leidde ertoe dat de synodalen onder andere de pastorie konden opeisen voor hun nieuwe predikant. Deze, ds. W. G. Bovendorp uit Zevenhuizen (Z.H.) dus, nam het beroep op 6 november aan.

De bezwaarden lieten het bij deze uitspraak echter niet zitten en gingen in hoger beroep bij het Gerechtshof in Amsterdam. Onmiddellijk na het aannemen van het beroep door dominee Bovendorp wordt dominee Reijenga aangeschreven met het verzoek de pastorie te verlaten. Deze voelt daar echter niets voor, hangende het hoger beroep. Er zit voor de synodalen niets anders op dan voorlopig een andere woning voor de nieuwe predikant te zoeken.

Die wordt al spoedig gevonden en wel aan de Zandweg 82-83; daar kan een dubbel woonhuis, genaamd „La Finca”, gehuurd worden; Ds. Bovendorp gaat nr. 82 bewonen. Zijn intrede vindt plaats op 27 januari 1946 en op 29 januari draagt Jan de Jager het voorzitterschap van de kerkeraad weer aan de predikant over.

Behalve het komen van dominee Bovendorp, vertrekt in datzelfde jaar 1946, om precies te zijn op 25 september, dominee Reijenga van de vrijgemaakten. Na hier twee jaar de vrijmaking te hebben geleid gaat hij naar Dordrecht. De vrijgemaakte gemeente heeft het geluk heel snel een nieuwe predikant te vinden; beroepen is op 4 augustus na de middagdienst kandidaat A. Troost uit Amsterdam. En in dezelfde septembermaand dat Reijenga vertrekt doet Troost reeds zijn intrede.

Korte biografie:

Gerben Reijenga, geboren 26 juni 1907
Overleden te Dordrecht 3 juni 1965.
Gehuwd met Magdalena Toth; zij overleed in 1993.

In januari 1947 geeft het gerechtshof te Amsterdam de partijen de opdracht te trachten een regeling te treffen op fifty-fifty basis en het recht van beide partijen op het gebruik van het kerkgebouw.

De vrijgemaakten willen dat echter niet; in de kerkeraadnotulen van de synodalen troffen we een verslag aan van zo'n samenspreking. Een citaat van de door ds. Troost verwoorde opvatting van de vrijgemaakten: „We kunnen niet tot verdeling overgaan omdat de rechten van Christus niet gedeeld kunnen worden. Als de gemeente van art. 31 de kerk in eigendom verkrijgt zal de kerk aan de synodalen ten gebruike worden afgestaan, maar omgekeerd willen wij dat niet!”. De samenspreking heeft geen enkel gunstig resultaat opgeleverd.

Het duurde tot 17 april 1947 eer het Hof met een uitspraak kwam. Deze uitspraak leidde tot vernietiging van de uitspraak door de Arrondissements-rechtbank van 14 oktober 1945. De bezwaarden werden door het Hof in Amsterdam in het gelijk gesteld. De synodalen moesten hierop alle onroerende goederen terugleveren, evenals de archieven. Ook de kosten van het geding waren voor rekening van de synodalen.

De motivatie was aldus: de bezwaarden gingen niet direct over naar een andere kerk. De nieuwe kerkeraad van synodalen was dus niet rechtsgeldig; bovendien bleef de meerderheid der oude kerkeraad aan. Het Gerechtshof benadrukte het belang der „plaatselijk gemeente” en vond dat uittreding uit synodaal verband mogelijk was. De gereformeerden hebben ook niet kunnen aantonen dat een kerk zonder Verband niet kon voortbestaan.

De hele rechtelijke procedure kwam hard aan bij de synodalen. Dominee Bovendorp schreef, naar aanleiding hiervan, een artikel in „De Strijdende Kerk”, een voorlichtingsblad van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Over de bezwaarden schreef hij: „Deze groep, 'n minderheid uit de gemeente heeft ons nu een proces aangedaan. In eerste instantie wees de arrondissementsrechtbank te Utrecht de kerkelijke goederen toe aan de Geref. Kerk. Bij hooger beroep heeft het Hof van Amsterdam de uitspraak van Utrecht vernietigd en de onroerende goederen, de gelden en het archief toegewezen aan de Gereformeerde Kerk (ond. art. 31 K.O.) „Over de motivering van het vonnis schreef Bovendorp „Vast moet staan aldus het Hof dat appelante (de bezwaarden) de voortzetting is van de voor sept. 1944 in Vleuten-De Meern bestaande, in 1894 tot openbaring gekomen „Gereformeerde Kerk”.

Elke plaatselijke Geref. Kerk is een zelfstandige, complete kerk en kan zich dus losmaken van synodaal Verband, aldus het Hof”. Bovendorp was van mening dat het Hof niet de vraag heeft beantwoord of het geschil wel juist was om tot een scheuring te komen.

Concluderend mogen we in ieder geval stellen dat het proces over de kerkelijke goederen diepe wonden heeft geslagen. De twee partijen stonden als kemphanen tegenover elkaar. Een cassatieberoep werd door de Hoge Raad der Nederlanden op 23 januari 1948 verworpen.

Een maand later volgt de overdracht van de kerkelijke goederen, na een uitermate irritante uitgebreide briefwisseling over wat de vrijgemaakten aan gemaakte kosten meenden te kunnen claimen. Dat nemen we niet op.

Alhoewel daar twee handtekeningen onder staan, vertelde dominee Troost ons in een gesprek dat wij op 10 januari 1994 met hem hadden, zich nog goed te her-

inneren dat hij en dominee Bovendorp samen in de consistorie van de kerk waren bij de overhandiging van de sleutel (de goederen waren immers de kerk en de inboedel en dus aanwezig). Dit was een pijnlijke ontmoeting, aldus Troost. En al hadden de Vrijgemaakten het proces gewonnen, zij waren er niet blij mee. Het was nu de beurt van de synodalen om hun diensten te gaan houden in het Verenigingsgebouw....

Het mag een wonder heten; hereniging

We hebben gezien dat beide gereformeerde kerken een nieuwe predikant hebben gevonden. Bij de synodalen doet op 27 januari 1946 dominee Willem Gerrit Bovendorp intrede; bij de vrijgemaakten lost in september van datzelfde jaar dominee Andre Troost dominee Reijenga af.

We hebben ook gezien dat van synodale zijde herhaaldelijk is geprobeerd de gescheurde gemeenten weer samen te voegen. Dat gebeurde niet alleen in Vleuten-De Meern; er waren meer gemeenten die niet wilden berusten in een blijvende breuk.

Alle pogingen die de officiële landelijke en regionale organen ondernemen om tot hereniging te komen mislukken door de afwijzende houding van vrijgemaakte zijde. Een oproep daarna om te komen tot een particuliere samenspreking vindt wel gehoor.

Initiatiefnemers zijn drie synodaal-gereformeerde predikanten, J. W. Bonda en A. la Fleur, beiden uit Oegstgeest en G. Torenvliet van Leiden.; de vierde trekker is de vrijgemaakte legerpredikant B.A. Bos.

Zij versturen op 14 september 1948 een uitnodiging aan „een vijftigtal broeders, (predikanten en overige ambtsdragers) geestelijk gelijkelijk verdeeld over de beide kerkgroepen, om in een driedaagse conferentie met elkaar gelovig te spreken”. Onder degenen die de conferentie, die van 4 tot 6 oktober te Oosterbeek wordt gehouden, bevinden zich vijf vrijgemaakte en zes synodale predikanten. Aan het slot van de conferentie wordt een communiqué vastgesteld, waarin de noodzaak van hereniging wordt bepleit. De verklaring wordt ondertekend door 38 conferentiegangers.

Van 3 tot 5 januari 1949 volgt conferentie Oosterbeek II. Onder zeven nieuwe deelnemers treffen we nu ook aan ds. A. Troost; hij is uitgenodigd als vervanger van een verhinderde predikant, maar ook omdat hij redactioneel medewerker is van het vrijgemaakte blad „De Roeper” (een getuige voor de ere Gods, in kerk, maatschappij en staat), waarvan B. A. Bos hoofdredakteur is.

De verhouding vrijgemaakt: synodaal is nu 20: 23. Deze vervolgonferentie mondt uit

in een indrukwekkende verklaring van schulderkenning en hoop op hereniging; uiteindelijk voorzien van 27 handtekeningen. Deze druk om tot hereniging te komen moet toch tot enig resultaat leiden zou je zeggen; maar is dat ook zo?

De synode van Den Haag (1949) beraadt zich uitgebreid over de vele verzoeken tot hereniging, waaronder verzoeken van liefst acht particuliere synoden. Het voert te ver om hierop uitvoerig in te gaan; we volstaan met de vermelding dat de kerkelijke vergaderingen worden opgewekt om het nodige te doen tot herstel. Dat zal echter beperkt blijven tot plaatselijke gehele of gedeeltelijke herenigingen. In dit verband kunnen genoemd worden Vlaardingen, Winterswijk, Zwolle, Bergentheim, Deventer, Wincschoten, Zuidlaren en Roodeschool. In totaal keren een tiental predikanten en rond 2500 kerkleden terug.

Maar nu terug naar ons eigen erf. Bij de deelnemers en ondertekenaars van Oosterbeek troffen we dus ook dominee Troost aan. Dat is natuurlijk een grote verrassing, want het betekent niets minder dan dat de vrijgemaakte voorganger van Vleuten-De Meern een weg naar herstel zoekt. Dit feit is voor ons aanleiding geweest met hem te gaan spreken bij hem thuis in Amsterdam, om die beleving zo helder mogelijk te krijgen. Zoals hiervoor al vermeld vond dit gesprek plaats op 10 januari 1994.

Al heel spoedig na de vrijmaking, aldus Troost, groeide bij mij de twijfel over de juistheid van mijn stap om daarin mee te gaan. Die twijfel was er niet over het dogmatische en kerkrechtelijke van de vrijmaking; dat was en is voor mij volstrekt terecht geweest. Maar ik ben hevig teleurgesteld geworden over de uiterst radicale wijze waarop de Vrijgemaakte Gereformeerden zich ontwikkelden tot een kerkistische groep, omwille van wat we toen al noemden „de zaaksgerechtigheid”. Een zo generale vrijmaking was absoluut niet nodig geweest. Tot zover Troost.

Het is aannemelijk dat al vroeg in 1948 gesprekken hebben plaatsgevonden tussen de beide predikanten om een oplossing te zoeken. In het receptiealbum van het huwelijk van het echtpaar Troost, 12 april 1947, treffen we ook de handtekeningen aan van dominee en mevrouw Bovendorp. Omstreeks de datum van overdracht der kerkelijke goederen, hiervoor vermeld en gedateerd 23 februari 1948, bracht het echtpaar Bovendorp een kraambezoek bij het echtpaar Troost, die hun eerste kind op 31 januari geboren waren worden. Nog kunnen de heer en mevrouw Troost zich herinneren dit bezoek toen bijzonder gewaardeerd te hebben.

Kennelijk ontwikkelden er zich omstreeks die tijd geleidelijk aan persoonlijke contacten tussen de twee predikanten. Beiden vonden dat er sprake was van een eenzijdige benadering door de respectievelijke synoden. De formele standpunten hadden geen reden voor geestelijke breuk mogen zijn, aldus hun gemeenschappelijke opvatting. En zo zien we hen vandaar uit samen naar een oplossing zoeken.

En dat lukt, want al op 11 februari 1949, dus een maand na Oosterbeek II, vindt er een samenspreking plaats van de beide kerkeraden, met als basis de verklaring van Oosterbeek. In de verslaglegging

van die samenspreking wordt aangetekend dat er een goede sfeer was. Deze samenspreking wordt gevolgd door een briefwisseling tussen beide kerkeraden, waarin de verschillen van opvatting verder worden uitgewerkt en toegelicht. Dit neemt logischerwijs geruime tijd in beslag.

Op 20 oktober 1949 vindt er weer een ontmoeting van beide kerkeraden plaats. Het is nu zover dat wordt gekonkludeerd: „dat het conflict ter plaatse in broederlijke zin beëindigd zou kunnen worden, indien het uitsluitend een plaatselijke kwestie gold”.

Het krantenbericht waarmee dit in de openbaarheid werd gebracht drukken we hier af.

De samenspreking op 20 Oct. 1950. Voor de mogelijkheid en het verloop van deze samenspreking mogen wij onze God dankbaar zijn.

Uitgangspunt was, dit keer het kerkeradsbesluit van 4 Sept. '44, dat aldus eindigt: „De Kerkeraad..... spreekt uit, dat zij de uitspraken der huidige Syn. en van de vorige, kerkrechtelijk en dogmatische, betreffende Prof. Dr. K. Schilder en Prof. Dr. S. Greijndanus en de veronderstelde wedergeboorte niet voor haar rekening kan nemen en dienaangaande elke verantwoordelijkheid van zich schuift

...en vermaant de kerken om zich geen juk op te laten leggen, dan alleen het juk van Christus en roept de Synode ernstig op zich te bekeren van haar eigenwillige weg en weer terug te keren tot de gehoorzaamheid aan Christus en Zijn Woord

...en besluit hiervan kennis te geven aan de kerken en aan de Synode”.

De beide broeders, die tegenstemden, zagen in dit besluit de kerkelijke scheuring in feite voltrokken.

Onze kerkeraad kan ook thans nog dit besluit moeilijk lezen, als een besluit om een bezwaarschrift in te dienen.

Van de zijde der vrijgemaakte broeders is opgemerkt, dat de bedoeling niet anders is geweest dan een eerste stap te zetten op de normale kerkelijke weg die open staat voor een kerk die bezwaaren heeft tegen een besluit van een Generale Synode.

Ofschoon het moeilijk zal zijn, op dit punt tot eenheid van gedachten te komen, kon het aanhoren van elkanders bedoelingen toch leiden tot beter begrip, waardoor wederzijds aangenomen kon worden, dat de broeders aan beide zijden hadden gehandeld overeenkomstig de roeping zoals zij die zagen.

In de tweede plaats werd de bespreking voortgezet over de handelingen tussen 4 en 10 Sept. '44, inzonderheid door de minderheid van de kerkeraad.

Door onze kerkeraad, die reeds samengesproken had met de broeders die op 4-9-44 tegenstemden, werd de volgende verklaring afgelegd:

„Wat de gang van zaken tussen 4 en 10 Sept. '44 betreft, heeft de kerkeraad het volgende geconstateerd:

1e, dat het juist gezien is van de brs. J. de Jager en G. de Rooij, dat zij zich niet konden neerleggen bij het door de meerderheid van de kerkeraad genomen besluit.

2e, dat zij terecht naar middelen hebben gezocht om de Gerf. Kerk ter plaatse te bewaren voor verbreking van het kerkverband.

3e, dat zij zich terecht gingen beschouwen als voortzettende de raad der Ger. Kerk, leveide in het verband der Ger. Kerken in Nederland.

4e, dat het juist geweest ware, indien zij — voor tot handelingen over te gaan — daarover gesproken hadden met de Reijenga en de andere kerkerad-leden.

5e, dat het hun roeping geweest was, tezamen met genabuude kerk of kerkvisitatoeren, om de Reijenga en de andere kerkerad-leden van hun ingeslagen weg terug te roepen, vóórdat op de gemeentevergadering van 9 Sept. '44 de overgebleven minderheid van de kerkeraad werd aangevuld tot een volledige raad.

Over één en ander is op zulk een wijze gediscussieerd, dat daarbij kwam vast te staan, dat het conflict ter plaatse in broederlijke zin beëindigd zou kunnen worden, indien het uitsluitend een plaatselijke kwestie gold.

Waar achter het plaatselijk conflict het gebeuren in de jaren 1941 tot '44 ligt, hopen wij de daarover reeds vroeger aangevangen bespreking voort te zetten.

Onze hulp is van de Here die, gelijk wij belijden (D.L. II, 9) te Zijner tijd Zijn Kerk tot één zal vergaderen!

DE KERKERAAD

De vrijgemaakte kerkeraad heeft naar aanleiding van deze ontwikkelingen op 9 november 1950 de classicale kerkvisitatoeren op bezoek gehad, om te spreken over die op handen zijnde hereniging. De classis heeft het verzoek van de kerkeraad niet gehonoreerd. De ontwikkelingen blijven nu niet langer binnenskamers. Loenen aan de Vecht schrijft op 24 december dat zij de met ds. Troost voor 16 juli 1951 te Abcoude en Nigtevecht afgesproken kerkdiensten niet door wil laten gaan. Hetzelfde gebeurde door Mijdrecht die de toezegging voor een predikbeurt op 11 maart 1951 annuleerde.

In diezelfde tijd brengt Reijenga bij herhaling huisbezoeken in Vleuten-De Meern, om vrijgemaakte gemeenteleden van terugkeer af te houden. Het wordt zomer 1951; de vrijgemaakte kerkeraad geeft op 2 juli de gemeente inzage in de eindbriefwisseling met de synodale kerkeraad en schrijft voor 11 juli een gemeentevergadering uit om de samensprekingen van de beide kerkeraden aan de gemeente toe te lichten. We hebben van deze bijeenkomst geen verslag, maar wel de verheugende tijding van de beide kerkeraden aan de respectievelijke gemeenten op 12 juli; resulterende in een acte van hereniging.

Hieronder het bericht in het dagblad Trouw van 14 juli 1951 waaruit de melding van de hereniging aan de classis wordt bericht.

De kerkelijke hereniging te Vleuten en De Meern

In de vergadering van de classis Utrecht van de Gereformeerde Kerken, die gisteren gehouden werd, heeft de kerk van Vleuten en De Meern, bij monde van ds. W. G. Bovendorp, mededeling gedaan van de hereniging van de Gereformeerde Kerk ter plaatse met de Gereformeerde Kerk (onderh. art. 3. O.) Aan deze hereniging zijn langdurige, diepgaande correspondenties en besprekingen voorafgegaan in broederlijke geest, waarbij alle aandacht geconcentreerd werd op de kern van het kerkelijk conflict. Het resultaat daarvan was dat door beide kerkeraden met erkenning van wederzijds gemaakte fouten, overeenstemming werd bereikt, waarna de hereniging op 12 Juli tot stand kwam.

Op de classisvergadering te Utrecht, die ook werd bijgewoond door de predikanten P. N. Kruijswijk en J. van Harkzen als deputaten der staatsgehouden Generale Synode voor advies en samenspreking werd met blijdschap kennis genomen van de gang van zaken te Vleuten en De Meern. Nadat de preses, ds. K. Hart, een kort woord had gesproken, gaf de classis uiting aan haar dankbaarheid met het zingen van Psalm 133 vers 1 en 3. Besloten werd aan alle Gereformeerde Kerken in Nederland mededeling te doen van het feit, dat ds. A. Troost, tot voor kort predikant der Vrijgemaakte Gerf. Kerk van Nederland vanaf leden de volle rechten van dienaar des Woords in de Gereformeerde Kerken bezit in mildtaden heroepbaar is.

De classisvergadering bracht aan het einde haar ontmedide dank aan de Koning der kerk die deze dingen zo heeft zeleid, dat de hoop is versterkt, dat in de toekomst de zaak der hereniging verdere voortgang zal mogen hebben.

A C T E V A N H E R E N I G I N G

De beide Gereformeerde Kerken te Vleuten-De Meern, die sinds de droeve scheuring van September 1944 gescheiden van elkander leefden, tot smaad van de Naam van Christus in deze wereld, hebben in gehoorzaamheid aan het Apostolische Woord (o.a. Philippensen 2:2-5,7) enige jaren geleden opnieuw contact met elkander gezocht door hun kerkeraden.

Bij verscheiden semensprekingen en in uitvoerige correspondentie werden wederzijds verschillende tekortkomingen erkend, terwijl blijvende verschillen werden erkend als van te geringe betekenis om gescheiden te blijven leven.

Thans, Donderdag 12 Juli 1951, is het zoover, dat wij - dank zij Gods schuldvergevende en vernieuwende ontferming - ons geroepen en bereid weten opnieuw eendrachtig de Here te dienen.

Daarom besluiten wij heden, met wederzijdse erkenning der ambtsdragers, ons te herenigen tot één plaatselijke Gereformeerde Kerk te Vleuten-De Meern, die begerst te leven in onderwerping aan Gods Woord, in gebondenheid aan de Drie Formulieren van Enigheid en de Kerkenordening, en in het verband van "De Gereformeerde Kerken in Nederland".

Overeenkomstig de bede van onze Heiland in Johannes 17:11,20-23, wekken de kerkeraden thans alle leden van de beide gemeenten op, om in gehoorzaamheid aan de wil van onze God en Zeligmaker, elkander met de beiderszijdse ambtsdragers, wederom te ontvangen als broeders en zusters in de Here. Voorts wekken de beide kerkeraden alle leden der beide gemeenten op, al wat zondig was in de kerkelijke strijd rondom 1942-1944 aan de Here te belijden, elkander te vergeven en voortaan in liefde en enigheid met elkander te leven (Spreuken 17:9; Efese 4:1-6,15; 1 Corinthe 13:13; 1 Timotheus 1:4-5; 1 Petrus 4:8 en vele andere plaatsen).

Met dankzegging bidden wij dat de Here der Kerk, Jesus Christus, in genade op ons neer zie en het hernieuwde samenleven van broeders en zusters kroone met Zijn zegen.

De Kerkeraad:

<p><i>W.G. Bormant.</i>, Ds. W.G. Bovendorp. <i>C. van Vliet</i>, C. van Vliet. <i>G. de Rooij Jr.</i>, G. de Rooij Jr. <i>F. van Rooyen</i>, F. van Rooyen. <i>J. Bieters</i>, J. Bieters. <i>G. M. Jonker</i>, G. M. Jonker. <i>E. van Belm</i>, E. van Belm. <i>B. van Woudenberg</i>, B. van Woudenberg.</p>	<p><i>A. Troost</i>, Ds. A. Troost. <i>A. den Bok</i>, A. den Bok. <i>R.C.v.d. Kwast</i>, R.C.v.d. Kwast. <i>R. Rijkse</i>, R. Rijkse.</p>
---	---

Er zouden meer persberichten kunnen worden afgedrukt, zoals b.v. een uitgebreid artikel in de vrijgemaakte kerkbode van Noord-Holland van zaterdag 18 augustus 1951, die kopte met: „Vleuten- de Meern heeft zich op genade of ongenade overgegeven”. Maar dat zullen we niet doen; overdaad schaadt. Wel passend is dat we hier de drie kerkeradsleden noemen die de hereniging niet konden meemaken: Jan de Wit, Abel Huizenga en Jan Gerrit Boschaart; zij konden zich niet op democratische wijze neerleggen bij de meerderheid van de kerkeraad. Maar dat konden in 1944 Jan de Jager en Gijs de Rooij ook niet. Een kerkeraad is dus niet altijd een bestuursorgaan dat volgens de democratische regels werkt.

Maar niet alleen zij; het zou te mooi zijn om waar te zijn als allen weer zouden zijn verenigd. In een brief van de overgebleven vrijgemaakte kerkeraad van 20 september 1951 aan de vrijgemaakte classis wordt melding gemaakt van het vertrek van ds. Troost, drie ambtsdragers en 60% van de leden.

Aan de burgerlijke gemeente wordt 19 december 1951 geschreven dat de Gereformeerde Kerk (onderh. art. 31 K.O) nog tien gezinnen telt. De synodale Gereformeerde Kerk telt nu weer 291 leden.

Maar nu komt er nog een probleem; gelet op de overgrote meerderheid van vrijgemaakte kerkerads- en gemeenteleden die herenigden met de synodalen, komen nu de kerkelijke goederen weer toe aan de synodale Gereformeerde Kerk en mag deze gemeente zich weer de rechtmatige opvolging weten van de in 1894 gestichte gemeente, ook al heeft daar nu geen gerechtelijk proces toe geleid.

We zullen hierna zien dat er inmiddels in De Meern aan de Woerdlaan een nieuw kerkgebouw komt voor de synodale gereformeerden. Zij hebben geen behoefte aan twee kerken en bieden daarom de vrijgemaakten aan om de kerk op Alendorp over te nemen.

Alhoewel de vrijgemaakten dat wel willen ontstaat er een bijna niet geloof-

waardige afdingpartij over de waarde van het gebouw. Maar behalve dit onderwerp ontstaat er tevens een schier eindeloze touwtrekkerij om het eigendomsrecht van het kerkelijk archief van Alendorp.

We hebben eigenlijk weinig zin om deze zaak uitputtend te beschrijven omdat we dat nogal genant vinden. Het komt er in het kort op neer dat de kerk en inventaris door de synodalen worden aangeboden voor f 5.500,- en uiteindelijk worden overgedragen voor f 2.107,66. Van de kerkelijke- en diakonale gelden behouden de vrijgemaakten 40%.

Over het archief wordt geen overeenstemming bereikt; de vrijgemaakten weigeren de overdracht omdat „het ons niet is geoorloofd het archief af te geven vanwege onze ambtelijke roeping” en meer van dergelijke argumentatie. Na veel heen en weer gepraat en geschrijf berusten de synodale gereformeerden en leggen het moede hoofd in de schoot. Bij de notariële overdracht wensen zij echter wel vast te leggen dat over het archief geen overeenstemming kon worden bereikt. Dit is niet naar de zin van de vrijgemaakten, maar is er toch in blijven staan.

Aan een uitermate bewogen periode van circa acht jaar komt hiermee een einde, immers de gehele vrijmaking en hereniging begon in februari 1944 met de eerste bezwaarbrieven van C. R. de Kogel en c.s. en eindigt nu in februari 1952 bij notaris Brouwer te Utrecht. De classis Utrecht stelt dominee Troost beroepbaar en nog voor het einde van het jaar, op 15 december 1951 doet hij intrede in de Gereformeerde Kerk van het Friese Beetgum.

Tenslotte geven we hieronder dan nog een korte biografie van dominee Troost en een foto van hem uit de tijd dat hij in Vleuten-De Meern stond.

Andree Troost,
geboren 24 oktober
1916 te Zaltbommel.
Gehuwd 12 april
1947 te Vleuten,
met Elisabeth Maria
Zeegers.

Standplaatsen:

Vleuten-De Meern; vrijgemaakt, september 1946

Vleuten-De Meern; synodaal, 12 juli 1951
Beetgum, 15 december 1951

Kootwijk, 1955

Rotterdam, 1958

In deze laatste gemeente werd hij parttime studentepredikant en parttime godsdienstleraar aan een middelbare meisjesschool.

(slot volgt)

Werk bij de kerk

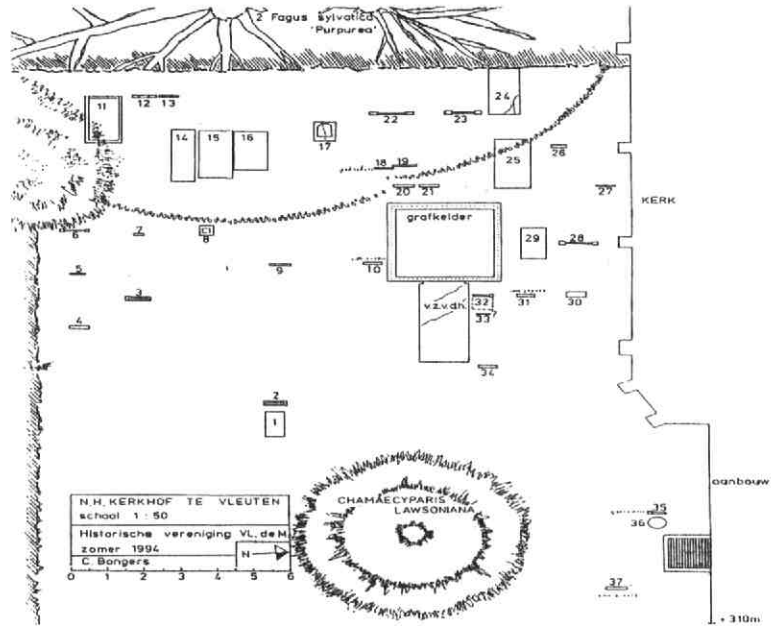
(Onderhoud aan het oude kerkhof bij de N.H.kerk te Vleuten)

Een paar jaar geleden richtte de Stichting Terebinth (Stichting tot herstel van zorg rond dood en rustplaats) het verzoek tot onder meer onze Historische Vereniging om mee te werken aan een inventarisatie van begraafplaatsen in de provincie Utrecht, met als doel het in kaart brengen van begraafplaatsen en grafmonumenten die cultuurhistorisch gezien van belang zijn. De Stichting Terebinth borduurde hier weer op voort met haar cursus „Begraven en Begraafplaatsen” en maakte waarschijnlijk ook gebruik van de informatie die velerlei werkgroepjes al voor Terebinth verzamelden. Hier in Vleuten-De Meern ging een kleine groep vrijwilligers aan de slag en dat resulteerde in een onlangs uitgebracht, zeer overzichtelijk en samenvattend, verslag van onze vier begraafplaatsen.

Mijn bescheiden rol in dit geheel begon met een oproep in „De Brug” van augustus 1994 door deze vrijwilligers, die uiteraard nog wel enige versterking konden gebruiken. Op dat moment werkte ik al bijna acht jaar als tuinman-doodgraver, zij het niet in Vleuten-De Meern. Het leek me wel een toepasselijke klus en tevens een manier om in eigen woonplaats (Vleuten) meer mensen te leren kennen. Toen ik dan ook door de overige werkgroepleden het oude kerkhof bij de Nederlandse Hervormde kerk in Vleuten als werkterrein kreeg aangewezen was ik, bij kennismaking daarmee, direct verkocht. Want ik heb nooit geweten dat hier zo'n rustiek en charmant begraafplaatsje tegen de kerk aan ligt en toch fietste ik er al jaren langs.

Inmiddels is het papierwerk grotendeels achter de rug, hetgeen onder andere resulteerde in de hierbij afgebeelde plattegrond. Die geeft aan dat er nog 37 grafstenen en een forse grafkelder aanwezig zijn en tevens waar precies. Velen bevinden zich in een deplorabele toestand en terecht porde collega werkgroeper Maroesja Brits me dit voorjaar op om er eens wat aan te gaan doen, Via Ad van Zoeren kregen we groen licht van de kerkvoogdij en toen zijn we er met z'n tweeën eens rustig aan begonnen.

Nu heeft de redactie van ons tijdschrift mij al meermalen gevraagd om er iets over te schrijven. Daar het hier eigenlijk een pure verslaggeving van uitgevoerde werkzaamheden betreft, wil ik wel aan die wens voldoen. En daar het voorgenomen werk vrij uitgebreid en zeer arbeidsintensief is, belooft het zelfs een vervolgverhaal te worden. Voor de geïnteresseerde lezer is het raadzaam om de plattegrond bij de hand te houden, teneinde het verhaal goed te kunnen volgen.

Donderdagmorgen 28 maart 1996 is een historische datum voor het oude kerkhof, want na jaren verwaarlozing beginnen we met het onderhoud. Een nieuwe lente: een nieuw geluid! De temperatuur is nog om het vriespunt als we besluiten om eerst met de grafkelder te beginnen. Deze is overwoerd door wilde bramen (dauwbramen) en maakt de meest verwaarloosde indruk van het hele kerkhof. De bramen worden gerooit en afgevoerd, maar we zijn de rest van de zomer nog wel bezig om de laatste stukjes wortel uit te steken, want die blijven hardnekkig steeds opnieuw uitlopen. Zes sierrozen op de kelder worden gespaard; ze stonden er oorspronkelijk en bloeien met gele bloemen. Daarna wordt de overhangende grensbeplanting teruggesnoeid. Vooral de hulsthaag onder de twee bruine beuken (de vroegere ingang van het kerkhof) is sterk over gaan hangen en sommige grafstenen gaan er bijna onder schuil. Ook de jeneverbes-conifeer in de hoek moet een forse veer laten. Verder harken we het blad op een hoop, want een kruiwagen om het af te voeren ontbreekt (nog). Trouwens, waar laten we hier onze spullen en gereedschap? Voorlopig wordt het in hoeken en gaten verstopt maar ideaal is dat niet bepaald. Bij het harken vindt Maroesja een dode vogel tussen de beukenbladeren. Ondanks z'n „verregaande staat” herken ik een houtsnip. Dat die hier voorkomen: midden in Vleuten!

Op 4 april werkte ik alleen; ook toen was het nog steeds vrij koud en heb ik dus maar wat pittig werk aangepakt. Na vier kleinere grafstenen rechtgezet te hebben begin ik aan het uitgraven van een vijfde: nummer 18 op de tekening. Deze is in tweeën gebroken en

het onderste stuk zit bijna geheel onder de grond. Het is een kunststeen oftewel Mastaba-monument. Een fabriek maakte ze vroeger van beton, afgestrooid met steenslag. Er moeten hier tienduizenden van staan op de Nederlandse begraafplaatsen, maar hier is het toevallig de enige. Hij is geplaatst voor mevrouw Elizabeth de Gier (1899-1943) en als ik het onderste stuk met moeite diep uit de kleiige grond uitgraaf blijkt dat ook nog een tekst te bevatten. Alles kan te zijner tijd dus weer vastgezet en opnieuw ingemetseld worden. Op het kleinste steentje (nr 7) blijkt nog een inscriptie achterop te staan, die alleen bij een bepaalde lichtval te zien is en nog niet eerder opgemerkt was. Het betreft de naam en adres van een Utrechtse steenhouwer aan de Gansstraat, een bedrijf dat, inmiddels twee steenhouwers verder, nog steeds bestaat en actief is!

Verder heb ik nog een flinke partij zaailingen gerooid van vlieren en cotoneasters, alsmede een enkele bosrank (Clematis vitalba) en een notenboom (Juglans). Ook probeerde ik een vlierstronk achter het graf van Jan Graafland (nr 30) te rooien. Hoewel ik wel iets gewend ben blijkt deze te hard en te vast. Ik herken deze struik dan al ook op een foto van K.B. Nanning uit 1987.

Teneinde de steen niet te beschadigen besluit ik tot chemische oorlogvoering en strooi hem rijkelijk anti-pythagorium over z'n stronk in de hoop dat deze in de nazomer verrot is en we de steen alsnog kunnen ophogen en rechtzetten. Ik ben benieuwd!

Daniel Ocker Heldewier, burgemeester van Veldhuizen van 1879 tot 1895 en mijn familierelatie tot deze ambtsdrager

door J.F.K. Kits Nieuwenkamp.

Tot nu toe gaan de meeste artikelen in dit tijdschrift uitsluitend over de plaatselijke geschiedenis. Het betreft de geschiedenis van oude huizen en boerderijen, enkele autochtone families, de waterhuishouding, persoonlijke herinneringen van inwoners en zo meer. Minder is er geschreven over de geschiedenis van de leden van onze vereniging zelf, die b.v. een bijzondere band met de gemeente blijken te hebben.

Inleiding

Het gaat om het gebruikmaken van genealogische gegevens. Voor genealogie in algemene zin bestaan er natuurlijk meer gespecialiseerde verenigingen en semi-overheidsinstanties, zoals het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslachten en Wapenkunde (met de Nederlandsche Leeuw als tijdschrift), de Nederlands Genealogische Vereniging (met Gens Nostra als verenigingsblad) en het Centraal Bureau voor Genealogie, met zijn eigen periodieken, waar familie-onderzoek gepubliceerd kan worden.

Meestentijds wordt de genealogie bedreven vanuit de belangstelling voor de eigen familie, in opgaande mannelijke en vrouwelijke lijn. Het boeiende is, dat bij het opstellen ervan al gauw vele families betrokken zijn, waarover in gedrukte bronnen vaak meer bekend is. Bovendien blijkt ook, dat die families weer op een andere wijze aan elkaar verwant zijn. De familienamen volgen elkaar in snel tempo op: het begint met de beide ouders, dan de grootouders (4), vervolgens de overgrootouders (8), de bet-overgrootouders (16). En dat verdubbelt zich steeds: tot 32, 64, 128 enz. Wanneer men dan bijvoorbeeld wisselend via de mannelijke en vrouwelijke lijn in de familiegeschiedenis teruggaat, komt men op interessante en volledig onverwachte familie-relaties. Zo blijkt o.a. uit een oproep via de Nederlands Genealogische Vereniging vele familievorsers hun afstamming te kunnen opvoeren tot bijvoorbeeld Karel de Grote (742-814).

Dat is voor de plaatselijke geschiedenis natuurlijk niet zo erg interessant. Wel voor de familie zelf. Het gaat daarbij dan niet om de gemeenschap als geheel, maar om de kleinste eenheid daarin, de familie.

In het bijbelboek Job (hoofdstuk 8:8) wordt al geschreven:
„Want doe slechts navraag bij het voorgeslacht, en geef acht op hetgeen hun vaderen doorvorsten”.
Wij zelf zijn allemaal het produkt van een lange reeks van voorouders en het is alleszins

aanvaardbaar te onderzoeken hoe die voorouders geleefd en gewerkt hebben om na te gaan hoe, mede door hun toedoen, wij geworden zijn zoals wij zijn. Al die afzonderlijke familiegeschiedenissen bij elkaar maken in feite onze gemeenschappelijke geschiedenis.

Aanknopingspunten met de plaatselijke geschiedenis

Wanneer die kennis van het voorgeslacht aanknopingspunten geeft met de plaatselijke geschiedenis, dan wordt het weer geschikt voor publikatie in ons verenigingsblad. Toen ik mij in 1962 in de gemeente Vleuten-De Meern vestigde, dacht ik met deze gemeente geen enkele band te hebben, noch in het verleden, noch in het heden. Maar niets blijkt minder waar. Over een van deze eerdere contacten wil ik hier iets vertellen, omdat door de functie van de betrokken persoon in deze gemeente ook het een en ander over de geschiedenis van onze gemeente gezegd kan worden. Het gaat over burgemeester D.O. Heldewier, burgemeester van Veldhuizen van 1879 tot 1895.

De familierelatie met burgemeester D. O. Heldewier

Daniel Ocker Heldewier werd geboren te 's-Gravenhage op 26 oktober 1840, was luitenant ter zee van 1858 tot 1869, burgemeester van Wijk bij Duurstede van 1869 tot 1879 en burgemeester van Harmelen en Veldhuizen van 1879-1895. Hij overleed te Velp op 15 oktober 1906. Hij was een zoon van Charles D. Heldewier en Françoise C.S. van Kerchem.

Familiewapen Heldewier.

Geschilderd portret van burgemeester D.O. Heldewier in 1928 geschonken aan de gemeente Harmelen door Mevr. G.A. Gerlings-Hasselmann te Utrecht.

Daniel Ocker Heldewier trouwde op 16 maart 1870 in eerste echt met Maria H. A. Coerman, dochter van Gijsbertus J. Coerman en Henriette F. Ch. de Favauge, die in 1884 te Harmelen overlijdt, en trouwde in tweede echt te Zoelen op 30 oktober 1886 met Caroline Suzette Hasselman, geboren te Zoelen op 12 maart 1852, dochter van Catharinus J. Hasselman, geboren te Ophemert op 9 juni 1818, die suikerplanter was in Nederlandsch-Indië en later lid van Provinciale Staten van Gelderland. Hij overleed te Zoelen op 27 maart 1875. Hij huwde op 27 augustus 1843 met Charlotte Catherine van Son, geboren te Palembang op 27 mei 1827 en overleden te Zoelen op 5 januari 1905.

Familiewapen Hasselman.

Dit echtpaar Hasselman-Van Son had 10 kinderen, waarvan Caroline Suzette de 3e en Adriana Johanna de 7e was.

Deze twee zusters zorgden voor de familierelatie, die tussen Heldewier en mijn familie ontstond, zoals uit het vervolg zal blijken.

De 10 kinderen waren:

1. Hendrik D.S. Hasselman, geboren Koedoes (Japara) op 11 juni 1846, rijks-landbouwleraar te Utrecht, overleden te Utrecht 12 november 1915. Hij huwde te Breda op 27 juni 1872 Maria C.S.E. Pels Rijcken, geboren te Medemblik 26 november 1849 en overleden te Utrecht 9 januari 1928.
2. Geertruida A. Hasselman, geboren te Herwijnen 9 april 1850, overleden te Oosterbeek 27 maart 1935, gehuwd te Zoelen 16 september 1870 met mr Cornelis Gerlings, geboren te Utrecht 23 april 1834, gemeente-ontvanger.
3. Caroline Suzette Hasselman, geboren te Zoelen 12 maart 1852, zie hiervoor.
4. Maria A. Hasselman, geboren te Zoelen 3 juni 1853, overleden te Brummen 23 maart 1938, gehuwd te Zoelen 22 mei 1875 met Christiaan Pels Rijcken (R.O.N.), geboren te Breda 25 augustus 1851, luitenant ter zee, dir. Arnhemse en Ooster Tramweg Mij., overleden te Arnhem op 24 maart 1933.
5. Eugenie N.C. Hasselman, geboren te Zoelen op 20 augustus 1855, overleden te Egmond aan de Hoef op 12 december 1937.
6. Charlotte Hasselman, geboren te Zoelen op 4 september 1859 en aldaar overleden op 20 februari 1890.
7. Adriana J. Hasselman, geboren te Zoelen op 19 mei 1858, overleden te Nijmegen op 25 augustus 1918, gehuwd te Zoelen op 24 februari 1883 met Christiaan Frederik Alexander Gregory, geboren te Arnhem op 19 april 1851, kapitein ter zee, overleden te Nijmegen op 25 april 1903.
8. Louise C. Hasselman, geboren te Zoelen op 7 maart 1862 en overleden te 's-Gravenhage op 23 december 1939, gehuwd te Zoelen op 4 augustus 1883 met ir. Johannes van Dusseldorp (O.O.N.), geboren te Vlaardingingen op 16 januari 1857, stoommeelfabrikant, lid gemeenteraad en voorzitter Kamer van Koophandel, overleden te 's-Gravenhage op 3 augustus 1938.
9. Dirk C. Hasselman (O.O.N.), geboren te Zoelen op 13 juli 1865, overleden aldaar op 18 september 1942, gehuwd te Utrecht op 2 mei 1893 met Elisabeth P.C. van Beuningen, geboren te Amsterdam op 12 januari 1872.
10. Suzette Hasselman, geboren te Zoelen op 28 september 1868 en aldaar overleden op 23 oktober 1900.

Zoals uit het bovenstaande blijkt waren burgemeester Daniel O. Heldewier en Christiaan F.A. Gregory zwagers van elkaar.

Familiëwapen Gregory.

Nu de relatie tussen mijn familie en deze twee zwagers.

Genoemde Christiaan F.A. Gregory had een zoon Frederik A.A. Gregory, geboren te Zoelen op 8 januari 1886, luitenant ter zee, directeur n.v. Zwolsche Biscuitfabriek v/h E. Helder en Co en lid van de Autohandel Berendsen en Co. en die te 's-Gravenhage overleed op 3 september 1939. Hij huwde te Nijmegen op 27 februari 1912 met Catharina de Sauvage Nolting, geboren te Amsterdam op 28 november 1888, overleden te Haarlem op 21 november 1951 en dochter van Caspar W. de Sauvage Nolting en Heiltje Hesselink. Dit echtpaar had weer een zoon Ing. Christiaan F.A. Gregory, geboren te Nijmegen 8 januari 1914, werktuigbouwkundige bij Thomassen & Drijver-Verblifa n.v. te Deventer, oud-res.kapitein der artillerie, die op 24 januari 1940 in Diepenveen huwde met Josephine A.Th. van Doorninck, geboren te Colmschate op 10 maart 1918, dochter van Pieter W. van Doorninck en Justine E.H. barones van der Borch tot Verwolde. Met hun dochter Justine C.L. Gregory, geboren te Deventer op 3 mei 1941, fleuriste, huwde ik op 7 september 1968.

Familiëwapen Kits Nieuwenkamp.

Met het bovenstaande is dus de onverwachte relatie aangegeven met de voormalige burgemeester van een deel van onze gemeente, Daniel Ocker Heldewier.

Een andere toevaligheid is, dat op 12 februari 1910 een zuster van genoemde Catharina de Sauvage Nolting, Petronella L.M. de Sauvage Nolting, huwde met ds. Henri A. Enklaar, geboren te Deventer op 5 april 1884, predikant te Hekelingen. Zij kregen o.a. een dochter, Petronella Enklaar (1912), die met Dirk Van Haren Noman (1913-1978) huwde. Dit echtpaar kreeg 5 kinderen, waaronder Franciska S. Van Haren Noman (1940), die ook weer woonachtig blijkt te zijn in Vleuten. Dus ook deze inwonerster van Vleuten is aan mij geparenteerd. De wereld is klein en Vleuten-De Meern in het bijzonder.

Wie was burgemeester Heldewier

Familiëwapen Heldewier.

De stamreeks van burgemeester Heldewier vangt aan met:

- I. Michael Heldewier, geboren in Bergen (Henegouwen) in 1563. Om geloofsredenen wijkt hij uit naar Keulen en vandaar naar Frankfort a. Main. Daar vestigt hij zich als koopman en op 24 juni 1601 wordt hij daar burger. Hij overlijdt voor 1627 en trouwt met Philippine de Mauregnault (1567-1622).
 - II. Zijn zoon is Isaac Heldewier (1600-1638), leerling bij Abraham de Mauregnault te Keulen, later lakenhandelaar te Frankfurt a. Main, die in 1627 in Keulen huwt met Anna Resteau (1602-1651).
 - III. Dan volgt Abraham Heldewier, (1630-1717), die in 1665 burger van Amsterdam wordt en eerst gehuwd is met Anna Bosman en na haar overlijden met Agneta de Hulter (1646-1723).
 - IV. Hun zoon is Michiel Heldewier (1673-1758), koopman te Aleppo en thesaurier der Hollandsche Natie aldaar. Hij huwt Jacoba Moller (1685-1750).
 - V. Daarop volgt Mr. Johan A.W. Heldewier (1724-1759), advocaat voor den Hove van Holland en kapitein burgerwacht Leiden. Hij trouwt met Martina Patijn (1720-1797).
 - VI. Hun zoon is Mr. Daniel M.G. Heldewier (1753-1822), veertigraad en burgemeester van Leiden van 1810 tot 1822, lid van provinciale Staten van Zuid-Holland (1822) en vurig patriot. Hij trouwt met Charlotte C. Cox, vrouwe van Est en Opijnen (1763-1819).
- Dit echtpaar heeft twee zonen, waarvan de oudste (Mr. Albert W.L.M. Heldewier) bij K.B. van 3 augustus 1835 nr 1 in de Nederlandse Adel wordt verheven met het predikaat jonkheer.
- VII. De tweede zoon is Charles D. Heldewier (1797-1869), kolonel-commandant der schutterij in Den Haag en lid van de gemeenteraad aldaar. Hij trouwt met Françoise C.S. van Kerchem (1801-1888).

VIII. Uit dit huwelijk spruit dan o.a. onze Daniel Ocker Heldewier (1840-1906), die eerst is gehuwd met Maria H.A. Coerman (1840-1884) en na haar overlijden met Caroline S. Hasselman (geb. 1852). Na elf jaar een marine-carrière te hebben gemaakt, wordt hij eerst burgemeester van Wijk bij Duurstede (1869-1879) en daarna van Harmelen en Veldhuizen (1879-1895). Op 18 november 1895 vertrekken beide echtelieden naar Rheden (Gelderland).

Burgemeester Heldewier stamt dus af van een familie uit de Zuiderlijke Nederlanden, die zich in verband met het geloof via Duitsland, halverwege de 17e eeuw in Nederland vestigde. Na het koopmanschap te hebben bedreven en militaire functies te hebben bekleed, kwamen de leden van deze familie al gauw in de bestuurlijke sfeer en op het pluche terecht. Dat Daniel Ocker Heldewier eerst voor een militaire carrière en daarna voor het burgemeestersambt kiest is dan ook niet zo vreemd.

Op bevel des Koning en landingsheersher van 1800, heeft en tachtig, compareerde voor Oor Commissaris des Koning in de provincie Utrecht, de Heer

D.O. Heldewier

bij zijner Majesteits bevel van den 22 April 1885, beneemd tot Burgemeester van de gemeente Harmelen en Veldhuizen de welke in twee banden heeft afgelegd den eedvolgende eed:

«Ik zweer, dat ik, om tot Burgemeester te worden benoemd, directiek of indirectiek van geen persoon, bezij in of buiten het bestuur, oeder wat naam of voorwendsel ook, enige giften of gaven behoeft of geyven heb, noch zalven oof geyven zal.

«Ik zweer, dat ik, om iets hoogmaand in deze betrekking te doen of te laten, eran niemand hoogmaand oedige behoeft of geschreken samsamen te directiek oof indirectiek.»

See ernstijk helpe mij God almachtig!

«Ik zweer trouw aan de Grondwet en aan de wetten des Rijks, en dat ik de belanghe der gemeente, met al mijn vermogen zal voorstaan en bevorderen.»

See ernstijk helpe mij God almachtig!

En hi hiervan getuussend deze acte, welke betwessens oer door den bebedigde is onder teekend ten dage en jare als boven.

De Commissaris des Koning voornoemd,

De Obedigde,

D.O. Heldewier

S. Jansen

Akte van eedsaflegging d.d. 29 april 1885 van burgemeester D.O. Heldewier als burgemeester van Harmelen en Veldhuizen.

Burgemeester van Veldhuizen

Na Wijk bij Duurstede (met toentertijd 2934 inwoners) werd Heldewier burgemeester van Harmelen (1624 inwoners) en Veldhuizen (350 inwoners). Hoewel in totaal dus minder inwoners, zal het feit dat hij burgemeester werd van twee gemeenten, hem toch een hogere jaarwedde hebben opgeleverd. De jaarwedde van een burgemeester van een kleine gemeente was destijds ongeveer f 200,= per jaar, terwijl de exploitatierekening van de gemeente Veldhuizen destijds schommelde rond de f 2000,= aan inkomsten en uitgaven.

In het Vaderlandsch Woordenboek van Jacobus Kok uit 1793 wordt de gemeente Veldhuizen als volgt omschreven:

„Veldhuizen, met Bijleveld, Rosweide, Reierskoop en Lichtenberg, eene Heerlijkheid, in het Nederkwartier van Utrecht, aan de Leidsche Vaart, digt bij Kattenbroek, aan 't Gestigt van Utrecht leenroerig, en in haaren omvang bestaande uit 701 Morgens en 300 Roeden. Men telt 'er ongeveer 20 Huizen”.

Honderd jaar later (in de tijd dat Heldewier er tot burgemeester wordt benoemd) beschrijft P.H. Witkamp in zijn Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland de gemeente en de polders als volgt:

veel geleden door een brand in den nacht van 2 op 3 October 1845, die 15 huizen en schuren in de asch legde.

De gemeente is gevormd uit verschillende polders, te weten Veldhuizen, Reijerscop-Creuningen, Ligtenberg of Veldhuizen-Ligtenberg, Reijerscop-St. Pieters en Rosweide. Het zuiderdeel van het dorp, De Meern, in 1870 met 52 inwoners, ligt binnen deze gemeente. Er zijn nog geringe overblijfselen van het Huis Nijeveld.

Het dorp Veldhuizen, gezien vanaf de Meernbrug, met het gezicht op de Meerndijk. Dit was bijna de volledige bebouwing van het dorp. Links het Café van C. van den Berg, Het Wapen van Gouda, met het zaaltje waar de raadsvergaderingen werden gehouden (later het café van Kobus Huigen).

Veldhuizen, gezien vanaf de Meerndijk naar de Meernbrug.

„Veldhuizen, gemeente in Utrecht, tusschen Vleuten, Oudenhijn, Jutphaas, Linschoten en Harmelen, 926 bunders groot. De grond, die in het noorden door den Ouden Rijn wordt bezoomd, bestaat uit klei, die meest tot weiden, deels tot akkerland is aangelegd. In 1822 had Veldhuizen 261, in 1840 291, in 1876 350 inwoners, in laatstgenoemd jaar onderscheiden in 234 R.-Kath. en 116 Hervormden. Het gehucht Veldhuizen heeft

Veldhuizen, polder, 528 bunders groot. Men vond er in 1840 98, in 1870 104 inwoners.

Reijerscop-Creuningen, polder en voormalige heerlijkheid, 289 bunders groot;

Reijerscop-Lichtenberg, polder van 324 bunders.

Reijerscop-St. Pieter, of Reijerscop-Mierlo, polder en voormalige heerlijkheid, 100 bunders groot.

Rosweide, polder van 64 bunders. Deze polder had in 1840 31 inwoners".

In de raadsvergadering van Veldhuizen van 12 mei 1879 wordt meegedeeld, dat de heer D.O. Heldewier op 30 april 1879 „den eed heeft afgelegd als Burgemeester dezer gemeente." (Zie afb. op de vorige bladzijde.

De raad en het college van burgemeester en wethouders

Gedurende zijn ruim 16-jarige ambtsperiode van 1879 tot 1895, had Heldewier te maken met een college bestaande uit 2 wethouders (met een jaarwedde van f 10,=, in 1887 verhoogd tot f 15,=) en 5 raadsleden. In de loop der tijd maakten daarvan deel uit: J. Dorrestein (lid van 1853 tot zijn overlijden in 1888), opgevolgd door G. van Wijk; H. Driessen, C. Stolwijk (wegens vertrek uit gemeente tot 1893, na 19 jaar raadslid te zijn geweest), C. Spruit (tot 1885 wegens vertrek naar Vleuten), opgevolgd door J.B. van Miltenburg; H. van Veen, W. van Bommel, D. de With (tot 1879, wegens zijn voortdurende ongesteldheid), opgevolgd door C. van den Berg; C. Knijff (m.i.v. 1891), J. Kromwijk (sinds 1893) en W. Dorrestein (sedert 1894). Secretaris was W.C.Merkx en gemeentemanager respectievelijk J.C. Haasse, J.H. van der Ven (1879) en vanaf 1886 W.C. Merkx.

De vergaderingen werden gehouden in een zaaltje van het plaatselijke café van C. van den Berg aan de Rijksstraatweg (het Wapen van Gouda, later café Huigen), die daarvoor een vergoeding kreeg van f 35,= per jaar, respectievelijk verhoogd naar f 40,= en f 70,= m.i.v. 1 januari 1885. Deze verhoging was noodzakelijk in verband met wettelijk te treffen voorzieningen ter afscheiding van het café-gedeelte! De secretarie bevond zich te Harmelen, waarvoor een vergoeding werd betaald van f 20,= per jaar. De gemeentesecretaris had een tractement van f 150,= per jaar. Tijdens de vergadering van de raad van 16 oktober 1883 verzocht hij dit bedrag te verhogen tot f 200,=. Dit verzoek werd door de raad echter afgewezen in verband met de te verwachten hogere kosten van het openbaar onderwijs. De ambtenaar, belast met de burgerlijke stand ontving f 20,= per jaar, in 1887 verhoogd tot f 25,=. In de raadsvergadering van 4 september 1894 komt een verzoek van de klerk ter secretarie A. van Donselaar ter tafel, waarin hij vraagt zijn jaarwedde (sinds 1888 f 60,= 's jaars) te verhogen „als billijk zal worden geacht". Heldewier onderschrijft het verzoek, omdat „in den laatsten tijd de gemeentebesturen met allerlei tijdrovende werkzaamheden worden belast, als door invoering der arbeidswet en de daarmee in betrekking staande statistiek, de voorgeschreven

Café Het Wapen van Gouda met links De Waag van Veldhuizen, waarvan een deel later verbouwd werd tot raadkamer. Voor het café de stoom-autobus omstreeks 1904.

Veldhuizen, met de Meerndijk, de Rijksstraatweg en de Meernbrug. Links op de voorgrond Café Het Wapen van Gouda met links het tot Raadkamer van Veldhuizen verbouwde deel van de Waag.

Het hulppostkantoor van Veldhuizen aan de Meerndijk (belendend aan Café Het Wapen van Gouda), met v.l.n.r. Cees de Vries, Jan van Weverwijk, Hannes Bauhaus, Jan de Vries, Henk van Engelen en Teunis Ligterink (postbesteller).

Rijkskeuring van paarden voor den Militairen dienst, uitbreiding der Statistiek van het lager onderwijs en het verzamelen van verschillende door de Regeering gevraagde statistieke opgaven betreffende het kiesrecht en het Armwezen enz". De jaarwedde wordt tot f 85,= 's jaars opgetrokken.

Het college van B&W vergaderde ongeveer 10 maal per jaar en de raad kwam gemiddeld 6 maal per jaar bijeen, zodat Heldewier een kleine 300 vergaderingen gedurende zijn ambtsperiode heeft voorgezeten.

Meer wapenfeiten van burgemeester Heldewier

Personele aangelegenheden

Door het overlijden van de gemeente-ontvanger J.C.Haasse moest al direct na het aantreden van Heldewier op 30 mei 1879 een opvolger worden benoemd. De kandidaten waren J.H. van der Ven (die een aanbeveling had van de heren Van Lennep, Rijksontvanger en van de Controleur), D. Bluemink en H.G. Kurvers. Van der Ven werd met algemene stemmen benoemd.

In diezelfde vergadering stelde Heldewier voor de plaatselijke veldwachter Metzger jaarlijks een gratificatie te verlenen. Albertus Metzger was geboren op 25 april 1846 te Utrecht als zoon van Johannes Michael Metzger (Zeist 15-11-1815/Harmelen 17-4-1892) en Jacoba Spies (Jutphaas 19-4-1822/Harmelen 29-9-1896). Hij huwde ca. 1870 Adriana Maria Polderdijk (Amersfoort 19-3-1847/Harmelen 1-12-1937), en was eerst wachtmeester bij de Veldartillerie en werd op 1 april 1874 aangesteld als gemeenteveldwachter van Harmelen en Veldhuizen. Hij woonde aan de Paardensteeg C 18 in Harmelen en had 9 kinderen.

Het Koningshuis

In de vergadering van 13 juni 1879 leest Heldewier een brief d.d. 12 juni 1879 van de Commissaris der Koning voor „houdende mededeling, dat Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins van Oranje, op den 14en juni l.l. te Parijs is overleden", terwijl op 11 februari 1887 wordt besloten „f 50,= beschikbaar te stellen om bij gelegenheid van den 70en verjaardag van Z.M. den Koning behoeftigen en minvermogene ingezetenen alhier op dien dag te onthalen door eene uitdeling van spek en groene erwten".

Nog meer personele aangelegenheden

Op 21 juni 1879 wordt besloten om aan A. van den Brink een tractement van f 18,= te verlenen „voor het jaarlijksche schoonhou-

den der brandspuit". Op 21 augustus 1879 wordt de jaarwedde van de gemeenteveldwachter met f 20,= verhoogd en de kosten voor uitrusting en kleding met f 5,= „wordende alsdan zijn jaarlijksch tractement op f 100,= en zijne uitrusting en kleding op f 15,= gebragt, ingaande met Januari 1880". Metzger heeft dan een vrouw en zes kinderen te onderhouden, terwijl het zevende kind in aantocht is (19-1-1881). Dit voorstel wordt met 5 tegen 1 stem (Stolwijk) aangenomen.

In de raadsvergadering van 21 november 1879 wordt besloten tot betaling van een aandeel in de kosten van het huis van bewaring in Woerden, een bedrag van f 3,47. Evenzo in de kosten van het luiden der klok te Harmelen bij begrafenissen f 6,30 en voorts tot betaling van kosten voor brandweerhulp voor een spuit van Harmelen f 59,21 en aan alle spuitgasten van Veldhuizen (16) ieder 1 gulden te betalen. In de raadsvergadering van 27 februari 1885 krijgt D. van Amerongen eervol ontslag als doodgraver (ook van Harmelen), die dit werk had gedaan op een tractement van f 45,= per jaar (waarvan 1/3 voor Veldhuizen).

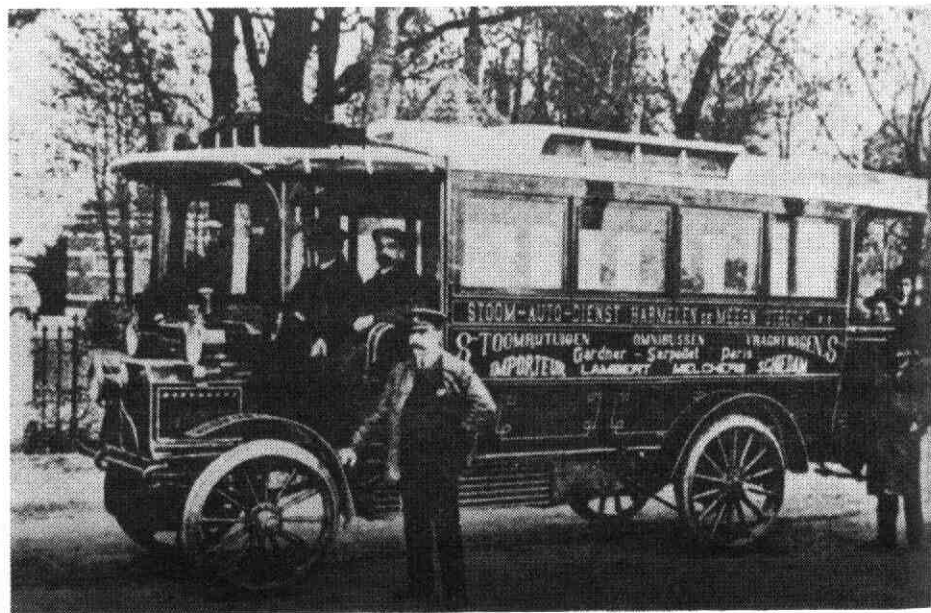
Verordeningen

Kennelijk heeft Heldewier zich ingespannen om diverse zaken goed op papier te zetten, want vanaf 1880 worden diverse verordeningen door de raad vastgesteld, zoals de Verordening tot voorkoming van brand in de gemeente Veldhuizen, de Algemene Politie Verordening, de regeling omtrent toelating van kinderen op de Openbare School van de gemeenten Vleuten en Oudenhijn te De Meern en diverse andere.

De lijdensweg van de Tramweg/Omnibus (1881-1895)

Een zwager van Heldewier, Christiaan Pels Rijcken (1851-1933), was o.a. directeur van de Arnhemse en Ooster Tramweg Maatschappij. Of dit er iets mee te maken heeft is onbekend, maar op 30 september 1881 wordt aan de raad een rekwes (verzoek) voorgelegd van J.H. Muller, technisch Directeur van de IJssel Stoomtramweg Maatschappij „verzoekende concessie voor den aanleg en de exploitatie van een tramweg (gaande door deze gemeente) tuschen Gouda en Utrecht". De raad heeft in principe geen bezwaar, maar wil meer informatie „omtrent de weg en het tijdstip". Of deze verbinding ooit tot stand is gekomen is niet duidelijk.

Vervolgens treffen we in de raadsvergadering van 3 september 1889 een verzoekschrift aan van H. Versloot uit De Bilt „houdende mededeling, dat hij voornemens is een geregelde dienst tot vervoer van personen, bagage en kleine pakketten tuschen Utrecht en De Meern in het leven te roepen, welke dienst zal worden uitgevoerd met een tram-omnibus en vermeent dat hierdoor de belangen van deze gemeente niet weinig zullen worden bevorderd, dientengevolge den raad verzoekt in deze exploitatiekosten tegemoet te komen door een jaarlijksche subsidie van f 200,= gedurende 10 jaren, te verlenen". De tram zou worden getrokken door paarden en zou er 5 kwartier over doen om te gaan van Utrecht naar Harmelen-station. De voorzitter vindt de verbinding Utrecht-De Meern te gering: beter tot aan het station Harmelen en naar Montfoort. Bovendien is f 200,= gedurende 10 jaar veel te hoog. De raad besluit afwijzend.

Stoom-Omnibus Utrecht-Harmelen. Op het traject Utrecht, Oudenhijn, Veldhuizen, Harmelen kwam een stoomautomobieldienst. De wagon vervoerde soms 40 a 50 personen per rit, was 6,6 meter lang, sierlijk ingericht, liep geruisloos, keerde en wendde gemakkelijk en werd in 10 minuten onder stoom gebracht.

Op 9 oktober wordt een nieuw verzoek van H. Versloot om subsidie behandeld, maar nu voor de exploitatiekosten van een tram-omnibusdienst tussen Utrecht-De Meern-Harmelen-station Rhijnspoor. Daarbij deelt Heldewier mee, dat Harmelen f 200,= geeft gedurende 5 jaar. Hij verdedigt het voorstel „ten behoeve van het gerief en gemak der ingezetenen”. De condities zijn: lage tarieven en 5 ritten per dag. Voorgesteld wordt f 50,= subsidie te verlenen gedurende 5 jaar. Met de stem van Van Veen tegen wordt het voorstel aangenomen.

Reeds op 30 oktober 1891 verzoekt H. Versloot opnieuw om de verleende subsidie van f 50,= te verhogen tot f 100,= en deelt daarbij mee, dat diverse particulieren al een bijdrage hebben gegeven en dat de pachters van de tolbomen een belangrijke vermindering van de tolgelden hebben verleend. Heldewier vindt dit vervoermiddel zeer in het belang der ingezetenen en deelt bovendien mee, dat Oudenrhnj de subsidie van f 200,= heeft verhoogd tot f 500,= per jaar. Bij stemming blijkt de gehele raad tegen te zijn in verband met de „minder goede financiële toestand der gemeente”.

Versloot laat het er niet bij zitten: op 26 februari 1892 ligt er opnieuw een verzoekschrift van de Wester Tramweg Omnibus Maatschappij. Men is teleurgesteld over de afwijzing en verzoekt heroverweging. Burgemeester en Wethouders achten het voortbestaan van groot belang. De rijkstollen zullen weliswaar binnenkort worden afgeschaft, maar kosten nu nog f 1000,= 's jaars! Harmelen is bereid om het subsidie te verhogen tot f 400,=. Voorgesteld wordt het subsidie voor 1 jaar te verhogen van f 50,= naar f 75,=. „De heer Van den

Berg zegt, dat hij het voortbestaan van den Tram zeer op prijs stelt en zoude de Raad wel een voorstel willen doen om eene subsidie van f 50,= meer te verlenen, wanneer des zaterdags ochtend evenals vroeger in het eerste jaar, van hieruit een tram op Utrecht ging, daar gewoonlijk de twee aankomende trammen van Harmelen geheel bezet zijn, zodat voor de passagiers alhier geen enkele zitplaats overblijft”. Hoewel Heldewier zegt, dat een dergelijke eis veel meer zou gaan kosten wordt het voorstel aangenomen.

In de vergadering van 23 oktober 1893 wordt kennis genomen van een nieuwe dienstregeling van de Wester Tramweg Omnibus Maatschappij met slechts 3 ritten per dag. Het subsidie gaat dan van f 75,= terug naar f 50,=.

Op 9 februari 1894 deelt Heldewier de raad mee, dat de Wester Tramweg Omnibus Maatschappij geliquideerd is. Het restant subsidie ad f 53,125 wordt uitbetaald. Maar in dezelfde raadsvergadering ligt er alweer een nieuw verzoek (d.d. 19 januari 1894) en wel van Jhr. J.W.A. Barchman Wuytiers c.s. te Vleuten (sinds 1879 burgemeester van Vleuten en Haarzuilens) „dat wegens het liquideren van de Wester Tramweg Omnibus Maatschappij zij voornemens zijn een geregelde dienst tot vervoer van personen tussen Utrecht en Harmelen in het leven te roepen: 6 ritten per dag v.v. met een tram-omnibus volgens bestaand engelsch model, dat zeer gerieflijk is”. Er wordt een jaarlijks subsidie van f 75,= gevraagd, dat door de raad wordt toegewezen.

In de vergadering van 4 september 1894 deelt Heldewier mee, dat hij een schrijven

van Jhr J.W.A. Barchman Wuytiers van Vliet te Oudenrhnj, commissaris van de Omnibus Maatschappij heeft ontvangen, waarin wordt gesteld, „dat de dienst tussen Harmelen-De Meern, wegens het weinig gebruik, dat de ingezetenen van Harmelen daarvan maken, den 3 september 1894 gestaakt wordt, terwijl voorlopig de dienst tussen Veldhuizen-Utrecht tot 1 October 1894 blijft loopen. Blijkt in dat tijdvak dat de zaak in stand is te houden, dan blijft dat deel in exploitatie; verder verzoekende om, aangezien geen geld in de kas der Maatschappij is, de subsidie over het tijdvak van 1 mei - 1 september 1894 te willen uitbetalen”. Aldus wordt besloten. Men vreest echter beëindiging per 1 oktober 1894, hetgeen kennelijk ook gebeurt. Want op 5 maart 1895 volgt een rekwest van G. van de Haar uit Soest „dat hij voornemens is een tramomnibusdienst te ondernemen tussen de gemeenten Harmelen-Utrecht via De Meern en Oudenrhnj en dat hij in die exploitatiekosten gaarne een subsidie van f 100,= 's jaars van deze gemeente wenscht te ontvangen”. Nu zegt Heldewier (hij is het kennelijk beu), dat gelet op de ervaringen geen levensvatbaarheid is te verwachten. Het verzoek wordt daarom afgewezen.

Torenuurwerk

Burgemeester en wethouders van Vleuten berichten op 21 augustus 1888 aan de raad „dat het torenuurwerk te De Meern (gemeente Vleuten) wegens den ongunstigen toestand, jaarlijks groote kosten tot herstelling veroorzaakt, en wenschen daarvoor het uurwerk geheel of gedeeltelijk

Het eeuwenoude Hervormde kerkje met de klok en het torenuurwerk, dat onderhoud nodig had. Het kerkje was evenwijdig gebouwd aan de Zandweg, werd in 1912 afgebroken en vervangen door de huidige N.H. Kerk. Op de voorgrond de gemeenschappelijke waterpomp en rechts daarvan het gemeentelijke publikatiebord.

Portretfoto van Jhr J.W.A. Barchman Wuytiers (1847-1926), burgemeester van Vleuten en Haarzuilens van 1879 tot 1901 en commissaris van de Omnibus Maatschappij.

van een nieuw uurwerk te voorzien, ofwel indien zulks de financiële toestand van die gemeente te bovenging, zouden meerdere kosten daaraan te besteden, den ingezetenen het gemak, dat een torenuurwerk aanbiedt, moeten doen missen". Vleuten vraagt met name een jaarlijkse bijdrage van f 25,=. Besloten wordt „dat eene geregelde gang van dat torenuurwerk voor de ingezetenen van Veldhuizen niet van zodanig belang is om daarvoor eene jaarlijkse bijdrage voor het onderhouden of vernieuwen te verlenen”.

Nieuwjaarsalmanakken

Op 8 oktober 1888 wordt in de gemeenteraad een missive van de Commissaris des Konings voorgelezen, „houdende verbod aan den gemeente-veldwachter in het verloop met nieuwjaarsalmanakken aan de ingezetenen rond te brengen, en waarbij Z.E. in overweging geeft om zoo hiervoor termen bestaan den gemeenteraad een voorstel te doen, teneinde de bedoelde politiebeambte in het daarvoor ontstane geldelijk verlies tegemoet te komen”. Heldewier stelt voor een jaarlijkse gratificatie van f 10,= te verstrekken, „waardoor het voor den veldwachter eene opwekking blijft om zijne plichten met ijver te blijven vervullen”. Op voorstel van Van den Berg wordt het bedrag bepaald op f 25,=. Voorts wordt het tractement van de klerk ter secretarie van f 40,= tot f 60,= 's jaars verhoogd „wegens den ijver en bekwaamheid van dien ambtenaar”.

Cholera

In de raadsvergadering van 7 juli 1893 wordt de Verordening tegen Aziatische Cholera vastgesteld. Gedeputeerde Staten dringen aan op „het nemen van alle moge-

Amerikaanse karikatuur uit 1866 op het gevaar van de cholera. Een dorpspomp (met zuiver water) was daarbij van groot belang.

lijke maatregelen tot afwending der Aziatische Cholera en tot wering harer uitbreiding en gevolgen, speciaal het vaststellen van strafbepalingen op het besmetten der openbare wateren door faecaliën van lijdens aan die ziekte”. In de raadsvergadering van 19 oktober 1894 wordt voorts genotuleerd: „Naar aanleiding van de in de laatste dagen aan De Meern onder Vleuten voorgekomen gevallen van Cholera, waardoor als van zelf de behoefte aan goed drinkwater ter sprake komt, merkt de Voorzitter (Heldewier) op dat echter voor stichting en onderhoud eener pomp voor deze gemeente, wanneer men daartoe wilde overgaan en een geschikt stuk grond kon verkrijgen, op de begroting geen post voorkomt”. Toch wenst de raad terzake geen geld beschikbaar te stellen.

Zijn vertrek

Tenslotte deelt Heldewier in de raadsvergadering van 3 september 1895 mee voornemens te zijn af te treden als burgemeester: „De Voorzitter geeft den Raad kennis van zijn voornemen om ontslag uit zijne betrekking van Burgemeester van Harmelen en Veldhuizen te vragen, daar Z.E.A. volgens geneeskundig advies, in het belang zijner echtgenote verplicht is zijne gemeente te verlaten. Slechts na rijp be raad en door omstandigheden gedrongen, is Z.E.A. met veel moeite tot dit besluit gekomen, en doet hem leed deze gemeenten, aan wier hoofd hij nu ruim 16 jaren heeft gestaan en waaraan hij zich nauw verbonden gevoelt te moeten verlaten.

ACTE VAN EEDSAFLEGGING.

Op heden den elfden November 1895 Elf en negentig, omvattende voor Ons COMMISSARIS DER KONINGIN in de Provincie UTRECHT, de Heer

H.P.J. Baron van Heemstra

bij Koninklijk besluit van den 4 November 1890-1891, benoemd tot Burgemeester van de gemeente Harmelen en Veldhuizen dewelke in onze handen heeft afgelegd de navolgende eeden:

„Ik zweer, dat ik, om tot Burgemeester te worden benoemd, directielijk of indirectielijk aan geene personen, bestij in of buiten het bestuur, onder wat naam „of verward ook, eenige giften of geschenken heb, noch beerven „of geene zal.

„Ik zweer, dat ik, om iets hoogerzand in deze betrekking te doen of te laten, „van niemand hoogerzand enige beloften of geschenken aannemen zal directielijk „of indirectielijk.”

Zoo waarlijk helpe mij God almachtig!

„Ik zweer trouw aan de Grondwet en aan de wetten des Rijks, en dat ik de „belangen der gemeente „met al mijn vermogen zal voorstaan en bevorderen.”

Zoo waarlijk helpe mij God almachtig!

En is hiervan getuigd deze acte, welke benevens ons door den beoefdigde is onderteekend ten dage, maande en jare alevoren.

De Bevoegde,

De Commissaris der Koningin overnood,

H.P.J. Baron van Heemstra

Door alle raadsleden wordt deze mededeeling met leedwezen vernomen.

De Heer van den Berg dringt er ten sterkste op aan, dat door Z.E.A. alsnog niet te overhaast aan het medegeedeelde ontslag-aanvraag gevolg worde gegeven, maar nog wat te wachten, daar de omstandigheden konden veranderen, en dit ontslag later nog altijd kan gevraagd worden.

Alle raadsleden sluiten zich hierbij aan en zouden wenschen, dat Z.E.A. op zijn besluit konde terug komen. Waarop de Voorzitter verklaart dat het zeer aange naam is te hooren, dat de Raad en de bevolking in 't algemeen hem genegen is, doch hij vreest op zijn besluit niet te kunnen terug komen.

Waarna de vergadering door den Voorzitter wordt gesloten”.

De volgende vergadering op 18 oktober is Heldewier afwezig, doch in de vergadering van 31 oktober 1895 neemt hij daadwerkelijk afscheid. Hij is dan 55 jaar. Hij overlijdt op 66-jarige leeftijd te Velp op 15 oktober 1906. Heldewier wordt opgevolgd door de 28-jarige H.Ph.J. Baron van Heemstra (1867), die op 20 november daarop volgend wordt ingehaald: „le roi est mort, vive le roi”.

Portretfoto van H.Ph.J. Baron van Heemstra, ambtsopvolger van burgemeester Heldewier.

Foto's: Collectie Historische Vereniging

Akte van eedsaflegging d.d. 11 november 1895 van H.Ph.J. Baron van Heemstra als burgemeester van Harmelen en Veldhuizen als opvolger van burgemeester D.O. Heldewier.

Karel

Het is alweer een tijd geleden dat ik in contact gekomen ben met Karel.

Hij was een heel eenvoudige man, die geen hoge eisen stelde wat betreft luxe. In een klein huisje woonde hij, en had weinig omgang met de rest van de bevolking.

Op een dag was Karel bezig de geit naar huis te halen, die graasde aan een ketting langs slootkanten en bermen. Het werd voor Karel steeds moeilijker om die oude geit de baas te blijven, als je bij hem in de buurt kwam, maakte hij rare bokkesprongen.

Nu had ik van mijn grootmoeder geleerd dat je naar hem toe moet gaan met een verse wilgentak. Nou, dat werkte goed, knabbelend aan de blaadjes van de tak liep hij heel gedwee achter mij aan. Thuisgekomen zette Karel hem vast in de schuur.

Hij nodigde mij uit om even mee naar binnen te gaan. Ik schrok van de rommel die ik daar zag. Karel gaf mij een stoel waar de veren en het zeegras doorstaken. Ik ging zitten en onder de stoel begon een vieze hond te grommen. „Ja,” zei Karel, „dat is zijn stoel, hij ligt daar dag en nacht”, de stoel was zelfs nog warm van de hond.

„Blijf maar effe lekker zitte jochie, ik zal koffie make”. In een oude sok deed hij twee loodjes koffie en goot daar heet water over.

Toen de koffie klaar was, schonk hij het in een half verroeste en aangegroeide metalen kroes en zette deze op tafel, naast de halfvolle kwispeldoor, hij spuwde zijn pruim in de kwispeldoor en zei: „Wil je suiker in de koffie”? „Nee”, zei ik, „ik heb een barstende kiespijn, en met suiker wordt dat nog erger”.

„M'n moeder heeft alle huismiddeltjes al geprobeerd en nu heb ik een kruidnagel in mijn holle kies”. „Allemaal niks waard” zei Karel, „ik zal je straks na de koffie een beter middel geven”.

Tijdens het koffiedrinken was ik steeds bezig de zwarte beestjes te vangen die op mijn blote knieën sprongen. Dat lukte niet best, en Karel begon te lachen, „ja jochie” zei hij, „alles is een kunst, maar vlooiën vangen is een gauwugheid”.

Hierna kwam hij met het medicijn tegen de kiespijn; een stenen kruik met brandewijn. „Hier moet je een flinke slok van nemen en flink spoelen”. Ik zette de fles aan mijn mond maar spoog het meteen weer uit in de koffiebeker.

„Dat is doodzonde” zei Karel, „doe het maar weer in je mond dan spoelen en doorslikken”. Ik werd warm van binnen en voelde mijn hoofd rood worden, maar de kiespijn was wat minder. „Nu nog een grotere slok” zei Karel, dat ging beter, en even later was de pijn helemaal weg.

Karel lachte, en toen zag ik pas, dat hij zelf nog maar een paar tanden en kiezen had. De meeste waren half afgebroken, en de rest was om het netjes te zeggen in verregaande staat van ontbinding.

„Ik spoel iedere dag wel tien of vijftien keer”, zei Karel, terwijl hij een grote slok uit de fles nam.

Maanden gingen er zo voorbij, en het was bijna zover dat ik iedere dag wel even bij Karel ging spoelen. Soms als ik thuis kwam zei mijn moeder, „je moet niet altijd zo raar praten, en je moet ook niet denken dat je leuk bent”.

Eens op een avond hoorde ik moeder tegen vader zeggen: „Ik geloof dat ik maar eens met Theo naar de dokter moet gaan, volgens mij heeft hij last van evenwichtsstoornis”. „Och”, zei mijn vader, „hij heeft een gezonde rooie kop, die jongen mankeert niks”.

Toen ik op een dag weer bij Karel kwam, lag hij achterover in zijn stoel, twee lege kruiken stonden er naast. Hij mompelde wat, maar was bijna niet te verstaan. Het leek wel of zijn tong dubbelgevouwen was. Na een poosje begreep ik wat hij zei, „die ene kies van mij reageert niet meer op brandewijn, dat kreng moet er nu uit en jij moet me helpen”.

Hij nam me mee naar buiten, hield zich vast aan de perenboom, hij maakte een lus aan een dun stuk ijzerdraad en deed die lus om zijn kies. Het andere eind van dat draad moest ik aan de openstaande schuurdeur knopen en op een teken van Karel moest ik de deur met een klap dichtgooien.

Dat werd met te gek, maar Karel bleef aandringen. Al mijn tanden en kiezen deden zeer, hij had de fles brandewijn mee naar buiten genomen, nam een heel grote slok. „Hier, jij ook zo'n slok en dan gooien met de deur”. Ik wilde Karel niet teleurstellen, nam twee hele grote slokken, daarna deed ik mijn ogen dicht en daar ging de deur.

Door het gevloek en gekrijs van Karel was ik zo geschrokken dat ik rillend naar huis holde en tegen mijn moeder zei: „Ik geloof dat Karel dood is”.

Pas twee dagen later durfde ik te gaan kijken, daar zat hij in zijn stoel met een natte handdoek om zijn kop. „Het is een kaakverzwering geworden”, zei hij, „maar ik laat me niet kisten, met veel spoelen is het zo weer beter”.

Maar Karel ging zienderogen achteruit, wassen of scheren deed hij niet meer, zodat je in zijn nek wel spinazie kon zaaien. Het kon zo echt niet langer, er is een dokter bij gehaald. Die constateerde dat hij van alles mankeerde maar eerst door de wijkzuster maar eens gewassen moest worden.

Twee dagen later hoorde ik dat Karel was overleden. Ik heb hem nog even gezien. Hij was mooi schoon, maar op zijn gezicht had hij een uitdrukking alsof hij er zich maar moeilijk bij neer kon leggen.

Toen ik thuis kwam zei ik tegen mijn moeder; „Karel heeft zich nu toch laten kisten”. Ik kreeg een behoorlijke uitbrander, zoiets zeg je toch niet.

Die avond verging ik van de kiespijn. Toen mijn vader thuis kwam haalde hij een fles uit de kast, „hier”, zei hij, „spoel maar met een beetje brandewijn, maar niet doorslikken hoor!” Het was al te laat, ik werd weer warm van binnen.

Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
16e jaargang nr. 3, september 1996 ©1996

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 030 - 6772112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerdijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 030 - 6661462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3544 NC Utrecht
Tel. 030 - 6771483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 030 - 6771263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 030 - 6774222 (gedurende openingstijden)
De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3544 NC Utrecht
Tel. 030 - 6771483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 35,- per jaar,
bij verzending per post f. 12,50 extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 10,- voor leden, f. 12,50 voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

H.E.J. van Essen en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 030 - 6662992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:

Deel van „De Tabula Peutingeriana”.

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Het was in het NRC/Handelsblad van 24 augustus j.l. dat ik het volgende bericht las: De Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) heeft in het Brabantse Gemert de resten gevonden van een houten kasteelcomplex uit de elfde of twaalfde eeuw. „De bewoning ervan eindigde vermoedelijk in de 14de eeuw. Daarna is het gebouw ontmanteld en bedekt met een zandberg. De plattegrond van het complex is daardoor compleet en volkomen gaaf teruggevonden. Dat is uniek voor Nederland”, aldus E. Graafstal van de ROB. „Meestal rijst op de resten van een oorspronkelijk houten kasteel een nieuw stenen bolwerk. Daardoor gaat van het eerste gebouw veel verloren. Bekend is dat het complex werd bewoond door de heren van Gemert”. De opgravers troffen in de grachten rondom het complex veel destijds weggegooid huisraad aan. „Bijna een hele inventaris van het dagelijkse leven in die tijd; mede daardoor is het onderzoek wetenschappelijk gezien van grote betekenis”, aldus Graafstal. Tot zover dit bericht.

U zult zich afvragen waarom ik dit berichtje hier citeer. De reden is, dat de genoemde E. Graafstal bestuurslid van onze vereniging is, die ook al in onze gemeente zijn sporen verdiend heeft bij het begeleiden van onze eigen archeologische werkgroep, die werkzaam is in samenwerking met de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN). Bovendien verrichtte hij t.b.v. de Stichting RAAP archeologisch onderzoek binnen onze gemeente. Het bestuur van onze vereniging is er dan ook trots op, dat Eric Graafstal thans voor de ROB werkzaam is en bijzondere vondsten doet. Ik heb de indruk, dat hij een bijzondere neus heeft voor exclusieve archeologische vondsten.

Ik - en met mij het gehele bestuur - was ook aangenaam verrast, begin dit jaar vanuit de pers te mogen vernemen, dat er vanuit het college van B&W een voorstel (gedateerd 15 april 1996) aan de commissie Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting werd gedaan om ten behoeve van de ontwikkeling van de grootschalige nieuwbouw op ons zeer rijke archeologische grondgebied in Veldhuizen, een part-time archeo-

loog aan te stellen. Nog enthousiaster werd ik, toen ik in dat voorstel las, dat - naast een aantal voor de gemeente belangrijke argumenten - deze part-time archeoloog zou worden aangesteld, omdat „binnen Vleuten-De Meern de Historische Vereniging zeer betrokken is bij de planontwikkeling in verband met de historische waarden in het gebied; een gemeentelijke projektarcheoloog kan een intermediair vormen tussen de gemeente en deze vereniging, waarbij samen kan worden opgetrokken”.

Jammer genoeg moet ik nu (eind augustus) constateren, dat over de aanstelling van een part-time projektarcheoloog nog geen enkel contact met onze vereniging heeft plaatsgevonden: niet bij de ontwikkeling van het plan Veldhuizen, noch over de aanstelling van en de te verrichten werkzaamheden door de archeoloog. Dat vind ik erg jammer, vooral ook, omdat onze vereniging in het voorstel als deelnemende partij wordt genoemd. Graag hoop ik, dat onze vereniging alsnog zo spoedig mogelijk in het overleg terzake betrokken zal worden, ook al zijn de planologische werkzaamheden voorlopig opgeschort i.v.m. de verwerpelijke annexatieplannen van de provincie en stad Utrecht.

Een positiever geluid wil ik laten horen over het provinciale initiatief om in 1997 aandacht te besteden aan het feit, dat het dan 1950 jaar geleden is, dat de Romeinen besloten de loop van de toenmalige Rijn te beschouwen als de noordgrens van het Romeinse Rijk, naar aanleiding waarvan toen o.a. het Castellum in De Meern werd aangelegd. De vereniging heeft van het college van B&W bericht ontvangen, dat het aan de raad wil voorstellen voor deze herdenking een bijdrage beschikbaar te stellen van f. 10.000,-. In dit bedrag zijn de budgetten begrepen voor de Open Monumentendagen 1996 en 1997, die in deze jaren niet afzonderlijk worden georganiseerd. Binnenkort zal het bestuur een commissie instellen om deze herdenking (die zal duren van april t/m september 1997) ter plaatse gestalte te geven.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp.

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	53
Verenigingsberichten	54
Haarzuilens 100 jaar (3)	55
Op zoek naar Fletione	59
Een eeuw gereformeerde kerk (4)	70
Geloof	74

Verenigingsberichten

Dr. D.W. Gravendeelprijs voor Jaap Sprong

De Dr. D. W. Gravendeelprijs, die door de vereniging is ingesteld tot bevordering van de zorg voor het historisch erfgoed en de aandacht voor het plaatselijk verleden, is voor het jaar 1996 toegekend aan de heer J.J.Th. Sprong. De heer Sprong, die 41 jaar in dienst geweest is van de gemeente en vele maatschappelijke functies heeft vervuld, heeft zich vanaf de dertiger jaren, toen er nog weinig aandacht aan de geschiedenis van de gemeente werd besteed, bezig gehouden met het schrijven van stukjes voor de regionale pers over het wel en wee van de gemeente, en heeft zich ook zeer verdienstelijk gemaakt met het schrijven van artikelen over de geschiedenis van onze gemeente en haar inwoners in „Onze Gemeente”, het periodiek van de gemeente Vleuten-De Meern, dat van 1964 tot 1980 werd uitgegeven. Daarnaast was hij de samensteller van enkele boekjes Vleuten-Haarzuilens en De Meern in oude ansichten, Oude prentkaarten vertellen over Vleuten-De Meern en Vleuten-De Meern van verleden naar heden. Hiermee heeft hij als geen ander de kennis van die geschiedenis bevorderd. Een en ander was voor het bestuur aanleiding om hem de Dr. D.W. Gravendeelprijs voor 1996 toe te kennen. Op 25 juli, 3 dagen vóór zijn 80e verjaardag, werd hem deze prijs in een gezellige bijeenkomst in de Broederschapshuisjes uitgereikt. De toekenning van deze prijs werd door de heer Sprong bijzonder op prijs gesteld.

Uitbreiding openingstijden documentatiecentrum

Het documentatiecentrum van de vereniging in de Broederschapshuisjes is voor belangstellenden tot nu toe geopend op maandag- en dinsdagmiddag en op donderdagavond, waarbij de donderdagavond tevens contactavond is van het bestuur met de leden. Omdat het op vrijdag koopavond is in Vleuten en het voor sommigen wellicht beter uitkomt om het centrum op die avond te bezoeken, heeft het bestuur besloten om, bij wijze van proef, ook op de vrijdagavond open te zijn van 19.30 - 22.00 uur en die avond ook als contactavond aan te merken. Deze extra openstelling gaat in op 11 oktober en zal duren tot 1 april 1997. In het tijdschrift van maart 1997 zal bekend gemaakt worden of deze openstelling in een behoefte voorziet en of deze vanaf 1 april zal worden voortgezet.

Prent op voorpagina vorige nummer

Bij de tekening op de voorpagina van het juni-nummer van ons tijdschrift werd vermeld dat de maker daarvan niet bekend was. Eén van onze leden, die in het bezit is van deze tekening, maakte ons erop attent dat deze vervaardigd werd door de heer A. Leenhouts in De Meern. Graag vermelden wij dat hierbij alsnog.

Meer activiteiten van de vereniging

Er bereiken het bestuur wel eens geluiden, dat men graag zou zien dat de vereniging wat meer activiteiten zou ontplooiën, waarbij men dan denkt aan tentoonstellingen en excursies en het meer aantrekkelijk maken van ons Kabinet. Men zegt wel eens: een vereniging met 850 leden moet toch meer kunnen doen. Het bestuur zou niets liever willen dan meer activiteiten ontwikkelen om te laten zien wat de vereniging allemaal te bieden heeft, maar dat kost veel tijd en daar moeten mensen voor zijn, die bereid zijn zich daarvoor in te zetten. Helaas hebben onze oproepen om meer vrijwillige medewerkers tot nu toe weinig respons gehad, wat tot gevolg heeft dat de bestuursleden met hun kleine groep medewerkers tot niet meer in staat zijn dan tot het meest noodzakelijke werk, zoals het bestuurswerk, het beheer van de gebouwen, de zorg voor de collectie historische voorwerpen en de permanente expositie daarvan, het uitgeven van ons tijdschrift, het instandhouden en bemannen van het documentatiecentrum en het bij bepaalde gelegenheden, zoals op koninginnedag en marktdagen, organiseren van kleine exposities. Daarnaast vergt ook het archeologisch onderzoek en de zorg voor monumenten in verband met de uitbreidingsplannen van de gemeente nog de nodige inspanning.

Wij hopen dat u begrip hebt voor deze situatie, maar wij hopen ook dat er in onze gemeente mensen zijn, die ons als bestuurslid of medewerker willen helpen om meer te doen. Als dat het geval mocht blijken te zijn kunt u van ons zeker meer verwachten! Help ons en bel voor informatie onze secretaris.

Provinciale archeologische kroniek

Tot voor enkele jaren geleden verscheen er regelmatig een Archeologische Kroniek van de Provincie Utrecht, waarin informatie werd gegeven over de archeologische activiteiten in de provincie. Belangstellenden konden dat boekwerkje kopen. Thans zijn er plannen ontwikkeld om deze kroniek, die voor het laatst het jaar 1987 betref, in een nieuw jasje te steken en toegankelijk te maken voor een breed publiek, zodat meer mensen geïnformeerd zijn over de archeologische activiteiten in de provincie en dit stuk cultuurhistorie een groter maatschappelijk draagvlak krijgt. De formule is zo aangepast dat meerdere auteurs, die zelf betrokken zijn bij de verschillende opgravingen, verslag doen van hun ervaringen. Daarbij zal worden aangegeven welke betekenis de resultaten voor ons beeld van het verleden kunnen hebben. De kroniek zal twee-jaarlijks verschijnen, maar eerst zal de achterstand in de verslaglegging worden ingehaald door het laten verschijnen van de kronieken over de jaren 1988/89, 1990/91, 1992/93 en 1994/95 in de loop van 1996 en 1997.

De kroniek over 1988/89, die deze maand verschijnt, wordt door de provincie aan alle leden van de historische verenigingen gratis ter beschikking gesteld. Een exemplaar wordt u bij ons tijdschrift aangeboden. Hierdoor kunt u kennis maken met deze kroniek. Het tweede exemplaar over 1990/91 zal begin 1997 verschijnen en wordt u door de vereniging gratis aangeboden. Daarna kunt u beslissen of u de verdere uitgaven, die rond f 2,50 per stuk gaan kosten, tegen betaling via de vereniging wilt ontvangen. Aangezien er in de afgelopen jaren in onze gemeente verschillende opgravingen zijn gedaan en er in de komende jaren, met het oog op de uitbreiding van de bebouwing, nog veel meer onderzoekingen zullen worden gedaan, zal deze kroniek u ongetwijfeld interessante informatie verschaffen. Over de verdere uitgaven en de mogelijkheid tot inschrijving daarop zullen wij u nog nader informeren.

Haarzuilens 100 Jaar (3)

door J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In zijn column „Van de voorzitter” heeft schrijver dezes in de voorgaande nummers 1 en 2 van deze jaargang van dit blad een aanzet gemaakt om via de verslagen van de raadsvergaderingen van de voormalige gemeente Haarzuilens er achter te komen op welke wijze de oorspronkelijke bewoners van het oude dorp reageerden op de grootse plannen van de toenmalige eigenaar van de ruïne van kasteel De Haar, om dit kasteel te restaureren en het dorp af te breken en op een afstand van ruim een kilometer weer te herbouwen. In onderstaande bijdrage worden de raadsvergaderingen van 1882 t/m 1887 gevolgd.

Zoals u zich zult herinneren begon ik mijn spoorwerk in de raadsvergaderingen van het jaar 1879, toen Jhr J.W.A. Barchman Wuijters het burgemeestersambt van de gemeente Haarzuilens aanvaardde. Het was een klein dorpje met 75 huizen en boerderijen en 380 inwoners. Deze inwoners leefden van de landbouw en de vee- en fruitteelt. Er was een ruim dorpsplein (de brink of vrijthof), gelegen tussen de ruïne en de huidige Bochtdijk, op de plaats van de tegenwoordige Romeinse tuin, beplant met hoge bomen. Ook was er een behoorlijke herberg, waarin het „Gerecht” onderdak vond en nog twee uitspanningen. De restauratie van het kasteel komt overigens pas in 1887 in zicht bij het huwelijk op 16 augustus van dat jaar tussen Hélène Caroline Betsy Barones de Rothschild (1864-1947) en de erfgenaam van kasteel De Haar, Etienne Gustave Frédéric Baron van Zuylen van Nijevelt (1860-1934), die in 1890 Heer van De Haar wordt. Bij dat huwelijk geeft Jhr. mr. Victor de Stuers (1843-1916) het jonge paar een ontwerp voor restauratie cadeau. De feitelijke restauratie begint in 1892 en wordt in 1912 voltooid. Over de nieuwbouw van het dorp wordt voor het eerst gerept in een rapportage d.d. 21 december 1891. In 1898 wordt het nieuwe dorp officieel in gebruik genomen.

Nieuwjaarswens 1882

Maar nu terug naar de vergaderingen van de toenmalige vroede vaders, zijnde Jhr. J.W.A. Barchman Wuijters van Vliet (burgemeester) en de heren Dirk de Goeij (wethouder, landbouwer en gehuwd met Maria de Rooij), Hendrik Miltenburg (wethouder, weduwnaar van Joanna de Langen en Maria van der Weyde, gehuwd met Cornelia Mocking, weduwe van Hendrik Broekhuijse), Willem van Kooten (landbouwer en gehuwd met Cornelia de Leeuw), J. van Wijk, Willem van Oostrum (winkelier en gehuwd met Christina Gerdina Koenekoop), Antonie van Schaik (veehouder, weduwnaar) en Johanniss Vulto (landbouwer, gehuwd met Anna Maria Oosterlaak),

bijgestaan door de gemeente-secretaris G. Hondelink. Zij worden op 23 januari 1882 met een nieuwjaarswens van de burgemeester toegesproken: „In de eerste vergadering welke wij dit jaar houden gevoel ik behoefte U, Mijne Heeren, mijn dank te betuigen voor de welwillendheid en de medewerking welke ik in het afgelopen jaar van Uwe zijde heb ondervonden. Ik hoop dat Uwe vergadering de zaken welke in dit nieuwe jaar aan Uw oordeel zullen onderworpen worden, met dezelfde lust en ijver zult overwegen”.

Brandweer

Belangrijker is de vergadering van 15 maart, waarin de „Verordening, houdende bepalingen tot regeling van het Brandwezen” wordt vastgesteld (die overigens in de volgende vergadering van 9 juni wordt herzien en uitgebreid). De brandweer wordt opgedragen aan één opperbrandmeester en aan twee brandmeesters, terwijl door B&W jaarlijks een lijst wordt opgemaakt van ingezetenen, die „tot dienstverrichting bij het Brandwezen worden verplicht, op grond van de „Verordening op de persoonlijke diensten” (deze verordening wordt op 31 juli vastgesteld). De aangewezenen zijn bij brand verplicht zich te begeven naar de bewaarplaats van de brandblusmiddelen en de spuiten met toebehoren en alle andere brandblusmiddelen, en deze middelen ten spoedigste naar de plaats waar de brand woedt, te vervoeren.

Kinderarbeid

Ook wordt in deze vergadering de „Verordening omtrent het arbeiden van kinderen beneden de twaalf jaren” vastgesteld. Daarin wordt het een ieder verboden „gedurende de schooltijden kinderen beneden de twaalf jaren in loontrekkenden dienst te hebben, veldarbeid te doen verrichten en in het algemeen diensten hoe ook genaamd te doen verrichten, waardoor zij de dagschool niet geregeld zouden kunnen bezoeken”. Overtreding wordt gestraft

met een geldboete van 3 tot 10 gulden of een gevangenisstraf van 1 tot 3 dagen.

Burenplicht

Zoals aangegeven, wordt op 31 juli 1882 de eerder genoemde „Verordening regelende den aard en duur der persoonlijke diensten, waartoe de ingezetenen der gemeente Haarzuilens kunnen worden opgeroepen, alsmede de gevallen waarin zij kunnen gevorderd worden”, vastgesteld. Deze gevallen zijn:

- tot handhaving der openbare orde, wanneer die op ernstige wijze verstoord wordt;
- tot het beproeven der brandblusmiddelen en tot oefening in de behandeling van die middelen;
- tot blussing van brand.

Tot vervulling van deze diensten zijn alle mannelijke ingezetenen en diegenen, die gedurende drie maanden in de gemeente tijdelijk verblijf houden en tussen de 18 en 60 jaren oud zijn, verplicht. Uitgezonderd worden ambtenaren in 's Rijks dienst, de secretaris, de ontvanger en personen met lichaamsgebreken. De omschrijving van de uitzonderingen leidt tot een heftige discussie met Gedeputeerde Staten, hetgeen blijkt uit de besluitvorming in de raadsvergadering van 25 augustus. De discussie betreft de genoemde uitzonderingen, terwijl G.S. daar een ruimere interpretatie aan willen geven en de uitzonderingen van geval tot geval willen bezien. Maar de raad houdt voet bij stuk. Voor alle diensten worden overigens afkoop en plaatsvervangings toegelaten, door storting van respectievelijk f 0,75 per 3 maanden voor het bepaalde onder a en van f 0,50 per 3 maanden voor het bepaalde onder b en c. Maar ook deze verordening vindt geen genade bij de provincie en zelfs de minister van Binnenlandse Zaken komt er aan te pas, zoals blijkt uit de discussies in de vergadering van 6 december. Maar ook hier blijft de raad vasthoudend en besluit tot handhaving van het genomen besluit. Tenslotte wordt het besluit bij Koninklijk Besluit van 28 februari 1883 vernietigd. In de raadsvergadering van 28 maart 1883

wordt voorgesteld de oorspronkelijke verordening van 6 augustus 1856 in te trekken en de gewijzigde verordening aan te passen aan de wensen van G.S. en de Minister. In de vergadering van 25 mei blijken Gedeputeerde Staten nog niet tevreden. De raad betwijfelt opnieuw of wijziging noodzakelijk is, maar gaat morrend overstag.

Wel of geen kermis op zondag

In de vergadering van 31 juli 1882 brengt de burgemeester het verzoek d.d. 17 juli van de Kerkeraad van de Hervormde Gemeente Vleuten ter tafel om te bepalen, dat op zondag geen kermis meer wordt gevierd. In de volgende vergadering van 25 augustus wordt door de burgemeester gezegd, dat door de raad van Vleuten op het verzoek afwijzend is beschikt. Hierop besluit de raad met algemene stemmen „hoezeer ook dezerzijds op eene stille welvoeglijke viering van den Zondag op prijs wordt gesteld, eene wijziging in den dag van aanvang der kermis in deze gemeente, terwijl daarin te Vleuten geene verandering wordt gebracht, met het oog op daarvan te verwachten rustverstoring, niet wenschelijk wordt geacht, en besluit daarom aan den kerkeraad te kennen te geven, dat aan zijn verzoek niet kan worden voldaan”. In de vergadering van 30 juli 1884 wordt opnieuw een adres van de Kerkeraad van de Herv. Gemeente Vleuten ontvangen, om zondags het houden van jaarmarkten in Haarzuilens te willen afschaffen. Hierop wordt besloten, „dat de jaarmarkt te Haarzuilens, te beginnen met het jaar 1884 een aanvang zal nemen den derden Maandag in de maand September en zal voortduren tot en met den daarop volgende Woensdag”. Maar dit besluit over de kermis blijkt in 1884 toch niet zo goed bij de bevolking te zijn gevallen, hetgeen blijkt uit de vergadering van 1 september 1885. Door het raadslid Van Schaik wordt voorgesteld het op 30 juli 1884 genomen besluit te wijzigen en „te bepalen, dat de kermis of jaarmarkt voortaan opnieuw op den derden Zondag in de maand September zal aanvangen en dat zij zal voortduren tot en met den daarop volgende Woensdag”. De burgemeester maakt bezwaar om dit voorstel in behandeling te nemen, omdat het een onderwerp is, dat niet op de agenda staat. Hij wenst de suggestie evenwel in overweging te nemen en in een volgende vergadering met een voorstel van B&W aan de raad voor te leggen. Diverse leden geven echter te kennen, dat staande de vergadering een besluit moet worden genomen en spreken op welsprekende wijze het belang ervan uit voor de houders van tapperijen. De burgemeester protesteert tevergeefs tegen deze wijze van handelen en doet daarbij uitkomen, dat door wijziging van het pas vorig jaar genomen besluit, de vergadering de schijn op zich laadt, het vorig jaar een onbe-

raden besluit genomen te hebben. Toch wordt na hoofdelijke stemming het voorstel van Van Schaik met algemene stemmen aangenomen, overwegende dat de oude maatregel in de gemeente weinig bijval heeft ondervonden en zelfs, met het oog op de van oudsher bestaande gewoonte, dat de voorafgaande zondag daartoe als dag van aanvang was aangewezen, door een aantal gemeentenaren als „eene krenking van verkregen rechten is beschouwd, en dat de verandering van het tijdstip van aanvang der jaarmarkt of kermis voornamelijk besloten is in navolging van het daartoe door den raad der gemeente Vleuten ten opzichte der jaarmarkt of kermis in die gemeente, zonder dat bijzondere redenen eene verandering noodzakelijk maakten of hiertoe aanleiding hebben gegeven”. In de raadsvergadering van 2 oktober blijkt, dat Gedeputeerde Staten bezwaar hebben tegen het wijzigingsbesluit en verzoeken de raad het in te trekken. Na enige bespreking wordt besloten het besluit te handhaven op grond van de eerder genoemde overwegingen.

In de vergadering van 31 juli 1882 worden ook de leden van het Collegie van Zetters voor 's Rijks directe belastingen benoemd: J. Rietveld, Gerardus Jacobus van Berkestijn (korenmolenaar en gehuwd met Cornelia Bouman), J. Vulto en A. van Schaik.

De dorpspomp

Op 25 september 1882 wordt het volgende besloten: „Gelet op een voorstel van B&W, strekkende tot aankoop ten behoeve der gemeente Haarzuilens van een aan den heer Jan Jacob Ghislain Baron van Zuijlen van Nievelt, Heer van de Haar (1752-1846), burgemeester van Brugge, toebehorend stuk grond gelegen in de kom van het dorp Haarzuilens (op de Brink) en zulks ten einde

daarop eene gemeentepomp te plaatsen; Gezien artt. 137 en 194 der gemeentewet; Heeft besloten tot aankoop van een gedeelte ter grootte van 4 centiaren, van perceel kadaster gemeente Haarzuilens, sectie A, nr 183 voor de som van tien gulden” (dat genoemde eigenaar al 36 jaar is overleden is het gemeentebestuur ontgaan!). En met algemene stemmen wordt aan B&W opgedragen „de voor de daarstelling der pomp vereischte werkzaamheden te doen uitvoeren”. In de vergadering van 25 mei 1883 wordt besloten aan H.W. Arentzen, notaris te Utrecht „wegens koopsom van een stuk grond tot het stichten eener gemeentepomp aangekocht van den Heer Gustave Adolphe Hyacinthe Joseph Ghislain Baron van Zuijlen van Nijvelt (sinds 1846 Heer van de Haar) (1818-1890) f 18,03 (f 10,— + f 8,03 kosten)” te betalen. Voorts wordt besloten er een Nortonpomp te plaatsen. In de vergadering van 20 juni 1883 deelt de burgemeester mee, „dat de kosten van een Nortonpomp met bijbehoren worden geraamd op f 150,—, doch dat, volgens verklaring van deskundigen, zich bij het slaan der pijp omstandigheden kunnen voordoen, waardoor de geraamde kosten aanmerkelijk moeten worden overschreden”. Na enige discussie wordt met algemene stemmen besloten „geen Nortonpomp te plaatsen, doch een flinken put te doen graven en daarop eene gewone pomp te laten plaatsen”. De waterputten werden oorspronkelijk steeds in open toestand gebruikt. Het water werd geput d.m.v. een emmer aan een touw of met een puthaak. De volgende variant was een afgedekte put met een pomp erop. Daarna ging men over op het slaan van zogenaamde nortonbuizen (dus geen waterput meer), met daarop een nortonpomp. Daarbij wordt een buis tot aan de waterhoudende grondlaag geslagen. Het hangt van de grondlaag af of de nortonpomp voldoende

Hier een foto van het dorp De Haar omstreeks 1890, vlak voordat het dorp verplaatst en vervangen werd. Links op de foto de oude dorpspomp.

water geeft; door fijn zand kan de buis verstopt raken. In Haarzuilens verkoos men dus voor de ouderwetse methode. In de vergadering van 29 september 1884 wordt met het schoonhouden van de zinkput (waterput) bij de gemeentepomp en de beveiliging van die pomp tegen vorst B. van Sprang belast, tegen een jaarlijkse beloning van f 5,—. In de vergadering van 7 maart 1887 wordt een uitgaaf van f 3,85 goedgekeurd, uit te betalen aan D. van der Lit, smid te Vleuten, wegens arbeidsloon en leveranties tot onderhoud van de gemeentepomp in 1886.

Rechtszaal

In de vergadering van 25 september 1882 deelt de burgemeester mee, dat Petrus Spliet (tapper/landbouwer/slachter/koopman/winkelier, gehuwd met Maria van Kooten) genegen is aan de gemeente in huur een lokaal tot het houden van raadsvergaderingen af te staan voor een bedrag van f 25,— à f 30,— per jaar. Op 28 maart 1883 wordt besloten met Petrus Spliet, landbouwer te Haarzuilens, een contract aan te gaan „tot het huren van een lokaal tot het houden van Raadsvergaderingen enz. en zulks tegen eenen huurprijs van f 35,— 's jaars". Deze overeenkomst wordt in de vergadering van 29 september 1884 verlengd tot 1 mei 1885. Op 3 mei 1885 wordt besloten van Cornelis Wilhelmus van Oostrum (tapper/veehouder en gehuwd met Cornelia van Kooten) het lokaal van het door hem bewoonde huis, bekend onder de naam „rechtszaal", vanaf 1 mei 1885 ten dienste van de gemeente te huren, voor de tijd van 6 jaar tegen f 35,— per jaar.

‘t Huys de Haar: 5 October 1744. Gewassen pentekening door Jan de Beijer. (Collectie Koninklijk Huisarchief; opname RDMZ). Links het kasteel, rechts daarvan de kapel en geheel rechts het café annex rechthuis.

Begraafplaats

In de vergadering van 28 maart 1883 wordt besloten tot huur van grond voor een gemeenschappelijke begraafplaats te Vleuten, samen met Vleuten en Oudenrijn (op grond van besluiten van de Raden d.d. 4, 6 en 8 september 1871), waarbij „eene overeenkomst is gesloten met het Kerkbestuur der Ned. Hervormde gemeente te de Meern, waarbij voor den tijd van tien jaren een gedeelte van de bijzondere begraafplaats aldaar (aan de Zandweg) ten gebruike als

algemeene begraafplaats is afgestaan met bepaling, dat na verloop van dit tijdperk de overeenkomst zou geacht worden telkens voor den tijd van twee jaren van kracht te zijn, tenzij door een der partijen daarvan een half jaar te voren opzegging geschiede". Het eerdere besluit van 1871 wordt hierbij ingetrokken en opnieuw wordt besloten met het Kerkbestuur der Ned. Hervormde Gemeente te de Meern „eene overeenkomst aan te gaan, strekkende tot verkrijging in huur, tot wederopzeggings toe, van een stuk grond ter grootte van ongeveer 14 ca, kadastraal bekend in sectie A, nr 527, gelegen te de Meern, en zulks bepaaldelijk ten gebruike als algemeene begraafplaats". De huren worden bepaald op f 25,— voor Vleuten, f 20,— voor Oudenrijn en f 15,— voor Haarzuilens.

Cholera

De burgemeester licht in de vergadering van 31 augustus 1883 een voorstel van B&W toe, „dat met het oog op de mogelijkheid, dat de thans in Egypte epidemisch heerschende Aziatische cholera ook Europa aantaste, het wenschelijk moet worden geacht eene gelegenheid in te richten tot afzondering en verpleging van lijdens aan die ziekte. Besloten wordt van Jan van Lint te Haarzuilens, voor de tijd van twee jaar een vertrek in zijn woning te huren tot afzondering en verpleging van lijdens aan besmettelijke ziekten, tegen een huurprijs van f 10,— per jaar, ingaande 15 september 1883. Op 1 oktober 1886 wordt besloten de huur van een lokaal voor verpleging van lijdens aan besmettelijke ziekten m.i.v. 1887 te beëindigen.

In de vergadering van 21 december 1883 wordt de jaarwedde van de wnd. gemeente-Genesheer verhoogd met f 30, en bepaald op f 50,—, ingaande op 1 januari 1884. Bovendien deelt de burgemeester mee, dat door de raad van Vleuten is besloten tot het stichten „eener woning voor een eventueel te benoemen Gemeente-Genesheer aldaar" (vermoedelijk de later gebouwde woning Stationsstraat 36, waar laatstelijk dr. Fizaan woonde en praktiseerde) en „dat het wenschelijk moet worden geacht, dat ook de gemeente Haarzuilens zooveel mogelijk de vestiging van een Gemeente-Genesheer te Vleuten bevordere". Daarom besluit de raad de jaarwedde verbonden aan de betrekking van Gemeente-Genesheer te verhogen met f 50,— en te bepalen op f 200,— per jaar. Ook wordt eervol ontslag verleend aan de heer P. Nuijens Jr te Harmelen als wnd. Gemeente-Genesheer.

Op 26 maart 1884 wordt een wijziging in de gemeentebegroting goedgekeurd, waarbij een bedrag van f 2,50 wordt gereserveerd als „kosten tot instandhouding van het gemeente-archief en onderhoud van historische gedenktekenen". Vervolgens wordt in

de vergadering van 30 juli 1884 besloten het oud-archief in bruikleen af te staan ter plaatsing in het daartoe door de regering in de stad Utrecht ingericht gebouw, onder de volgende voorwaarden:

1. dat de in te zenden stukken behoorlijk zullen worden geïnventariseerd en een afschrift der inventaris aan ons worde toegezonden;
2. en 3. dat bewijs van afgifte worde ontvangen en dat kosteloos afschriften kunnen worden ontvangen.

Voorts worden in deze vergadering als Zetters voor 's Rijks directe belastingen in de plaats van H. Miltenburg en J. van Wijk benoemd de heren J. Vulto en A. van Schaik.

In de vergadering van 2 september 1884 wordt tot wethouder benoemd Joh. van Wijk in de vacature D. de Goeij. De vergadering van 29 september 1884 benoemt de Heer J. Maats Astuling, geneeskundige te Elspeet, tot Gemeente-Genesheer, en verleent op de meest eervolle wijze ontslag aan de Heer P. Nuijens Jr te Harmelen.

Op 12 december 1884 doet de burgemeester mededeling van het overlijden op 11 december van de Heer Joh. van Wijk Sr. De burgemeester herdenkt met leedwezen het overlijden van Van Wijk, die sedert vele jaren lid van de raad was en onlangs nog benoemd werd tot wethouder. „De overledene die zich in ruime mate de achting en genegenheid zijner medeleden had verworven zal zeker steeds bij allen in herinnering blijven".

Beschrijving ruine De Haar op perkament

Een interessant besluit wordt op 23 februari 1885 genomen. Op voorstel van de burgemeester wordt namelijk met algemene stemmen besloten aan B&W „een crediet te verlenen van f 10,— tot het doen maken eener beschrijving enz. op perkament van de ruine de Haar". In de vergadering van 5 maart 1886 wordt een uitgave aan Jhr Wuijters, Burgemeester dezer gemeente goedgekeurd, wegens gedane verschotten tot beschrijving en omlijsting eener oorkonde van het „Huis de Haar" en het doen vervaardigen van het wapen van gemeld huis: f 10,—

Op 3 mei 1885 wordt de Heer Rijk van Nes (veehouder en gehuwd met Pieterella Spliet) tot lid van de raad benoemd.

Een wethoudersverkiezing

In de voltallige vergadering van 1 juni 1885 - met de stemopnemers W. van Kooten en R. van Nes - wordt gestemd over de opvolger van de overleden wethouder Van Wijk. Er worden 7 briefjes ingeleverd. Na opening blijkt, dat op de leden J. Vulto 3, W. van Oostrum 2, en op A. van Schaik ook 2 stemmen zijn uitgebracht. Omdat niemand de

volstreekte meerderheid heeft behaald wordt besloten bij vrije stemming eerst uit te maken, wie van de twee laatstgenoemde leden met eerstgenoemd lid in herstemming zal komen. Er worden 5 stemmen uitgebracht op A. van Schaik en 2 op W. van Oostrum, zodat de herstemming moet plaatsvinden tussen de leden J. Vulto en A. van Schaik. Bij deze stemming worden op A. van Schaik 4 en op J. Vulto 3 stemmen uitgebracht, zodat A. van Schaik met volstreekte meerderheid van stemmen is gekozen.

In de vergadering van 5 maart 1886 herdenkt de burgemeester met leedwezen het overleden op 11 februari van het lid H. Miltenburg. Voorts wordt nog de volgende opmerkelijke uitgave goedgekeurd: aan Pieter van Lint, „veldwachter dezer gemeente te Vleuten, wegens belooning tot inzameling van gelden in de Provincie Utrecht ten behoeve van H. van Putten”. Wie deze Van Putten was en waarom de inzameling van gelden nodig was, is mij niet bekend. De veldwachter was geboren in 1816 en had als soldaat gediend. Hij was getrouwd met Anna van Ingen. Hij had een tractement van f 50,- plus een toelage van f 20,- voor kleding en van f 13,- voor huishuur. Zijn collega was Petrus van Loo, geboren in 1810 en gepensioneerd onderofficier. Hij was gehuwd met Sara Jacoba Veerman.

Op 14 april 1886 moet de burgemeester opnieuw het verlies van een raadslid herdenken, en wel het overlijden van W. van Oostrum. Dat betekent, dat nog slechts 5 raadsleden resten: A. van Schaik, W. van Kooten, J. Vulto, J. de Goeij en R. van Nes. In deze vergadering wordt per 1 mei ontslag verleend aan J. Maats te Vleuten als, en wordt A.J.C. Frans, geneeskundige te Wervershoof, benoemd tot Gemeente-Genesheer. Besloten wordt tot herziening van de Plaatselijke strafverordening i.v.m. de invoering van een nieuwe Wetboek van Strafrecht. Tenslotte wordt J. van Wijk als raadslid toegelaten, gevolgd op 11 juni door G. van der Meer. Op 16 juli wordt J. de Goeij tot wethouder benoemd in de vacature H. Miltenburg. Als leden van het Collegie van Zetters worden, wegens aftreden van G.J. van Berkestijn en vertrek van J. Rietveld naar Loenersloot, benoemd: G.J. van Berkestijn, J. de Goeij, G. van der Meer en J. van Wijk. Op 9 augustus 1886 biedt de heer J. Vulto zijn ontslag aan als lid van de gemeenteraad.

De Groenelaan

In de vergadering van 1 oktober 1886 wordt naar aanleiding van de begroting 1887 geadviseerd „het gras op de weg, genaamd de Groenelaan, lopende van de Vleutenscheweg door het Haarpad tot aan den Thematerweg publiek te verpachten en dien weg gedeeltelijk te bepoten”. Op 7 maart

1887 wordt besloten hoogstens f 10,— beschikbaar te stellen voor beplanting met 20 opgaande wilgenpoten van de weg genaamd de Groenelaan. In de vergadering van 20 november 1887 wordt op voorstel van Van Wijk na enige discussie met 2 stemmen tegen (Van Schaik en De Goeij), besloten „in het a.s. voorjaar op de Groenelaan, loopende van den Thematerweg door het Haarpad naar den Vleutenschenweg te planten 25 opgaande wilgenboomen”. Het is niet geheel duidelijk welke weg hier bedoeld wordt. In aanmerking kunnen komen de Eikslaan, de Joostenlaan of de Schoolstraat. Deze lopen alle van de Vleutenscheweg (Dorpsstraat/Parkweg), het Haarpad kruisend naar de Thematerweg, maar ze zijn alle gelegen in de gemeente Vleuten: waarom zou Haarzuilens daar zorg over hebben en geld aan uitgeven?

In de vergadering van 7 januari 1887 wordt J. Vulto toegelaten als raadslid. Voorts wordt besloten aan de Wed. Griffioen te Kockengen tot wederopzegging toe te betalen f 0,50 per jaar voor het lossen van grind op aan haar toebehorende grond i.v.m. onderhoud van de Bocht dijk.

Op 7 maart 1887 wordt tot de volgende bijzondere uitgaven besloten:

- aan L.E. Bosch en Zoon te Utrecht wegens geleverd materiaal in 1886 ten dienste der verkiezingen f 3,20;
- aan C.W. van Oostrum te Haarzuilens wegens geleverde benodigdheden bij de verkiezingen in 1886 f 30,—;
- de gemeente-secretaris te machtigen tot betaling van arbeidslonen enz. inzake de brand ontstaan op 30 juli 1887 op de hofstede bewoond door G. van der Meer.

Op 23 mei 1887 wordt per 1 juni eervol ontslag verleend aan de heer A.J.C. Frans als Gemeente-Genesheer te Haarzuilens, terwijl op 25 mei per 15 juni de heer B. Smits, arts te Culemborg in deze vacature wordt benoemd. Maar daarmee is deze vacature nog niet vervuld, want op 22 juli deelt de burgemeester mee, dat de heer B. Smits heeft bericht - wegens behoeving in Bunnik - zijn functie in Haarzuilens niet te kunnen aanvaarden. Wethouder Van Schaik deelt daarop mee, dat de ons bekende arts Nuijens uit Harmelen bereid is deze functie wederom als waarnemend per 15 augustus op zich te nemen. Aldus wordt besloten.

Rijksveldwachter Van Arkel

Voorts stelt de burgemeester in deze vergadering voor, om aan de te Harmelen gestationeerde Rijksveldwachter Van Arkel een gratificatie van f 5,— toe te kennen „met het oog op de onlangs door hem gedane opsporing van den dader van den ten nadeele van C. den Hartog alhier gepleegden diefstal eener geit”. Verschillende leden verklaren zich tegen het verlenen van een gratificatie omdat de Rijksveldwachters voor dergelijke

diensten hun traktement genieten. Zij maken er de burgemeester tevens opmerkzaam op, dat het toezicht van de Rijkspolitie in de laatste tijd wel wat te wensen overlaat en het getal landlopers en bedelaars gaandeweg toeneemt. De voorzitter zegt toe de nodige maatregelen te zullen nemen tot verbetering.

Rekeningen en begrotingen

Het gemeentelijke budget belooft jaarlijks ruim f 2000,— aan inkomsten en uitgaven. Zo wordt op 31 juli 1882 de gemeenterekening 1881 vastgesteld met aan ontvangsten f 2149,15 en uitgaven f 2087,55. Na jaarlijks ongeveer dezelfde budgetten te hebben vastgesteld wordt op 12 augustus 1887 de rekening 1886 vastgesteld: ontvangsten f 2181,05, uitgaven f 2094,09. Op 7 oktober 1887 wordt besloten in de begroting 1888 (f 2548,91) de kosten van „onderstand, strekkende tot bedeling van M. Schuilenburg ad f 1,— per week te beëindigen”. De laatste raadsvergadering van dat jaar vindt plaats op 20 november 1887. Pas op 8 februari 1888 zal de raad weer bijeenkomen.

Onze zoektocht naar gegevens over reacties van de bewoners van het oude dorp Haarzuilens op de restauratie en de afbraak van het dorp heeft tot nu toe in feite niets opgeleverd. De vraag is of de beschrijving op perkament van de ruïne van Kasteel de Haar in 1885/1886 enig verband houdt met de restauratieplannen. Feit is echter, dat dit geen aanleiding heeft gegeven tot een belangrijke discussie in de raad. De bouwheer is inmiddels wel getrouwd (1887), waaraan in de raad ook geen enkele aandacht is besteed. Of zou de beschrijving op perkament een huwelijkscadeau van de gemeente Haarzuilens aan het jonge paar zijn geweest, met de bedoeling de aandacht op de bouwval te vestigen en een restauratie te bevorderen? Het onderzoek gaat voort.

Wordt vervolgd.

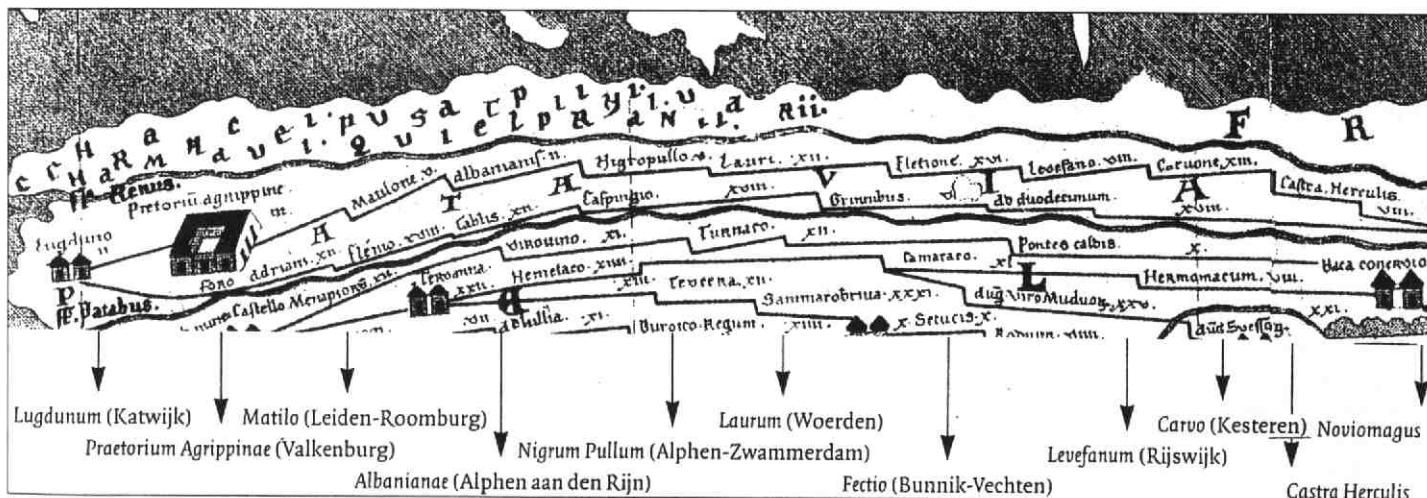
Literatuur en bronnen

- Gemeentearchief Vleuten-De Meern.
Gids voor het kasteel van Haarzuilens en omstreken, Genootschap Architectura et Amicitia, Kleinmann en Co Haarlem 1898.
Monique van Essen, Oude dorpsbewoners vertellen, Tijdschrift Hist. Ver. Jg. 4, nr 1, april 1984.
Dr. D.W. Gravendeel, Dorpspompen in Vleuten-De Meern, Tijdschrift Hist. Ver. Jg. 7, nr 3, september 1987.
Dr. D.W. Gravendeel, Het oude dorp (Haarzuilens omstreeks 1880), Tijdschrift Hist. Ver. Jg. 8, nr 4, december 1988.
J.F.K. Kits Nieuwenkamp, Haarzuilens in oude ansichten, Europese Bibliotheek Zaltbommel, 1995.

Op zoek naar Fletione

door J.H.J. Joosten

Op een historisch document van de eerste orde, de „Tabula Peutingeriana”, komt tussen Lauri en Levefanum de naam Fletione voor (afb. 1 voorpagina). Zou het kunnen dat de naam Vleuten, in archieven uit de twaalfde eeuw Floeten, Flutene en Fletene, afkomstig is van het Romeinse Fletione 1)? Etymologisch zou het kunnen, maar de gangbare opvatting is toch dat Fletione een verschrijving is van Fectione en in Vechten een gehucht bij Bunnik gezocht moet worden (afb. 2). Zelfs in ons eigen Kabinet in De Meern hangt een overzicht waarop dezelfde opvatting is afgebeeld. Hoewel veel historici vraagtekens zetten 2) komen we de opvatting Fletione=Vechten ook vaak zonder vraagteken tegen. In het boek „De Romeinse rijksgrens, Tilmann Bechert en Willem J.H. Willems”, schrijft Saskia van Dockem: „De vondst van een altaar, gewijd aan de godin Viradecdis door Tongerse schippers die in Fectione verbleven, leidde in 1869 tot de conclusie dat de locatie gekoppeld kon worden aan de naam Fletione op de kaart van Peutinger. Die geldt sindsdien als een verschrijving”. Sinds 1869 is er veel kennis bijgekomen over het landschap en de Romeinse aanwezigheid in ons land en misschien moet bovenstaande opvatting herzien worden. In dit artikel wordt onderzocht of het Castellum op de „Hoge Woerd” bij De Meern niet een betere kandidaat is voor het Romeinse Fletione en het nabij gelegen Vleuten deze naam heeft geërfd. Met de Tabula Peutingeriana in de hand, het „Itinerarium Antonini” in de achterzak en enkele duidelijke uitgangspunten in het hoofd gaan we langs Maas en Rijn in het laat-Romeinse Germania Secunda op reis op zoek naar Fletione. Daar aangekomen kunt u zelf oordelen waar het ligt!

Afb. 2 Uit: De Romeinse rijksgrens

De Werkwijze

Naast de Tabula Peutingeriana (verder afgekort tot TP), een Romeinse reisgids of kaart, is er geen andere bron bekend waarin Fletione voorkomt. Wel is er een 3de eeuwse bron, het Itinerarium Antonini, een reisboek geschreven door een Romeins officier, waarin veel plaatsen voorkomen die ook genoemd worden in de TP met hun onderlinge afstanden. Weinig literatuur heb ik kunnen vinden over de interpretatie van de TP. H. Hettema schrijft in 1938 in zijn boek „De Nederlandsche wateren en plaatsen in den Romeinschen tijd”, een hoofdstuk over de wegen en komt tot een schetskaart, maar hij had nog lang niet die gegevens waarover we nu kunnen beschikken. Veel moest worden verklaard uit verschrijvingen of door mille passum (1500 m) in plaats van leuga (2220 m) te nemen en dan kan veel wat niet lijkt

te kloppen recht worden gepraat. Duidelijke uitgangspunten ontbreken. Nog veel sterker geldt dit voor het boekje „Willibrord, apostel van Noord-Frankrijk”, uitgegeven door de Stichting Albert Delahaye, waarvan de omslag een gedeelte van de TP afbeeldt. De in 1987 overleden archivaris en historicus A. Delahaye identificeert de Rhenus van de TP niet met de Rijn maar met de Schelde en ziet Fletione en de andere aan de Rijn gelegen plaatsen in Frans Vlaanderen liggen. De vernuftige uitgangspunten, zoals het omdraaien van de noord-zuidoriëntatie lijken me toch weinig gefundeerd. Ze passen niet in het grotere geheel van wegen en rivieren” op de TP.

Meer had ik aan de boekjes Museumstukken II, de Tabula Peutingeriana uitgegeven door de vereniging vrienden van museum Ram. In het ene wordt een 16de

eeuwse kopie van de TP in zijn geheel afgebeeld en in het andere geeft P. Stuart een commentaar; betrekkelijk recent 1991. Hij schrijft over Fletione het volgende:

„Het cijfer achter Lauri is op het origineel niet goed leesbaar doordat er een gat is gekomen. Maar blijkens de gravure uit 1598 is dat getal XII. Dat brengt ons in het ten oosten van Utrecht gelegen Vechten (gem. Bunnik). Op de tabula heet dat Fletione. De overeenkomst in klank heeft wel eens tot de opvatting geleid dat dit Vleuten (ten westen van Utrecht) zou kunnen zijn. Jammer (en merkwaardig) ge-noeg staat Utrecht zelf er niet op. Was dit wel het geval geweest dan bestond het probleem niet. In het Itinerarium Antonini wordt Utrecht wèl genoemd: Traiecto. Fletione moet een verschrijving zijn van Fectione, de naam die sinds 1869 bekend is door de inscriptie op een stenen monu-

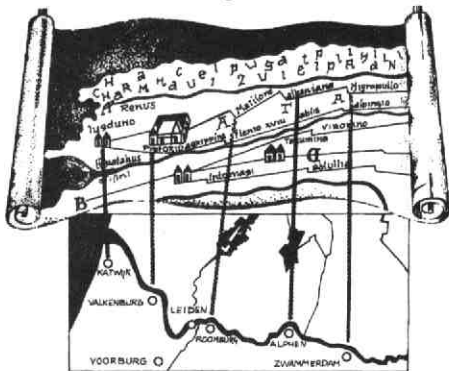
ment dat daar ter ere van de godin *Viradecdis* was opgericht. Na Nijmegen is Vechten de rijkste vindplaats van Romeinse oudheden in ons land. Op grond daarvan had het best een vignet mogen hebben. Maar daarin is de *tabula* nu eenmaal niet consequent."

Er worden vraagtekens gezet. Vleuten wordt als mogelijkheid genoemd. Maar Vechten wordt op grond van de afstand van XII leuga tussen Fletione en Lauri waarschijnlijk geacht. Wel wordt de klankovereenkomst opgemerkt.

We zullen zelf om meer duidelijkheid te krijgen op onderzoek moeten gaan. Er dienen zich dan vier onderzoeksvelden aan die in hun onderlinge samenhang moeten worden bekeken. Daaruit volgen een aantal uitgangspunten waarmee we verder kunnen gaan. De onderzoeksvelden zijn: de interpretatie van de TP, het landschap, de archeologische gegevens en de historische achtergrond.

De Tabula Peutingeriana (TP)

De enige bron waarin Fletione vermeld staat is de Tabula Peutingeriana. De TP is een uit oorspronkelijk 12 aaneen gelijmde stukken perkament bestaande kaart van het hele Romeinse Rijk van Engeland tot India en van de Rijn en Donau in het noorden tot de Sahara in het zuiden. Het eerste segment met Engeland en Spanje is verloren gegaan. Nederland staat er gelukkig nog net op wat nu het eerste segment is. De kaart meet 35 bij 675 cm en kon in opgerolde toestand worden meegenomen (afb. 3). Het

Afb. 3 De Peutingerkaart als boekrol en daaronder een hedendaags kaartje.

zal duidelijk zijn dat de noord-zuid afstanden sterk verkleind zijn en we geen enkele conclusie uit de schaal mogen trekken. De afstanden staan er wel bij en die worden in Gallië waartoe ook onze regio behoorde, gemeten in leugae, ongeveer 2220 m. We spreken dan ook liever van een tabel dan van een kaart. De afstanden werden voor het jaar 200 bemeaten in mille passum, duizend dubbelpassen de Romeinse afstandsmaat, ongeveer 1500 m. Bij het Franse Lyon, Lugduno, geheten staat het op de kaart: „usque hic leugas”, tot hier leugae

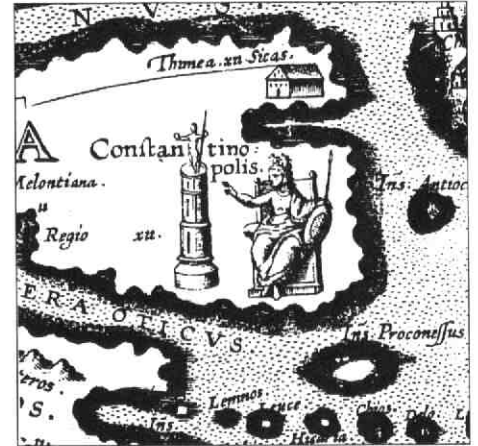
Afb. 4

(afb. 4). We reizen hier kennelijk naar Rome, want er staat niet: „vanaf hier”. De TP dateert dus in ieder geval van na 200. Bij Rijswijk is een mijlpaal gevonden uit 250 waarop de afstand in leuga staat aangegeven; helaas is niet meer leesbaar hoeveel (afb. 5). De TP wordt op paleografi-

Afb. 5 Mijlpaal van Rijswijk (Z.H.) met inscriptie ter ere van keizer Traianus Decius, opgericht in het jaar 250. Op de onderste regel staat de lengtemaat: *leug(a of œ)*. Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

sche gronden gedateerd in de twaalfde of begin dertiende eeuw. Het is echter een kopie die, waarschijnlijk via eerdere afschriften teruggaat op een kaart uit de laat-Romeinse tijd. Deze was op haar beurt gebaseerd op een wereldkaart die tijdens de regering van keizer Augustus omstreeks het begin van onze jaartelling werd vervaardigd en bestemd was om te Rome in een zuilengang te worden aangebracht. De kaart is bijgehouden tot in de vierde eeuw. Let op de naam Constantinopolis: „Constantijnstad”, die omstreeks het jaar 330 de oude naam Byzantium verving (afb. 6). De

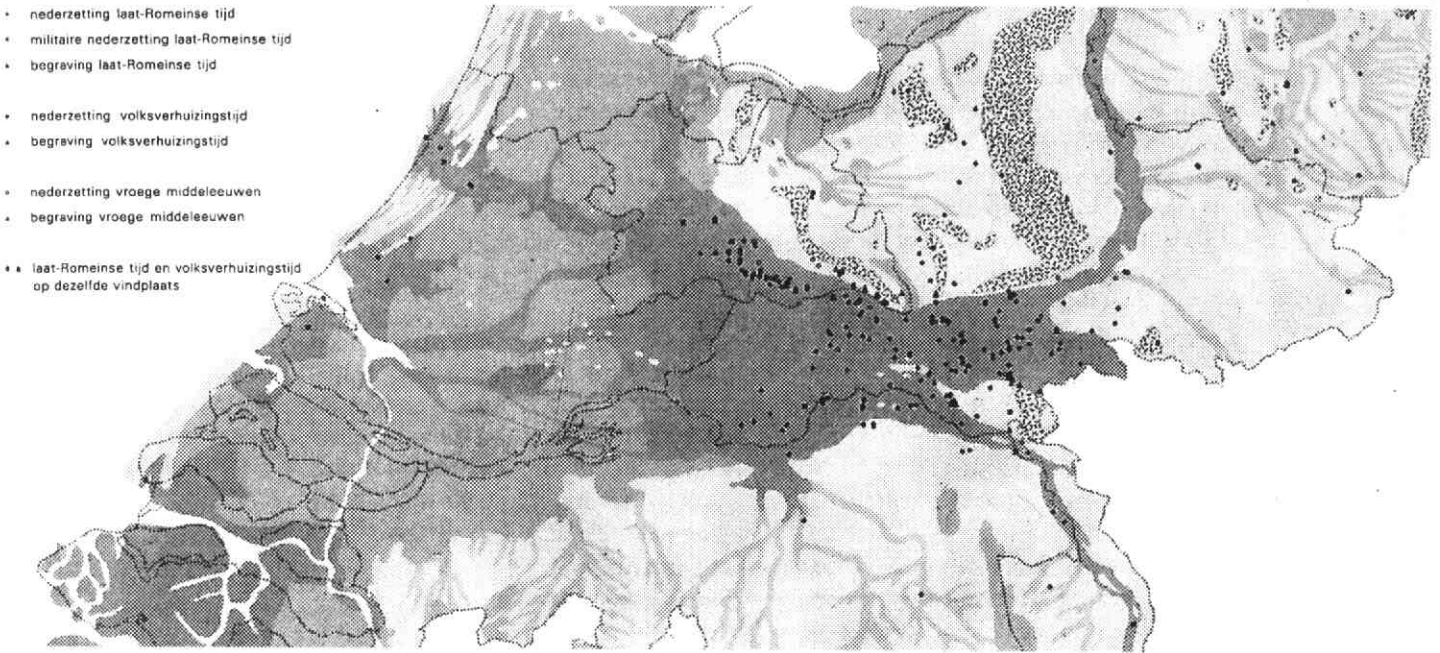

Afb. 6 Constantijnstad.

TP is al eind zestiende eeuw gekopieerd. De grote waarde van deze kopie is dat nadien onleesbaar geworden getallen hierop nog wel goed leesbaar zijn. In museum Kam wordt een van de kopieën bewaard die ik bij mijn onderzoek gebruikte. In het boekje „Museumstukken II, Tabula Peutingeriana” is de kopie toegankelijk. De tweede bron waaruit we kunnen putten is het *Itinerarium Antonini* (afgekort tot IA). Het IA is geschreven door een Romeins militair in de derde eeuw. In dit reisboek staan de afstanden tussen de plaatsen in leuga en de in die plaatsen gelegerde legerafdelingen. Het is helaas niet overal evengoed leesbaar. Fletione staat er niet op maar wel in de buurt aan de zelfde weg gelegen plaatsen. We zullen waar mogelijk het IA gebruiken als een soort second opinion.

Het Landschap

In Nederland hebben de rivieren en de zee een enorme invloed gehad op het landschap (afb. 7). De onbedijkte rivieren veranderden soms van bedding en ook binnen hun stroombedding meanderden ze. De zee had vrij spel. Grote hoeveelheden zand werden aangevoerd dan we weer weggeslagen. De Zuid-Hollandse kust lag tot enkele kilometers verder in zee. De eilanden zijn helemaal niet meer te herkennen. In één estuarium, het Helenium, mondden Scaldis (Schelde), Patavus (Maas), Wahalis (Waal) en de met de Hollandse IJssel

Afb. 7 Laat Romeinse tijd en begin vroege middeleeuwen (270-500 n.C.)

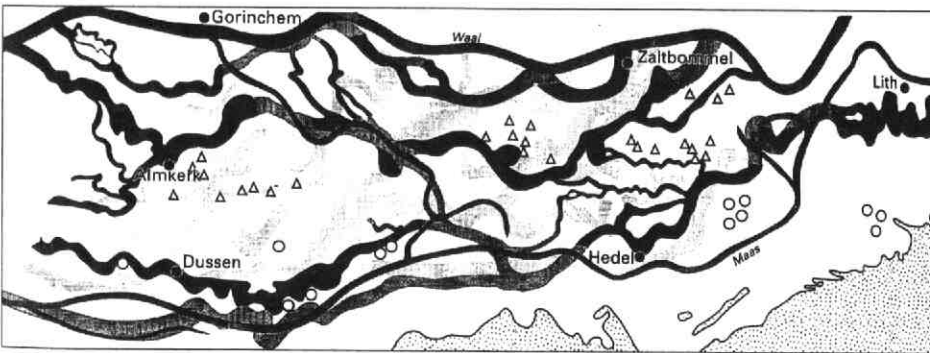
samengevloeiende Lek uit. De Renus (Rijn) stond er, achter de duinen om, ook mee in verbinding via de deels gegraven Corbulogracht. Caesar schrijft er over in „De bello Gallico”: „De Maas... en nadat zij een deel van de Rijn ontvangen heeft dat Waal heet vormt het eiland van de Bataven en mondt niet verder dan 80 Mille Passum (120 km) uit in de oceaan”.

Ook Tacitus schrijft iets over het Helinium: „Er werd een ruimte als van een zeevlakte gekozen, nl daar waar de mond van de Maas de Rijnstroom in de oceaan stort”. Bovenstaande citaten geven de toestand in het begin van de jaartelling weer. De TP dateert van meer dan drie honderd jaar later. En er kan veel veranderen in drie eeuwen. Zo onstonden Lek en Hollandse

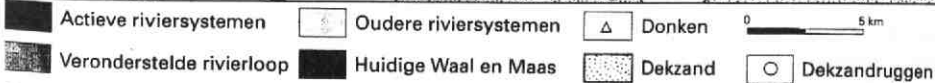
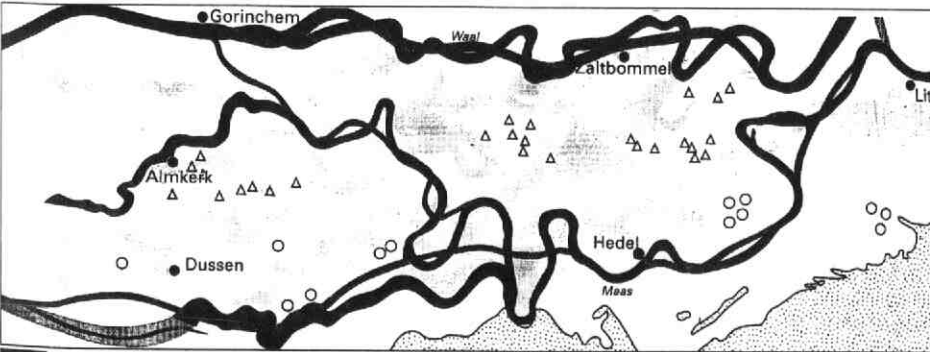
IJssel in die periode. Maar ook door ingrijpen van de mens veranderde het landschap toen al. De rivieren waren sterker gaan meanderen door de ontbossing stroomopwaarts (afb. 8). Aardig om te zien op deze afbeelding is dat de Maas ten zuiden van Lith stroomt. Bij Lith-Kessel zijn fundamente van een laat-Romeins bouwwerk gevonden, waarover later.

De mate waarmee de rivieren kronkelen is belangrijk omdat de wegen in onze gebieden vaak alleen mogelijk zijn op de oeverwallen of op oude stroomruggen. Van nature heeft de Rijn in onze streken een kronkelfactor van 1,5 ³). De wegen in Nederland zullen dan ook op sommige plaatsen langs de rivier tot 50% langer kunnen zijn dan de afstand hemelsbreed.

2000 BP

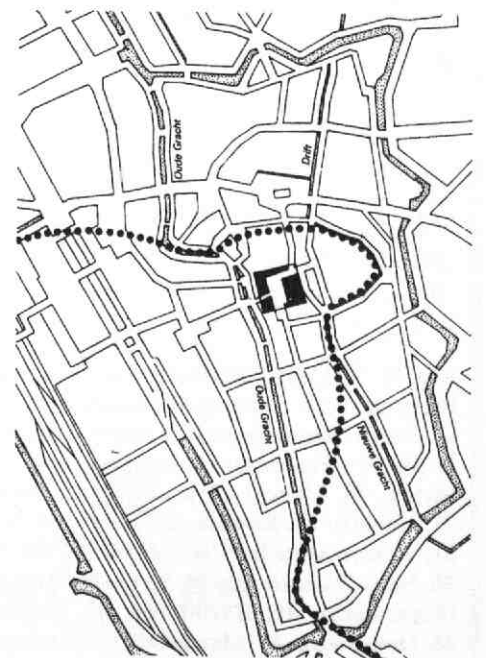

1000 BP

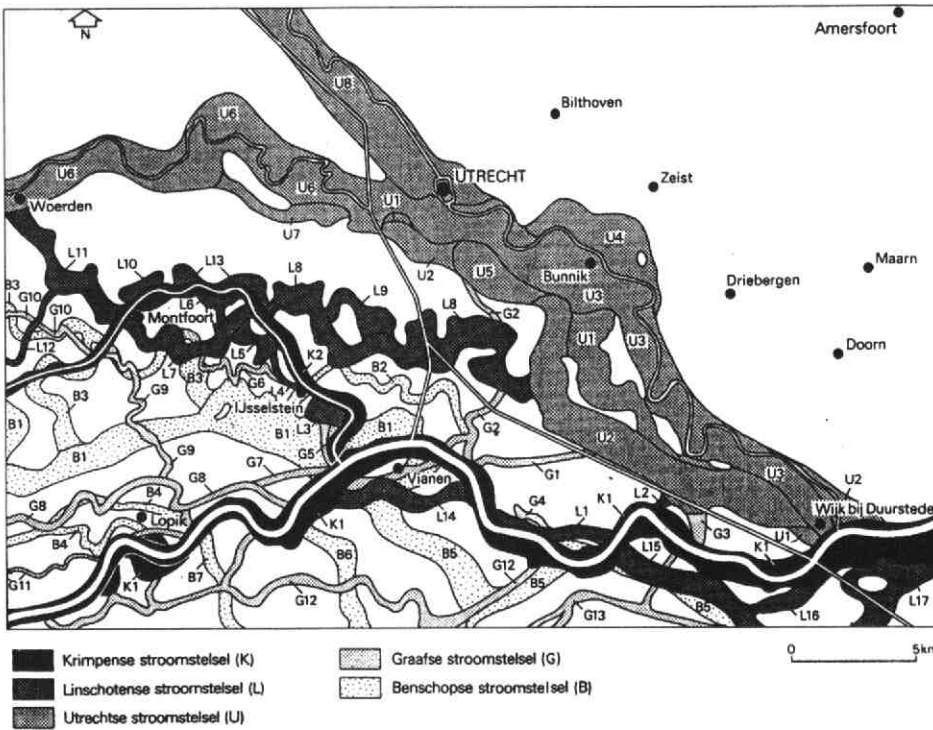

Riviersystemen van de Maas in en rond de Bommelerwaard (naar Weerts & Berendsen 1995). (a) 2000 BP, (b) 1000 BP. Merk op, dat de meanderlengte van de rivieren is toegenomen als gevolg van een grotere piekafvoer.

Afb. 8 De toename van de meanderlengte is geïnterpreteerd als een „toename van de piekafvoer die waarschijnlijk het gevolg is van de ontbossing en ontginning in het bovenstroomse deel van het stroomgebied”. (Berendsen „De vorming van het land” 1996).

Afb. 9 Loop van de rivier de Rijn door Utrecht rond het jaar 1000.

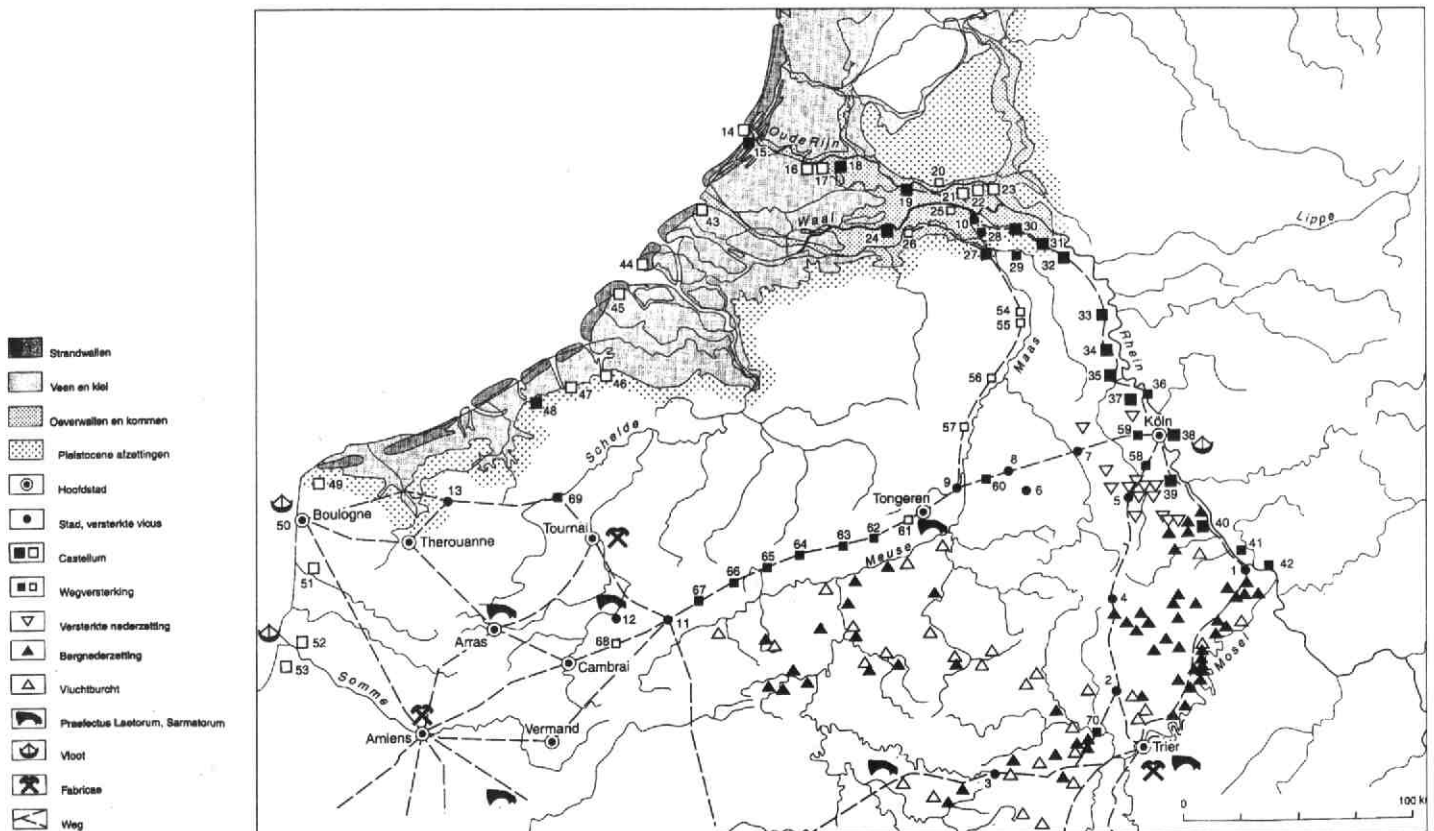

Afb. 10

Het meanderen van de rivieren is er de oorzaak van dat de loop van de rivieren moeilijk te reconstrueren is, ze ploegden hun eigen bedding telkens om waarbij ook sporen van wegen vernietigd werden. Vooral in de zandige ondergrond in het midden en oosten van de provincie Utrecht is dit het geval. In Utrecht zelf is uit het stratenplan nog enigszins de loop van de Rijn te reconstrueren (afb. 9) maar tussen Utrecht en De Meern is het zeer moeilijk. Er is daar ook geen restgeul meer (afb. 10). We zullen dus meestal niet de wegen zelf terugvinden, maar wel, daar de rivier binnen de stroomrug meandert en we ongeveer de kronkel-factor kennen, de vermoedelijke weglengte.

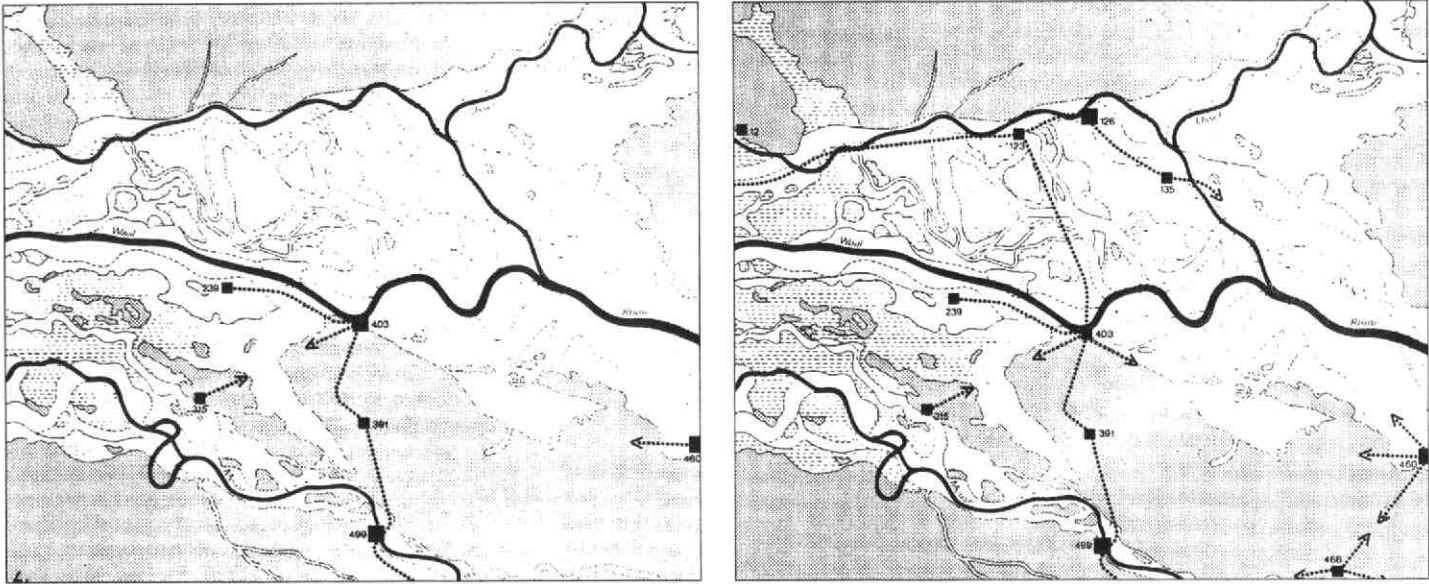
De archeologie

De namen die in de TP voorkomen zullen meestal in de 4de eeuw, de tijd tot waar de TP in ieder geval is bijgewerkt, betekenis hebben gehad. In het boek de Romeinse Rijksgrens uit 1995 vinden we een kaartje die de laat-Romeinse situatie aardig weergeeft (afb. 11). Bij de interpretatie van de

Afb. 11 Het laat-Romeinse grensgebied tussen Moezel en Noordzeekust.

Plaatsnamen 1. Andernach (Autunacum), 2. Bitburg (Beda), 3. Arlon (Orolaunum), 4. Jünkerath (Icorigium), 5. Zulpich (Tolbiacum), 6. Aachen (AquaeGranni), 7. Jülich (Iuliacum), 8. Heerlen (Coriovallum), 9. Maastricht (Traiectum), 10. Nijmegen-Valkhof (Noviomagus), 11. Bavay (Bagacum), 12. Famars (Fanum Martis), 13. Cassel, 14. Brittenburg, 15. Valkenburg, 16. Woerden (Laurum), 17. Vleuten-De Meern, 18. Utrecht (Traiectum), 19. Maurik (Mannaricum), 20. Rhenen, 21. Driel, 22. Arnhem-Meinerswijk (Castra Herculis), 23. Huissen, 24. Rossum, 25. Ewijk, 26. Kessel, 27. Cuijk (Ceulum), 28. Heumensoord, 29. Asperden, 30. Qualburg (Quadriburgium), 31. Kalkar-Altalkar (Burginatum), 32. Xanten (Trice(n)sima(e)), 33. Moers-Asberg (Asciburgium), 34. Krefeld-Gellep (Gelduba), 35. Neuss (Novaesium), 36. Monheim-Haus Bürgel, 37. Dormagen (Durnomagus), 38. Köln-Deutz (Divitia), 39. Bonn (Bonna), 40. Remagen (Rigomagus), 41. Rheinbrohl, 42. Engers, 43. OostVoorne, 44. Westerschouwen, 45. Domburg, 46. Aardenburg, 47. Brugge, 48. Oudenburg, 49. Marquise?, 50. Boulogne, 51. Etaples, 52. LeCrottoy, 53. CapHornu, 54. Lottum, 55. Blerick, 56. Heel, 57. Stokkem, 58. Brühl-Villenhau, 59. Hüchelhoven, 60. Hulsberg, 61. Oreye-Bergilers, 62. Braives (Pernicicum?), 63. Tavier, 64. Cortil-Noirmont, 65. Liberchies I en II (Geminiacum), 66. Morlanwelz I en II, 67. Givry, 68. Bermerain, 69. Courtrai (Cortoriacum), 70. Echternach.

Afb. 12 Possible late-Roman military and/or fortified sites in the eastern river area. Left the situation before and right that after c. AD 350.

■ major fortification ■ minor fortification - - - route

239. Ewijk, 315. Wijchen, 403. Valkhof, 391. Heimersoord, 499. Cuyk, 460. Qualburg, 466. Asperen, 126. Meinderswijk, 123. Driel.
(uit: Willem J.H. Willems/Romans and Batavians).

TP is het voorkomen van 4de eeuws materiaal op de plaats van de vermoede lokatie natuurlijk een sterke aanbeveling. Opgemerkt kan worden dat op dit kaartje Vechten niet maar Vleuten- de Meern wél voorkomt.

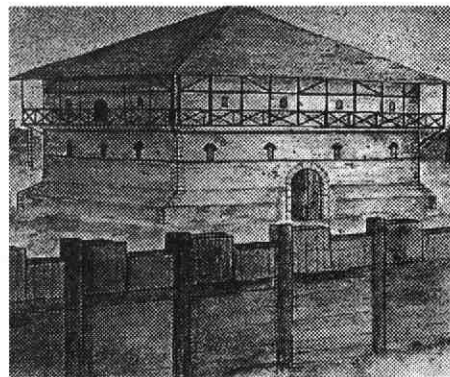
Een andere reconstructie van de laat-Romeinse situatie vinden we in het onderzoek van W.J.H. Willems gepubliceerd in Berichten van de Rijksdienst voor het oudheidkundig Bodemonderzoek uit 1984. Ik heb deze als ondergrond gebruikt voor de reconstructie van het wegenverloop bij Nijmegen (afb. 19). Dat de militaire situatie voor en na 350 nogal wijzigde, ziet u op een afbeelding uit hetzelfde onderzoek (afb. 12). Nijmegen speelde daarin na het jaar 350 nog maar een ondergeschikte rol.

Een complicerende factor is dat laat-Romeinse sporen in vergelijking tot de midden-Romeinse veel minder vaak aanwezig zijn. Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te geven. De totale periode is korter en de Romeinse aanwezigheid minder intensief. Doordat de bevolking in die tijd belangrijk minder groot was, tot minder dan 25% van de periode ervoor, zijn ook de uit handel met de Romeinen verkregen gebruiksvoorwerpen niet zo talrijk. Juist de laatste sporen werden door erosie of door menselijk ingrijpen het eerste aangetast.

De laat-Romeinse situatie

Een reis wordt des te aardiger en interessanter naarmate we meer over de cultuur en het landschap weten. Het is nu niet anders. De noordgrens van het Romeinse rijk, de limes, liep sinds 47 langs de Rijn. Tot het midden van de derde eeuw werd

deze grens met succes verdedigd door legioenen en hulptroepen die gelegerd waren in een reeks forten langs de rivier. In de tweede helft van de derde eeuw braken Germaanse volken door de limes heen en bezetten tijdelijk delen van Germania, de noordelijke provincie van Gallië. Bijna geen fort stond er na 275 meer overeind. Vooral onder keizer Constantijn (301-331) echter werd de orde hersteld, maar hoewel er weer korte rustige perioden aanbraken tijdens welke de grens weer stevig in Romeinse handen was, werd de stabiele situatie van enkele eeuwen eerder, de Pax Romana, niet meer bereikt. De Romeinse legioenen waren nu kleiner en mobieler en werden meer in de diepte opgesteld langs de wegen in kleine sterke forten: „De burgi” (afb. 13). Niet alle castella en castra

Afb. 13 Voorbeeld van een „Burgus”.

van vroeger werden weer opgebouwd, maar op de puinhopen verrezen vaak nieuwe versterkingen uitgerust met ronde torens. De nieuwe strategie vereiste meer mobiliteit van de legioenen en dus een goede infrastructuur van land- en waterwe-

gen. Zo kreeg de noord-zuidverbinding bij Cuijk een nieuwe brug en talrijke versterkingen op regelmatige afstanden van elkaar. De beveiliging van de waterweg naar Brittannië zal een belangrijke taak geweest zijn van de langs de Rijn gelegen alae (ruiterafdelingen), cohorten en de classis Germanica (de vloot). De situatie toen lijkt in de verte op de militaire situatie in de jaren 1960-90 in Nederland. De NTC (Nederlands Territoriaal Commandant) was toen verantwoordelijk voor het in stand houden van de verbindingen over land, water en spoor met de voor de Weser ontplooidde legers van de NAVO. Men sprak in die tijd van de LOC, de Lines Of Communication.

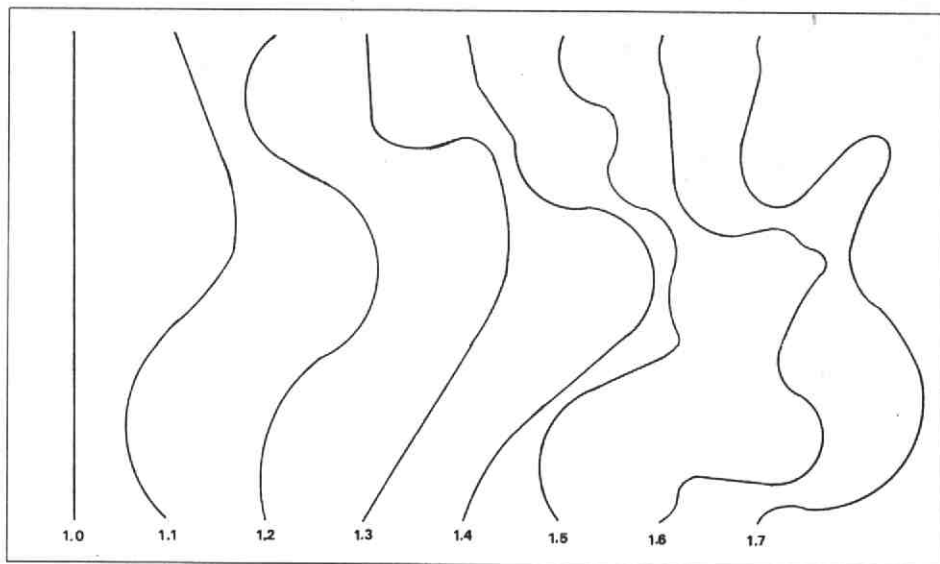
Door de onrust en de hoge waterstanden waren veel autochtonen uit het riviereengebied weggetrokken en hadden hun landbouwgronden onbewerkt achtergelaten. De ontbossing van de bovenloop van de Rijn veroorzaakte veel overstromingen en de rivier meanderde daardoor sterker. Veel wegen die in onze lage landen op de wat hogere oeverwallen van de rivieren liepen, zullen regelmatig verlegd en hersteld zijn. In onze streken rukte het bos nu juist weer op en bedekte de braakliggende akkers. Het voedsel, vooral graan dat vroeger hier verbouwd, werd moest nu uit Brittannië met schepen worden aangevoerd. In 359 vergezelde de Caesar zelf een vloot van 600 graanschepen uit Brittannië via de Rijn naar Germanië om de bijna muitende legionairs te voeden 5). De bescherming van deze transporten zal een belangrijke taak van de Romeinse militie geweest zijn. In het havengebied bij de monding van de Rijn zijn goed beschermde graanopslagplaatsen, horrea, gevonden.

De drukke scheepvaart eiste allerlei voorzieningen als: aanlegplaatsen, overslagfaciliteiten, betonningen etc. De schepen die een geringe diepgang hadden waren tot 40 m lang en dat vereist manoeuvreerruimte. Ze voeren met een weinig zeil en werden geroeid, getrokken, gejaagd of geboomd (afb. 14). Er bestonden zelfs gilden van vaarlieden die bepaalde verbindingen verzorgden 6). Misschien is het eerder genoemde altaar met Fectione erop door zo'n gilde van Tongerse schippers neergezet. In de burgi langs de wegen zijn ook voedselopslagplaatsen gevonden, kennelijk was het anders niet veilig.

Afb. 14 Reconstructie van een Romeinse plathodem waarvan de restanten zijn opgegraven bij Zwammerdam. Het schip is 4,5 m breed, 34 m lang en 1,2 m hoog en had een laadvermogen van 100 ton. (uit: „Op pad met de Romeinen”).

Onze reis gaat dus door, in onze streken, dunbevolkte gebieden met een voor de Romeinen licht vijandige bevolking. De oude wegen die sinds de Pax Romana geen onderhoud meer hebben gehad en langs de rivieren mogelijk deels zijn weggeslagen, worden weer hersteld. Over de oude structuur heen is in midden van de 4de eeuw een nieuwe ontstaan die is aangepast aan de veranderde eisen van beveiliging en mobiliteit. Nadat we de gegevens hebben gecombineerd in een aantal uitgangspunten gaan we Fletione benaderen via twee kanten. Eerst vanaf Rigomagus langs de Rijn, de limes langs en vervolgens langs de Maas om daarna via Lugduno de Rijn stroomopwaards te volgen en Fletione vanuit het westen te benaderen.

Afb. 15 Voorbeelden van „kronkelfactoren”.

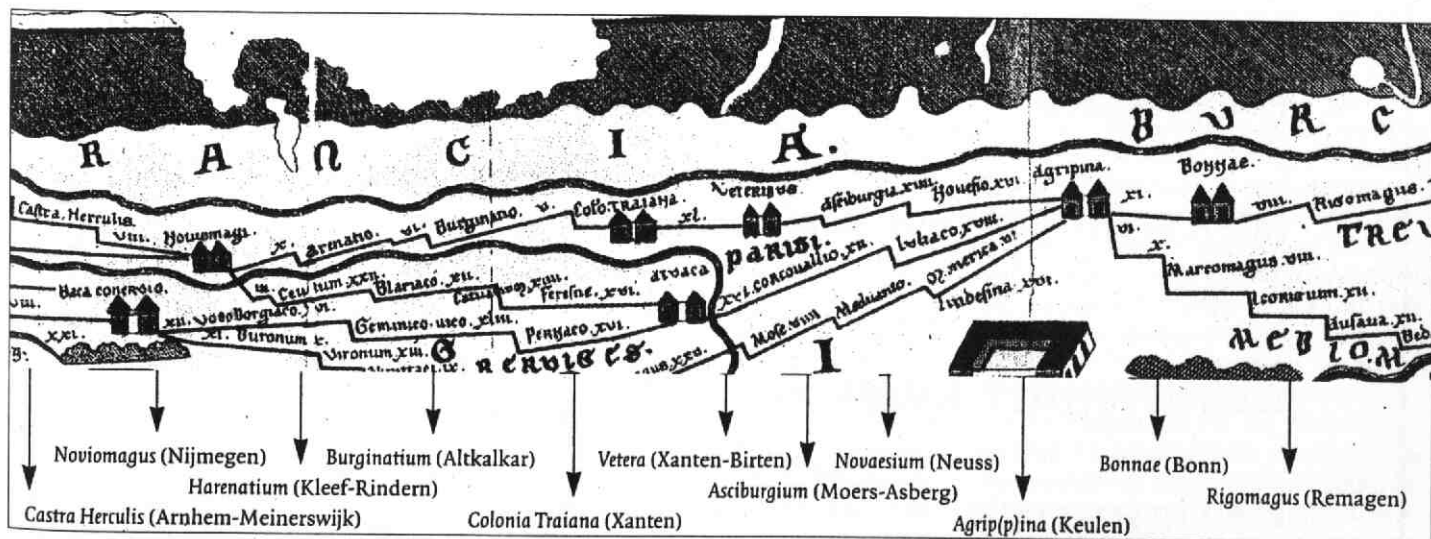
De uitgangspunten

Het probleem bij de interpretatie van de TP is de veelheid van gegevens die in samenhang moet worden gecombineerd. Het landschap speelt daarbij een cruciale rol. Dit bepaalt hoe direct en recht de wegen konden worden aangelegd. Langs de middenloop van Rijn en Maas is dat redelijk goed te overzien, maar in de benedenloop veranderen de rivieren door meanderen en stroomgordelverleggingen, hetgeen de loop van de wegen beïnvloedt. Er zijn in dit gebied bijna geen Romeinse wegen teruggevonden en we moeten door een nauwkeurige reconstructie van het landschap in de tijd dat de kaart gemaakt is en de enkele geschreven bronnen die we hebben, de loop van de wegen en de genoemde plaatsen op de TP zien terug te vinden. Maar er zijn nog veel meer factoren. Hoe is de maker aan zijn gegevens gekomen? Voor wie is de kaart gemaakt? Voor militairen, handelaren, voor controleurs van de keizer, voor de koeriersdiensten of voor reizigers. In welke tijd is de kaart

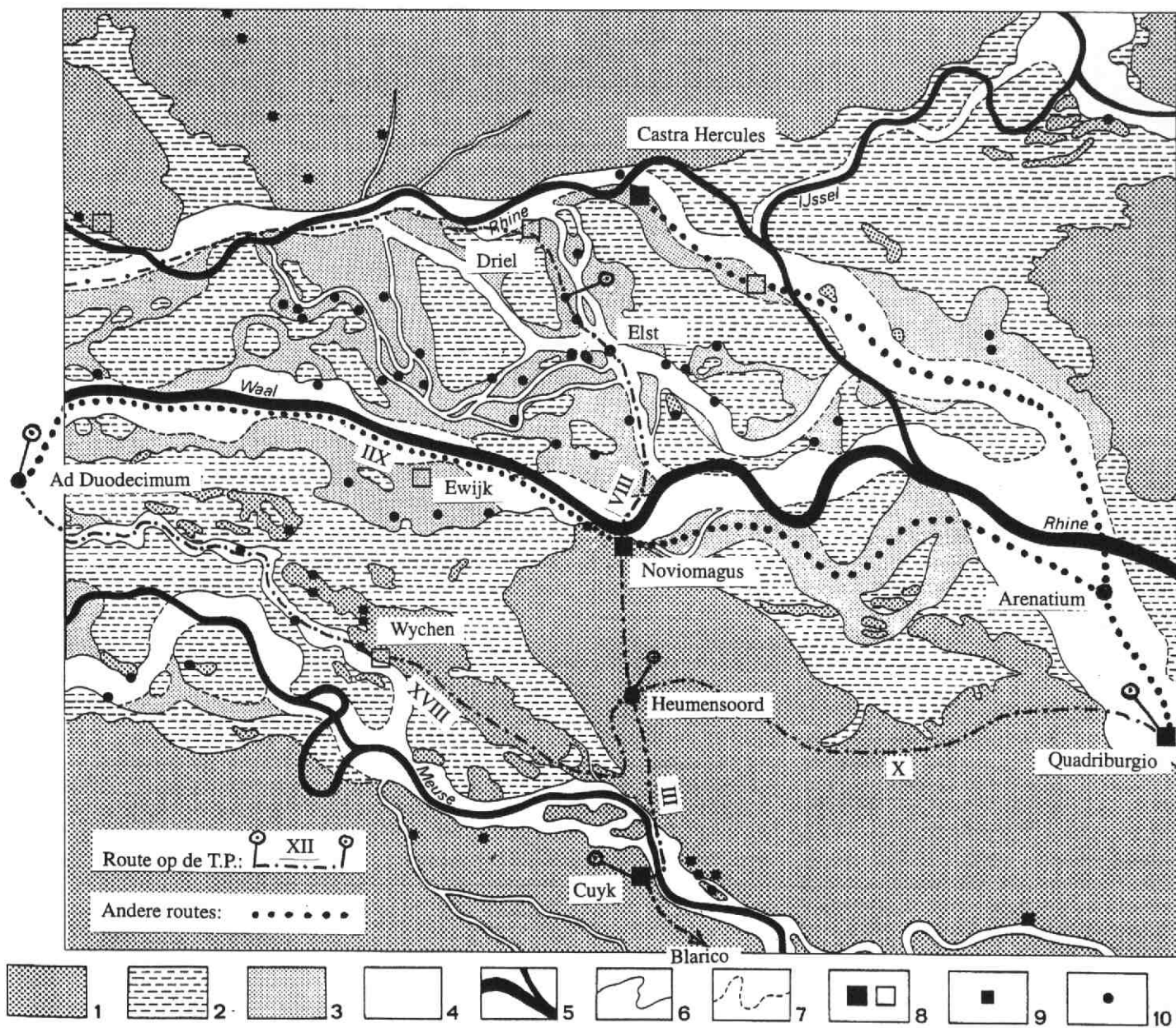
gemaakt? Wat betekenen de symbolen zoals de vignetten en knikken. Hoe is er afgerond? Naar beneden, naar boven of is er doorgeteld. Welke plaatsen zijn opgenomen? Kruispunten, aanlegplaatsen van schepen, belangrijke militaire steunpunten, plaatsen op de grenzen van provincies etc... Lang niet al deze vragen zijn te beantwoorden. Om tot een duidelijke analyse te komen zullen er keuzes gemaakt moeten worden. Deze heb ik geformuleerd in een aantal uitgangspunten.

- Om greep te krijgen op de invloed van het landschap op de weglengte heb ik de kronkelfactor gedefinieerd als de werkelijke weglengte gedeeld door de afstand hemelsbreed. Een kronkelfactor van 1,13 betekent dan dat de weg 13% langer is dan de verbinding hemelsbreed. Door vergelijking van landschappen kunnen we de lengten van de wegen voorspellen (afb. 15).

- De kaart, in ieder geval ons deel, is gemaakt in de laat-Romeinse tijd tussen 325 en 375. De laat-Romeinse aanwezig-

Afb. 16

The distribution of late-Roman settlements (AD 270- c. 425) in the eastern river area. 1. Pleistocene deposits, 2. floodbasin deposits and peat, 3. bank deposits and pre-Roman channel zone deposits, 4. estimated channel deposits (meanderbelts) related to active river branches, major brooks, and some of the small and in part still active fossil channels, 5. present day river-channels, 6. boundaries of deposits, 7. reconstructed boundaries of deposits, 8. fortified (military) settlement and possible stronghold of unknown status, 9. small fort (bugus), 10. settlement.

Afb. 17 Reconstructie van de wegenloop op de Tabula Peutingeriana \pm 350 N.C.

heid in ons land is kort en enkele malen onderbroken en niet erg intensief geweest in vergelijking met de midden-Romeinse periode. Zeker het westen van Germania Secunda was veel minder dicht bevolkt dan tijdens de Pax Romana er zal dus ook minder handel hebben plaats gevonden. Het zal dan ook vaak moeilijk zijn laat-Romeinse aanwezigheid aan te tonen met munten en scherven.

- De TP was in de eerst plaats een reiskaart. In ons land betekent dit dat ook de waterwegen belangrijk zijn. Op de TP genoemde plaatsen zullen naast kruispunten van wegen vaak ook aanlegplaatsen aan vaarwegen zijn. Door de vorm en opzet komen de wegen naar Rome er beter vanaf dan de dwarsverbindingen.

- In Gallië zijn de wegen gemeten in de

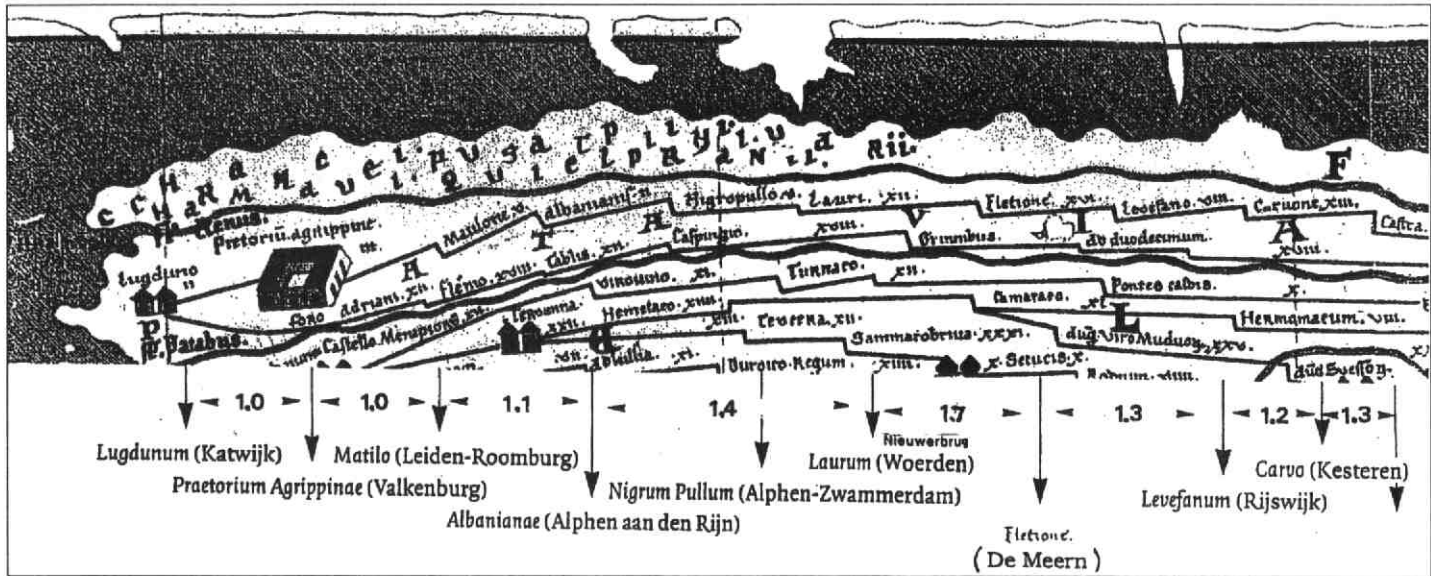
Gallische leuga, ongeveer 2220 m. Opvallend is dat de opgetelde, de cumulatieve afstanden goed kloppen. Niet altijd lijkt er gemeten te zijn van plaats tot plaats, maar tot een nabij gelegen kruispunt of afslag.

- Ik ga er vanuit dat de afstanden op de TP op een enkele aperte verschrijving na, juist zijn.

De Rijnroute naar Fletione

Vanaf Rigomagus (Remagen) tot Arenatio (Rindern) is de weg goed bekend (afb. 16). Veel stukken weg zijn teruggevonden. De ligging van de wegen op het laagterras van het Rijndal maakte een recht verloop mogelijk. De aan deze weg in de TP genoemde plaatsen zijn de laatste jaren allen teruggevonden en hadden, op Arenatium na, een laat-Romeins signatuur. Het duidelijk laat-

Romeinse Quadriburgio (Qualburg) wordt niet genoemd. De kronkelfactoren passen allen goed bij het landschap en de kleine verschillen kunnen door afrondingen verklaard worden. Alleen de XL tussen Veteribus en Colo. Traiana is onbegrijpelijk. (Op de voor de afbeelding 16 gebruikte kopie is tussen Veteribus en Asciburgio de afstand vergeten. Op het origineel staat XIII). Uit andere bronnen is de ligging goed bekend. Het IA vermeldt I leuga, samen met de V leuga tot Burginatio percies gelijk aan de VI die op een andere plaats in het IA genoemd wordt als afstand tussen Veteribus en Burginatio. De tot Arenatio genoemde VI leuga brengen ons niet in die plaats, maar tot een punt even voorbij het al eerder genoemde Quadriburgio. Ik neem aan dat daar de afslag naar Noviomagus (Nijmegen) lag (afb. 17). Een eeuw eerder

Afb. 18 De Rijnroute met „kronkelfactoren”.

zal de limesweg doorgelopen hebben langs de Rijn richting Arnhem, maar de toestand van de Waal en Rijn kan dit onmogelijk of moeilijk gemaakt hebben. De Rijn verplaatste zich naar het westen en de Waal werd steeds breder terwijl ze beiden meer meanderden. Ook kan door de militaire situatie een meer zuidelijke route de voorkeur hebben gehad (zie ook afb. 12). Voor de hand ligt nu dat de weg de zuidelijke Waaloever volgde via Noviomagus, Ad Duodecimum(?) naar Grinnibus(Rossum). Daar spreken echter twee dingen tegen. De afstand tot Ceuclum (Cuyk) III leuga, is dan tekort en zou VI moeten zijn. De afstand van Noviomagus via het onbekende Ad Duodecimum langs de Waal naar Grinnibus (Rossum) is te lang. Een kronkelfactor van 1,5 in dit gebied lijkt me te veel. Er is echter een alternatief. De weg liep langs Heumensoord (Malden) en kruiste daar de belangrijke noord-zuidroute. In Heumensoord is een laat-Romeinse burgus gevonden, hetgeen zo dicht bij het versterkte Ceuclum al duidt op iets bijzonders. Vandaar liep de weg in zuid-westelijke richting om de slecht begaanbare komgronden heen en voegde zich bij Ad Duodecimum bij de Waalroute, bij de 12de leugapaaal gerekend vanaf Noviomagus op de oude weg. Ad Duodecimum betekent bij de twaalfde. De XVIII leuga vanaf Heumensoord naar Ad Duodecimum, dat dan ergens te zuiden van Wamel komt te liggen, levert een kronkelfactor op van ruim 1,4, het gevolg van een omweg om het moeras en het kronkelend verloop van een zijtak van de Maas langs het laat-Romeinse Wijchen. De oorzaak van deze omleiding zou de slechte begaanbaarheid van de Waalroute kunnen zijn. Maar ook het feit dat het militaire zwaartepunt niet meer bij Noviomagus lag maar zich naar het zuiden naar Ceuclum verplaatst had.

Vanaf Noviomagus, waarvan ik verder aanneem dat het kruispunt bij Heumens-

oord bedoeld wordt, gaat de weg verder naar het noorden langs de in onbruik geraakte legerplaats en amfitheater om bij de laat-Romeinse versterking bij het Valkhof de Waal over te steken. Even voorbij Elst lag de afslag naar Castra Herculis, een belangrijke Romeinse versterking in die tijd. Ook hier wordt niet tot de plaats zelf gerekend, deze ligt 2 leuga van de afslag, maar tot het kruispunt. Vandaar volgt de weg de zuidelijke Rijnoever langs Caruone (Kesteren) naar Levefano (Rijswijk, tegenover Wijk bij Duurstede in Gelderland (afb. 18). De kronkelfactoren zijn in overeenstemming met het landschap: 1,3 en 1,2. Nu wordt het spannend. Na Levefano is het XVI leuga = 36 km naar Fletione. Vechten bij Bunnik ligt op 15 km en dat levert een kronkelfactor op van 2,4. En zelfs bij de hevig kronkelende Kromme Rijn is dat te veel, temeer daar er een goede andere route is over de erlangs gelegen oude stroomrug waarop vele Romeinse vondsten gedaan zijn (zie afb. 10). Een kronkelfactor van 1,2 lijkt beter te passen op het traject tussen Rijswijk en Utrecht. Hoewel Utrecht niet genoemd wordt op de TP neem ik aan dat de weg door Traiectum loopt. Tussen Utrecht en de Meern is er geen oude stroomrug en moet een kronkelfactor van zeker 1,3 verwacht worden. De afstanden, hemelsbreed, Rijswijk-Domtoren en Domtoren-De Meern van 22 en 7 km geven het volgende rekensommetje voor de verwachte weglengte: „ $22 \times 1,2 + 7 \times 1,3 = 35,5$ km”. En dat is precies XVI leuga!

Voorlopige conclusie na deze tocht kan zijn, dat de TP op een onbegrijpelijke xL na tussen Veteribus en Colo.Traiana, een betrouwbare reisgids geweest is. Bij Arenatio, Noviomagus en Castra Herculis is niet gemeten vanaf het centrum maar vanaf een nabij gelegen kruispunt. Alle afstanden zijn correct als we aannemen dat Fletione in De Meern gezocht moet worden.

Vrijwel alle in de TP genoemde plaatsen hebben laat-Romeinse sporen.

Via de Maas-route benaderen we Fletione nog een keer en kunnen de uitgangspunten opnieuw getoetst worden.

De zuidelijke route langs de Maas

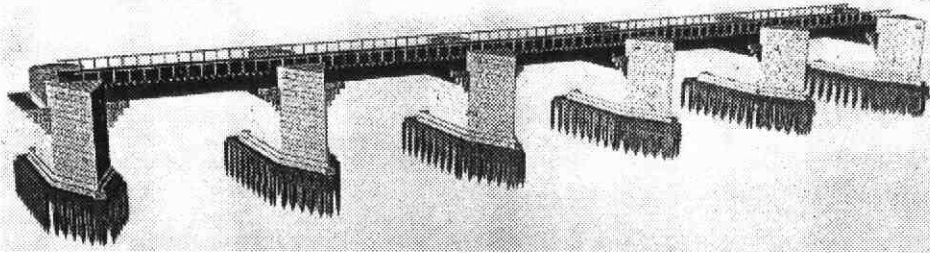
Bij de noordelijke route heb ik drie keer aangenomen dat niet vanaf de plaats zelf maar vanaf een nabij gelegen kruispunt afslag gemeten is: bij Rindern, Noviomagus en Castra Herculis, net als dat op moderne kaarten het geval is. Bij de zuidelijke route komt zoiets ook voor bij Atuaca. Gelukkig is de route daar beter bekend en ondersteunen de TP en het IA elkaar.

We vertrekken uit de laat-Romeinse stad Colonia Agripina met zijn prachtige stenen brug die de zojuist afgebouwde vesting Devitia, met zijn voor die tijd typische ronde torens, met de stad verbindt. De weg naar Coriovallis (Heerlen) via Iuliaco (Jülich) is recht en de kronkelfactor van 0,96 op het gedeelte tot Iuliaco is door een afronding te verklaren. Anders is het op het gedeelte tussen Coriovallio en Atuaca (Tongeren). De XVI leuga zijn onvoldoende om Atuaca te bereiken - zelfs als we aannemen dat de weg kaarsrecht is - en we komen in een punt dat III leuga ten noordoosten van Tongeren ligt, als we rekening houden met een kronkelfactor van 1,1 gezien het heuvelachtige landschap en een lichte omweg over de brug bij het laat-Romeinse Maastricht. Dit is in perfecte overeenstemming met de afstand naar Pernaco (= Perniciacum = Braives? zie afb. 11) die anders precies die 3 leuga te kort zou zijn.

De TP is kennelijk niet bedoeld als detailkaart waarop lokaal precies de wegensituatie is afgebeeld. Dit leidt ertoe dat kruispunten genoemd worden naar de nabij gelegen plaats.

Vanaf het kruispunt bij Atuaca gaan we langs de linker Maasoever via Feresne en

Catualium naar Blarico. (Blerick) Voor de eerste twee worden wel eens Stokkem en Heel genoemd. Het laatste stuk langs de Maas brengt ons in Ceuclum (Cuyk). Over het hele traject is de kronkelfactor ongeveer 1,2. We zien dat het reizen langs de rivieren hier al een aanzienlijke verlenging van de wegen ten gevolge heeft. We steken over de mooie brug bij Ceuclum de Maas over (afb. 19). Een brug met een lengte van 250 m! In Heumensoord bij de burgus

Afb. 19 Brug bij Cuyk (uit: „De Romeinse Rijksgrens”).

slaan we linksaf richting Ad Duodecimum waar we bij de twaalfde leugapaal van de oude weg langs de Waal aankomen. Daar linksaf naar Grinnibus (Rossum). We passeren bij Lith-Kessel een versterking, die misschien gebouwd is met resten van de 7 km verder te zuiden van de Maas gelegen tempel van Empel. Steen was schaars in dit gebied. In Grinnibus zijn resten gevonden die duiden op een laat-Romeinse versterking. Hier naderden Maas en Waal elkaar zeer dicht en hebben mogelijk met elkaar in verbinding gestaan. De rest van de Maasroute is moeilijk te volgen. Vele rivieren en zijrivieren moeten worden overgestoken (zie afb. 8). Verdelen we de kronkelfactor min of meer regelmatig over dit gebied en houden we de noordelijke Maas-oever en daarna de zuidoever van het Helenium aan, dan ligt Caspingio ergens ten zuiden van Gorinchem en Tablis ten zuiden van Dordrecht in de buurt van 's-Gravendeel. Flenio zal dan iets ten oosten van Vlaardingen liggen bij Maassluis. Dit levert op deze trajecten een gemiddelde kronkelfactor op van ruim 1,3. Plaatselijk kan die natuurlijk veel hoger zijn. In het noorden van de Hoekse Waard, daar waarover de weg loopt, zijn Romeinse munten gevonden. Een duidelijke laat-Romeinse aanwezigheid is nog niet aangetoond, maar misschien ook niet te verwachten gezien de activiteit van de rivieren en de zee in dit gebied. Vanaf Flenio komen we op bekend terrein, het leefgebied van de Caninefaten. Hun aantal is in deze periode waarschijnlijk sterk afgenomen. Om het moeras te mijden loopt de weg over Poeldijk en Rijswijk. In Rijswijk is de leugapaal gevonden. De kronkelfactor van 1,1 is weer in overeenstemming met het landschap. We komen aan in Forum Hadriana (Voorburg). Via het op onbekende afstan-

liggende Lugduno pakken we de Rijnroute weer op en benaderen we Fletione vanuit het westen.

Conclusie na deze reis. Er is geen enkele reden om te twijfelen aan de in de TP genoemde afstanden. Laat-Romeinse sporen ontbreken soms. Bij Atuaca is gemeten vanuit een nabij gelegen kruispunt. De kronkelfactor van de wegen langs de rivieren kan flink oplopen, tot zeker boven de 1.3.

Weer terug naar Fletione

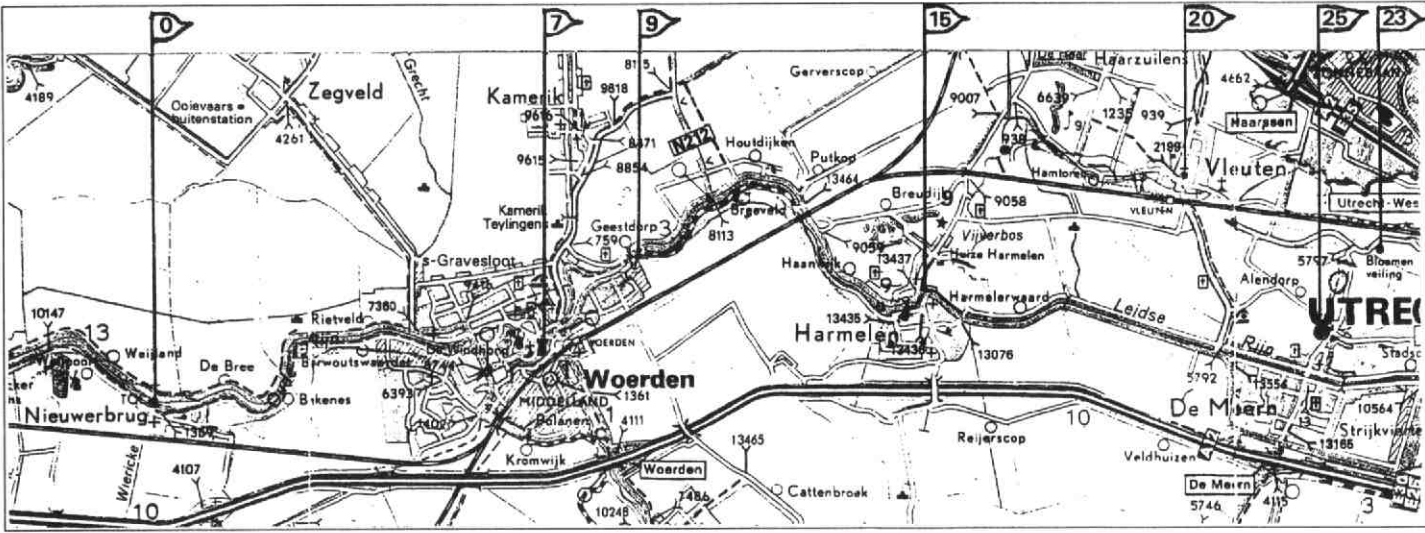
Over het eerste deel van de weg van Lugduno naar Fletione is iedereen het wel eens. Er zijn zelfs hele stukken van de weg teruggevonden. Van de kust tot Bodegraven is het tracé door de restanten van schelpgruis en grind in het veld goed te volgen 7). Maar vanaf Bodegraven wordt het onduidelijker, vooral vanaf Harmelen is de Romeinse Rijn moeilijk te volgen. Ik doe toch een poging want op dit deel moet Fletione liggen.

We beginnen in Lugduno dat nu ongeveer een kilometer in zee ligt. In de middeleeuwen zijn bij zeer laag water de restanten verschillende keren zichtbaar geweest. Ortelius heeft er in 1581 een gravu-

re van gemaakt (afb. 20). Het vierkante grondplan in het midden is een horreum, een graanopslagplaats, een aanwijzing voor een laat-Romeinse aanwezigheid. In de vierde eeuw was er een levendige handel in graan uit Brittannië. Misschien door de ontvolking van dit gebied, die in de late derde eeuw was ingezet, waren de Romeinen afhankelijk geworden van voedselimporten. Langs de oeverwallen van het estuarium van de Rijn brengt de weg ons II leuga verder bij Pretorium Agrippine. Op de TP voorzien van een vignet dat meestal gebruikt wordt bij badplaatsen, het was op de zandige stranden wellicht goed toeven. De vele krekken die hier uitkomen waren goede insteekhavens en geschikt voor allerlei andere havenactiviteiten. Ook hier weer twee horrea uit de laat-Romeinse periode. We gaan verder langs de oever naar Matilone III leuga verder. Matilone ligt op het punt waar de fossa Corbulo in de Rijn uitkomt. Dit vroeg-Romeinse kanaal vormde samen met natuurlijke waterlopen een verbinding met het Helenium en mondde ergens bij het huidige Vlaardingen uit. Daar lag Flenio zoals we eerder gezien hebben. We komen nu in het veen. De weg volgde hier nauwkeurig de smalle zuidelijke oeverwal en had noodzakelijk een slingerend verloop 8). Vijf leuga verder komen we in Albamanis, het huidige Alphen. Na Albamanis volgt Nigropullo, Zwammerdam, II leuga verder. In de derde eeuw nog waren hier veel havenactiviteiten, er zijn heel wat boten opgegraven en een beschoeiing. Laat-Romeinse vondsten zijn hier nog niet gedaan. Fletione komt in zicht, maar eerst nog V leuga verder Lauri! Vijf leuga is ongeveer 11 km en dat brengt ons in Nieuwerbrug en niet in Woerden. Er zijn in Bodegraven en in Woerden vondsten gedaan maar bij mijn weten niet in

Afb. 20 De Brittenburg, toen „Lugduno”. Gravure door A. Ortelius (1581).

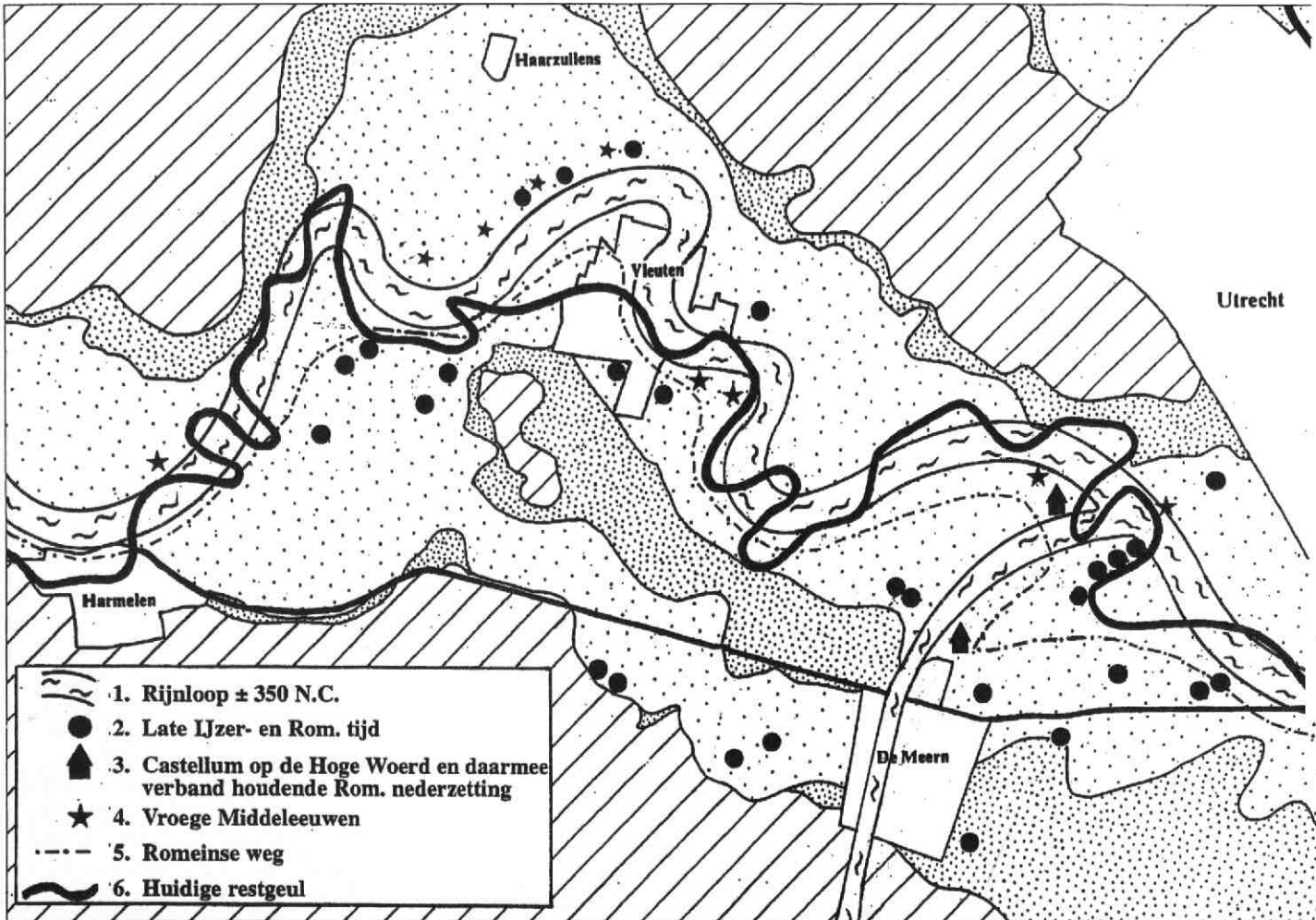

Afb. 21 De vlaggetjes geven de afstand langs de Rijn vanaf Lauri (Nieuwerbrug) aan. (1 cm = 1 km)

Nieuwerbrug. Toch neem ik aan dat vanaf hier verder geteld is. Wellicht was hier een aanlegplaats of een ander markant punt. Nu komt het moeilijkste deel de XII leuga naar Fletione: een kleine 27 km. Hemelsbreed is de afstand bijna 16 km hetgeen een kronkelfactor van bijna 1,7 zal opleveren. We volgen de route met de kaart ernaast (afb. 21, 1 cm=1 km). Op het eerste stuk is de loop van de Oude Rijn niet zoveel gewijzigd. In het veen meanderen de rivieren niet zo sterk

als in de zandige ondergrond bij Vleuten. Eerst 7 km naar Woerden, Breeveld 3 km, Harmelen 4 km, samen 14 km. We zijn over de helft. In de Romeinse tijd was de Leidse Rijn nog niet gegraven en we moeten nu verder de oude loop van de Rijn volgen. De loop van dit gedeelte van de Rijn is onzeker. Globaal echter ligt in de loop vast (afb. 22). Bij Harmelen 3 km naar het noorden naar „de Wel”, bij de ingang van het golfterrein van Haarzuilen, 5 km naar het oosten tot de

bloemenveiling en vandaar 1,5 km naar het zuiden tot de Hoge Woerd. Gaan we ervan uit dat door het sterke meanderende verloop een kronkelfactor van 1,3 een redelijke schatting is dan is de afstand van de weg van Harmelen tot de Hoge Woerd 9,5 maal 1,3 is 12,5 km. Samen met de 14 km tot Harmelen 26,5 km. Dit komt goed overeen met de kleine 27 km van de T.P. ! Met de auto heb ik dit traject gereden en ik kwam uit op precies 25 km.

Afb. 22 Reconstructie Rijnloop ± 350 N.C. tussen Harmelen en De Meern.

Afb. 23 In juni 1993 werd bij de aanleg van een veetunnel circa één kilometer ten zuiden van de Rijksweg A12, het profiel van de Meerndijk en een oudere, circa 25 m brede geul archeologisch onderzocht. Het oudste dijklichaam is deels opgeworpen op de westelijke vulling van deze waterloop en deels op de westelijke oever van deze waterloop, die in de Romeinse tijd functioneerde. Mogelijk maakte men hierbij gebruik van de klei van de top van de opvulling van deze geul. De waterloop is op het punt waar in juni 1993 de dwarsdoorsnede is gemaakt, schijnbaar van natuurlijke oorsprong. In ieder geval is de geul in vrij korte tijd, op natuurlijke wijze dichtgeslibd. Ten tijde van de ontginning in de twaalfde eeuw was ze al niet meer in het landschap zichtbaar, aangezien bij verkalving van het gebied er geen rekening mee werd gehouden. Pas door de oxydatie van het veen moet ze zichtbaar zijn geworden om als „fundering” te dienen voor de aanleg van de in 1279 voor het eerst genoemde Meerndijk. Nader onderzoek moet uitwijzen of genoemde waterloop, ook verder noordelijk, richting De Meern, van natuurlijke oorsprong is. Een aantal aanwijzingen doet vermoeden dat delen van deze voor-malige waterloop gegraven of gekanaliseerd zijn.

Fletione nader bekeken

Vondsten op de Hoge Woerd en op het parkeerterrein bij de bloemenveiling aan de Utrechtseweg duiden op laat-Romeinse activiteiten. Op de hoge Woerd zijn munten gevonden uit 330-340 en enkele vierde- en vijfde-eeuwse scherven. In 1993 is een waterloop aangetoond met een enkele tweede en derde eeuwse scherf. Deze gedeeltelijk gegraven waterloop verbond mogelijk de Rijn met de IJssel en deze stond weer in verbinding met de Lek die in die tijd juist aan belang begon te winnen. Mogelijk was er dus scheepvaart van Levefanum naar Fletione via deze „bypass”, die de door sterke kronkels slecht bevaarbare Rijn, de latere Kromme Rijn, omzeilde. Dit verklaart misschien tevens waarom Fectione en Traiectum niet op de TP staan. Fletione was dus misschien een knooppunt van waterwegen. De waterloop die mogelijk aanvankelijk is gegraven om het achterland te ontsluiten is - toen Lek en IJssel in de laat-Romeinse tijd bevaarbaar werden - gebruikt als verbindingskanaal. Er zijn aanwijzingen dat de bewoning zich na het vertrek van de Romeinen heeft voortgezet op het terrein achter de bloemenveiling en op de hoge Woerd. Langs een oude restgeul in de omgeving van het Haarpad is een hele reeks van vroeg-middeleeuw-

se sporen aangetroffen uit begin zevende eeuw en mogelijk eerder 9). Het is mogelijk dat de naam Fletione eerst overgenomen is door het gebied bij de bloemenveiling en vervolgens, toen de bewoning zich langs de hele rivier uitbreidde, aan het hele gebied en tenslotte aan het dorp dat zich midden in dat gebied vormde.

Hoewel er veel onzekerheden zijn en er nog veel onderzoek gedaan moet worden lijkt me dat Fletione eerder gezocht moet worden in Vleuten, en ik bedoel dan het castellum in de Meern, dan in Vechten. Alle afstanden op de TP zijn in overeenstemming met het landschap. De hoge kronkelfactor van 1,7 tussen Nieuwerbrug (Lauri) en De Meern (Fletione) geeft, indien we de afstand hemelsbreed langs de bedding meten, een kronkelfactor van 1,3. (Eigenlijk werken we hier dan met de sinuositeitsindex. H.J.A. Berendsen in Fysisch-Geografisch onderzoek). De continuïteit in de bewoning is er, zodat Fletione zich tot Vleuten kon ontwikkelen. De laat-Romeinse vondsten zijn bescheiden, hetgeen gezien het afvletten ook verwacht mocht worden, maar niet vrijwel geheel afwezig zoals in Vechten. Het wordt langzamerhand tijd dat de bordjes in het Kabinet van de Historische vereniging in De Meern worden verhangen.

Noten

1. Vleuten De Meern. Geschiedenis en historische bebouwing. Otto Wttewaal. Blz. 14
2. Museumstukken II. De Tabula Peutingeriana, commentaar. P. Stuart. Blz. 17
3. Fysisch Geografisch onderzoek 1996 H.J.A. Berendsen. Blz. 176-177.
4. Berichten van de Rijksdienst voor oudheidkundig bodemonderzoek 1984. Romans and batavians. W.J.H. Willems. Blz.59.
5. Zie noot 4 blz. 277.
6. Römerwege 1992 ISBN 3-7165-0852-7 Benteli Verlag Bern. Blz. 100.
7. Romeinse Rijksgrens 1995 Onder redactie van Tilman, Bechert en W.J.H. Willems, Blz. 90.
8. Zie noot 7. Blz. 89.
9. Archeologische kartering Vleuten-Haarzuilens Campagnes 1994-1995. Haarpad en omgeving. E. Graafstal. Blz.25

Een eeuw gereformeerde kerk Vleuten-De Meern 1894 - 1994 (4)

door *Clement van Dijk*

In 1994 herdacht de Gereformeerde Kerk van Vleuten-De Meern het honderdjarig bestaan. Ter gelegenheid daarvan heb ik op verzoek van de kerkeraad de geschiedenis van die kerk in de archieven opgezocht en op schrift gesteld. Het resultaat is in boekvorm uitgegeven en o.m. aangeboden aan de Historische Vereniging hier terplaatse. Het bestuur van de Historische Vereniging heeft mij gevraagd een verkorte versie te willen samenstellen, die is afgestemd op het ledenbestand van de vereniging. Met genoegen heb ik daarin toegestemd. Na drie delen in het tijdschrift van december 1995 en maart en juni 1996 volgt hier het laatste deel. Wie na lezing van deze sterk verkorte versie graag het gehele verhaal wil kennen, kan het oorspronkelijke boek via mij bestellen. Het zal uiteraard worden geleverd zolang de voorraad strekt.

De vergaderplaats van de gemeente III

Een rondschrijven van de kerkeraad en de Commissie van Beheer aan familie en kennissen van de leden van de kerk, laat duidelijk zien in welke toestand de gemeente verkeert na de ontknoping van het conflict met de vrijgemaakten om de kerkelijke goederen. Maar het laat ook zien dat de gemeente niet bij de pakken is gaan neerzitten en het hoofd in de schoot heeft gelegd. Integendeel !

Daarbij is dan ook nog te bedenken dat de kerk van Vleuten-De Meern nog steeds een „bijstand-kerk” is en dat nog geruime tijd zal blijven ook.

Er was een aanbieding voor gratis ter beschikking gestelde grond vlak bij de kerk op Alendorp; aanbieder was Gijsbert de Rooij. Maar dat feestje kan niet gevierd worden want de gemeente verleent geen vergunning om daar een tweede kerk te bouwen.

Vooraf uit de kring van Vleutense gemeenteleden wordt voortdurend aandrang uitgeoefend de nieuwe kerk in Vleuten te bouwen. Maar dit blijkt toch niet mogelijk; het resultaat van de besprekingen met het College van B & W is dat een perceel grond beschikbaar komt in De Meern, in het toen aan de orde zijnde uitbreidingsplan achter de Zandweg.

Tegen de achtergrond van de penibele financiële omstandigheden vraagt de kerkeraad aan de gemeente de koopprijs voor de grond zo laag mogelijk te willen stellen. B & W zijn daar gevoelig voor en stellen de gemeenteraad voor de grond aan de kerk aan te bieden voor f 4,25 per m² in plaats van f 4,92. De gemeenteraad stemt daarmee in en besluit daartoe op 30 december 1949. Voor de kerk wordt 1035 m² gereserveerd; voor een later nog te bouwen pastorie 667 m².

De landelijke gereformeerde deputaten voor hulpverlening aan gescheurde kerken verlenen steun voor de kerkbouw ten bedrage van f 25.000,-, welke steun later nog wordt verhoogd tot f 35.000,-. Architect is W. de Jong uit De Bilt. Op 16 september 1950 wordt een aannemingsovereenkomst gesloten met C. Hoogendoorn, aannemer te Montfoort. Hij is de laagste inschrijver voor een bedrag van f 58.042,-.

De bouw gaat heel snel; al op 2 januari 1951 meldt de architect dat het gebouw gereed is. Behalve de inrichting moet ook de centrale verwarmingsinstallatie nog worden gemaakt. Dat wordt 2 februari 1951 opgedragen aan de firma M. Staal te Vleuten, die de installatie zal leveren voor f 4.570,-.

De uitnodigingen voor de ingebruikneming zijn gedateerd 17 juli; de ingebruikneming van het kerkgebouw zal op 27 juli 1951 plaatsvinden. Opmerkelijk is dat de kerkeraad van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) al op 28 mei laat weten geen vertegenwoordiging te zullen zenden, terwijl we

toch hiervoor hebben gezien dat omstreeks die tijd de verhoudingen tussen de beide kerkeraden al veel beter waren geworden.

Dominee Troost vertelde ons dat hij toen persoonlijk door dominee Bovendorp is uitgenodigd de ingebruikneming bij te wonen en dat uiteraard ook heeft gedaan; hij heeft dat bijzonder gewaardeerd.

De stukken uit het archief vertellen ons dat er gedurende het verblijf van dominee Bovendorp in Vleuten-De Meern veel hoorcommissies zijn geweest en er ook verschillende beroepen op hem werden uitgebracht. Steeds was dan zijn antwoord: „Mijn werk hier is nog niet klaar; ik blijf”.

Na de hereniging en de totstandkoming van de nieuwe kerk werd dit anders en nam Bovendorp het beroep aan dat de kerk van Wapenveld op hem uitbracht. Hij vertrok heel snel na dominee Troost; slechts ruim een maand later. Op 20 januari 1952 doet hij intrede in deze Veluwe gemeente.

Korte biografie:

Willem Gerrit Bovendorp, geboren 27 december 1902, Brummen (Gld); gehuwd met Johanna Paulina Bouma.

Standplaatsen:

Zevenhuizen (Z. H.), 7 juli 1929
 Vleuten-De Meern, 27 januari 1946
 Wapenveld (Gld), 20 januari 1952
 tevens hulpprediker te Vaassen,
 1 november 1953
 Wijhe, 13 oktober 1957
 Emeritus, 16 november 1968

Bij de ingebruikneming van de Woerdlaankerk verzorgt het echtpaar Wiegers nog altijd het kosterschap. Zij zullen worden opgevolgd door achtereenvolgens de heer Gersen, de echtparen Van der Meulen, Van Hell, Van der Wel en tenslotte tot op de huidige dag het echtpaar Rijksen.

Het duurde enige tijd alvorens er een nieuwe predikant kon worden benoemd; bijna anderhalf jaar was er nodig. Maar dan doet op 19 april 1953 dominee Banga intrede in zijn eerste gemeente, bevestigd door zijn kersverse schoonvader, Dr. Hoek van 's-Gravenhage. Daar immers is hij eerst nog op 10 april in het huwelijk getreden met Nelly Hoek.

Hem is het voorrecht toegefallen als eerste predikant de herenigde gemeente te mogen dienen. Dit feit was voor mij aanleiding hem naar zijn eerste ervaringen te vragen. Mijn eerste opdracht van kerkeradswegen was, aldus Banga, het bevorderen van het éénwordingsproces. Maar daaraan heb ik niet veel bijgedragen; dat vraagt natuurlijk wel om enige uitleg.

Wel, de gemeente zelf droeg nl. alles aan bij die éénwording; slechts hoogst zelden heb ik iets gemerkt van vervreemding of tegenstelling. Van velen uit de gemeente

wist ik niet uit welke „hoek” ze kwamen; dat deed kennelijk niet meer ter zake.

Die bijzondere stap was gezet en dus werd er vooruit gekeken en aan gemeentepbouw gewerkt, zonder reserve en met enthousiasme. Kunt u zich indenken dat wij een fijne tijd hebben gehad in deze gemeente?

Hier is hij, met zijn korte biografie.

Jan Banga, geboren 1 januari 1927 te Noord Bergum. Gehuwd met Nelly Hoek.

Standplaatsen:
 Vleuten-De Meern 19 april 1953
 Leiderdorp 18 augustus 1957
 Ede 29 september 1963
 Vervroegd uitgetreden 1 september 1990
 Emeritus 1 februari 1992

Een eigen pastorie

Sedert de vrijmaking heeft de Gereformeerde Kerk eigenlijk niet meer over een eigen pastorie kunnen beschikken. Na het vertrek van dominee Bovendorp in 1952 werd het door hem en zijn vrouw bewoonde herenhuis aan de Zandweg verbouwd tot bankgebouw.

Voor de daarna komende predikanten werd opnieuw gehuurd en wel op de hoek van de Zandweg en de Woerdlaan. Een pand dat toen eigendom was van de hierbovenbedoelde bank. De bewoner, kassier van de bank, verhuisde met de bank mee. Later kwam deze predikantswoning in bezit van de Hervormde Gemeente De Meern.

Als in 1960 de Hervormde Gemeente een nieuwe predikant heeft beroepen, wordt de huur van de pastorie aan de Gereformeerde Kerk opgezegd. Uiterlijk 1 september 1961 moet de dan fungerende ds. D. J. Suurmond het huis hebben ontruimd.

En zo gebeurt het dat de bij de Gereformeerde Kerk gereserveerde grond voor een pastorie bebouwd gaat worden. Architect G. C. van Bommel uit Harmelen tekent een eerste ontwerp en legt dat 24 september 1960 voor aan de kerkeraad. De raming hiervoor komt uit op f 51.000,-.

Dat wordt kennelijk wat duur gevonden, want in februari ligt er een tweede ontwerp ter tafel, waarop een bestek volgt. Op 2 maart 1961 wordt door vijf aannemers ingeschreven en de laagste inschrijver is Joh. J. Griffioen, aannemer te Vleuten. Hij zal de pastorie gaan bouwen voor f 41.110,-.

Uitbreiding van de gemeente

De gemeenteraad bereidt aan het begin van de jaren zestig plannen voor om het aantal inwoners sterk te laten toenemen door de bouw van een groot aantal woningen in de beide kernen De Meern en Vleuten. In dat kader wordt aan de kerken gevraagd te willen aangeven hoe men denkt daarop in te spelen.

Op 24 oktober 1961 schrijft de Gereformeerde kerkeraad aan het gemeentebestuur, tot de konklusie te zijn gekomen dat de meest logische oplossing voor het opvangen van de te verwachten nieuwe leden van onze kerk in de richting wijst van het stichten van een tweede kerkgebouw en wel in de dorpskern Vleuten.

In maart 1963 ligt bij de kerkeraad een rapport over de te verwachten ontwikkelingen voor de Gereformeerde kerk op basis van de gemeentelijke uitbreidingsplannen en 19 mei 1964 legt architect S. J. Wouda uit Utrecht een plan voor aan de kerkeraad voor een te bouwen kerk in Vleuten. Het bijbehorende kostenplaatje komt uit op f 205.000,-.

29 mei 1964; de kerkeraad besluit tot de bouw van een kerk in Vleuten en deelt dat besluit op 30 mei mee aan het College van B&W en aan de Hervormde Jeugdgraad Vleuten.

Hoe voortvarend het voorgaande er ook uitziet, in de boezem van de verantwoordelijken binnen de Gereformeerde Kerk zijn kennelijk toch ook wel de nodige twijfels over de haalbaarheid van de plannen en wordt met name door de Commissie van Beheer tot voorzichtigheid gemaand.

In de zomer van 1968 komen de discussies opnieuw op gang; vooral in de ochtend kerkdiensten kan de kerk de kerkgangsters niet meer bergen en moeten er bij herhaling op de meest onmogelijke manieren extra stoelen worden bijgezet. Tegelijk wordt nu ook hardop twijfel uitgesproken over de kerkbouw in Vleuten.

Op 21 oktober besluit de kerkeraad na daar-toe gevoerd overleg, om voor de ochtend-diensten gebruik te gaan maken van de Hervormde Kerk in De Meern. Deze dien-sten zullen om 9.00 uur aanvangen en de diensten van de hervormden om 10.15 uur.

De kerk in Vleuten komt er niet! De ker-keraad kiest voor uitbreiding van de kerk in De Meern.

Op 6 november 1968 ligt er een plan ter tafel, omvattende:

- a. Uitbreken van de bestaande wanden en lokalen en bijruimten achter de kerkzaal en deze ruimte benutten voor de vergro-ting van de kerkzaal met honderd plaats-en.
- b. Uitbreiding van het gebouw met enkele zalen, keuken, stookruimte, gang, ber-ging en toiletten.

Daaraan hangt architect W.M. de Jong uit De Bilt een prijskaartje van ca. f 150.000,-; schrik alom.

In een gemeentevergadering op 16 mei van dat jaar wordt ruime instemming ver-kregen op de plannen en geeft de ker-keraad opdracht aan de architect het plan bestekklaar te maken.

Als dat gebeurd is voegt hij daar een bij-gestelde raming van f 135.000,- aan toe; het is 10 juni 1969.

De vaart blijft er in; op 23 juni besluit de kerkeraad tot uitvoering van het plan en geeft op 17 juli aan de architect machti-ging om opdracht te verlenen aan de plaat-selijke aannemer M. van de Brandhof voor de bouwkundige werkzaamheden.

Het installatiebedrijf Heilker uit Woerden gaat de centrale verwarmingsinstallatie ma-ken en het schilderwerk gaat naar schilder Van Zoeren.

Als het karwei is geklaard zal de eindafre-kening f 139.514,46 bedragen.

De heropening van de kerk vindt plaats op vrijdag 12 december 1969. In de speciale dank- en erediens wordt tevens herdacht dat de gemeente vijf en zeventig jaar bestaat.

Een emigratiegolf rond 1960

Een van de latere gevolgen van de Twee-de Wereldoorlog was een aan het einde van de jaren veertig op gang gekomen emigratiestroom van vele Nederlanders naar Canada, de Verenigde Staten van Amerika en Australië.

Naar Canada veruit het meest; dat was waarschijnlijk vooral te danken aan het feit dat Canada een minder stringent toe-latingsbeleid voerde dan de Verenigde

Staten. Voor een ander deel is het mis-schien wel het gevolg van het belangrijke aandeel dat de Canadezen hadden in de bevrijding van ons land uit de Duitse overheersing.

Ongetwijfeld heeft de uitermate drama-tische crisis van de jaren dertig voor velen invloed gehad bij hun emigratiebeslissing. Alhoewel de ouderen de crisis als onder-nemer hadden weten te overleven, straal-de de grote armoede toch ook af op de jongere generatie; niet in geringe mate ver-sterkt door de toen nog in ruime mate voorkomen de grote gezinnen.

Een lang niet altijd uitgesproken an-dere reden is in een aantal gevallen zon-der twijfel geweest het opkomende gevaar van een nieuwe oorlog in Europa; nu tus-sen Oost en West. Met nog de Duitse be-zetting vers in de herinnering, vreesden niet weinigen voor een nieuwe overheer-sing, nu door het Russische communisme. De algemeen geldende opvatting was dat dit nog erger zou zijn dan de Duitse over-heersing. En dit gegeven joeg menigee-n naar de andere zijde van de Atlantische Oceaan.

Het bovengenoemde gold natuurlijk ook de in onze gemeente in grote mate aanwezige agrarische bevolking. De agra-rische sektor kende reeds voor de Tweede Wereldoorlog, maar zeker daarna, een gevoelig tekort aan grond. Een daarbij behorende faktor was dat daardoor de grondprijzen hier aanzienlijk hoger lagen dan aan de overkant.

Tenslotte willen we niet onvermeld laten dat het emigreren voor Gereformeerden historisch gezien niet vreemd was; een aantal had daardoor reeds verre familie aan de overkant van de grote plas. We bedoelen de emigranten van hier ver-volgde Afgescheidenen in het midden van de negentiende eeuw. Hierdoor was waar-schijnlijk het aantal Gereformeerden rela-tief vrij hoog.

Uit een en ander moge duidelijk zijn dat de emigratiegolf ook de Gerefor-meerde Kerk van Vleuten-De Meern niet onberoerd liet. In de ogen der Canadezen waren de emigranten veelal vluchtelingen en werden zij dan ook niet zelden als dis-placed persons behandeld.

We hebben zo goed mogelijk en zoveel mogelijk proberen terug te vinden wie er van onze kerkelijke gemeente allemaal emigreerden. Het aantal teruggevonden geëmigreerden belooft volgens onze waarneming 50. Als in aanmerking wordt genomen dat het ledental van onze gemeente na de vrijmaking van 1944 was gereduceerd tot ruim tweehonderd, dan veroorzaakte de emigratie een forse ader-lating.

Tot mijn grote genoegen heeft een van onze gemeenteleden mij in de gelegenheid gesteld kennis te nemen van de op schrift gestelde memoires van een der emigranten uit die tijd, dus inmiddels al meer dan veertig jaar geleden.

Hieronder wil ik proberen in een korte schets iets door te geven vanuit deze in-formatie. Daarmee is natuurlijk niet aan-getoond dat die schets representatief is voor alle emigranten. Maar dat het model staat voor een niet gering aantal van de Gereformeerden, daarover heb ik nauwe-lijks twijfel.

Zoals hiervoor al gezegd ging het bij de emigratie veelal om grote gezinnen; ouders kozen vooral voor de toekomst van hun kinderen voor een leven in de nieuwe wereld.

Maar een emigratie naar een zo ver land betekent materieel ooknogal wat. Velen hadden daarvoor niet de middelen. Dan kon de onderneming of niet doorgaan of er werden de nodige verplichtingen aangegaan in de vorm van een lening. Dat dit voor niet weinigen een barriere was waar langdurig tegenop werd gezien laat zich verstaan.

In onze gemeente kwam het wel voor dat door bemiddeling van de predikant financiële hulp werd geboden door parti-culieren, meestal dus gemeenteleden.

We kunnen ons goed voorstellen dat een dergelijke diep ingrijpende beslissing pas genomen werd na heel veel wikken en wegen. Maar ik heb kunnen lezen dat dit voor velen meer dan dat was en daartoe vanuit de geloofsbeleving heel dikwijls intensief steun van God werd gezocht. Veel van de ervaringen op deze weg wer-den rechtstreeks beleefd als verhoring van veelvuldig opgezonden gebeden en Gods leiding.

Wanneer dan eindelijk de beslissing tot uitvoering kwam, volgde steeds een lange en moeizame weg langs verschillende in-stanties. Grote teleurstelling moest me-nigmaal worden geïncasseerd als de ver-gunning niet snel kwam; als b.v. een der gezinsleden niet door de medische keuring kwam. Niet zelden werd het eigen huis verkocht en was de opbrengst daarvan tevens de belangrijkste bron van financie-ring voor het emigratieavontuur.

Als dan eindelijk de vergunning wordt verkregen is het tijdstip van vertrek nog lang niet aangebroken; er is dan weer een nieuwe bron van veel spanning in de ge-zinnen. In dit verband las ik de ontboe-zeming: „Het is voor Gods kinderen niet altijd even gemakkelijk om des Heren wil in ons leven te verstaan“.

Veelvuldig worden tijdelijke dienstverbanden aangegaan, omdat het eigen bedrijf al is beëindigd. Veel zorg is er om wat wel en wat niet kan worden meegenomen. Het is meestal niet meer dan de kleding en enige huishoudelijke zaken en soms wat huisraad; immers ook de verzending van de mee te nemen bagage kost weer het nodige.

En dan komt eindelijk na dat heel lange proces het ogenblik van vertrek; veelal per bus werden de emigranten opgehaald en naar een der havensteden gebracht. Het mee te nemen huisraad was dan al in een kist verpakt getransporteerd. Dorpsgenoten zwaaiden hen uit.

De emigrantenschepen waren meestal vroegere troepen-transportschepen uit de Tweede Wereldoorlog. Als laatste hadden deze de Nederlandse militairen naar en weer terug van het vroeger Nederlands Indië vervoerd, die daar heen werden gezonden in verband met de toenmalige politieke akties.

Die troepen en dus later de emigranten, werden aan boord gehuisvest in grote tussenuitruimen met als slaapgelegenheden een hangmat.

En dan vertrekt het schip; de emigranten worden uitgezwaaid door familieleden. Zullen ze elkaar ooit weerzien? Met de vliegverbindingen van nu kunnen we ons nauwelijks meer voorstellen hoe dat veertig à vijftig jaar geleden ging. Een zeereis van enkele weken begint voor de landrotten die nog nooit op zee zijn geweest. Zeeziekte heerste alom.

Aan boord worden de emigranten begeleid door predikanten en priesters; zij zorgen ook voor de kerkdiensten in b.v. de leeszaal van het schip. Groot is natuurlijk de spanning als het „beloofde land” wordt bereikt. Als het een emigrantenschip betreft dat naar Canada gaat vaart het schip nog een heel eind landinwaarts over de St. Lawrence-river tot de havenstad Quebec.

Daar begint de opvang en de begeleiding door de eerder geëmigreerde landgenoten, de kerken en de werkgevers. De vanuit onze gemeente geëmigreerde dorpsgenoten zijn vrijwel allemaal leden van de Christian Reformed Church geworden. Juist de bedding van die kerk is voor de emigranten van Gereformeerde signatuur van enorme betekenis gebleken.

De uitgestrektheid van de kerkelijke gemeenten maakt de zondagse kerkelijke invulling tot een geheel andere dan wij hier gewend zijn. Veelvuldig worden na afloop van de voormiddagse kerkdienst ontmoetingen en gezamenlijke maaltijden georganiseerd en keert men pas weer huiswaarts na de tweede kerkdienst.

Dat langs deze weg een grote saamhorigheid wordt ontwikkeld laat zich goed begrijpen. Hierdoor wordt dan ook veel onderlinge hulp en steun gegeven en genoten, een faktor van groot belang bij de kerkelijke en maatschappelijke integratie. Inmiddels zijn er bijna twee nieuwe generaties die Nederland nauwelijks meer kennen. Niettemin zijn er nog altijd heel wat huwelijken gesloten tussen uit Nederland geëmigreerde vrouwen en mannen.

We zullen ons moeten realiseren dat niet iedere emigrant goed geslaagd is. De hang naar het oorspronkelijke moederland is zeker ook niet altijd even sterk. Voor de oorspronkelijke emigrant is soms bij het ouder worden de strijd tussen heimwee naar het oude land en de kinderen in het nieuwe land een niet geringe belasting.

Vanuit onze gemeente weten we dat nog veelvuldig heen en weer wordt gereisd door zowel emigranten als achtergebleven familieleden hier; zij waren vooral de aanleiding om ook dit onderwerp niet onbesproken te laten, omdat ook dat deel uitmaakt van het kleurenpalet van onze honderdjarige kerkelijke gemeente.

Overige predikanten

Hieronder volgen tenslotte de overige predikanten na dominee Banga, die de Gereformeerde Kerk van Vleuten-De Meern hebben gediend na de hereniging met het overgrote deel der vrijgemaakten in 1951.

Daniel Jan Suurmond, geboren 31 juli 1932 te Oosterbeek. Gehuwd met: Anna Trijntje Muntingh.

Hendrikus van der Laan, geboren 10 mei 1932 te Huizen (N.H.) Gehuwd met Alie Hindriks.

Frank de Vries, geboren 7 januari 1931 te Leiden. Gehuwd met Alice Clasina Hendrika van Zuilekom.

Wietze ten Kate, geboren 1 september 1925 te Oostdongeradeel (Fr.). Gehuwd met Maria van der Esch.

Cornelis de Ruijter, geboren 7 december 1930, te Leidschendam. Gehuwd met: Geertruida Maria van den Bos.

Leendert van der Veer, geboren 30 oktober 1936, Rotterdam Gehuwd met: Jenny van de Merwe

Geloof

Al weken lang hebben we stralend zomerweer, ook vandaag belooft het weer zo'n dag te worden. We zijn al vroeg uit bed want we willen voor schooltijd nog wat buiten genieten van het mooie weer. We hadden al plannen gemaakt, wat we na schooltijd zouden gaan doen.

Bij het ontbijt gebeurde er echter iets, dat onze plannen behoorlijk zou veranderen. Mijn zus zou de suikerpot pakken, maar liet deze uit haar handen vallen, alles over de tafel en de vloer. „Geen paniek”, zei moeder en schepte alles netjes in de pot terug. „Zout morsen is erger” zei ze, want dan krijg je ruzie. Als je suiker morst is dat een teken dat je visite krijgt.

Toen we rond het middaguur thuis kwamen aten we rustig onze boterham met een grote beker melk, moeder zei altijd: „Wie goed gezond wil leven, drinkt wat de koeien geven”.

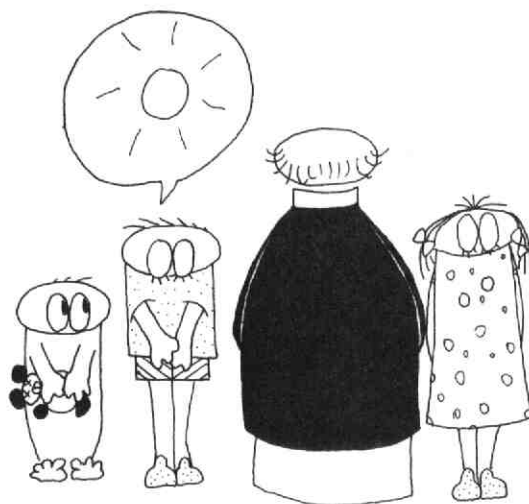
Natuurlijk kreeg onze poes ook een schoteltje melk. Na het melkdrinken begon onze poes zich uitgebreid te wassen en vooral zijn kop. „Kijk eens”, zei moeder, „als de kat z'n kop wast, krijgen we visite met een hoed op”.

We dachten weer aan de suiker van vanmorgen, en waren erg nieuwsgierig wie er vandaag zou komen. Met deze gedachte gingen we weer naar school.

Na schooltijd werden we bij de achterdeur door mijn moeder opgevangen. Eerst jullie handen wassen, en met een vaatdoek en een sopje van de vaat werden onze gezichten wat schoongeveegd. Met haar bonte schort veegde ze nog snel onze snotneuzen schoon, en zei toen: „Meheer pastoor is op visite, dat heet huisbezoek”. „Jullie geven meheer pastoor netjes een hand en gaan dan stil in de kamer zitten, en denk erom monden dicht”.

Zo zaten wij netjes op een rijtje terwijl de pastoor de kamer rondliep en alles aandachtig bekeek. Moeder had nog net op tijd een waxinelichtje bij het Heilig Hartbeeld aangestoken, en een rozenkrans aan een spijker daar onder gehangen.

Het beeld stelde niet veel voor, het was van alle kanten gehavend, het hoofd zat met plakband vast. De consol waar het op stond was gammel en voor de zekerheid had mijn vader een schoenveter om de nek gedaan en die vastgemaakt aan een spijker in de muur.

„Mooie radio hebben jullie”, zei de pastoor, hij wist niet hoeveel vloeken het mijn vader soms kostte om het kring aan het spelen te krijgen. Moeder trok de Katholieke Radiogids wat meer naar voren. De pastoor knikte goedkeurend.

De pastoor ging in mijn vaders stoel zitten, en stak een grote sigaar op. Ik kreeg het sigarenbandje voor mijn verzameling. Mijn vader rookte alleen maar Ibis van een dubbeltje per pakje. Toen ik de pastoor zo zag zitten met zijn sigaar en zijn goed gevulde buik dacht ik: alles in de wereld is toch wel een beetje raar verdeeld, maar ik mocht niets zeggen. Ik had zelfs het idee dat de pastoor misschien wel familie van Onze Lieve Heer was.

„Kom jij eens hier”, zei de pastoor tegen mij en met een rooie kop ging ik naar hem toe. „Kan jij al goed het Onze Vader bidden” vroeg hij. Nou dat was niet moeilijk, dat werd ons met de paplepel ingegoten en ik lustte graag pap, dus het Onze Vader kwam er vloeiend uit.

Daarna liet mijn moeder het kruisbeeld wijden, ze had het pas tweedehands gekocht, en dan weet je nooit zeker of het wel gewijd is.

Daarna stelde de pastoor allerlei vragen, wat voor krant wij lezen, en wijzend naar de radio zei hij: „U luistert toch niet naar de programma's van de VARA?” Mijn moeder wist dat niet zeker, maar de pastoor zei nog eens heel uitdrukkelijk dat deze zender streng verboden was voor katholieken.

Daarna prees hij mijn moeder voor haar kinderrijke gezin, en wilde heel graag weten hoe oud de jongste was. „Ach ja”, zei mijn moeder, „het valt niet altijd mee om al die mondjes gevuld te krijgen”.

„Ach”, zei meheer pastoor, „als er nog een paar kindertjes bij komen, zal Onze Lieve Heer ze wel te eten geven”.

Ik stond op van mijn stoel, en wilde wat vragen. „Ga zitten en hou je mond” zie moeder, maar in mijn hoofd speelde de gedachte, of meheer pastoor er niet voor zou kunnen zorgen dat ik af en toe eens bij Onze Lieve Heer kon eten.

We hebben het thuis niet slecht, maar mijn moeder koopt altijd brood van twee dagen oud, dat is veel gezonder, maar vooral ook goedkoop. Ik zou best eens lekker vers brood bij Onze Lieve Heer willen eten, en dan zou ik voor mijn vader zo'n lekkere grote sigaar vragen. Ik kreeg niet de kans om nog wat te zeggen, meheer pastoor gaf ons allemaal de zegen.

Hij streek met zijn vingers langs zijn stijve boord en zei: „Het is broeierig vandaag, ik denk dat we onweer krijgen”. Dat kon ik niet gebruiken, morgen hoef ik niet naar school en dan wil ik wel buiten spelen. Gelukkig had ik een schietgebedje van mijn moeder geleerd. Eerbiedig boog ik mijn hoofd en bad: „Onze Lieve Heertje, Geef mooi weertje, Morgen een mooie dag, Dat het zonnetje schijnen mag”.

De volgende dag moesten we naar de kerk, er werd gebeden voor het gewas op het veld dat schreeuwde om regen. De boeren en tuinders baden Onze Lieve Heer bijna uit de hemel.

Bij de collecte gaven ze grof geld, ik deed een cent in de collectezak, en zei zacht: „Onze Lieve Heer, ik was eerst, ik heb gisteren om zon gevraagd”.

Het bleef nog vier dagen prachtig weer. Ik had schik, want ik had gewonnen van de rijke boeren en tuinders.

Bovendien had ik geleerd dat Onze Lieve Heer zich niet laat omkopen met geld, rijkdom of macht. Bedankt Lieve Heer!!!

**Tijdschrift van de Historische Vereniging
Vleuten, De Meern, Haarzuilens**
Verschijnt 4x per jaar. ISSN 0928-4893
16e jaargang nr. 4, december 1996 ©1996

De vereniging is ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nummer V 479360

Dagelijks bestuur:

J.F.K. Kits Nieuwenkamp, voorzitter
Hof ter Weydeweg 11, 3451 ST Vleuten
Tel. 030 - 6772112

J.W. Schoonderwoerd, secretaris
Meerdijk 62, 3454 HT De Meern
Tel. 030 - 6661462

P.G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3544 NC Utrecht
Tel. 030 - 6771483

A.J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
Tel. 030 - 6771263

Ereleden:

Mevrouw Prof. Dr. C. Isings, Soest
Dr. D.W. Gravendeel, Laag Keppel

Gebouwen:

Vleuten: Broederschapshuisjes (documentatie- en informatiecentrum), Dorpsstraat 1, Tel. 030 - 6774222 (gedurende openingstijden)

De Meern: Het Kabinet (permanente expositieruimte), Zandweg 147B (achter Verenigingsgebouw)

Ledenadministratie en -informatie:

Mevrouw P.J. de Rooij-Goes
't Zand 1, 3544 NC Utrecht
Tel. 030 - 6771483

Contributie (inclusief tijdschrift):

f. 35,- per jaar,
bij verzending per post f. 12,50 extra
Losse nummers tijdschrift:
f. 10,- voor leden, f. 12,50 voor niet-leden

Bankrelaties:

ABN-AMRO Bank De Meern,
rek. 55.66.33.040
Rabobank Vleuten, rek. 36.75.17.574
Postbank, rek. 2689200

Redactiecommissie:

H.E.J. van Essen en J.W. Schoonderwoerd
Adres: Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
Tel. 030 - 6662992

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift is slechts toegestaan met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactiecommissie

Illustratie voorpagina:

Het huis Dorpsstraat 8 in Vleuten in 1967
(Foto K.B. Nanning, arch. fam. Van Dijk)

Druk: Niek van Kooten De Meern

Van de voorzitter

Wanneer u dit leest zit het jaar 1996 er alweer op. Ik hoop dat u een goed jaar achter u hebt liggen en ik wens u een zeer voorspoedig 1997.

Voor de Historische Vereniging was het een redelijk succesvol jaar en we gaan 1997 met frisse moed tegemoet. Op de jaarvergadering doen wij altijd uitvoerig verslag van de activiteiten van onze vereniging, zodat ik daarover thans niet verder hoef uit te wijden.

Voor wat ons tijdschrift betreft heeft u het wel en wee van de vereniging kunnen volgen via de „Verenigingsberichten”. In nummer 1 van dit jaar werd uitvoerig bericht over de „collectie Van der Poel”, een verzameling van transcripties van akten uit diverse archieven, betrekking hebbend op eigendommen en personen in onze gemeente van 1350 tot 1950. Een unieke collectie, waar steeds meer bezoekers van ons documentatiecentrum gebruik van maken. Ook kwam onze Archeologische werkgroep uitgebreid aan de orde, die vele nieuwe vondsten doet en hand-en-spandiensten verricht voor de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Verder vond u daar gegevens over de algemene ledenvergadering met het jaarverslag over 1995.

Aan artikelen herinner ik nog eens aan de start van mijn reeks over „100 jaar Haarzuilens” (uit de raadsnotulen van deze voormalige gemeente vanaf 1879), en voorts aan de uitvoerige beschrijving van de boerderij Zorgwijk op Themaat (door F.J. Scheepens en A.W. Koot), de geschiedenis van een eeuw Gereformeerde Kerk in Vleuten-De Meern (door C. van Dijk) en over Bange dagen op de dijken (door J.A. Storm van Leeuwen).

In nummer 2 werd in de Verenigingsberichten aandacht besteed aan de verantwoordelijken voor de organisatie van de Open Monumentendag en de betekenis van ons Documentatiecentrum en verschenen verder de volgende grote artikelen: deel 2 van „100 jaar Haarzuilens”, deel 3 van Een eeuw Gereformeerde Kerk, een artikel van mijn hand over D.O. Heldewier, burgemeester van Veldhuizen van 1879 tot 1895, een artikel over 18e eeuwse criminelen (door J.H. Hui-

ting) en een verslag (door C. Bongers) over de op ons initiatief ondernomen werkzaamheden om het kerkhof bij de N.H. Kerk in Vleuten weer in de openbaarheid te brengen.

In nummer 3 van ons tijdschrift werd aandacht geschonken aan het voornemen van de gemeente om t.b.v. de nieuwbouwwerken een archeoloog aan te stellen en het provinciale idee om 1997 uit te roepen tot Romeinenjaar, terwijl het Verenigingsnieuws aandacht schonk aan de uitreiking van de dr. D.W. Gravendeelprijs aan de 80-jarige heer J.J.Th. Sprong, en de Provinciale Archeologische Kroniek. Voorts verscheen daarin deel 3 van 100 jaar Haarzuilens, het aandacht trekkende artikel van J.H.J. Joosten over Fletione, met het antwoord op de vraag of hiermee Vleuten of Vechten wordt bedoeld, en voorts het slotartikel over een eeuw Gereformeerde Kerk.

In het laatste nummer van de 16e jaargang vindt u deel 4 van Haarzuilens 100 jaar, een 2e verslag over het werk aan het oude kerkhof bij de N.H. Kerk (door C. Bongers), een 2e artikel over 18e eeuwse criminelen (door J.H. Huiting), een verhaal over een verdwenen naam, van de Leidse Rijn en middeleeuwse ontginningen (door J.A. Storm van Leeuwen) en een bijzonder interessant artikel van J.W. Schoonderwoerd over de geschiedenis van een voormalige herberg in Vleuten, de Frisse Roemer.

En natuurlijk stond er in alle afleveringen op de laatste pagina weer de column van Theo van den Berg, die op onnavolgbare wijze historische feiten uit zijn dagboeken weet om te zetten in bijzonder lezenswaardige stukjes, eenvoudig maar prachtig geïllustreerd door Barbara Gravendeel. Ik hoor vaak, dat dit het artikel is, dat de leden het eerst lezen als ons blad in de brievenbus glijdt.

Graag dank ik de redactiecommissie en alle auteurs voor hun bijdragen en ik hoop, dat het ons ook in 1997 zal lukken interessante stukken geschiedenis van onze gemeente boven water te halen en in ons tijdschrift vast te leggen.

J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In dit nummer

	pag.
Van de voorzitter	75
Haarzuilens 100 jaar (4) / Verenigingsberichten	76
De Herberg De Frisse Roemer	77
18e Eeuwse criminelen (II)	85
Werk bij de kerk (II)	92
De Hel	93
Vervolg Haarzuilens 100 jaar (4)	99
Mens erger je niet	100

Haarzuilens 100 jaar (4)

door J.F.K. Kits Nieuwenkamp

In de vorige drie afleveringen werd verslag gedaan van de belangrijkste punten uit de raadsvergaderingen van de voormalige gemeente Haarzuilens tot en met het jaar 1887 (dus vóór de afbraak van het oude dorp en de ingebruikneming van het nieuwe in 1898). Onderstaand een overzicht van de jaren 1888 t/m 1894, waarin met de restauratie van het kasteel daadwerkelijk een aanvang werd gemaakt.

Ook in dit verslag worden we teleurgesteld voor wat betreft de aanknopingspunten in de verslagen van de raadsvergaderingen over de voorgenomen grootse restauratieplannen van het kasteel en de verplaatsing van het dorp. Daarop zal in een volgend artikel worden teruggekomen. Het lijkt erop, dat alle voorbereidingen voor dit toch gigantische project binnenskamers zijn gemaakt, waarbij de inwoners als geheel niet waren betrokken. Zoveel inspraak als de burgerij tegenwoordig heeft, zo weinig moet het in die dagen geweest zijn. Het particuliere karakter van de activiteiten stond garant voor het uitsluiten van de (plaatselijke) overheid. Een summier overleg met burgemeester Jhr. J.W.A. Barchman Wuijters (1847-1916) en Gedeputeerde Staten lijkt voldoende te zijn geweest.

Plannen voor de restauratie werden al in 1887 en ver daarvoor gesmeed. In 1862 bijvoorbeeld, maakt een zekere C.B. van der Tak al opmetingstekeningen van de kasteelruïne. In 1887 wordt door Jhr. mr. Victor de Stuers (1843-1916) (de grote voorvechter voor het behoud van de Nederlandse cultuur en sinds 1875 referendaris bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, belast met de monumentenzorg) aan Adolph Mulder van het Rijksbureau Monumenten opdracht gegeven voor een opmeting t.b.v. een voorlopig plan tot restauratie, dat aan de toenmalige, pas getrouwde en toekomstige jonge eigenaar Etienne Gustave Frederic Baron van Zuylen van Nyevelt, cadeau wordt gegeven (tekeningen, foto's en oude afbeeldingen). Pas in 1890 erft de jonge baron de romantische ruïne van Kasteel De Haar van zijn vader. Het terrein met het kasteel is dan circa 45 ha groot, een oppervlakte, die hij door aankoop ongeveer 10 maal zal vergroten.

In 1912 schrijft De Stuers over de restauratie: „Die restauratie is aan mij te danken. Toen Zuylen met Rothschild getrouwd was (1887), liet ik de ruïne opnemen door Mulder, en door hem een schetsmatig restauratieplan opmaken. Ik zond alles aan Zuylen

(...). Later recommandeerde ik hem Cuypers”. Dit initiatief werd gevolgd door een uitvoerig artikel over de ruïne De Haar (en met name over Dirk van Zuylen en Josine van de Haar (1440)) in de Utrechtse Courant „Het Centrum” van 3 april 1888 door J.H. Hofman. Maar ook al voor het huwelijk in 1887 werd aan de restauratie gedacht: de Utrechtse architect Kamperdijk had namelijk al eerder aan de vader van Etienne, Gustave Baron van Zuylen van Nyevelt, geadviseerd de helft van de kasteelruïne af te breken en van het vrijkomende materiaal de andere helft weer op te bouwen.

In 1890 wordt de toren van de kerk (nu kapel) nog als varkensschuur gebruikt, terwijl het middenschip verbouwd was tot een schuur voor het overige vee. Deze kerk moet al uit de 15e eeuw dateren. In 1535 krijgt Dirk van Zuylen, heer van de Haar, het recht om in deze kerk doopplechtigheden te verrichten. Een tekening uit 1744 van Jan de Beijer toont het kasteel met de kerk en het oude raadhuis van De Haar.

In de zomer van 1891 wordt door Baron en Barones van Zuylen-de Rothschild een eerste werkbezoek aan de ruïne van het kasteel gebracht. In dat jaar wordt besloten het kasteel op eenvoudige wijze te herstellen, waarbij op 16 augustus 1891 een eerste plan van dr. Pierre J.H. Cuypers (1827-1921) voor „Le Chateau de Haarzuilen” wordt gepresenteerd met ten noorden van het kasteel een bescheiden park in landschapstijl, inclusief een vijverpartij en met behoud van het oude dorp, en wordt een voorstel gedaan tot het aanbrengen van een galerij op de binnenplaats (waarvoor dan nog geen plannen tot overkapping zijn).

De eerste serieuze plannen en tekeningen liggen in september 1891 op tafel, opgemaakt door genoemde Cuypers en zijn zoon Joseph Th.J. Cuypers (1861-1949) en op 28 oktober 1891 bevestigt Cuypers het definitieve besluit van Baron van Zuylen om kasteel De Haar te restaureren en het dorp te verplaatsen: „Het dorp wordt verplaatst naar het oosten: rondom een dubbele grote laan en geformeerd rond 4 of 5 grasvelden; aan het einde een dubbele laan (de latere Van Zuylenlaan) de eerste aanzet tot het nieuwe dorp”.

(Zie vervolg blz. 99)

Verenigingsberichten

Contributiebetaling/ledenadministratie

Bij dit nummer van ons tijdschrift ontvangt u de acceptgiro voor betaling van de contributie voor 1997. Wij verzoeken u de contributie binnen één maand met gebruikmaking van dit formulier over te maken. Volgens de statuten dient de contributie bij vooruitbetaling te worden voldaan. Betaal dus nu!

Mocht u onverhoopt uw lidmaatschap willen opzeggen, dan wijzen wij u erop dat dat schriftelijk dient te geschieden en tenminste een maand vóór het einde van het lopende kalenderjaar. Uw lidmaatschap eindigt dan met ingang van het volgende jaar.

Wanneer uw naam of adres op de acceptgiro niet helemaal juist is, of wanneer daarin wijziging komt, verzoeken wij u dat te berichten aan de secretaris.

Openingstijden van onze gebouwen

Documentatiecentrum in de Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, Vleuten

Maandag en dinsdag van 14.00 - 17.00 uur
en donderdag van 19.30 - 22.00 uur

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J.W. Schoonderwoerd, tel. 030 - 6661462.

Het Kabinet, Zandweg 147b, De Meern

Geen vaste openingstijden

Bezoek mogelijk na afspraak met de heer H.E.J. van Essen, tel. 030 - 6662992.

De herberg De Frisse Roemer

en wat er verder mee gebeurde

door J.W. Schoonderwoerd

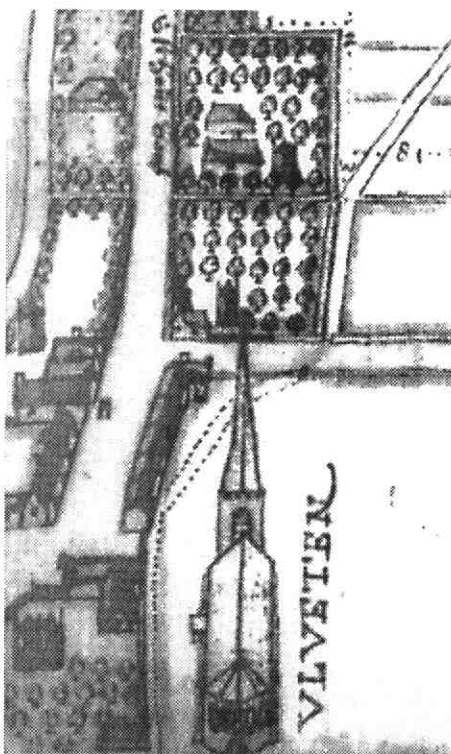
Ruim 25 jaar geleden, op dinsdag 2 augustus 1971, werd in alle vroegte begonnen met de sloop van een woonhuis in het midden van Vleuten, toen Dorpsstraat 8. Voordat men in Vleuten goed en wel wakker was stonden er nog maar een paar stukken muur overeind en was het verder een puinhoop. Eigenlijk had dat historische pand niet afgebroken mogen worden, maar nu was het te laat om daar iets tegen te doen. Tegenwoordig staan er op de plaats van dit beeldbepalend element in Vleuten een paar eenvoudige winkeltjes. In dit artikel wil ik iets vertellen over de rijke historie van dit pand, dat daar meer dan 400 jaar gestaan heeft en in het verre verleden een herberg was, en over de mensen die er gewoond hebben.

De herberg

Dat we nu nog beschikken over gegevens van de oudste tijd van de herberg, die in het toen nog kleine dorpje Vleuten stond, is het gevolg van een dramatische gebeurtenis in 1562: een vechtpartij met dodelijke afloop. De vastgelegde en bewaarde getuigenverklaringen hiervan 1) maken duidelijk wat er gebeurde. De vrouw van „de weert” Gijsbert Cornelisz had een kind gekregen en enkele buurvrouwen waren er op de „kraammaaltijd” geweest. Toen zij na afloop daarvan naar huis gingen en buiten nog even met elkaar stonden te praten, hoorden zij geschreeuw en lawaai in de herberg. Zij gingen weer naar binnen om te kijken wat er aan de hand was en zagen de waard met zijn blote handen proberen enkele vechtenden te scheiden. Het was echter al te laat en ene Hans Stevensz bleef dood op de vloer liggen, waarna de vechtpartij afgelopen was. Volgens de verklaring van één van de getuigen had zij de zoon van de herbergier, Pelgrom Gijsbertsz, wel met een rapier (lange degen) in de hand gezien, maar zij verklaarde daarbij dat hij nooit iets anders dan zijn broodmes droeg en dat hij dat rapier wel aan iemand die daar vechtende was „ontweldicht” zou hebben. Wie de dader was blijft onbekend want noch in het archief van het gerecht noch in dat van het Hof van Utrecht, dat criminele zaken behandelde, is daar iets van te vinden.

Blijft het feit dat we uit het voorgevalle weten dat er in 1562 al een herberg was en dat Gijsbert Cornelisz de herbergier was. Uit het volgende blijkt dat deze herberg aan de Dorpsstraat stond, die toen nog de dijk of de Heerenwech genoemd werd, tegenover de kerkweg naar Themaat, de tegenwoordige Schoolstraat. Op een kaartje van de landmeter Jan Rutgersz van den Berch uit 1599 is het huis al te zien en dat

betekent dat het nog ouder is dan de Broederschapshuisjes, die er toen nog niet stonden. Op een kaartje van de landmeter Henrick Verstraelen uit 1624 (zie afb. 1), waar de Broederschapshuisjes wel op staan, is de situering iets beter te zien. Aan de westzijde van het huis was toen nog niet gebouwd. Er is daar wel een hooiberg getekend, maar of die bij de herberg behoorde is niet duidelijk.

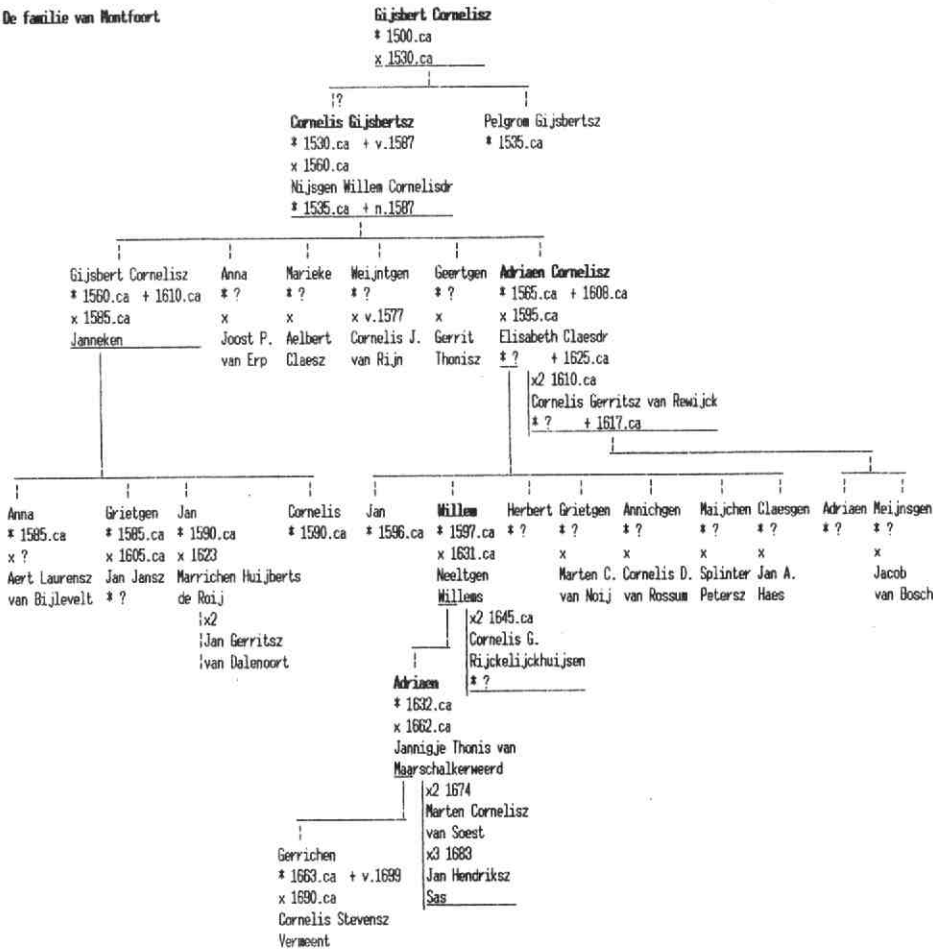
Afb. 1 Fragment (vergroofd) van de kaart van de landmeter Henrick Verstraelen uit 1624. Het noorden is rechts. Links de toen bestaande bebouwing aan de zuidzijde van de Dorpsstraat, die zich uitstrekt van de bakkerij op de hoek van de tegenwoordige Odenveltlaan tot en met het pand waarin de Frisse Roemer was gevestigd.

De familie van Montfoort

In 1632 vinden we Willem Adriaensz van Montfoort vermeld als herbergier in Vleuten 2) en deze heeft de herberg geërfd van zijn vader Adriaen Cornelisz van Montfoort 3), die een zoon was van Cornelis Gijsbertsz van Montfoort. Deze laatste was naar alle waarschijnlijkheid een zoon van Gijsbert Cornelisz, die we hiervoor als herbergier vermeld zagen. De familie is opgenomen in de hierna weergegeven stamboom. Omdat eigendomsverkrijgingen door vererving veelal niet werden geregistreerd in de registers van transporten van het gerecht, is moeilijk na te gaan wanneer de overgang van vader op zoon heeft plaats gevonden.

Cornelis Gijsbertsz kocht in 1559 $3\frac{1}{2}$ morgen land onder Vleuten aan de Thematerdijk 4). Na zijn dood werden deze $3\frac{1}{2}$ morgen land in 1587 door zijn kinderen, als erfenamen, verkocht aan hun broer Adriaen Cornelisz 5). Hieruit blijkt dat Adriaen Cornelisz een zoon was van Cornelis Gijsbertsz. Adriaen Cornelisz van Montfoort, die omstreeks 1565 werd geboren, trouwde rond 1595 met Elisabeth Claes. Tussen 1596 en 1608 kregen zij 7 kinderen, waarvan Willem de tweede was. Toen overleed Adriaen en hertrouwde zijn vrouw Elisabeth met Cornelis Gerritsz van Rewijck, bij wie zij ook nog twee kinderen kreeg. Na het overlijden van Adriaen werd in 1608 een boedelscheiding gemaakt, waarbij Elisabeth zijn eigendommen behield en haar kinderen hun erfdeel uitkeerde in de vorm van een hypotheek van f 1500,- op de $3\frac{1}{2}$ morgen land, die haar man in 1587 verkreeg 6). In 1617, als Cornelis van Rewijck overleden is, verkoopt Elisabeth de $3\frac{1}{2}$ morgen land aan de Thematerdijk, met daarop de hypotheek van f 1500,-, aan haar zwager Gijsbert Cornelisz van Montfoort, een broer van

De familie van Montfoort

haar eerste man Adriaen 7). Gezien het bezit van de 3 1/2 morgen land op Themaat mogen we aannemen dat de van Montfoorts als herbergiers ook nog vee bezaten, wat in die tijd bij meerdere neringdoenden voorkwam.

Gezien het hiervoor vermelde feit, dat Willem Adriaensz de herberg van zijn vader erfde, ligt het voor de hand dat hij als herbergier zijn stiefvader en moeder is opgevolgd. Willem trouwde omstreeks 1630 met Neeltgen Willems, hetgeen blijkt uit een aan hen verleend octrooi voor het maken van een testament van 14 september 1630. (Zoals vaker gebeurde werd een testament ook bij of vlak na een huwelijk gemaakt.) Uit dit huwelijk is slechts één kind bekend, zoon Adriaen, die rond 1632 werd geboren. In 1633 kocht Willem 4 morgen land op Vleuterweide, genaamd de Kerckencamp, waaruit afgeleid kan worden dat ook hij vee bezat. Omstreeks 1645 overleed Willem en hertrouwde zijn vrouw met Cornelis van Rijckelijckhuijsen, die op Themaat woonde. Zij ging toen bij haar man wonen en de herberg met de 4 morgen land werden in 1647 verkocht aan Evert Aertsz Vereem, die toen herbergier werd 8).

Evert Aertsz Vereem

Evert Vereem, die getrouwd was met Grietgen Peters, kreeg van de verkopers een hypotheek van f 2.000,- op zijn huis en

de 4 morgen land. In 1650 leent hij nog eens f 350,— en f 650,— met zijn huis resp. zijn land als onderpand 8). Na 8 jaar eigenaar van de herberg te zijn geweest heeft Evert financiële problemen gekregen, want over 1655 t/m 1657 betaalt hij zijn rente en belastingen niet, hetgeen resulteert in een gerechtelijke verkoop van zijn bezittingen op 6 juli 1658 8). Zijn 4 morgen land brengen f 2.105,- op, de herberg f 1.344,- en zijn roerende goederen ruim f 274,—, wat bij elkaar echter niet voldoende is om zijn schulden te betalen.

Jan Gijsbertsz Blom

De herberg wordt dan gekocht door Jan Gijsbertsz Blom, die getrouwd was met Merrichen Jans de Jongh, en de omschrijving van het verkochte luidt: „seeckere huijsinge, erve en hoffstede, staende ende gelegen in dezen gerechte daar den Frischen Romer uijthangt, ... streckende uijt den Heerenwech tot in den Vleutenschen Rhijn toe, daar Willem Dircx weduwe oftewell seecker steechjen oostwaerts ende Cornelis Petersz wever westwaerts gelegen sijn op de laste van ses gulden jaerlicx als die erfgenamen van Joffrouwe de Wael van Vronesteijn uijt d'selve huijsinge ende erve sijn competentende.”

In de transportakte 9) wordt voor het eerst de naam Frissche Roemer vermeld, die op het uithangbord van de herberg

stond, en verder wordt daarin ook het steegje genoemd, dat aan de oostzijde van het perceel lag. Dit steegje werd en wordt als „seecker steegjen” vele malen als belending vermeld, ook in transportakten van het ten oosten daarvan liggende pand, en komt hierna ook nog ter sprake.

Van Jan Blom is niet veel bekend; vermoedelijk was hij verwant aan de Harmelense herbergiersfamilie van die naam. In 1663 lieten hij en zijn vrouw een testament op de langstlevende maken, waarin geen kinderen vermeld werden. In 1667 wordt hij vermeld als kerkmeester van Vleuten. Verder blijkt hij (later) een huis te hebben aan de Haar, dat zijn erfgenamen in 1679 verkopen.

Nogmaals van Montfoort

In 1663 verkoopt Jan Blom de herberg aan Adriaen Willems van Montfoort 10), waardoor deze weer in bezit van de familie van Montfoort komt. Het verkochte werd toen omschreven als „seeckere huijsinge ende erve ende hoffstede staende in desen gerechte daer den Frissche Roemer uijthangt ... streckende uijt den Heerenwech tot in den Vleutenschen Rhijn toe, daar Willem Dirckssoon weduwe oftewel seecker steechjen oostwaerts ende Cornelis Peterssoon erfgenamen westwaerts naest gelegen sijn”.

Adriaen trouwde rond 1662 met Jannigje Thonis van Maarschalkerweerd. Voorzover bekend hadden zij slechts één kind, een dochter Gerrichen, die trouwde met Cornelis Stevens Vermeent. Adriaen had zelf niet veel geld, want met de Frissche Roemer als onderpand leende hij voor deze koop f 1100,— van Willem Dircksz van Bijlevelt, de Vleutense bierbrouwer, die ook als geldschietter zeer bekend werd, maar daarbij natuurlijk ook bedong dat alleen zijn bier verkocht mocht worden. Vermoedelijk heeft Adriaen de lasten van de herberg niet kunnen dragen, want nog geen zeven maanden later, op 7 maart 1664, verkoopt hij hem aan zijn geldgever 11).

Willem Dircksz van Bijlevelt

In de transportakte wordt dezelfde eigendomsomschrijving gegeven als in het vorige transport, met toevoeging van „mits mede vier bedsteden, een scherm in de keucken, een plaet, een haelboom ende voorts alle de hoepen alsmede de boomen, horden, stellingen ende plancken in de huijsinge, backhuijs, kelder ende schuijre los leggende”. Van belang hierbij is de vermelding dat het huis een kelder had, een fraaie kelder met booggewelven, die altijd in gebruik is gebleven. Zoals uit de hierna vermelde akte blijkt, verhuurde Willem de herberg aan Rut Meertensz.

Gerrit Henricksz van Bijlevelt

In december 1664 ondoet Willem van Bijlevelt zich weer van zijn bezit en verkoopt hij het aan Gerrit Henricksz van Bijlevelt (geen familie) en zijn vrouw Joosgen Cornelis, waarbij het omschreven werd als „huijsinge, schuijre en backhuijs” te Vleuten 12). Het pand was toen verhuurd aan Rut Meertenz tot mei 1667. In 1671 is Gerrit van Bijlevelt overleden en krijgen zijn erfgenamen een hypotheek van f 1500,- op het pand 13).

Waarschijnlijk heeft het huis in de woe-lige jaren rond 1672 wel wat te verduren gehad en is de slechte economische toestand in de jaren daarna er de oorzaak van dat het, als het in april 1681 op verzoek van de familie van Bijlevelt wordt getaxeerd, nog maar op f 400,- gewaardeerd wordt 14). Zoals uit de hierna vermelde akte kan worden geconcludeerd is de herberg door Gerrit van Bijlevelt weer verhuurd aan Adriaen Cornelisz van Montfoort, die omstreeks 1672 overleden is, waarna zijn weduwe Jannigje van Maarschalkerweerd in 1673 hertrouwd is met Marten Cornelisz van Soest, die schipper in Vleuten was.

Johan van der Laeck

In mei 1681 15) werd het pand door de erfgenamen van Gerrit van Bijlevelt publiek verkocht, waarbij het omschreven werd als „seeckere huijsinge, schuijre ende backhuijs, staende en gelegen in den dorpe van Vleuten op de gront van de erfgenamen van Joffrouw de Wael van Vronesteyn,

streckende van den Herenwech tot in de weteringe toe, daer de nacomelingen van Gijsbert Jansz van Dijk westwaerts ende Willem Petersz wever off seecker steechjen oostwaerts naast gelant ende gelegen zijn, op de laste van ses gulden jaerlijcx die daer uijt tot grontgelt wort betaelt, jegenwoordich bij de weduwe van Meerten Cornelisz van Soest, in sijn leven schipper tot Vleuten, in huijre bewoont wordende, op conditie dat de cooper gehouden sall sijn uijt te houden de drie jaeren huijre die deselve daer aen noch tot Paschen 1684 is hebbende, mits gereede genietende de huijre jegens ses en dertich gulden jaerlijcx vrij gelts daervoor beloof.” Koper is Johan van der Laeck, schout van Vleuten, voor de som van drie honderd twintig gulden.

Uit deze akte blijkt dat Jannigje van Maarschalkerweerd intussen weer weduwe geworden is en de herberg huurde en dus nog steeds herbergierster was. Op 12 augustus 1683 hertrouwt Jannigje voor de tweede keer, nu met Jan Hendriksz Sas, zoon van de schoenmaker Hendrick Sas, die later de herberg huurt, want daarna wordt hij ook als herbergier vermeld.

Jan Hendriksz Sas

In 1696 koopt Jan Sas de herberg van Johan van der Laeck, dan omschreven als „huijsinge en erve te Vleuten, waar den Frisschen Roemer uijthangt” 16). Als hij in 1716 een hypothecaire lening wil hebben, blijkt er van de koop in 1696 geen transportakte bij het gerecht te zijn geregistreerd. Op 21 november 1716 gebeurt dat

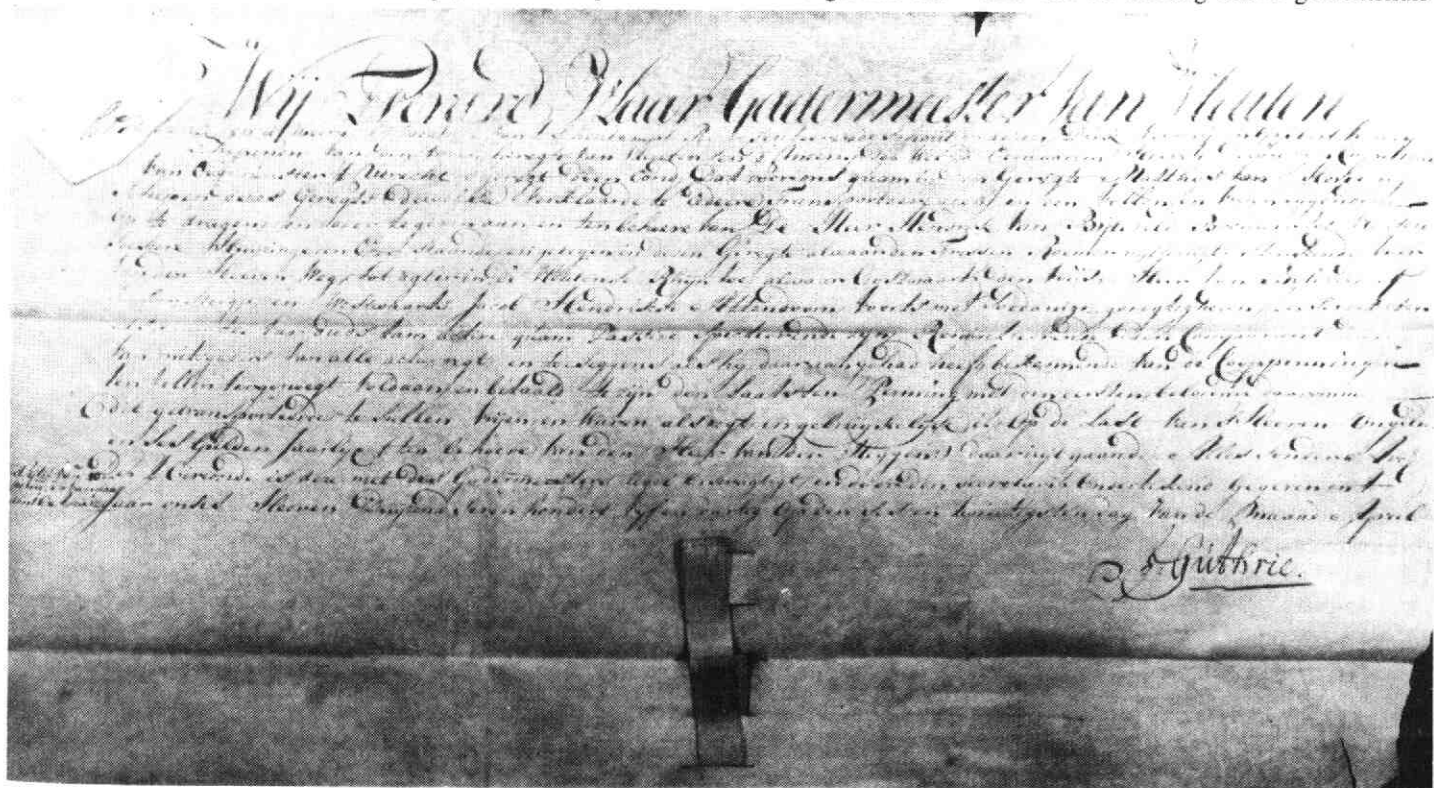
alsnog en daarna wordt ten name van Cornelis Kick te Utrecht een hypotheek van f 300,- gevestigd op „huijsinge en erve met allen sijnen toebehoren en 't gene daarinne aart en nagelvast is, staende ende gelegen in den dorpe van Vleuten, alwaar den Frissen Roemer uijthangt, strekkende voor van den Heerenwegh tot achter in den Vleutensenrijn toe, daar oostwaerts Willem Petersz of seker steegje en westwaerts Jacob Hendricksz Attendoorn naast gehuijst en geerft sijn, en dit alles soo en in diër voegen als den comparant hetselve heeft gekogt op den 1en february 1696 van Johan van der Laeck in leven oud schout tot Vleuten” 17).

Zoals u uit de hiervoor vermelde akten ziet werd vroeger, toen er nog geen kadaster was, de ligging van een perceel aangegeven door vermelding van de belendende eigenaren, wegen of wateren. Die belendende eigenaren wisselden echter ook vaak, zodat het niet altijd eenvoudig is de plaats te bepalen. Er blijkt wel steeds uit wie dan de bureu zijn of geweest zijn, want soms werden de erfgenamen van een vroegere eigenaar vermeld.

In tegenstelling tot vroegere herbergiers is het Jan Sas kennelijk wel goed gegaan, want meer dan 35 jaar is hij herbergier in Vleuten geweest.

Matthijs Hoveling

In 1733, als Jan Sas ongeveer 80 jaar is, verkoopt hij de herberg aan Matthijs Hoveling, schepen van Vleuten en eigenaar van de herberg annex gerechtshuis

Afb. 2 Foto van de originele transportakte d.d. 26.04.1735 van de Frissen Roemer door Matthijs Hoveling aan Hendrik van Bijlevelt. (arch. fam. Van Dijk, foto A.J. van Weerdenburg)

De familie Lampe/Kok**Willem Lampe**

* 1700.ca + 1777

x1 1730

Johanna Stroomborg

* ? + 1763

x2 1763

Annigje van Roijen

* 1721 + 1775

x3 1775

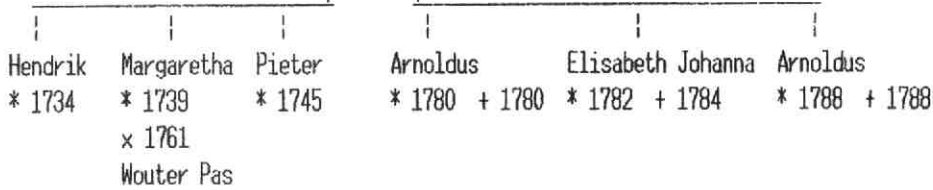
Maria Sibilla Sloot

* ? + ?

x2 1779

Hermanus Kok

* 1751 + ?

aan de overzijde van de Heerenwech 18). Waarom Matthijs toen een tweede herberg kocht is niet duidelijk, want anderhalf jaar later verkoopt hij hem weer en wel aan Hendrick Willemsz van Bijlevelt, brouwer te Vleuten 19), die dan eigenaar wordt van het pand dat 70 jaar daarvoor zijn vader Willem ook al bezeten heeft. (zie afb. 2).

Hendrick van Bijlevelt

Hendrick van Bijlevelt heeft de herberg ongetwijfeld verhuurd, maar aan wie is niet bekend. Hij is ook maar kort eigenaar geweest want in 1741 verkoopt hij hem weer en wel aan Willem Lampe 20), die toen vermoedelijk al huurder was.

Willem Lampe

Willem Lampe was sedert 1730 Mr chirurgijn in Vleuten. In dat jaar trouwde hij met Johanna Stroomborg uit Maarsse, die in maart 1767 overleed. Uit dit huwelijk had Willem drie kinderen, Hendrik (geb. 1734), Margrita (Margaretha) (geb. 1739), en Pieter (geb. 1745), waarvan alleen Margaretha in leven gebleven is. In mei 1767 hertrouwde Willem met Annigje van Roijen, dochter van Frans van Roijen van Heemsmade. Na haar overlijden, toen hij al rond 75 jaar was, hertrouwde hij in 1775 met de veel jongere Maria Sibilla Sloot.

Willem Lampe is ruim 30 jaar chirurgijn in Vleuten geweest en oefende zijn praktijk uit in de voormalige herberg. In 1748 kreeg hij van de Gereformeerde Diaconie van Vleuten een hypotheek van f 500,- op zijn huis 21). Willem was ook vele jaren schepen en kerkmeester van Vleuten en kocht in de loop der jaren nog

meerdere huizen in het centrum van Vleuten, waaronder 4 huizen ten westen van zijn eigen huis. Hij bezat ook enkele koeien en kocht in 1743 daarvoor 8 morgen (ca. 7 hectare) land op Themaat.

Willem overleed in december 1777 en werd in Vleuten begraven. In april 1778 vindt er een scheiding van de boedel van Willem plaats tussen zijn vrouw Maria Sloot en zijn enig overgebleven dochter Margaretha, die getrouwd is met Wouter Pas, koster in Kockengen 22). Hierbij wordt het huis van Willem toegescheiden aan zijn weduwe. In de boedelbeschrijving worden ook winkelwaren vermeld. Vermoedelijk wordt daarmee de barbierswinkel bedoeld, want in die tijd was het gebruikelijk dat de chirurgijn tevens barbier was.

Hermanus Kok

In mei 1778 hertrouwt Maria Sloot met Hermanus Kok uit Utrecht, die toen in Vleuten is komen wonen en in het pand van zijn vrouw een bakkerij is begonnen. Hermanus en Maria kregen tussen 1780 en 1788 nog 3 kinderen, die echter allen zeer jong zijn overleden.

Na 10 jaar bakker te zijn geweest verkoopt Hermanus de bakkerij in augustus 1788 23). Het pand werd toen omschreven als „huijsinge, erve en grond met een schuur, staande en gelegen in den dorpe van Vleuten, zijnde een broodbakkerije, thans bewoont door Hermanus Kock". De koopsom bedroeg 625 gulden, kosten koper, te betalen in de eerstkomende maand november, terwijl het huis betrokken kan worden zodra de heer Kock is verhuisd. De koper was Anthonie van Berkenstein, bakker in Harmelen, die het pand echter twee maanden later weer doorver-

kocht aan Jan Hoedemaker in de Meern voor 1400 gulden. Het transport vond plaats op 26 mei 1789 24).

De familie Hoedemaker

Jan Hoedemaker kwam uit Bunnik en was daar bekend onder de naam Jan van Hoeden, op welke naam hem op 7 oktober 1789 een akte van indemniteit werd verleend 25). In Vleuten werd hij echter Hoedemaker genoemd. Jan trouwde in november 1788 met Hendrica van ('t) Schip uit Oudenrijn. Op 9 juni 1789 leent hij van de 5 minderjarige kinderen van zijn schoonzuster Cornelia van 't Schip f 1000,- met hypotheek op zijn bakkerij 26). Jan en Hendrikje krijgen tussen 1789 en 1797 vijf kinderen, waarvan de oudste (Christiaan) en de jongste (Catharina) in 1797 overlijden.

In 1796 koopt Jan Hoedemaker van zijn bureen aan de westzijde, Nicolaas van Steenderen en zijn vrouw, „zeeker kombofje of snuivertje, staande achter de huizinge en op het erf van de verkoopers voornoemd, doch annex en tegen de huizinge of bakkerij van gemelde kooper" voor vijftig gulden 27). Volgens Van Dale is een kombofje of snuivertje een keuken, schuurtje of stookhok buiten het huis. Kennelijk was dat kombofje vroeger op grond van de buurman gebouwd. Bij de opmeting door het kadaster in 1832 blijkt de grens tussen de twee percelen echter een rechte lijn te zijn, zodat niet precies na te gaan is waar dat kombofje gestaan heeft.

In 1834 overlijdt Jan Hoedemaker en krachtens de in augustus 1836 opgemaakte boedelscheiding gaat de bakkerij over op zijn zoon Hendrik, die landbouwer was en in 1830 trouwde met Elisabeth van Bommel. In 1840 leent Hendrik f 1100,- op onderpand van „een huizinge erve en schuur, zijnde geappropriëerd tot broodbakkerij, staande en gelegen op het dorp Vleuten ... strekkende voor uit den dijk tot achter in de Vleutense wetering, alwaar aan de eene zijde de weduwe of erven Nicolaas van Steenderen en aan de andere zijde zekere steeg of toegang naar de Vleutense wetering voornoemd, op het kadaster bekend sectie A numero 67 inhouds grootte twee roeden tien ellen" 28).

Hendrik is niet lang bakker gebleven, want zeven jaar later, in september 1843, verkoopt hij de bakkerij aan Everardus van Dijk (geb. 1813), een zoon van bakker Evert van Dijk in Vleuten 29). De omschrijving van het verkochte luidde toen: eene huizing, van ouds genaamd de Frissche Roemer, geappropriëerd (verbouwd) tot eene broodbakkerij, met daarbij behorende schuur, verder betimmeringen, erve, grond en tuin, staande en gelegen in het dorp Vleuten, strekkende voor uit den dijk tot achter in de Vleutensche Wetering, belend

De familie Hoedemaker

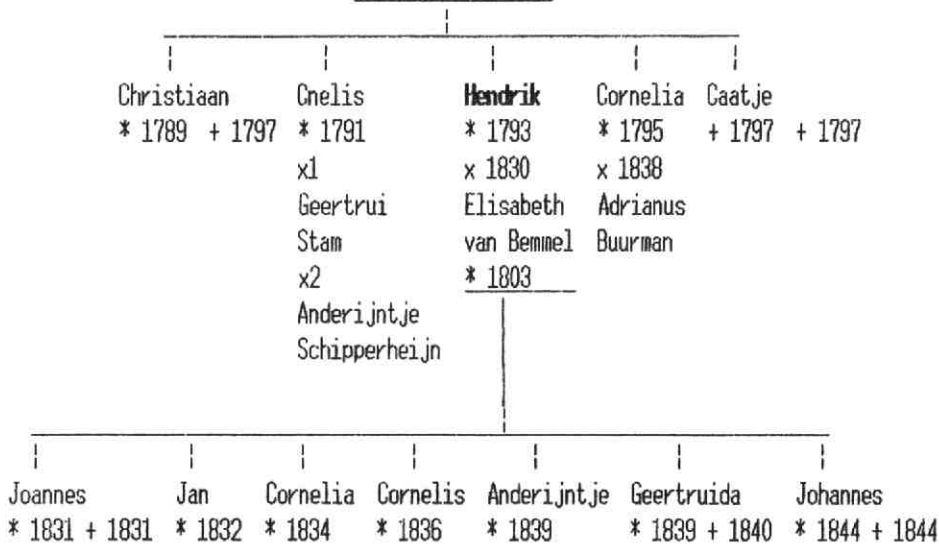
Jan

* 1753 + 1834

x 1788

Hendrika van Schip

* 1762 + 1834

aan de eenen zijde de weduwe of erven Nicolaas van Steenderen en aan de andere zijde zeker steegje of toegang naar opgemelde wetering, bij het kadaster der gemelde gemeente bekend in sectie A numero 67, huis en erf twee roeden tien ellen (2 aren 10 centiaren), en 67a huis en erf zestig ellen (60 centiaren) belast met eene erfpachtcanon van zes gulden per jaar ten behoeve van de weduwe Kelfkens of haar successeuren, vermeld in een proces-verbaal van publieke verkoop op den zesden januarij zeventien honderd vijf en negentig gehouden". Verder vermeldt de koopakte: „Welk bovengemelde perceel door de verkoper in eigendom is verkregen uit den boedel en nalatenschap zijner ouders Jan Hoedemaker en Hendrika van Schip, blijkens onderhandsche acte van scheiding van dato zevenden augustus achttien honderd zes en dertig. De koper zal het door hem gekochte eerst kunnen aanvaarden primo mei aanstaande, als tot welker tijd de verkoper het gebruik en bewoning van hetzelfde aan zich reserveert". De koopsom is 1500 gulden „welke bij het teekenen en passeren dezès geheel kontant is betaald". Het huis had toen nummer 75.

Hetgeen in deze akte vermeld is over het erfpachtsrecht van een deel van het perceel (dat daarom met een apart nummer in de kadastrale legger werd vermeld) is kennelijk een voortzetting de vroegere grondeigendom, die in de eerdere koopakten voor het gehele perceel werd omschreven, en waarvoor toen ook zes gulden per jaar betaald moest worden. (zie afb. 3).

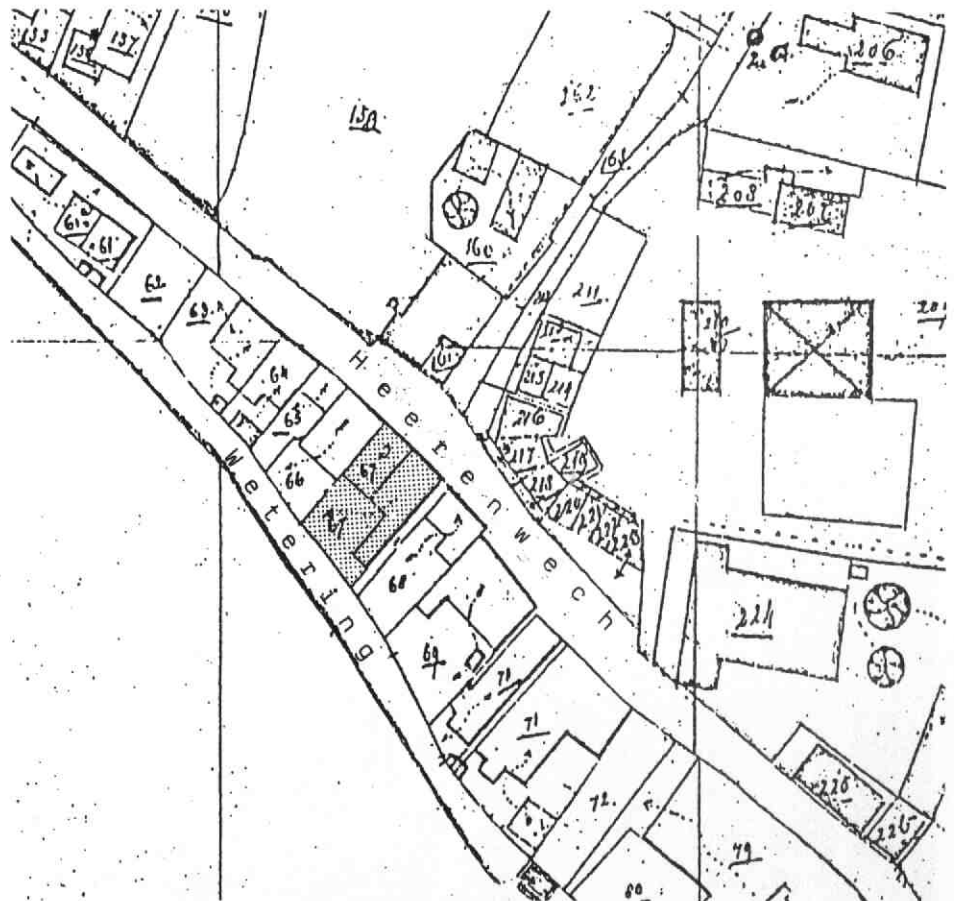
De familie Van Dijk

Evert van Dijk begon in 1844 in de door hem gekochte bakkerij een wagenmakerij,

kunnen gebruiken werd in 1845 aan Evert van Dijk op zijn verzoek door de gemeenteraad een vrije uitweg verleend door de steeg of uitweg naar de Vleutense Wete-ring „met allerhande soort van rijtuig behoorende tot zijne affaire" onder voorwaarde deze voor zijn rekening te moeten onderhouden en „nimmer aan de ingezetenen van Vleuten en Themaat eenige verhindering aan hunne vrije passage wordt toegebracht, en alzoo geen rijtuigen hoe ook genaamd in gemelde uitweg te laten staan waardoor beletzel aan de vrijheid der ingezetenen voornoemd wordt veroorzaakt" 30).

Omdat de steeg maar circa anderhalve meter breed was, was het moeilijk om met wagens achter het huis om naar de wagenmakerij te komen. Daarom maakte Evert de hoek van de achterkant van zijn huis schuin om er gemakkelijker in te kunnen draaien. Deze schuine muur is altijd zo gebleven (zie afb. 6).

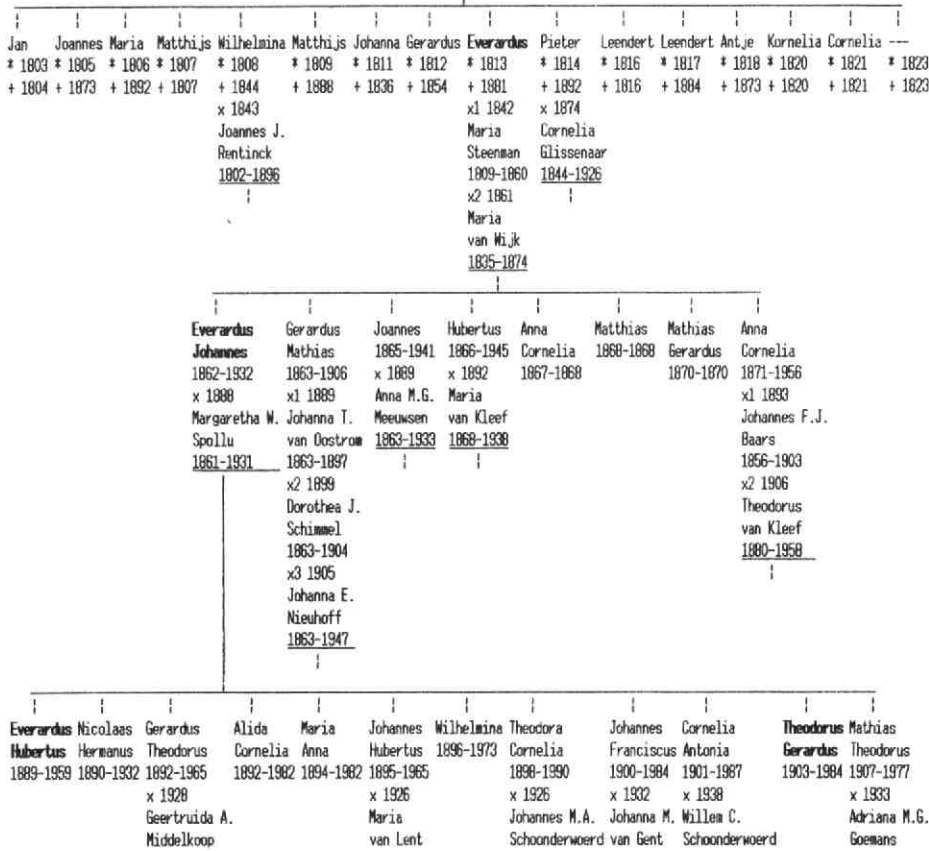
Evert van Dijk trouwde in 1842 met Maria Steenman uit Muideren. Na bijna 18 jaar getrouwd te zijn geweest overleed zij in maart 1860 zonder kinderen te hebben gekregen. In mei 1861 hertrouwde Evert met Maria van Wijk uit Montfoort. Tussen 1862 en 1871 kregen zij 8 kinderen, waarvan de 5e, 6e en 7e jong overleden. In februari 1874 overlijdt Maria van Wijk en blijft Evert met 5 jonge kinderen achter. In 1875

Afb. 3 Fragment van de kadastrale minuutkaart uit 1832. De nrs 67 en 67a geven de plaats aan van het beschreven pand aan de Dorpsstraat met oostelijk daarvan het steegje. De bakkerij achter het huis staat aan de zijde van de steeg.

De familie Van Dijk

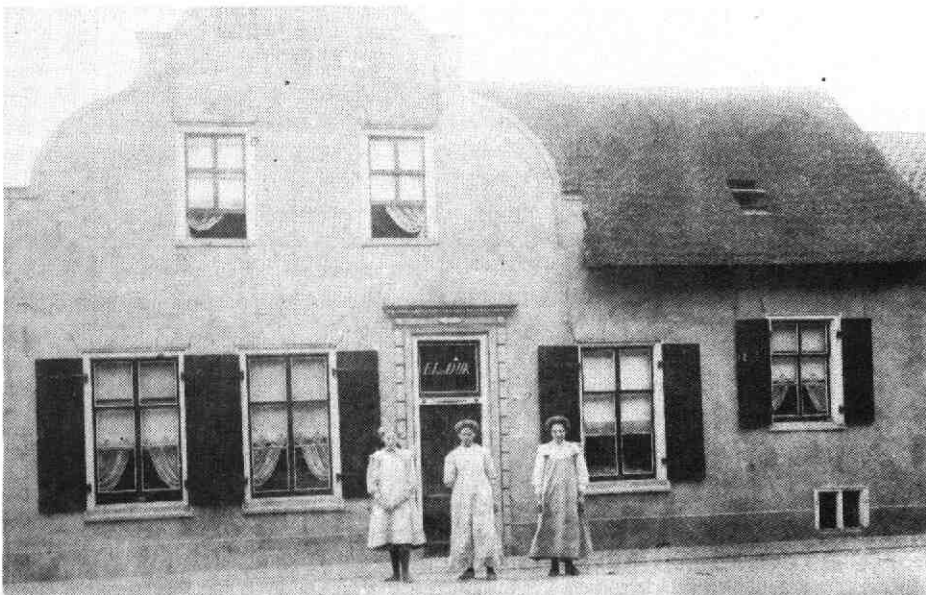
Evert
 * 1774 + 1839
 x1 1802
 Wilhelmina Verkerk
 * 1784 + 1804
 x2 1804
 Cornelia van Schalkwijk
 * 1781 + 1834

laat hij een testament maken 31), waarbij hij zijn huis en wagenmakerij legateert aan zijn oudste zoon Everard (Everardus Johannes, geb. 1862), tegen inbreng van de geschatte waarde daarvan in de boedel. In 1881 overlijdt Evert als zijn kinderen nog minderjarig zijn. Hun voogd is Albertus Franciscus van Heteren, wagenmaker in Harmelen, die een

goede bekende van Evert was.

In 1885 wordt een boedelscheiding opgemaakt, waarbij zoon Everard het huis met de wagenmakerij in eigendom krijgt, evenals de erfpacht van het perceel A 67a, waarvan Jan van Dijk, steenbakker in Maarssen (geen familie), intussen eigenaar geworden is 32).

Afb. 4 Foto van het huis Dorpsstraat A92 rond 1912. Voor het huis staan 3 dochters van E.J. van Dijk. (arch. fam. Van Dijk)

Evert's tweede zoon Gerardus Mathias (Geert) trouwde in 1889 en was kastelein in Het Oude Raadhuis, zijn derde zoon Joannes (Jan) werd onderwijzer en trouwde ook in 1889, en zijn vierde zoon Hubertus (Bertus) trouwde in 1892 en werd schipper in Harmelen. Zijn enig overgebleven dochter Anna Cornelia (Kee) woonde toen zij nog minderjarig was bij haar voogd in Harmelen en kwam in 1893 terug naar Vleuten, waar zij trouwde met Johannes Baars, die timmerman was.

In 1888 trouwde Everard met Margaretha Wilhelmina Spollu uit Alphen aan den Rijn. Tussen 1889 en 1907 kregen zij 12 kinderen. Zij hadden toen ook nog de kruidenierswinkel. Naast wagenmaker was Everard ook houthandelaar en in 1892 kocht hij een terrein aan de vroegere Parkweg (waar nu de straat Houtwerf ligt) voor houtopslag 33). In 1913 bouwde hij daar een elektrische zagerij, die tot 1972 in bedrijf is geweest.

Vroeger werden de huisnummers nogal vaak gewijzigd. Het nummer 75 werd rond 1860 veranderd in A 148 en daarna in de periode tot 1910 had het de nummers A82, A154, A114 en A116. Daarna kreeg het nummer A92 en rond 1925 werd het A107.

In 1907 bouwde Everard achter zijn huis aan de westzijde een nieuwe wagenmakerij en werd de vroegere bakkerij aan de oostzijde (aan de kant van de steeg) afgebroken. Toen werd ook de voorgevel van het huis gerestaureerd en voorzien van nieuwe ramen en een nieuwe voordeur in Louis XVI-stijl (zie afb. 4).

Omstreeks 1920 werd de winkel in het huis opgeheven en werd in die ruimte het kantoor van de houthandel gevestigd. In 1902 werd Everard benoemd tot gemeenteteontvanger. Deze functie, die hij tot 1 juli 1930 bekleedde, was toen nog geen volle dagtaak en werd door hem thuis uitgeoefend, waarbij het kantoor van de houthandel tevens diende als kantoor van de gemeente-ontvanger. Van 1930 tot zijn dood was Everard ook procurator van de R.K. Broederschap van Vleuten.

De welbekende steeg, die altijd werd aangemerkt als openbare grond van de gemeente, kreeg bij het opmaken van de kadasterkaarten in 1832 geen nummer en werd ook niet in de kadastrale legger als eigendom van de gemeente vermeld. In 1916 wordt deze omissie hersteld en wordt de steeg onder nummer A 1640, ter grootte van 36 ca, in de legger bij de eigendommen van de gemeente opgenomen.

Na ruim 80 jaar te hebben bestaan, werd in 1926 werd het wagenmakersbedrijf beëindigd, toen zoon Johannes Hubertus (Jan), die het vak bij zijn vader had geleerd, elders in het dorp een eigen wagenmakerij begon.

In 1929 koopt Everard van Dijk voor f 124,- de erfpacht van perceel A 67a, dat

Afb. 5 Foto van de zuidzijde van de Dorpsstraat rond 1955. Helemaal links het huis dat oostelijk van de steeg stond, rechts van de steeg het huis van de familie van Dijk. (arch. fam. Van Dijk)

Afb. 6 Foto van het huis Dorpsstraat 8 in 1971. Aan de achterkant van de zijgevel, waar de steeg was, is de afgeschuinde hoek van de gevel te zien. Het huis aan de oostzijde van de steeg was toen al afgebroken. (foto J. Verheul, arch. fam. Van Dijk)

intussen van Jan van Dijk is overgegaan op Johanna Frederica Knoops te Utrecht en vervolgens op Jan Peelen, koopman te Maarssen en daarna op diens zuster Johanna Frederica Peelen, zodat hij het gehele huisperceel nu in volle eigendom heeft 34).

In 1932 overlijdt Everard van Dijk en krijgen zijn oudste zoon Everardus Hubertus (Eef), die ongehuwd was, en zijn overige nog thuis wonende kinderen het

pand aan de Dorpsstraat uit de boedel van hun vader. Het bedrijf van houthandel en houtzagerij werd in 1930 ingebracht in de N.V., later C.V. Houthandel E.J. van Dijk, waarvan Eef en zijn broers Johannes Franciscus (Jo) en Theodorus Gerardus (Theo) beherende vennoten waren, resp. in de functies van directeur, bedrijfsleider en boekhouder 35). Het kantooradres van de houthandel was Dorpsstraat A107.

Toen Theo per 1 juli 1930 werd benoemd tot gemeente-ontvanger, bleef het kantoor (tot 1957) in gebruik als kantoor van de gemeente-ontvanger. Theo, die ook ongehuwd was, volgde zijn vader op als procurator van de Broederschap, was jarenlang penningmeester van het R.K. kerkbestuur, voorzitter van de Bouwvereniging St. Joseph en later ook bestuurslid van de Bejaardenstichting Sint Jozefzorg, zodat zijn kantoor een belangrijke functie in de plaatselijke gemeenschap vervulde.

Bij de officiële invoering van straatnamen door de gemeente in 1950 werd het huisnummer A107 gewijzigd in Dorpsstraat 17.

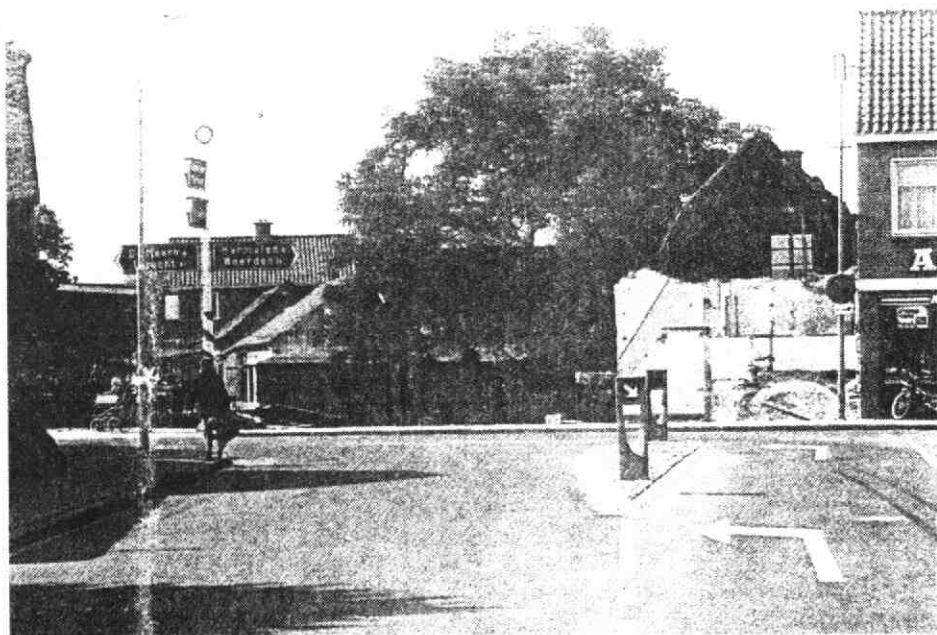
In 1959 overlijdt Eef en komt het pand aan zijn mede-eigenaren, t.w. de zusters en broer die met hem samenwonen (Alida Cornelia, Maria Anna, Wilhelmina en Theodorus Gerardus).

In verband met een hermeting door het kadaster worden de percelen A 67 en A 67a in 1961 verenigd en nieuw genummerd sectie E nummer 768, ter grootte van 292 ca. De steeg krijgt nummer E 766 en het huis ten oosten daarvan E 766. In 1967 wordt het huisnummer 17 gewijzigd in 8.

In 1969 ontvangt de familie Van Dijk van de minister van C.R.M. een kennisgeving van de voorgenomen plaatsing van „het monument Dorpsstraat 8” op de lijst van beschermde monumenten, hetgeen inhoudt dat voor wijziging of afbraak van het monument vergunning van de minister van C.R.M. vereist is 36). Op de lijst werd het pand aangeduid als boerderij, wat, gezien de hier weergegeven geschiedenis, een volkomen foute aanduiding was.

In 1969 wordt het pand ten oosten van de steeg (Dorpsstraat 6), dat ook op de voorlopige lijst van monumenten was geplaatst, gekocht door W.J. de Bouter (op naam van zijn echtgenote Mw. C.J. Mangelsdorf), die het laat afbreken om er een winkelpand op te laten bouwen. Hij treedt in overleg met de gemeente om de steeg te kopen, in ruil voor een strook grond langs de straat, om ook op de grond van de steeg te kunnen bouwen. Dit vernemen hebbend richt Theo van Dijk zich namens de eigenaren van Dorpsstraat 8 tot de gemeente en wijst het gemeentebestuur op het recht van uitweg dat aan de familie in 1845 werd verleend en op het feit dat de riolering van het huis van de achterzijde daarvan door de steeg naar de straat ligt. De gemeente antwoordt hem dat de verkoop zal geschieden „behoudens rechten van derden”, hetgeen betekent dat hij zich daarover met de koper zal moeten verstaan 37). In mei 1970 besluit de raad van de gemeente Vleuten-De Meern tot ruil van de grond van de steeg met Mw. C.J. de Bouter-Mangelsdorf.

Mede om verdere problemen over de steeg te voorkomen, verkopen Theo van

Afb. 7 Krantenfoto van augustus 1971, genomen tijdens de afbraak van het pand Dorpsstraat 8. Op deze foto is rechts onder het nog niet afgebroken achterste deel van het huis het gewelf van de oude kelder te zien. (foto De Brug)

Dijk en zijn zusters hun pand Dorpsstraat 8 aan W.J. de Bouter. Het voorlopig koopcontract wordt getekend op 3 februari 1971 en het transport vindt plaats op 21 juli 1971 op naam van Mw. C.J. Mangelsdorf, echtgenote van W.J. de Bouter 38). Op 9 juli 1971 verlaat de familie Van Dijk de woning en dient de heer de Bouter bij burgemeester en wethouders een principe-aanvraag in voor de bouw van een bedrijfspand op de percelen Dorpsstraat 6 en 8. Op 23 juli berichten burgemeester en wethouders aan hem dat zij bereid zijn aan het plan medewerking te verlenen, ware het niet dat het perceel Dorpsstraat 8 op de voorlopige lijst van monumenten is geplaatst en dat daaraan consequenties zijn verbonden.

Op dinsdag 2 augustus 1971 wordt het pand Dorpsstraat 8 in alle vroegte afgebroken. En daarmee is een beeldbepalend historisch pand in het centrum van Vleuten voorgoed verdwenen.

Die afbraak had nog een politiek staartje. In de plaatselijke en regionale bladen verschenen met grote koppen berichten over de afbraak: „Beschermd pand werd onverhoeds gesloopt”, „Ondanks voorkomen op Monumentenlijst: Boederij voor dag en dauw met de grond gelijk gemaakt”, „Sloop monument oogluikend toegestaan?” en „CRM is kwaad op Vleuten”.

Op 9 augustus 1971 ontvangt de gemeente bericht van de staatssecretari van CRM dat ingevolge artikel 9, 1e lid, van de Monumentenwet de lijst voor de gemeente

Vleuten-De Meern is vastgesteld en dat het pand Dorpsstraat 8 daarop is gehandhaafd. Op 20 augustus schrijven burgemeester en wethouders aan de minister van CRM: „Op de door u inmiddels vastgestelde „Lijst van monumenten in de gemeente Vleuten-De Meern” staat vermeld het pand Dorpsstraat 8, omschreven als „Boederij, dwarshuis, gepleisterd met topgevel, deuromlijsting Louis XVI, opkamer, rieten dak”. Als eigenaar staat vermeld de familie Van Dijk te Vleuten. Thans blijkt, dat de familie Van Dijk het pand onlangs heeft verkocht aan Mevrouw C.J. de Bouter-Mangelsdorf te Vleuten. Voordat dezerzijds hiervan aan u kon worden kennisgegeven bleek ons, dat de nieuwe eigenaresse het pand heeft afgebroken. Wij menen er goed aan te doen u van deze afbraak in kennis te stellen.” 39)

Op 2 september vraagt het lid van de gemeenteraad C.R. de Kogel aan de raad een interpellatie over “de gang van zaken in verband met het onrechtmatig slopen van het pand Dorpsstraat 8 te Vleuten, door de eigenaar W.J. de Bouter”. In de vergadering van de raad van 7 september antwoordt de voorzitter dat hij meent „dat gezien de wijze waarop de samenstelling van de lijst heeft plaats gehad (zonder overleg met de gemeente), het rijk ook de controle maar moet uitoefenen en dat deze zaak niet door de gemeente overgenomen behoeft te worden”. En daarmee is de storm voorbij en wordt er ter plaatse een zestal kleine winkels met bovenwoningen gebouwd.

Bronnen

Voorzover niet nader vermeld zijn gegevens in dit artikel ontleend aan de doop-, trouw- en begraafregisters van de kerken in Vleuten, de registers van de burgerlijke stand, de oude bevolkingsregisters en de kadastrale registers, alsmede aan de akten welke in het documentatiecentrum van de vereniging aanwezig zijn (Collectie van der Poel).

(GAU No: Gemeentearchief Utrecht, Notarieel archief; RAU Do: Rijksarchief Utrecht, Dorpsgerechten (microfilms HV); AVD: archief familie Van Dijk Vleuten; HV: archief Hist. Ver.).

- 1) 1564.06.05 GAU No U001a001; HV Inv. nr 2GC115
- 2) 1632.01.11 RAU Do 2051
- 3) 1650.06.06 RAU Do 2051
- 4) 1559.05.02 RAU Do 2048
- 5) 1617.08.09 RAU Do 2051
- 6) 1608.10.29 RAU Do 2051
- 7) Zie 5)
- 8) 1650.06.06 RAU Do 2051; 1660.04.14 (1647.05.01) RAU Hof.v.Utr.Civ.Sent.187-4; HV 2GA710
- 9) 1663.08.27 (1658.07.06) RAU Do 2052; HV 2GA172
- 10) 1663.08.27 RAU Do 2052
- 11) 1664.03.07 RAU Do 2052/2061; HV 2GA174/786
- 12) 1664.12.12 RAU Do 2052/2061; HV 2GA177/178
- 13) 1671.03.04 RAU Do 2053
- 14) 1681.04.29 RAU Do 2053
- 15) 1681.05.21 GAU No U049a002; HV 2GA233; 1681.09.28 RAU Do 2053
- 16) 1716.11.21 (1696.06.01) RAU Do 2055
- 17) 1716.12.10 RAU Do 2055
- 18) 1733.10.20 RAU Do 2056
- 19) 1735.04.26 RAU Do 2056; AVD Nr 1
- 20) 1741.05.01 RAU Do 2056
- 21) 1748.08.10 RAU Do 2057
- 22) 1778.04.18 GAU No U188a033; HV 2GC379
- 23) 1788.08.06 RAU Do 2065; 1788.10.18 GAU No U211a005; 1789.05.26 RAU Do 2059; AVD Nr 2
- 24) 1788.10.18 RAU Do 2065; 1789.05.26 RAU Do 2059; AVD Nr 3; HV 2GC568
- 25) 1789.10.07 HV 2HM059
- 26) 1789.06.09 RAU Do 2059
- 27) 1796.12.23 AVD Nr 4
- 28) 1843.08.30 AVD Nr 11
- 29) 1843.09.19 RAU No R 34-1 765; AVD Nr 12
- 30) 1845.04.29 AVD Nr 13
- 31) 1875.06.12 GAU No U305c041; AVD Nr 17
- 32) 1885.08.04 Kad.Utr.Openb.reg.deel 445 nr 18
- 33) 1892.08.06 AVD Nr 22
- 34) 1929.10.18 Kad.Utr.Openb.reg.deel 1043 nr 38
- 35) 1930.12.08 AVD Nr 62
- 36) 1969.08.04 AVD Nr 112
- 37) 1970.04.22 AVD Nr 115
- 38) 1971.02.03/1971.07.21 AVD Nr 123
- 39) 1971.07.23 Gem.arch.Vleuten

Met dank aan de heer J.H. van der Poel, die mij behulpzaam was met het opzoeken van oude akten uit de notariële archieven.

Werk bij de kerk (II)

(Onderhoud aan het oude kerkhof bij de N.H.Kerk te Vleuten)

Allereerst naar aanleiding van het vorige stukje een paar opmerkingen. De stichting die voortborduurde op het werk van „Terebinth” was niet de Terebinth zelf (drukfout) maar natuurlijk „Teleac” en wel met zijn cursus „Begraven en Begraafplaatsen”. Die schijnt overigens nog een vervolg te krijgen.

De vermelde dauwbramen op de grafkelder blijken een groter probleem dan verwacht. Ze zijn door het metselwerk van de zijmuurtjes heengegroeid en blijven terugkomen, onverschillig hoe vaak we ze wegsteken. En dat is nu al de hele zomer! Zelden heb ik een plant met zo'n uithoudingsvermogen gezien. Blijven uitsteken is de enige mogelijkheid want de kelder gedeeltelijk afbreken en opnieuw opbouwen ligt ver buiten ons bereik.

Van de genoemde zaailing van de bosrank (*Clematis vitalba*) bleek de moerplant niet ver weg te staan, namelijk aan de zijkant van de Broederschapshuisjes. Deze zomer is hij terecht flink gesnoeid. Jammer genoeg net vóór de bloeitijd, erna had ook gekund. Van de notenboom vond ik nog verschillende doppen, die staat dus ook niet ver weg.

Tenslotte wil ik nog melden dat de Vleutense wasserij bij de goede windrichting tijdens ons werk op het kerkhof ook nadrukkelijk aanwezig kan zijn.

Begin april houden Maroesja en ik ons hoofdzakelijk bezig met het rechtzetten en ophogen van verzakte stenen en dat zijn er nogal wat. Eén daarvan, nummer 19, vermeldt een Willem Pleijster (1872-1940) en is zo diep verzakt, dat het meerdere ochtenden kost om alle onderdelen weer boven het maaiveld te krijgen. De sokkel rust op twee „voeten”, dwarsgeplaatste stukken afvalsteen, welke op een diepte van 80 cm ook nog eens klem zitten onder beukenwortels. Pas als die doorgestoken zijn kan de zaak losgewrikt worden uit de vette klei. Later poetsen we alles netjes schoon en plaatsen we de sokkel weer opnieuw op z'n voeten, maar deze keer zo'n vijftig centimeter hoger. Als ik later de steen schilder blijkt de T een I te zijn en heet meneer Pleijster dan ineens Pleijsier. Nu, vergeten zal ik hem niet, want van alle stenen heeft deze ons wel de meeste inspanning gekost.

Op 19 april vonden we onder de grond ook nog een vierkant stuk hardsteen zonder tekst maar wel netjes glad afgewerkt, mogelijk een soort sokkel of zo. Ter nadere bestudering hebben we het tegen de kerk gezet.

Er komt soms nog meer tevoorschijn. Op de (verzakte) sokkel van nr 27 (Jan van Maanen 1890-1945) blijkt nog een „Rust in vrede” ingewerkt te zijn. En de zijde waarop dit staat geeft aan dat de grafsteen er los en achterstevoren tegenaan is gezet. Zo zie je maar weer Later vinden we nog een paar keer zo'n „sokkeltekst” onder het maaiveld.

Grafsteen nr 11 (A.C. Ridders 1883-1952) ligt in de uiterste zuidwesthoek vrijwel klem tussen omheining en beplanting. Er is dus niet met een lange balk achter te komen om hem op te lichten. En daar hij zeker 25 cm diep verzakt is bedenk ik een andere oplossing. Van m'n werk breng ik een handlier of dommekracht mee, een zwaar soort krik, 71 cm hoog en ± 20 kilo staal, maar wel met een hefvermogen van 3 ton oftewel 3000 kg! Gaatje graven, balkje onderin tegen wegdrücken van de stempel en draaien maar. Na het tilwerk ophogen, deels met eigen vervuilde marmer steenslag, en netje waterpas gelegd. Dat is dan een heel ander gezicht, want nu zijn ook de drie balken weer boven het maaiveld. Deze stroken hardsteen liggen vóór de tekstplaat op een betonnen funderingsplaat van twee bij één meter. Deze steen is de enige op het kerkhof met zo'n, naar ver-

houding moderne, voorziening. Later schildert Maroesja de tekst en vul ik de steen op met schoon grind. En nu de herfstblaadjes van de beuk er jaarlijks uitvissen

Begin mei zijn we zover dat we alvast teksten op de stenen gaan opschilderen, het meest tijdrovende karwei van het hele project. We beginnen helemaal achterin (of voorin) onder de beukenbomen, mede uit zorg of daar nog iets te zien is als de beuken vol in blad staan (dat bleek later mee te vallen, mits er 's ochtends zon was).

Op twee mei komt J. Kits Nieuwenkamp eens kijken wat we uitvoeren en wel in gezelschap van oud-schilder Toon Hoogstraten, die aangeeft ons te willen helpen. Dat is een prima idee; hij woont dicht in de buurt van het kerkhof, levert ons water en adviezen en vanaf eind mei mogen we zijn schuurtje gebruiken als opslag voor onze kruiwagens en gereedschap. Daarmee leverde hij ons de steun en de uitvalsbasis die we de eerste maanden zo misten.

Soms haalde ik wel eens water op de bouw, bij de nieuwe Dirkson supermarkt in aanbouw, pal achter het kerkhof. Daar maakte ik kennis met de uitvoerder, meneer van Dam. Die zag namelijk een „vreemde vogel” op z'n erf en greep me in m'n nek. Eind juni krijgen we nog zes kruiwagens zand van meneer van Dam en als ik hem op 11 juli zijn spullen zie inpakken stap ik op hem af om hem te bedanken en even een praatje te maken. Hij is klaar, nu wij nog.

In juni hebben we ook nog een kuub zand gekregen via meneer Verschoor van de Hervormde Kerk. Die heb ik met behulp van m'n dochter Suzanne (4 jaar) naar binnen gekruid en gebruikt om de ergste gaten in het kerkhofveld te dichten. Die waren nog gevaarlijk ook maar na opvullen is het weer goed begaanbaar.

De actie van twee jonge kennissen van Maroesja, om met een detector naar metalen en/of stenen te zoeken, levert weinig bruikbaar op. Behalve afval eigenlijk alleen maar een paar ijzeren stangen, die, getuige hun diagonale stand, ooit een grafsteen gesteund hebben en na verdwijnen van die steen zijn blijven zitten.

Gedurende de zomermaanden schilderen we rustig verder voorzover schoolvakanties van dochter (van mij) en kleinkinderen (van Maroesja) dat toelaten. Zij is jaloers op mijn nette en strakke letters, ik op haar snelheid. Hoe kan dat nu als je allebei in hetzelfde sterrenbeeld geboren bent? Dat moeten we nog eens aan een astroloog voorleggen! Hadden we overigens maar iemand met paranormale gaven in de werkgroep. Enfin, u begrijpt dat het hoog tijd werd dat we nu zelf op vakantie gingen en aldus geschiedde. Op verzoek van meneer Hoogstraten laat ik m'n schilderspullen bij hem achter, zodat hij „ook nog wat kan doen”. Eind augustus teruggekomen blijkt dat hij bijna tien stenen heeft schoongemaakt en de teksten geschilderd. Zo schieten we tenminste op!

In augustus is er ook op twee plaatsen gegraven bij de omheining en daarbij zijn funderingsresten van de vroegere kerkhofmuur blootgelegd. En dat is iets /bijzonders want nergens staat beschreven dat die er nog liggen.

(Wordt vervolgd)

De Hel

Een verhaal van een verdwenen naam, van de Leidse Rijn en van middeleeuwse ontginningen

door J.A. Storm van Leeuwen

De tegenwoordig niet meer bestaande Heldam en Heldammersluis tussen De Meern en Harmelen hebben volgens de auteur hun naam te danken gehad aan het toponiem de Hel. In deze bijdrage wordt getracht de betekenis van de opmerkelijke naam Hel op die plaats te achterhalen. Dit gebeurt aan de hand van enige waterstaatkundige gegevens en van de ontginningsgeschiedenis in deze omgeving. Daarbij wordt bijzondere aandacht geschonken aan de aanleg van de Leidse Rijn (oudtijds Oude Rijn geheten) en aan een aantal ten zuiden daarvan gelegen middeleeuwse komgrondontginningen.

Inleiding

Een aantal jaren geleden heb ik in dit tijdschrift iets verteld over de voormalige Heldam, oudtijds Dam bij Croenkens camer of Basterdam genoemd. Deze waterkering lag tussen De Meern en Harmelen in de Leidse Rijn, toendertijd Oude Rijn geheten 1).

De populaire naam Dam bij Croenkens camer, zo schreef ik toen, kwam voort uit de aanwezigheid van een in de nabijheid van de dam staande „stenen kamer” die eigendom was van het geslacht Van Lantscroun 2). Het familiewapen daarvan vertoonde drie kroontjes, die waarschijnlijk op het stenen gebouwtje of op de toegangbrug waren aangebracht.

Op de tweede naam: Basterdam, een verbastering van het eveneens voorkomende Bastaertsdamme, ging ik iets dieper in, omdat deze een aanwijzing geeft omtrent het tijdstip waarop deze dam werd aangelegd. Dat was namelijk omstreeks 1363. In dat jaar scheidden de gerechten Bijleveld en Reyerscop (dit waren de latere polders van die namen) zich op grond van een overeenkomst definitief af van het (oude) grootwaterschap van Woerden. Zij hadden hun waterlozing reeds enige tijd tevoren naar het zuiden op de Hollandse IJssel verplaatst en behoefden niet meer via Woerden en Rijnland uit te wateren bij Spaarndam.

De Basterdam ging deel uitmaken van de nieuwe oostelijke grens van het (oude) grootwaterschap van Woerden. De vorige grens had gelegen bij de Meerndijk. Deze was geruime tijd na de vorming van de gerechten Bijleveld en Reyerscop — waarschijnlijk omstreeks 1226 — opgeworpen en sneed de veel oudere verkavelingen van Bijleveld en Reyerscop schuin door.

Door de afdamming van de Oude Rijn (nu Leidse Rijn) door middel van de Basterdam kon de Harmelerwaard, die niet betrokken was bij de overeenkomst, blijven afwateren op het Land van Woerden. Met „bastaert” bedoelde men Jan Aleman of Jan Aalman, bastaard van Henegouwen, heer van Woerden, op wiens gezag de dam zal zijn aangebracht.

Voor wat de naam Heldam betreft stelde ik toendertijd, dat deze zou kunnen zijn afgeleid van een herberg „In de Hel”, die bij deze van een overtoom voorziene dam stond. In de kameraarsrekeningen van het vroegere grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk uit de 16e eeuw wordt namelijk gesproken van „die weerdinne in de Hel” 3). Een herberg bij een dam in een vaarweg, waar de schippers hun vaart moesten onderbreken om met behulp van de overtoom op het andere pand te komen, kwam op veel plaatsen voor.

De Hel werd echter in die tijd ook zonder meer als plaatsaanduiding gebruikt, zowel in de voornoemde kameraarsrekeningen

als in die van het voormalige grootwaterschap Heycop genaamd de Lange Vliet. Zo is in de kameraarsrekening van 1512 van Heycop sprake van „de dam bij de Helle” 4). Deze onlangs gevonden rekeningpost werpt meer licht op het duistere Helvraagstuk. Het is duidelijk, dat hier niet een herberg met de naam de Helle werd bedoeld, maar de locatie van die naam.

Onze oud-voorzitter Gravendeel deelde mijn mening over de aanwezigheid van een herberg bij de Heldam, maar vroeg zich in een nawoord af waar dan de naam Hel vandaan kwam. Zijns inziens was hier sprake van één of twee boezemwateren. Hel had weliswaar in het oergermaans misschien de betekenis die wij er nu aan hechten, oorspronkelijk verstond men er echter een schuilplaats of bergplaats onder. In het onderhavige geval was de Hel volgens Gravendeel een bergplaats voor water, dus één boezem.

Intussen heb ik ten aanzien van de aanleg van de tegenwoordige Leidse Rijn (oudtijds Oude Rijn geheten) en het verband van deze watergang met de ten zuiden ervan gelegen komgrondontginningen andere gedachten gevormd. Deze bieden naar mijn mening de mogelijkheid iets meer te weten te komen van de oorspronkelijke toestand in de omgeving van de vroegere Heldam.

In deze bijdrage wordt een poging gedaan een verklaring te vinden voor het toponiem de Hel tussen De Meern en Harmelen. Daarbij speelt de voorloper van de Leidse Rijn een belangrijke rol. Ook de ten zuiden daarvan gelegen middeleeuwse komgrondontginningen krijgen de nodige aandacht; deze geven ons een inzicht in de wijze waarop het overwegend rechtlijnige polderlandschap in het veenweidegebied is ontstaan.

Nagenoeg alle topografische namen die in dit artikel worden gebruikt zijn op het kaartje 1 aangeduid.

De Hel was waarschijnlijk een moerasachtige plek

De naam Hel komt in Nederland en in Vlaanderen op verschillende plaatsen als toponiem voor, ook als eerste lid van samenstellingen, zoals in Heldam en Helmolen 5). Hel kan onder andere de benaming zijn van een stuk land of onland, en dan in het bijzonder van een moeras of poel. De oorspronkelijke betekenis van het toponiem Hel schijnt onzeker te zijn. Vaak heeft die een ongunstige klank gehad. Eén van de theorieën is, dat onze verre voorouders op het platteland dergelijke sinistere plaatsen in verband brachten met de onderwereld 6). Vroeger door mij gegeven voorbeelden van moerasachtige stukken onland zijn de aan elkaar grenzende natuurreservaatjes de Hel en de Blauwe Hel ten zuidoosten van Veenendaal 7).

Ook in ons geval – te weten de naaste omgeving van de voormalige Heldam – kan aanvankelijk sprake zijn geweest van een moeras van beperkte omvang. Dit zou dan gelegen moeten hebben tussen de noordelijk daarvan aanwezige bewoonde stroomruggen en de ten zuiden ervan gelegen onontgonnen kommen. De moeilijkheid is evenwel dat niet kan worden aangetoond, dat hier tijdens of na de middeleeuwse ontginningen van de komgronden een dergelijke moerasachtige toestand heeft bestaan. De huidige topografie, met name de verkaveling, wijst daar niet op.

Dit neemt niet weg, dat er vóór de ontginningstijd (die hier te stellen is op de 11e - 12e eeuw) wel een vochtige laagte of een poel kan hebben gelegen. De vorming van een dergelijke moerasachtige plek hing denkkelijk samen met de aanwezigheid van een kleine tak van de Oude Rijn, die vanuit het oosten door Veldhuizen naar de zuidoosthoek van de Harmelerwaard stroomde (zie kaartje 2) 8). De kleiboorden van dit fossiele stroompje zijn voor een deel op een luchtfoto goed te volgen, terwijl in het terrein enige schuin op de kavelsloten staande dwarsloten de plaats aangeven waar het restwater heeft gelopen. Deze geul moet overigens vrijwel geheel verland zijn geweest toen de gronden hier in gebruik werden genomen als landbouwgrond; blijkens het verkavelingspatroon heeft men daarmee bij de ontginning bijna nergens rekening gehouden. De moerasachtige plek, die in de omgeving van de latere Heldam lag, is vermoedelijk het begin geweest van een waterloopje, dat reeds vóór de aanleg van de voorloper van de Leidse Rijn westwaarts naar Harmelen stroomde. Dit watertje liep met een flauwe boog langs de zuidrand van de stroomruggen van de Harmelerwaard, waarvan het maaiveld toen nog niet door afvletting van klei was verlaagd. De ten zuiden daarvan gelegen komgronden werden pas later tot landbouwgrond ontgonnen en waren daarom nog niet door ontwatering ingeklonken, dat wil zeggen: nog niet lager geworden.

Het stroompje mondde bij Harmelen uit in het restwater van de Oude Rijn, dat van Utrecht af naar het westen door Vleuten stroomde. Dit restwater heb ik indertijd, ter onderscheiding van de later eveneens Oude Rijn geheten voorloper van de Leidse Rijn, de Vleutense Oude Rijn genoemd. Bij Harmelen heette dat water later de Bijleveld.

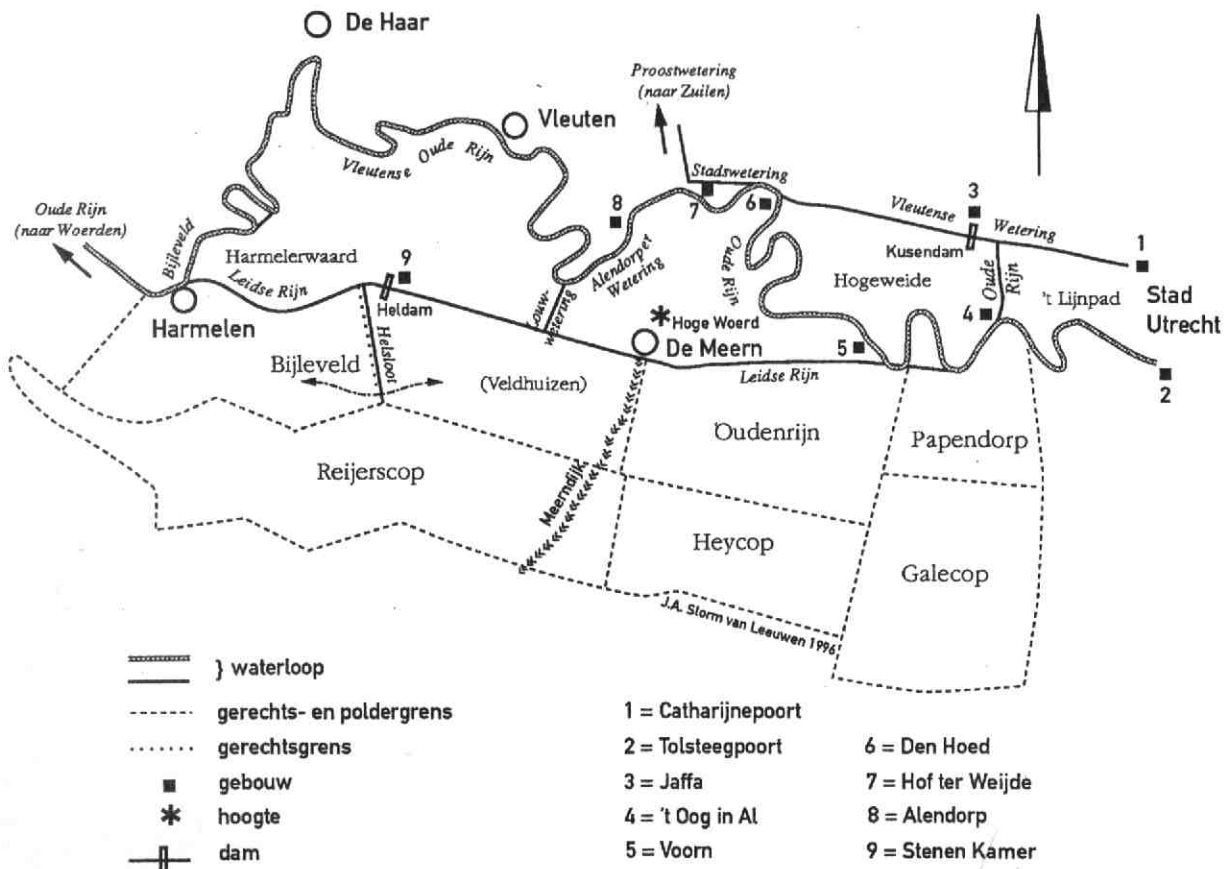
Met andere woorden: een betrekkelijk laaggelegen kleine moerasachtige kom bij de latere Heldam waterde door een stroompje westwaarts af naar Harmelen. De laagte vormde daarvan de oorsprong en werd volgens mijn theorie de Hel genoemd door de bewoners van de hoger gelegen stroomruggen van Vleuten, De Haar en Harmelen.

Toen de voorloper van de Leidse Rijn werd gegraven, ging het stroompje daarvan deel uitmaken. Het is in de loop der tijden enige malen verbreed en verdiept ten dienste van de scheepvaart, evenals de tegenwoordige Leidse Rijn.

Dit kanaal had tot doel de kronkelige vaarroute door Vleuten af te snijden; wanneer het werd aangelegd is niet meer vast te stellen. Naar mijn mening moet het voltooid zijn geweest voordat met de hierna te bespreken cope-ontginningen een begin werd gemaakt. Ik kom daar straks uitvoeriger op terug.

Cope-ontginningen

Ten zuiden van de tegenwoordige Leidse Rijn bevonden zich oudtijds, tussen de vroegere polders Papendorp en Galecop in het oosten en het dorp Harmelen in het westen, de polders Oudenrijn en Bijleveld; daarachter lagen de polders Heycop en Reyerscop (zie kaartje 1). Een deel daarvan is nu door bebouwing of door de autosnelweg A12 en andere wegen ingenomen, de rest is nog agrarische grond.

Kaartje 1

Schetskaartje van het gebied tussen de stad Utrecht en Harmelen met alleen de topografische namen die in dit artikel zijn gebruikt. Voor de Hel is een uitzondering gemaakt omdat de plaats daarvan niet nauwkeurig bekend is. De Hel heeft vóór de aanleg van de voorloper van de Leidse Rijn in de naaste omgeving van de latere Heldam (tussen De Meern en Harmelen) gelegen.

Deze voormalige polders zijn gelegen in een gebied dat uit komgrond bestaat, dat wil zeggen uit klei-op-veengrond. Het was oorspronkelijk een uit broekbos bestaande wildernis die in de late middeleeuwen werd ontgonnen tot landbouwgrond. De ontginningen waren, waterstaatkundig gezien, afzonderlijke polders.

Binnen de polders Bijleveld en Reyerscop hebben enige kleinere ontginningen gelegen, maar die hebben voor wat de waterstaatszorg betreft betrekkelijk vroeg hun zelfstandigheid verloren. Een voorbeeld daarvan is Veldhuizen. In de 15e eeuw worden alleen de gerechten Bijleveld en Reyerscop vermeld. Een gerecht was, de kleinste gerechtelijke en bestuurlijke eenheid op het Utrechtse platteland; het was min of meer de voorloper van de tegenwoordige gemeente en het waterschap.

Deze ontginningen behoorden tot de zogenaamde cope-ontginningen die op een zeer bepaalde manier collectief werden uitgevoerd⁹). Het in gebruik te nemen stuk woeste grond werd door de overheid (bisschop, graaf, kapittel) onder zekere voorwaarden uitgegeven. In zekere zin was dan sprake van een koop (in het Middelnederlands „cope”) door de gegadigden. De namen Reyerscop, Heycop en Galecop zijn daarvan afgeleid.

Bij het uitmeten van de grenzen van het ontginningsblok zette de landmeter aan de voorzijde een rechte lijn uit, waarlangs de kolonisten gezamenlijk een wetering groeven. Dit was de basis van de ontginning. Met de uitkomende grond maakten zij een weg (uiteraard nog onverhard) langs de wetering. Deze kwam iets hoger te liggen dan het maaiveld en werd daarom dijk genoemd. Deze benaming voor een weg is op het Utrechtse platteland en ook elders nog steeds gebruikelijk. Aan de overzijde van de wetering kwamen de boerderijen te staan.

Dwars op de wetering groeven de deelnemers aan de nieuwe nederzetting ieder voor zich sloten langs de aan hen toegewezen kavels (strokenverkaveling). Deze vormden de kavelgrenzen en zorgden tevens voor de afwatering van het land. Later dienden zij ook tot veekering en tot het drenken van het vee. In beginsel liepen deze kavelsloten onderling evenwijdig, alleen tussen de eventuele hoeken van de voor- en achtergrenzen moesten zij geren, dat wil zeggen, schuin ten opzichte van elkaar gegraven worden.

De lengte van de kavels was zo mogelijk gelijk, de standaardlengte bedroeg 1250 à 1300 meter. De achterzijde van het ontginningsblok was door de landmeter tevoren afgebakend en liep in de meeste gevallen evenwijdig aan de voorzijde (basis) van de ontginning, zodat de kavellengten tevoren waren vastgelegd. Er komen echter in het veenweidegebied op veel plaatsen cope-ontginningen voor, die door terreinomstandigheden kavels met een grotere of kleinere lengte hebben gekregen.

Aan de achterzijde groef men een sloot, waarvan de uitkomende grond werd gebruikt voor het opwerpen van de achterkade. Hetzelfde gebeurde met de zijkanten van het ontginningsblok. Te zamen met de „dijk” (weg) aan de voorzijde omsloten deze kaden een polder, waarbinnen de belanghebbers het slootpeil – en daarmee de grondwaterstand – naar eigen goeddunken konden regelen. Het overtollige water werd afgevoerd naar het buitenwater.

Deze ontginningen werden grotendeels in de 11e en 12e eeuw verwezenlijkt. Het waren in die tijd grote werken, die de deelnemende kolonisten volledig in handkracht uitvoerden. Het is verbazingwekkend hoe vrijwel de gehele veenwildernis in Utrecht en Zuid-Holland binnen twee eeuwen op deze wijze stelselmatig werd opengelegd. De middeleeuwse landmeters en boeren hebben daarmee de grondslag gelegd van het overwegend rechtlijnige landschap in de Hollands-Utrechtse laagvlakte.

De grenzen van de cope-ontginningen ten zuiden van de Leidse Rijn

Het uitgangspunt van een cope-ontginning kon een bestaande waterloop of de achterzijde dan wel een zijkant van een reeds uitgevoerde ontginning zijn. Wanneer dat uitgangspunt bochten of knikken had, werd de begrenzing van het nieuwe blok aangepast. De ontginningsbasis kreeg dan geen recht, maar een gebroken tracé.

Indien de kavels alle de standaardlengte hadden gekregen en dus even lang waren, liep de achtergrens evenwijdig aan de voorgrens (basis). Daarbij werden alle knikken gevolgd.

Dit is het geval geweest met de ontginning Bijleveld c.a., die gedeeltelijk het stroompje ten zuiden van de Harmelerwaard als uitgangspunt had en de bochten daarvan tot en met de achtergrens volgde. Het daarachter gelegen ontginningsblok Reyerscop c.a. volgde weer de gebroken lijnen van de achterzijde van Bijleveld c.a. (zie de kaartjes 1 en 2). Het is een fraai voorbeeld van dit ook elders toegepaste systeem.

Kaartje 2

Fragment van de topografische kaart, blad 31 G, schaal 1:25.000. Uitgave 1959. Het noorden is boven. Dwars over de bovenste helft van het kaartje loopt de Leidse Rijn, zuidelijk daarvan ligt de autosnelweg A12. Op de rechterhelft van het kaartje kronkelt de kleine Oude Rijntak in Veldhuizen (polder Bijleveld) naar de zuidoosthoek van de Harmelerwaard. Daar zou later de Heldam komen. Alleen het gedeelte van de Oude Rijntak ten westen van het voormalige slot Nievelt is getekend. (Naar Berendsen, 1982).

Bij Oudenrijn en Heycop werd van dit principe afgeweken. De reden daarvan is mij niet bekend. Aanvankelijk lijkt men wel van plan te zijn geweest om een knik in de voorloper van de Leidse Rijn te volgen. Hierop zou het feit kunnen wijzen, dat de landmeter achterin Oudenrijn een lange sloot evenwijdig aan het uitgangspunt (Leidse Rijn) heeft uitgezet.

Kaartje 3

Fragmente van de topografische kaart blad 31, schaal 1:50.000. Verkend in 1850, gegraveerd in 1855. Het noorden is boven. De naam Papecop is fout, deze moet zijn: Papendorp. De polders Oudenrijn en Heycop zijn gescheiden door de Heycopperkade. Tegenwoordig loopt daar de autosnelweg A12 langs. De lange dwarsslot achterin de polder Oudenrijn sneed een driehoekig stuk af van deze polder (zie de tekst). De S-bocht in de Heycopperdijk (nu Ringkade geheten) langs de zuidzijde van Heycop is ontstaan doordat de ontginners van Oudenrijn blijkbaar aanvankelijk de knik in de Oude Rijn (nu Leidse Rijn) wilden volgen. Die knik werd weer overgenomen door Heycop, maar tijdens het werk moet het ontginningsplan van Oudenrijn zijn gewijzigd en daarmee ook dat van Heycop. De boerderijen in Heycop zijn vermoedelijk eerst aan de noordzijde van dit ontginningsblok gebouwd, doch later verplaatst naar de Heycopperdijk (Ringkade) vanwege de hogere ligging van het maaiveld in de zuidwesthoek van deze polder.

Op een oudere topografische kaart schaal 1:50.000 is te zien, hoe een schuin op de kavelsloten staande lange dwarsslot een driehoekig gedeelte afsnijdt, zodat de kavels de standaardlengte kregen. Het westelijk deel van het driehoekig stuk werd vermoedelijk als een afzonderlijke kavel toegewezen, de kavelsloten van het oorspronkelijk uitgemeten gedeelte van het blok lopen daar althans niet door tot de gewijzigde achtergrens (zie kaartje 3) 10).

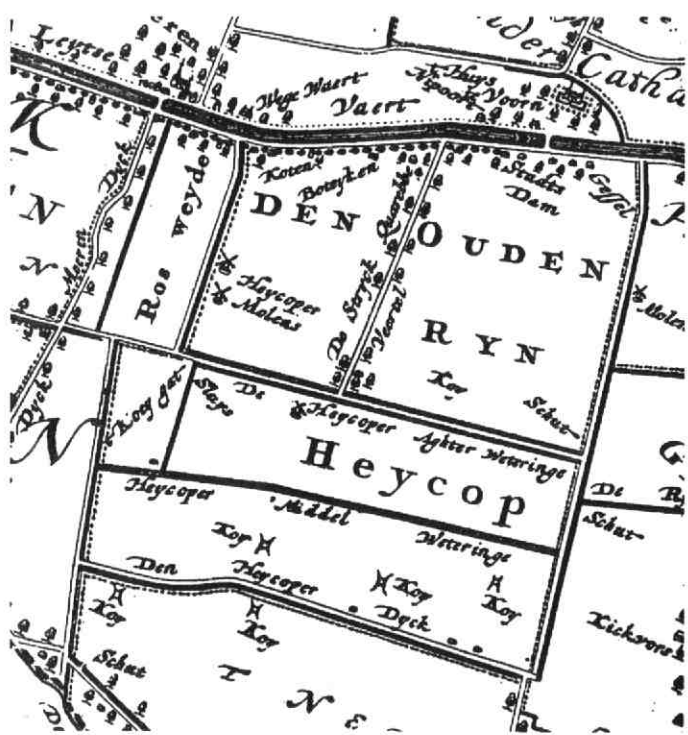
Een andere, meer voor de hand liggende mogelijkheid is, dat de ontginning van Oudenrijn door een of andere oorzaak vertraging ondervond, terwijl het daarachter uitgegeven blok Heycop reeds in uitvoering was genomen. Voor laatstgenoemde ontginning had men eerst het westelijk deel van de (ongewijzigde) achtergrens van Oudenrijn als basis aangehouden. Dit had tot gevolg, dat in de achtergrens van Heycop een bocht ontstond, die overeenkwam met de knik in de voorloper van de Leidse Rijn. Door de planwijziging voor Oudenrijn moest de landmeter de grenzen van het oostelijke deel van Heycop aanpassen. Maar op dat moment was de bocht in de achtergrens reeds gegraven. De kavels in het oostelijke deel van Heycop zijn daardoor korter geworden dan de standaardlengte.

Het is overigens opvallend, dat de boerderijen in Heycop niet aan de noordzijde (de theoretische ontginningsbasis) staan, zoals men zou verwachten, maar aan de zuidzijde (de vroegere achterzijde). In overeenstemming daarmee heette de zuidkade al zeer lange tijd Heycopperdijk (tegenwoordig Ringkade) en de noordkade (de vroegere „dijk”) Heycopperkade. Wij moeten wel aannemen, dat de boerderijen om redenen van hoogteligging werden verplaatst. Dit moet al in een vroeg stadium zijn gebeurd (zie kaartje 4).

Hoe de gang van zaken ook mag zijn geweest, het resultaat vormt voor Oudenrijn en Heycop een interessante afwijking van de gewoonlijk toegepaste regels bij de cope-ontginningen.

De Leidse Rijn is van oorsprong een vaarwater

Men is algemeen van mening, dat de huidige Leidse Rijn in eerste instantie niet is aangelegd als een vaarwater, maar als een gezamenlijke polderwetering (ontginningsbasis) van de cope-ontginningen Bijleveld en Oudenrijn, alsmede van de daarachter gelegen cope-ontginningen Reyerscop en Heycop.

Kaartje 4

Fragment van de „Nieuwe Caerte van de Provincie van Utrecht” door Bernhard de Roy, 1696. Het noorden is boven. In de polder Heycop zijn de namen Heycopperdijk (zuidgrens) en Heycopperkade (noordgrens) reeds in de 17e eeuw verwisseld. Er staan drie boerderijen aan de Heycopperdijk, die oorspronkelijk aan de tegenwoordige Heycopperkade moeten zijn neergezet. Deze kade is volgens het toenmalige ontginningssysteem de basis en dus de „dijk” (weg) van Heycop geweest. Zie ook het kaartje 3.

Volgens deze opvatting zouden de vier polders hun overtollige water rechtstreeks lozen op deze gemeenschappelijke wetering. Het daarop gebrachte water stroomde vervolgens naar Harmelen, waar het terecht kwam in de Vleutense Oude Rijn (de latere Bijleveld).

De door „cope” (koop) verkregen rechten van de concessiehouders van de cope-ontginningen, waartoe de vier hierboven genoemde polders behoorden, werden altijd zorgvuldig in acht genomen. Elke ontginning kreeg een eigen uitwatering naar de rivier of kleinere waterloop vanwaar de kolonisten de zogenaamde wildernis waren ingetrokken. De waterloop kon zowel een natuurlijk water als een geheel of gedeeltelijk gegraven watergang zijn, zoals de voorloper van de Leidse Rijn er één was.

De uitwateringsvlieten waren in het terrein strikt gescheiden, zodat een oudere polder geen wateroverlast kon ondergaan van een achtergelegen of naastgelegen jongere polder. De in tweede instantie ontgonnen blokken Reyerscop en Heycop konden volgens dit systeem niet afwateren op de weteringen van Bijleveld en Oudenrijn. De Leidse Rijn kan daarom naar mijn mening geen gemeenschappelijke wetering zijn geweest van de vier polders ten zuiden daarvan. Indien de belanghebbenden dat ooit van plan zouden zijn geweest hadden zij de dwars op de Leidse Rijn uitgezette kavels de dubbele lengte gegeven en de werkzaamheden in de vier ontginningen als één geheel hebben uitgevoerd. Cope-ontginningen met kavels die de dubbele standaardlengte hebben komen op enkele plaatsen in het veenweidegebied voor.

Mijn conclusie is, dat de Leidse Rijn ten behoeve van de scheepvaart al was gegraven voordat de ontginningen ten zuiden ervan ter hand werden genomen. Toen deze watergang er eenmaal was konden de nieuwe polders zonder bezwaar

afzonderlijk daarop hun overtollige water lozen met behulp van uitwateringssluisjes. De achterliggende polders hadden daarvoor bovendien vlieten naar de voorloper van de Leidse Rijn nodig.

Zo was de situatie voordat de Meerndijk omstreeks 1226 werd aangelegd. In die tijd werd de waterstaatkundige toestand in deze streek ingrijpend gewijzigd, zowel ten noorden als ten zuiden van de tegenwoordige Leidse Rijn. Veranderingen van de afwatering van de gronden in dit gebied na 1226 blijven hier echter buiten beschouwing.

Voor de aanleg van het scheepvaartkanaal (de latere Leidse Rijn) maakte men gebruik van een waterloop ten westen van het Huis te Voorn en van het stroompje ten zuiden van de Harmelerwaard. Deze moesten worden verbonden door een zo recht mogelijk tussenpand. Omdat de hoge gronden van de Hoge Woerd bij De Meern een belemmering vormden moest men het tracé van het tussengedeelte aanpassen. Er werden twee scheef op elkaar staande, nagenoeg rechte stukken gegraven. Op deze wijze kon men de hoge gronden omzeilen en ontstond mijns inziens de merkwaardige knik in de tegenwoordige leidse Rijn ten oosten van De Meern.

Mogelijk is toen ook de noordwaarts gerichte kronkel van de Oude Rijn tegenover Papendorp afgesneden. Het restwater van deze bocht liep oorspronkelijk tot aan de Everard Meysterlaan (Oog in A1), maar is door de aanleg van het Amsterdam-Rijnkanaal en door stedelijke bebouwing geheel verdwenen. Aan de hand van kadastrale minuutplannen kan de oude loop worden gereconstrueerd 11).

Een betere scheepvaartroute

Voor de scheepvaart tussen Utrecht en Harmelen en verder Holland in moet de aanleg van de voorloper van de Leidse Rijn tussen Papendorp (ten oosten van het Huis te Voorn) en Harmelen een belangrijke verbetering zijn geweest. Dit kanaal sneed het sterk slingerende restwater van de Oude Rijn door de Hogeweide en het Vleutense gebied (de zogenaamde Vleutense Oude Rijn) radicaal af. Zelfs nadat – waarschijnlijk in een zeer vroeg stadium 12) – het gedeelte van de Vleutense wetering tussen de Catharijnepoort van Utrecht en de hofstede Den Hoed was gegraven, waardoor de meanderende loop in de Hogeweide werd afgesneden, bevatte het Vleutense gedeelte van de vaarweg nog bijzonder veel kronkels. Het was alleen bevaarbaar voor zeer kleine vaartuigen.

Pas in 1467 maakte men in opdracht van de bisschop van Utrecht een verbindingvaart tussen de tegenwoordige Leidse Rijn en de Vleutense Oude Rijn, namelijk de grotendeels nog bestaande Alendorper wetering of, zoals men die toen ging noemen, de Nieuwe Grefte 13). Daartoe werd onder andere een kronkel van de Oude Rijnloop bij Alendorp (de latere Alendorper wetering) afgesneden. Deze Nieuwe Grefte verbond men door middel van de eveneens nieuwe Louwwetering met de Leidse Rijn bij de Louwbrug. Het doorgaande scheepvaartverkeer behoefde voortaan niet meer het tijdrovende en lastige tracé door Vleuten te volgen. Bovendien kwam een vaarverbinding tot stand met de Vecht via de Stadswetering en de omstreeks 1226 gegraven Proostwetering 14). Het is opmerkelijk, dat de Nieuwe Grefte en waarschijnlijk ook de Louwwetering op kosten van de belanghebbende kerspel Harmelen, Kamerik, Kockengen en Zegveld werden aangelegd; de stad Utrecht nam het onderhoud op zich.

Bij al deze veranderingen van waterstaatkundige aard laat ik in het midden, of tijdens de aanleg van de voorloper van de Leidse Rijn tussen Papendorp en Harmelen de tak van de Oude Rijn, die vanaf Tolsteeg door het gerecht 't Lijnpad in de Stadsvrijheid van Utrecht westwaarts stroomde, nog bevaarbaar was. Er is misschien een aanwijzing, dat zulks in 1378 nog het geval was 15).

Situatie bij de Heldammersluis in 1958, korte tijd voordat deze met gebouwen en bruggen werd opgeruimd. Gezicht vanuit het oosten. Op de voorgrond de Leidse Rijn. In deze omgeving heeft waarschijnlijk het moerasachtige stuk land gelegen, dat de Hel werd genoemd. Foto door de schrijver genomen in mei 1958.

Een andere mogelijkheid is, dat de schippers toen reeds gebruik maakten van de Vleutense wetering vanaf de Catharijnepoort tot iets vóór de Kusendam bij de latere herberg Jaffa. Tussen dat punt en het in stand gehouden gedeelte van de Oude Rijntak door 't Lijnpad (bij het latere buitenhuis 't Oog in Al) was een vaarverbinding gemaakt. Deze vormde oudtijds een onderdeel van de door de Utrechters zo genoemde Oude Hollandse Rijn (ook wel Oude Rijn of Hollandse Rijn), die via De Meern westwaarts liep 16). Dit verbindingswater, nu Oude Rijn geheten, bestaat nog steeds; het loopt langs de Billitonkade. De Vleutense wetering is in onze eeuw tussen de stad en het uit ca. 1890 daterende Merwedekanaal gedempt. Nu ligt er de verbrede Vleutenseweg op.

Bij de aanleg van de voorloper van de Leidse Rijn maakte men onder andere gebruik van het reeds genoemde stroompje tussen de Hel en Harmelen. De situatie op de plek die als de Hel bekend was veranderde daardoor ingrijpend. Het moeras moet toen verdwenen zijn. Bij de latere ontginningsswerken behoefden de middeleeuwse concessiehouders daar althans geen rekening meer mee te houden. Mogelijk is dat de reden waarom de huidige topografie daar ter plaatse, met name de verkaveling, geen informatie geeft over de oorspronkelijke toestand.

Besluit

Bij het zoeken naar verklaringen van topografische namen is altijd grote voorzichtigheid geboden. Toch heb ik als belangstellende leek op het gebied van de naamkunde een poging gewaagd aan de hand van waterstaatkundige gegevens en van de ontginningsgeschiedenis de herkomst te achterhalen van het vroegere toponiem de Hel tussen De Meern en Harmelen.

Mijn conclusie is, dat deze Helnaam betrekking heeft gehad op een stuk moerasachtig land aan het begin van een stroompje dat langs de zuidrand van de Harmelerwaard naar Harmelen liep. Eén van de betekenissen van Hel is namelijk moerasachtig onland of poel. Dit stukje moeras zal bij de aanleg van de voorloper van de Leidse Rijn in het werk zijn meegenomen en vergraven of gedempt.

De Leidse Rijn is naar mijn mening oorspronkelijk ten behoeve van de scheepvaart tussen de stad Utrecht en Harmelen gegraven. Daarmee kon de lange en kronkelige vaarroute door het Vleutense gebied (door mij de Vleutense Oude Rijn genoemd) worden afgesneden.

De aanleg van dat kortere vaarwater tussen de ontginningen Papendorp/Galecop en Harmelen moet om rechtskundige en waterstaatkundige redenen plaats hebben gehad voordat de

cope-ontginningen van de ten zuiden ervan gelegen komgronden ter hand werden genomen. Deze zienswijze wijkt af van de algemeen heersende opvatting, dat de voorloper van de Leidse Rijn is gegraven als een gemeenschappelijke wetering van die cope-ontginningen.

Bij de twee oostelijk gelegen cope-ontginningen Oudenrijn en Heycop is afgeweken van het gebruikelijke model. De reden daarvan is niet duidelijk, maar moet wel samenhangen met de knik in de voorloper van de Leidse Rijn.

Bij de aanleg van dat scheepvaartkanaal verdween de moerasachtige Hel. Omdat de occupatie ten zuiden ervan pas later plaats vond is de oude toestand niet meer terug te vinden in het verkavelingspatroon.

De naam Hel of Helle werd nog wel in de 16e eeuw als plaatsaanduiding gebruikt. De objecten met de daarvan afgeleide namen Heldam, Heldammersluis en Helmolen bestaan niet meer. Alleen de Hellevliet of Helsloot (de vroegere Helmolenvliet) in Bijleveld en de veertig jaar oude Heldamweg in de Harmelerwaard doen ons nog herinneren aan dat merkwaardige toponiem de Hel.

Noten

1. J.A. Storm van Leeuwen, „De dam bij Croenkens camer“; in: Tijdschr. Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens, jaargang 11, nr. 2 (juni 1991), blz. 37 t/m 44. De Heldam was voorzien van een overtoom of overtocht. In de 17e eeuw veranderde de stad Utrecht de Heldam in een schutsluis, die in 1960 is opgeruimd.
2. H.E.J. van Essen en D.W. Gravendeel, „Een steene caemer“; in: Tijdschr. Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens, jaargang 10, nr. 4 (december 1990), blz. 892 t/m 895.
3. Rekeningen van de kameraar van het waterschap Reyerscop en Bijleveld, Arch. Kapittel van den Dom, inv. nr. 3544. Rijksarchief Utrecht.
4. Rekeningen van de kameraar van het waterschap Heycop genaamd de Lange Vliet, Arch. Kapittel van den Dom, inv. nr. 3607. Rijksarchief Utrecht.
5. De Helmolen was de meest oostelijke van de drie in 1485 gebouwde windwatermolens van het grootwaterschap Bijleveld en de Meerndijk. Hij stond bij de

Heldam en sloeg uit op de Leidse Rijn. Na een aantal volledige en gedeeltelijke vernieuwingen werd de Helmolen in 1755 afgebroken en niet meer vervangen. De naar deze molen voerende vliet heette de Helmolenvliet; thans is dat een gewone kavelsloot geworden, die de naam Hellevliet of Helsloot draagt.

6. J.A. Huisman, De Hel-namen in Nederland. Rede, uitgesproken bij de officiële aanvaarding van het hoogleraarsambt aan de Rijksuniversiteit te Utrecht (1953), blz. 3.
7. Storm van Leeuwen (1991), blz. 42.
8. Zie H.J.A. Berendsen, de genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht. Utrechtse geografische studies 25 (1982).
9. Zie H. van der Linden, De Cope (1956).
10. C. Dekker beschouwt de Leidse Rijn als de gemeenschappelijke wetering (ontginningsbasis) van de ten zuiden ervan gelegen cope-ontginningen. Deze wetering zou etappegewijs vanuit Harmelen oostwaarts naar Papendorp zijn gegraven, behalve bij Oudenrijn. Dit blok zou volgens Dekker vanuit Papendorp zijn gekoloniseerd. De achtergrens daarvan werd zijns inziens aanvankelijk in het verlengde van de achtergrens van Veldhuizen (Bijleveld) uitgezet. Om de voorwetering (de latere Leidse Rijn) uit te laten komen op een kronkel van de Oude Rijn bij Papendorp, werd van dit plan afgeweken. De ontginners van Veldhuizen en die van Oudenrijn werkten zodanig samen, dat in de nog te graven (en niet uitgezette?) voorwetering een knik ontstond. De reeds uitgezette achtergrens van Oudenrijn werd blijkbaar gehandhaafd, zodat een driehoekig stuk van het blok achter de kavels met de normale lengte werd gevormd. Het is m.i. niet duidelijk waarom men hier niet eerst de voorgrens (basis) van de ontginning bepaalde, zoals gebruikelijk was. C. Dekker, „Afwatering en scheepvaart ten westen van de stad Utrecht tot de 14e eeuw“; in: Feestbundel, aangeboden aan prof. dr. D.P. Blok (1990), blz. 63.
11. J.A. Storm van Leeuwen, Van Oude Rijn tot Leidse Rijn. De afwatering van de gronden in en rondom Vleuten – De Meern in de loop der tijden. Gezamenlijke uitgave van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens en het waterschap Leidse Rijn (1985), blz. 27.
12. Dekker (1990), blz. 70 t/m 72.
13. Procuratie- en certificaatboek 1467-1483, t.o. folio 9. Gem. Archiefdienst Utrecht, Stadsarchief I, inv. nr. 22.
14. Storm van Leeuwen (1985), blz. 25.
15. Dekker (1990), blz. 69.
16. Schouwe cedulle van den Ouden Hollantschen Rhijn, begonnen anno 1605. Gem. Archiefdienst Utrecht, Stadsarchief II, inv. nr. 1995.

Haarzuilens 100 jaar (vervolg van blz. 76)

Tot 1892 blijft het kasteel een ruïne, waarover in die tijd wordt geschreven, dat het het grootste thans nog bestaande feodale kasteel van ons land is.

In januari 1892 ligt er een ontwerp voor de voorgevel en wordt het idee geopperd om de binnenplaats te overkappen. Ook wordt een begin gemaakt met de restauratiewerkzaamheden: de opruiming van al het puin, dat in de loop der jaren in de grachten en op de binnenplaats terecht was gekomen. In de loop van 1892 blijkt, dat de ambities van de bouwheer verder reiken dan zijn grondbezit. Er worden plannen geopperd om meer grond aan te kopen en de opdracht wordt gegeven om een overzicht te maken van terreinen, die dienen te worden aangekocht om een groot park aan te leggen met een verbeterde wegenloop. Met name de grond van ene Mocking, die een aantal percelen bezit, blijkt de interesse van de inmiddels aangestelde rentmeester (de Belg Frans Luyten) te hebben, evenals de boomgaard van ene Van Rooyen, die aan deze percelen grenst. Het nieuwe dorp wordt geprojecteerd op een stuk grond van genoemde Mocking en van Baron van Lynden, die op de Sterreschans in Loenen woonde. In verband met de nieuwbouw van het dorp wordt een ontwerp gemaakt voor een landelijke herberg met een kegelbaan.

In augustus 1893 zijn alle betrokkenen het eens over de indeling van het te restaureren kasteel. Aan de tuinarchitect Leonard

Springer uit Haarlem wordt gevraagd een eerste ontwerp te maken voor de aanleg van het terrein rond het kasteel. Korte tijd later wordt de opdracht tot aanleg gegeven aan Copijn uit Groenekan. Het is Copijn, die via de overheid de gewenste verlegging van de wegen bewerkstelligt. Copijn geeft praktische tips over de wegenloop aan het openbaar bestuur (zonder dat daarbij de gemeenteraad wordt betrokken). Dan is er ook een maquette gemaakt van de zgn. Hall, de te overkappen binnenplaats, en op 16 december 1893 wordt de definitieve keuze voor de lokatie van het nieuwe dorp bepaald: een ontwerp van Cuypers en Copijn geeft aan, waar het dorp (op de huidige plek) wordt geprojecteerd.

In maart 1894 zijn de wanden van de Hall grotendeels klaar. Op 10 december 1894 zijn alle spanten van de kap gesteld, terwijl nog diverse nieuwe ontwerpen voor het park (van Cuypers en Copijn) de revue hebben gepasseerd. In 1894 wordt ook een aanvang gemaakt met de aanleg van het Noorderpark.

(Wordt vervolgd)

Mens erger je niet

De decembermaand en de tijd rond kerst en oud en nieuw is in ons gezin altijd gezellig. We wonen dan niet meer in de woonkeuken, maar de voorkamer wordt gezellig bewoonbaar gemaakt. Gordijnen worden gewassen, en mijn vader krijgt dan het verzoek om niet zo veel meer te roken. Na een korte woordenwisseling besloot hij om maar meteen te stoppen. Hij liep naar buiten en kwam zonder pijp terug.

De kachel was van zolder gehaald, maar het aanmaken gaf dit keer nogal wat problemen. Vaak was de oorzaak, dat de schoorsteen nog te vochtig was, maar toen we elkaar niet meer konden zien van de rook, kwamen we tot de ontdekking dat de pijp nog volgestopt zat met kranten.

Op sinterklaasavond zaten we geduldig te zingen en te wachten tot de kado's werden uitgedeeld. Wat we kregen was al lang bekend. Moeder begon in de zomer al te breien voor Sinterklaas. We hadden dan al de keus, een paar sokken, wanten of een das. Omdat ik een krantenwijk had, kreeg ik ook nog een paar oorwarmers.

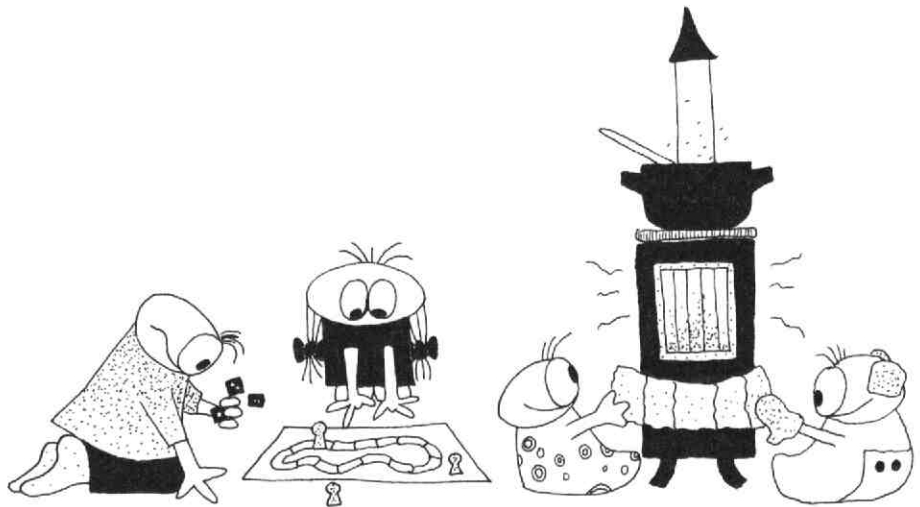
Voor het hele gezin bracht de Sint nog een spel, „Mens erger je niet”. Omdat wij netjes opgevoed waren was dat eigenlijk geen spel voor ons. Wij hadden niet geleerd, dat als je een doel wilt bereiken je desnoods je beste vrienden of familie zomaar aan de kant mag schuiven.

Om de goede vrede te bewaren, hadden mijn ouders de spelregels wat milder gemaakt, maar er was toch altijd nog veel ergernis.

Vanaf die tijd ging ik al dat soort spellen vergelijken met de wereld, de mensen en de dieren. Wij zijn allemaal pionnen op een groot speelbord. Iedereen probeert zo hoog mogelijke ogen te gooien, om snel een doel te bereiken. Gooi je zes dan mag je nog eens, je telt maar door, en staat er iemand in de weg, schuif hem maar aan de kant.

Ik ben nooit zo gelukkig in een spel, bij „ganzenbord” zit ik vaak in de put. Bij „Monopoly” kom ik in de gevangenis, of ik ga niet langs „af” en ontvang geen tweehonderd gulden. Bij het kaarten zal iemand mij altijd overtroeven, of ze spelen mij de „Zwarte Piet” toe. Moet er een spelletje gespeeld worden, dan zeg ik liever ik pas.

Illustratie:
Barbara Gravendeel

Mijn twee konijnen die ik steeds zo goed verzorgd heb, moeten ook het veld ruimen, ze mogen het spel niet meer mee spelen, het eindigt in de braadpan. De kippen zijn in de rui, ze kunnen geen zes eieren in de week meer gooien, dus de hele kippenfamilie loopt zo langzamerhand in de soep. Ja, zo gaat dat als het Kerstmis is geworden. Natuurlijk gaan we ook naar de kerk, en vieren het feest van de vrede, alleen het spel van de vrede, daar zijn we al jaren de spelregels van kwijt.

Thuis heeft mijn vader de kerststal gezet, een eenvoudige kleine stal, niet groot genoeg om alle beelden in kwijt te raken. Kijk, zei mijn vader, ik heb de eenvoudige herders in de stal gezet vlak bij het Kindje Jezus. De koningen die met hun pracht en praal misschien vaak zes gooien, staan buiten in de sneeuw. Wij vierden een mooi maar eenvoudig kerstfeest.

Na wat dagen restjes eten en nog kerstfeest vieren, kwam de laatste dag van het jaar. Het hele dorp rook naar olieballen, en de donderbussen werden al een beetje uitgeprobeerd. 's Avonds spelen we een spelletje, dus ik zit me weer te ergeren. We eten olieballen, nog wat overgebleven chocolade en als verrassing ... een zure haring.

's Nachts na de jaarwisseling waren er twee dingen die me behoorlijk dwars zaten. Het eerst was, het eten van chocolade met haring, ik was kotsmisselijk. Maar het ergste vond ik, dat ik bij het „Mens erger je niet” mijn moeders pion aan de kant had geschoven, toen ze bijna „thuis” was. Wat een gemeen spel.

Na de nieuwjaarsdag moest ik weer kranten bezorgen, en overal aanbellen om nieuwjaar te wensen. Bij een groot huis, waarvan de eigenaar waarschijnlijk heel wat keren zes had gegooid, kreeg ik te horen; „Zeg knaapje, ik vind dit een verkapte vorm van bedelarij, van mij krijg je niks”. „Nou ja”, zei ik, „ik wens U toch van harte alles wat ik U wensen kan”.

Thuis gekomen maakte ik de balans op van mijn zestig kranten bezorgen, twee peren, drie appels en zeven en dertig en een halve cent. Mijn vader had zijn pijp weer opgezocht, zat heerlijk te roken en las de krant. Telkens mompelde hij „mens erger je niet”. Toen ik hem liet zien wat ik had gekregen, voor een jaar krantenbezorgen, riep hij: „Mens erger je niet”.

De Meern 1939/1940
Theo van den Berg